

แนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

Fosters Civil Society Approaches for Drug Abuse Control and Problem Solving in Community

รางวัลชนะเลิศในการเสนอกลยุทธ์การแก้ไขปัญหายาเสพติดสังคมไทย
จากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ. 2546

นรินทร์ แก้วมีศรี

และคณะ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนวิจัยจาก
สถาบันเครือข่ายพัฒนาส่งเสริมการวิจัยระดับพื้นที่
(สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข : สวรส.)
ประจำปี 2546

แนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
ยาเสพติดในชุมชน

รางวัลชนะเลิศในการเสนอกิจกรรมการแก้ไขปัญหาวิกฤติสังคมไทย
จากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ. 2546

นรินทร์ แก้วมีศรี	หัวหน้าโครงการ ฯ
นายสุพจน์ ไชยจินดา	ทีมวิจัย
นายณรงค์ฤทธิ์ ทายะ	ทีมวิจัย
นายพีรพันธุ์ คำแสน	ทีมวิจัย
นางสาวพัชรินทร์ ดุจพ่าย	ทีมวิจัย
นายสุนทร ศรีวิสัย	ทีมวิจัย

งานวิจัยนี้ได้รับทุนวิจัยจาก
สถาบันเครือข่ายพัฒนาส่งเสริมการวิจัยระดับพื้นที่
(สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข : สวรส.)
ประจำปี 2546

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาของ รองศาสตราจารย์ นพ. สุวัฒน์ จริยาเลิศศักดิ์ รองศาสตราจารย์ ดร. บุปผา วัฒนาพันธุ์ ที่ได้ให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะและตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง อาจารย์ ดร. นพ. โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ที่ให้ความกรุณาชี้แนะ เติมเต็มด้านหลักคิดที่สำคัญในการทำวิจัย รองศาสตราจารย์ นพ. วิชัย โปษยจินดา และ รองศาสตราจารย์ ดร. ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ ที่แนะนำให้เกิดการปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเขียนรายงานวิจัยที่ง่ายต่อการนำไปประยุกต์ใช้ อาจารย์ ดร. เพ็ชร ฐปะวิเชตร์ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการตรวจทานและแนะนำด้านการใช้ภาษา จนกระทั่งงานวิจัยฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยและคณะขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ในที่นี้

นอกจากนี้ขอขอบพระคุณ คณะกรรมการศึกษาวิจัยปัญหาสังคม สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่ได้เชิญผู้วิจัยส่งผลงานเข้าร่วมเสนอกลยุทธการแก้ปัญหาวิกฤตสังคมไทย จนได้รับรางวัลชนะเลิศยอดเยี่ยม ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณ ผู้นำชุมชนและแกนนำชุมชน กลุ่ม/องค์กรชาวบ้านของบ้านไร่แดง และบ้านเคื่องก ที่ได้เปิดโอกาสให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ และหาแนวทางร่วมกัน จนสามารถหาทางออกในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่จะขยายผลต่อไป หากคุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยและคณะขอมอบคุณความดีทั้งหมด แก่ชาวบ้านบ้านไร่แดง และบ้านเคื่องก ทุกคน

นรินทร์ แก้วมีศรี และคณะ

ชื่อโครงการวิจัย แนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
ในชุมชน

ชื่อผู้วิจัย นายณรินทร์ แก้วมีศรี และคณะ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มุ่งเน้นใช้กระบวนการทางการศึกษา และการพัฒนาเพื่อส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน บ้านไร่ ดง และบ้านเคื่องก ตำบลข้าวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ เพื่อศึกษาสภาพทางสังคมของชุมชนที่สนับสนุนการเกิดประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เพื่อทดลองแนวทางการส่งเสริมประชาสังคมและกระบวนการทำงานที่ทีมวิจัยและชุมชน ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด และเพื่อศึกษาผลของการส่งเสริมประชาสังคม โดยดูการเปลี่ยนแปลงจากกระบวนการพัฒนาประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เหมาะสม ผู้วิจัยร่วมมือกับชาวบ้านตั้งแต่ขั้นตอนการศึกษาชุมชน วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหายาเสพติด รวมทั้งร่วมกิจกรรมทุกขั้นตอนในการส่งเสริมภาคประชาสังคม โดยมีนักพัฒนาจากส่วนราชการอื่นและองค์กรพัฒนาภาคเอกชนในพื้นที่ เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยอีกฝ่ายหนึ่ง

การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทางสังคมของชุมชน ในการแก้ปัญหาดังกล่าวในชุมชน ด้วยวิธีการต่างๆ คือ การเข้าไปใช้ชีวิตในชุมชน ทำการสังเกต สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและการจัดกลุ่มสนทนา จากนั้นได้มีการดำเนินการตามขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 6 ขั้นตอน ในขั้นตอนเหล่านี้ผู้วิจัยได้สังเกต บันทึกการดำเนินการและการสรุปผล ข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์และเสนอแนวทางการส่งเสริมประชาสังคมให้ชุมชนสามารถดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดต่อไป

ผลการศึกษา พบว่าชุมชนเกิดการพัฒนาในหลายด้าน ได้แก่ (1) ผู้นำมีประสบการณ์การพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น (2) ภายในชุมชนประชาชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมากกว่าเดิม (3) มีการช่วยเหลือกันเวลาเกิดมีปัญหา (4) ชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง (5) เมื่อได้รับการส่งเสริมให้เกิดการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ทำให้สามารถร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวของชุมชนได้ดีขึ้นกว่าเดิม สำหรับปัญหาด้านยาเสพติด พบว่าชุมชนมีศักยภาพในการช่วยเหลือผู้

เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่ เป็นผู้เสพ ครอบครัวและผู้ได้รับผลกระทบ ตามบทบาท ความสัมพันธ์และกลไกทางสังคมที่มีในชุมชน

ผลจากการส่งเสริมให้เกิดการใช้กระบวนการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไข ปัญหาเสพติดในชุมชน พบว่า ก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนอย่างมาก เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ทั้งเกิดความเข้าใจต่อสภาพปัญหาและร่วมกันหา แนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ มีทัศนคติที่ดีต่อผู้ที่ เกี่ยวข้องกับยาเสพติดและครอบครัว นอกจากนั้นการส่งเสริมประชาสังคมดังกล่าวยังก่อให้เกิด การเรียนรู้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวในด้านอื่น ๆ ของชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพของ สังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน นำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนในระยะยาว

Research Title : Fosters Civil Society Approaches for Drug Abuse Control and Problem Solving in Community

Researcher Mr. Narin Keawmesri , et al.

Abstract

This study was the participatory action research intending to use the process of education and development for fostering the civil society towards drug abused protection and problem solving in the communities namely Ban Rai-Dong and Ban Dau -Naog , Tumbol Khw Mung, Saraphi District, Chaing Mai Province. There were three objectives for this research study ; to explore the social situation of community which foster to bring about civil society concerning with drug abuse control program and problem solving , to experiment the way to foster civil society and work process between the researcher team and community for drug abuse control and problem solving program, and to examine the effect of foster civil society by observing the changes in community development process for drug abuse control and problem solving. Researchers had worked with people in community through the process of community study, situation analysis of drug problem, and coordination to fosters civil society by people from other government and non – government organization (NGO) in this area.

The data on social situation and the role of community to solve the variety of problems in the communities were composed with a number of study methods including living in the communities, observation, interviewing the key informants, conducting the focus group discussion, then followed with the six steps using in the participatory action research. During the intervention period, researchers had observed, recorded all activity processes and summarized. The data were analyzed and proposed the way to foster civil society for drug abuse control and problem solving in these communities .

The result of study revealed that there were a number of skill developments occurred in the communities; (1) leader have more experience in community development, (2) people have much closer relationship, (3) helping each other when facing the problems, (4) obtaining information continuous, and (5) promoting the civil society movement of people led to the better experiences in solving the various problems in these communities. For drug abuse

problems, community tended to improve their experience in helping drug users, families, and people who had an effect from drug abuse through the community relationship and social mechanism.

Resulting from the promotion of civil society movement for drug abuse control and problem solving in community demonstrated that this process led to the great benefit for people in communities because it increased the opportunity of people to participate in the development processes and increased their understanding of the social problem and helped each other to determine the appropriate means to solve the problems occurred in the communities. It was also the learning process for the communities and changed their attitude to drug users and their families. Besides, foster civil society had led people to increase their learning abilities for solving various social problems that increased with the dynamicity of the society with a sustainable development.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของโครงการ	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 กรอบคิดในการวิจัย	5
1.4 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	6
1.5 นิยามศัพท์	7
1.6 ขอบเขตของการวิจัย	8
บทที่ 2 เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
2.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับยาเสพติด	10
2.2 แนวคิดประชาสังคม	22
2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน	41
2.4 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	46
2.5 แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน	48
2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้	51
2.7 แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน	54
2.8 แนวคิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม	58
2.9 แนวคิดการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม	60
2.10 แนวคิดการวางแผนแบบมีส่วนร่วม	63
2.11 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	66

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	73
3.1 ระยะก่อนการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไข	
ปัญหาหาเสพติดในชุมชน	73
3.1.1 การศึกษาเอกสาร	73
3.1.2 การกำหนดผู้ให้ข้อมูลและผู้เข้าร่วมการวิจัย	
เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	74
3.1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	74
3.1.4 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน	75
3.1.5 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	76
3.1.6 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	77
3.2 ระยะการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาหาเสพติด	
ในชุมชน	80
3.3 ระยะหลังจากการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไข	
ปัญหาหาเสพติดในชุมชน	87
3.4 การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล	87
บทที่ 4 ลักษณะทั่วไปของชุมชน	89
4.1 ลักษณะทางกายภาพ	89
4.2 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน	90
4.3 สภาพทางเศรษฐกิจ	95
4.4 สภาพทางสังคม	95
4.5 ลักษณะครอบครัวและความสัมพันธ์ในครอบครัว	96
4.6 การเมืองการปกครอง	97
4.7 กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน	100
4.8 ลักษณะทางกายภาพบ้านเคื่องก	100
4.9 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านเคื่องก	101
4.10 สภาพทางเศรษฐกิจ	102

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.11 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	102
4.12 การเมืองการปกครอง	105
4.13 กลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ ในชุมชน	107
4.14 สภาพการณ์ยาเสพติดในชุมชน	107
บทที่ 5 ศักยภาพและความพร้อมของชุมชน	114
5.1 ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม	114
5.2 ระบบการปกครองภายในชุมชน	114
5.3 การจัดการปัญหาภายในชุมชน	115
5.4 การรวมตัวของชาวบ้าน	117
5.5 การแสวงหาความช่วยเหลือของชุมชน	122
5.6 การระดมทุน	123
บทที่ 6 การส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด	125
6.1 การวิเคราะห์นโยบายและแนวคิดประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด	125
6.2 การประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน	131
6.3 การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน	141
6.4 การวางแผนงาน/โครงการโดยประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด	148
6.5 การพัฒนาโครงสร้างประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด	152
6.6 การประเมินผลและการป้อนกลับ	154
บทที่ 7 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	168
7.1 สรุปผลการวิจัย	168
7.2 อภิปรายผล	172
7.3 ข้อเสนอแนะ	178
บรรณานุกรม	182
ภาคผนวก	189
ประวัติผู้เขียน	202

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลการดำเนินงานบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดและ สารเสพติดของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่	19
ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลสถานการณ์ยาเสพติดของชุมชนบ้านไร่คง หมู่ที่ 8 และบ้านเคื่องก หมู่ที่ 9, 10 ตำบลข้าวมุง ตั้งแต่ปี 2530 – 2545	111
ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดของชุมชนบ้านไร่คง หมู่ที่ 8 และบ้านเคื่องก หมู่ที่ 9, 10 ตำบลข้าวมุง ตั้งแต่ปี 2530 – 2545	112

สารบัญแผนภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนที่อำเภอสารภีอย่างสังเขป	92
ภาพที่ 2 แผนที่ตำบลข้าวมุงอย่างสังเขป	93
ภาพที่ 3 แผนที่สังเขปของหมู่ที่ 8 บ้านไร่ดง	94
ภาพที่ 4 แผนที่สังเขปของหมู่ที่ 9 บ้านเคื่องกเหนือ	103
ภาพที่ 5 แผนที่สังเขปของหมู่ที่ 10 บ้านเคื่องกใต้	104

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิ 1 กรอบแนวคิดการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน	6
แผนภูมิ 2 ยุทธศาสตร์ “ราษฎร์ รัฐร่วมใจต้านภัยยาเสพติด”	24
แผนภูมิ 3 การสร้างชุมชนเข้มแข็งในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน	25
แผนภูมิ 4 ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน	45
แผนภูมิ 5 บทบาท ประชาชน นักพัฒนา นักวิจัยในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	47
แผนภูมิ 6 โครงสร้างการบริหารหมู่บ้าน หมู่ที่ 8 บ้านไธสง	99
แผนภูมิ 7 ความเคลื่อนไหวและความเชื่อมโยงของการเกิดปัญหายาเสพติดในชุมชน	128
แผนภูมิ 8 การเคลื่อนไหวประชาสังคมในหมู่บ้านในการแก้ไขปัญหายาเสพติด	131
แผนภูมิ 9 โครงสร้างประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด	154
แผนภูมิ 10 การส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน	167
แผนภูมิ 11 แสดงพัฒนาการของประชาสังคมและชุมชนเข้มแข็งในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน	175
แผนภูมิ 12 พลังขับเคลื่อนโดยชุมชนในการแก้ไขปัญหายาเสพติด	177

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของโครงการ

การพัฒนาชุมชนที่ผ่านมามีได้รับการให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จาก แผนพัฒนาประเทศฉบับต่าง ๆ ประชาชนเป็นกลุ่มเป้าหมายสำหรับการพัฒนาเป็นอันดับแรก การส่งเสริมและการประสานกิจกรรมด้านการพัฒนาของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เป็นไปอย่างกว้างขวางรวมทั้งส่งเสริมให้มีการพัฒนาให้ประชาชนในแต่ละกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนการพัฒนาไม่ได้เป็นกิจกรรมเพื่อการสังคมสงเคราะห์อีกต่อไปแต่เป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับประชาชนโดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ปัญหา และแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง แต่ที่ผ่านมามีการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ การสั่งการ ฯลฯ ในที่สุดประชาชนก็เป็นฝ่ายตอบสนองและปฏิบัติตามการให้ความร่วมมือในกิจกรรมหรือโครงการที่รัฐกำหนดไว้มากกว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมตามความหมายที่แท้จริง (ขงยุทธ บุราสิทธิ์, 2533, หน้า 41) ทำให้องค์กรภายนอกภาครัฐส่วนใหญ่รวมทั้งประชาชนทั่วไปไม่ถือว่าเป็นปัญหาที่พลังของตนจะต้องเข้าไปร่วมแก้ไข เมื่อพลังทางสังคมส่วนใหญ่วางเฉยทำให้กลไกของรัฐอยู่ในสภาพที่ต้องแก้ไขปัญหาอย่างโดดเดี่ยว ขาดพลังสร้างสรรค์ในการดำเนินการ ขาดระบบการประสานงานที่ดี ทำให้กลไกของรัฐเพิ่มข้อจำกัดมากยิ่งขึ้น จนไม่อาจแก้ไขปัญหาด้วยพลังของตนเองได้โดยลำพัง

หากกล่าวในด้านแนวทางการแก้ไขปัญหาสาเหตุในอดีตที่ผ่านมา ก็มีแนวความคิดทำนองเดียวกับแนวคิดของระบบใหญ่กล่าวคือปัญหาสาเหตุเป็นปัญหาที่รัฐและกลไกของรัฐเป็นเจ้าของปัญหาและต้องมีบทบาทหน้าที่แก้ไขปัญหา โดยตรงดังจะเห็นได้จากการออกกฎหมาย ระเบียบ มาตรการทางกฎหมายและบังคับใช้กฎหมาย จึงเป็นหลักสำคัญในการแก้ไขปัญหาสาเหตุ แม้ว่าในระยะหลังพัฒนาการของการแก้ไขปัญหาสาเหตุเริ่มมีมากขึ้นพร้อม ๆ ไปด้วยความซับซ้อนของตัวปัญหาสาเหตุเอง แต่บทบาทของรัฐก็ยังเป็นส่วนหลักในกลไกการแก้ไขปัญหา เช่นการใช้มาตรการทางกฎหมาย การส่งเสริม การปฏิบัติ การจิตวิทยา การพัฒนาต่อกลุ่มประชาชนเพื่อมุ่งเน้นมาตรการป้องกันสาเหตุ โดยอาศัยศักยภาพของรัฐเป็นตัวกลางในการเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ ซึ่งแนวความคิดและการแก้ไขปัญหาสาเหตุตามกรอบดังกล่าวแม้จะมีส่วนถูกต้องสอดคล้องกับบางกลุ่มเป้าหมาย แต่หากกล่าวโดยภาพรวมการระดมสรรพกำลังเฉพาะภาครัฐย่อมไม่อาจแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ เหตุผลสำคัญอยู่ที่ข้อจำกัดของกลไกรัฐดังกล่าวมาแล้วนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการแพร่ระบาดของสาเหตุ ซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ

คุณภาพชีวิตของประชาชนมากที่สุด กลับมีความสลับซับซ้อนมากที่สุดในบรรดาวงจรของปัญหา สาเหตุติดมิติต่าง ๆ และเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยากลำบากที่สุด เนื่องจากตัวมันเองเป็นทั้งต้นเหตุ และปลายเหตุของปัญหาในห้วงเวลาเดียวกัน อีกทั้งยังเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลาย ๆ ด้าน ครอบคลุมไปถึงบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม (กองวิชาการและวางแผน สำนักงาน ป.ป.ส., 2537, หน้า 5)

จากบทเรียนดังกล่าวทำให้หลายฝ่ายเริ่มกลับมามองที่ประชาชน โดยมุ่งเน้นการพัฒนา คุณภาพของ “คน” อย่างจริงจังเพื่อให้สามารถกำหนดและตัดสินใจอนาคตของตนเอง ในขณะที่ บทบาทของรัฐต้องปรับบทบาทและทัศนคติในการทำงาน โดยเรียนรู้ร่วมกับประชาชน โดยเชื่อว่า คนเป็นทรัพยากรที่มีความหมายและสำคัญที่สุด คนทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นถ้ามีโอกาส ดังนั้นการให้โอกาสจะช่วยให้พลังอันซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพต้องยึดหลักการรวมตัวและการทำงานร่วมกัน (สนธยา พลศรี, 2533, หน้า 47) การส่งเสริมและการพัฒนาดังกล่าวทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วม ทำให้เกิดกลุ่มพลังและองค์กรประชาชนต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบการเข้าไปส่งเสริมจากองค์กร พัฒนาภาครัฐ ภาคเอกชนและเกิดการรวมตัวของประชาชนตามธรรมชาติในชุมชน เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มหมอฟันบ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มเศรษฐกิจชุมชน ฯลฯ ซึ่งส่งผลให้การ พัฒนาได้สร้างโอกาสหรือช่องทางสำหรับประชาชนให้สามารถพัฒนาศักยภาพหรือสะท้อนปัญหา ที่แท้จริงมากขึ้น

อย่างไรก็ตามในสภาพปัจจุบันองค์กรประชาชนและกลุ่มต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในชุมชนยังไม่ สามารถมีบทบาทหลักในการเรียกร้องหรือมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหา โดยรวมของชุมชน โดยเฉพาะปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือองค์กร ประชาชนจะมีการเคลื่อนไหวเฉพาะกลุ่มหรือมีความโน้มเอียงที่จำกัดตนเองอยู่ในการทำงานเฉพาะ ส่วน เฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่รับผิดชอบเท่านั้น (Individual Awareness) ในชุมชนยังขาดการ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายกลายเป็นพลังทางสังคม เพื่อต่อสู้กับปัญหาเสพติดในรูปของ Public Awareness เพื่อสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเข้าร่วม การเคลื่อนไหวของประชาชนทั้งในทางความคิด การวิพากษ์ วิจารณ์ และการกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเจตนารมณ์ที่ตนต้องการ จาก สภาพดังกล่าวทำให้หลายฝ่ายที่รับผิดชอบ ได้ตระหนักและพยายามเสนอแนวทางการพัฒนาและ แก้ไขปัญหาด้านแนวคิด “ประชาสังคม” (Civil Society) และพยายามจะนำแนวคิดไปสู่การ ปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยการผลักดันให้ภาครัฐและภาคประชาชนเข้ามาสัมพันธ์หรือร่วมมือกันมาก ขึ้น โดยมีภาครัฐต้องเข้ามาเป็นผู้สนับสนุน สร้างเสริมความเข้มแข็งของภาคประชาชน ทั้งด้วย การทำความเข้าใจแนวคิดประชาสังคมที่เกิดขึ้น การเปิดพื้นที่ให้กับภาคประชาชนทำงานกับรัฐได้

อย่างกว้างขวางขึ้น การเชื่อมโยง เครือข่ายภาคประชาชนและการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐาน สาธารณะอันจำเป็น (อนุชาติ พวงสาตี, 2542, หน้า 27) นับว่าเป็นมิติที่จะนำไปสู่การดำเนินชีวิต อยู่ร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย ทำให้เกิดจิตสำนึกและมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงแล้ว ขบวนการเคลื่อนไหวในทางสร้างสรรค์ โดยจะเพ่งเล็งความสำคัญที่จะเกิดเครือข่ายองค์กร ประชาชนในการพัฒนาอย่างยั่งยืน (โฆยิด ปันเปี่ยมรัษฎ์, 2536, หน้า 138)

หากมองในแง่ของการพัฒนาสาธารณสุขชุมชน มีนัยของการเคลื่อนไหวทางประชา สังคมอยู่ตั้งแต่แนวคิดการพัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน (สสม.) ซึ่งหากมีการปรับใช้กับการป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน จำเป็นอย่างที่ควรประสานและร่วมมือกับฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อ วางแผนและดำเนินการแก้ไขปัญหายาอย่างมีเอกภาพโดยยึดวิธีการทำงานของสาธารณสุขมูลฐาน ทั้ง ส่งเสริมประชาสังคมต่อต้านยาเสพติด โดยให้ประชาชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นระดมความ ร่วมมือทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน เน้นความสำคัญของครอบครัวและชุมชนที่เป็นปราการป้องกัน ระบาดของยาเสพติดในชุมชน การเคลื่อนไหวดังกล่าวต้องมีการเรียนรู้ร่วมกันให้มาก ทั้ง แนวราบและแนวดิ่งโดยเฉพาะการสังเคราะห์ความรู้จากชุมชนขึ้นมา องค์ความรู้อะไรที่มีมากก็ ต้องแลกเปลี่ยน องค์ความรู้อะไรที่ขาดก็ต้องไปสนับสนุน ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้ปัญหาและ พิจารณาปัญหายาอย่างเป็นระบบอย่างองค์รวม มีมุมมองด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาอื่น ๆ และ สืบค้นถึงสาเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหารวมทั้งผลกระทบของปัญหาเพื่อที่จะรู้ความรุนแรง ขอบเขตของปัญหาลักษณะพิเศษของปัญหายาเสพติดในพื้นที่ เวลากำหนดแนวทางการแก้ไข ปัญหา จะได้ครอบคลุมสอดคล้องรับกับสถานการณ์ปัญหารวมทั้งการระดมสรรพกำลัง ประสานงาน เพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างสอดคล้องเหมาะสม ดังนั้นการส่งเสริมความเป็น ประชาสังคมจึงเป็นเรื่องกระบวนการที่ไม่ได้จบในตัวเอง แต่เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การสร้าง การก่อตัวของประชาสังคม เพื่อเห็นการรื้อฟื้นการเรียนรู้ในชุมชนให้กลับมา โดยเฉพาะการเรียนรู้ ด้านวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ ค่านิยมของชุมชน เข้าใจสภาพปัญหาในชุมชนและมีส่วนร่วมใน กิจกรรมการพัฒนาและการแก้ไขปัญหายาของชุมชนจากแนวคิดดังกล่าวจึงเกิดกระแสดันตัวจาก สาธารณะ เห็นพ้องด้วยกับแนวคิดประชาสังคมว่าเป็นแนวทางที่ต้องส่งเสริมเป็นภาระสำคัญที่ สังคมต้องร่วมกันผลักดันให้เกิดพลังแห่งความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหายา เสพติดในชุมชน สิ่งที่น่าประหลาดใจจะเป็นการอธิบายแนวคิดและหลักการของความเป็นประชาสังคม ในสภาพกว้างเป็นส่วนใหญ่จากแหล่งวิชาการต่าง ๆ ในขณะที่ระดับชุมชนเป็นการนำเอาแนวคิด ประชาสังคมไปอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบย้ำให้เห็นความสำคัญ แต่การจะส่งเสริมให้ เกิดขบวนการประชาสังคมจะเริ่มที่จุดไหนของการพัฒนา เป็นคำถามที่ยังไม่มีผู้ใดกระทำ การศึกษาอย่างจริงจัง บทบาทของภาคีความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนใน

การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดมีกลวิธีอย่างไร ที่จะนำกลไกในสังคมที่ช่วยกันส่งเสริมการก่อตัวประชาสังคม และเนื่องจากขบวนการประชาสังคมเป็นผลจากการเรียนรู้ร่วมกันของการมองอดีต มองปัจจุบันและมองอนาคต เป็นตัวขับเคลื่อนของขบวนการ ฉะนั้นการเคลื่อนไหวประชาสังคมนั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างไร มีขั้นตอนอย่างไรบ้าง คำถามต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนต้องการคำตอบโดยการศึกษาวิจัยอย่างจริงจัง เพื่อให้ได้กระบวนการส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนอย่างแท้จริง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการสรุปบทเรียนของการทำงานประชาสังคมของคณะวิจัยในพื้นที่และประมวลแนวความคิดและหลักการพัฒนาประชาสังคมเพื่อพัฒนาและกำหนดแนวทางการส่งเสริมความเป็นประชาสังคม อีกทั้งเป็นการอธิบายภาพของกระบวนการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ที่เคลื่อนไหวภายใต้แนวทางประชาสังคมอย่างละเอียด โดยที่คณะวิจัยได้พัฒนาแนวทางการส่งเสริมประชาสังคม โดยใช้แนวคิดทางการพัฒนาชุมชน การศึกษา และการสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เป็นเจ้าของชุมชนที่แท้จริงได้เข้ามามีบทบาทในการร่วมพัฒนาและแก้ไขปัญหายา อย่างมีกระบวนการเรียนรู้ การสร้างจิตสำนึก รวมทั้งประสานกันหลาย ๆ ฝ่าย ทำให้เกิดพลังขับเคลื่อนขบวนการประชาสังคม เป็นการพัฒนาหรือปรับทัศนคติในการทำงานของนักพัฒนารุ่นใหม่โดยเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน เรียนรู้ชุมชนบนพื้นฐานความเชื่อว่าการเข้าไปพัฒนาหรือส่งเสริมอย่างเป็นทางการโดยบทบาทภาครัฐ เป็นวิธีการที่จะเพิ่มพูนสมรรถภาพของประชาชนในด้านความคิด การกระทำ ความสามารถ ความรู้ ตลอดจนความรู้สึกได้เป็นอย่างดีทั้งยังประเมินแนวทางจากการดำเนินการส่งเสริมประชาสังคมดังกล่าว ซึ่งเท่ากับเป็นการบุกเบิกงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาประชาสังคม ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด อันจะเป็นพื้นฐานในการศึกษาประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในกลุ่มลึกลงไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพของสังคมและชุมชนที่สนับสนุนการเกิดประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
2. เพื่อทดลองแนวทางการส่งเสริมประชาสังคม และกระบวนการทำงานที่ทีมวิจัยและชุมชนได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน
3. เพื่อศึกษาผลของการส่งเสริมประชาสังคม โดยดูการเปลี่ยนแปลงจากกระบวนการพัฒนาประชาสังคม เพื่อป้องกันยาเสพติดและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เหมาะสม

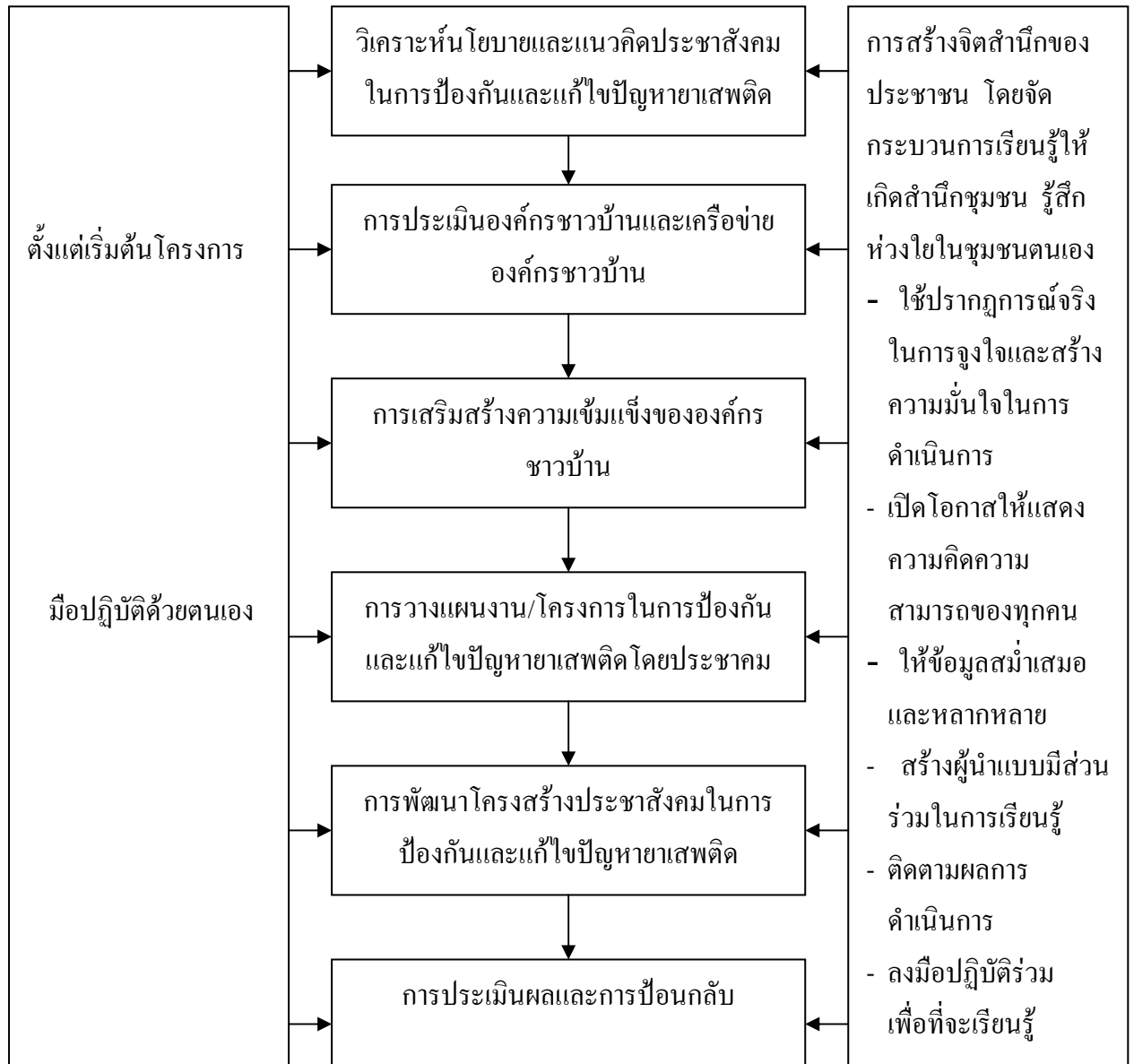
กรอบคิดในการวิจัย

กรอบคิดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปบทเรียนจากการทำงานด้านประชาสังคม และศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนา การศึกษา การสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อประมวลเป็นแนวทาง หรือทางเลือกการส่งเสริมประชาสังคม โดยใช้หลักคิดอยู่ 3 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริง
2. การสร้างจิตสำนึกชุมชน
3. การเคลื่อนไหวภาคประชาชน

ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการศึกษาถึงกระบวนการมีส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหาเสียดัดในชุมชน เพราะทำให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชน สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในแต่ละขั้นตอนในการเคลื่อนไหวขบวนการประชาสังคมทุกขั้นตอน มีความสอดคล้อง เหมาะสมกันหรือไม่? อย่างไร? ขณะเดียวกันสามารถได้แนวทางในการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาในชุมชนดังแผนภูมิแสดงไว้ดังนี้

**แผนภูมิที่ 1 : กรอบแนวคิดการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดใน
ชุมชน**

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. เป็นแนวทางในการส่งเสริมขบวนการภาคประชาชน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา ยาเสพติดในชุมชนอย่างสอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพของชุมชนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
2. ผลที่ได้จากการศึกษา สามารถนำไปใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหวภาค ประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหา ยาเสพติดในระดับพื้นที่ ให้เป็นทางเลือกหนึ่งของการ

แก้ไขปัญหายาเสพติด แทนที่ปล่อยให้ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหามุ่งเน้นกำหนดโดยโครงสร้างภาครัฐ อย่างขาดความสอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชนดังที่เป็นมาโดยตลอด

3. เป็นแนวทางให้นักวิจัยท้องถิ่น นักพัฒนาในพื้นที่อื่น ๆ ที่รับผิดชอบปัญหาได้นำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้เท่าที่เงื่อนไขจะอำนวยให้ต่อไป

นิยามศัพท์

1. ยาเสพติด หมายถึง ยาหรือสารเคมีที่ใช้เสพเข้าสู่ร่างกายทางใด ทางหนึ่งไม่ว่ากิน สูดดม ฯลฯ ต่อเนื่องจนเป็นนิสัยจะทำให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย จิตใจและสังคม ในที่นี้หมายถึง แอมเฟตามีน (ยาบ้า)

2. ประชาสังคม หมายถึง การรวมพลังใจ พลังความคิด พลังกายของประชาชน ที่เป็นกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน โดยการจัดตั้งและเกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น กลุ่มแม่บ้าน, กลุ่มเยาวชน, ผู้นำชุมชน ฯลฯ และประชาชนทั่วไปที่มองเห็นปัญหาในชุมชน ในอันที่ร่วมกันสร้างสรรค์ มีความสัมพันธ์ มีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการแก้ปัญหาในชุมชน

3. การส่งเสริมประชาสังคม หมายถึง กลวิธี และวิธีการต่าง ๆ ให้ชุมชนมีจิตสำนึก ร่วม มีความตระหนัก และกระตือรือร้นของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านและประชาชนทั่วไป ที่จะเข้ามาร่วมกันแก้ไขปัญหายา โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินการเพื่อ บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว

4. การป้องกันและแก้ปัญหายาเสพติด หมายถึง การจัดความสัมพันธ์ระหว่างบทบาท องค์กรภาครัฐ กับองค์กรภาคประชาชนในกระบวนการป้องกัน แก้ไขปัญหายาเสพติด โดยทั้งสอง ภาคยังมีบทบาทต่อการแก้ปัญหายาเสพติดด้วยกันบนความสัมพันธ์ และหลักการที่เหมาะสม ที่มุ่งเน้นการขยายกำลังการแก้ปัญหามุ่งเน้นกว้างขวางยิ่งขึ้น พื้นฐานของหลักการดังกล่าวถือเป็นการ เคลื่อนไหวภาคประชาสังคม เป็นยุทธศาสตร์ที่จะส่งผลต่อความสำเร็จของการแก้ปัญหายาเสพติดในอนาคต

5. ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ในสภาพท้องถิ่นที่เมือง มาอยู่ร่วมกัน มีความรู้สึก พวกเดียวกัน และสมาชิกกระทำกิจกรรมเพื่อบรรลุความต้องการพื้นฐานเป็นส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ปัญหาล้วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยได้ดังนี้

ขอบเขตของเนื้อหา ประเด็นที่ศึกษา

1. ศึกษาสภาพทางสังคมของชุมชน ตั้งแต่สภาพความเป็นอยู่ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง สาธารณสุข ตลอดจนประวัติหมู่บ้านและสถานการณ์ปัญหาสุขภาพเสพติดในชุมชน
2. การทดลองแนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติดในชุมชน
 - วิเคราะห์นโยบายและแนวคิดประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติดในชุมชน
 - ประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน
 - เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน
 - การวางแผนแผนงาน/โครงการป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติดโดยประชาคม
 - พัฒนาโครงสร้างประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติด
 - การประเมินผลและการป้อนกลับ
3. ประเมินการส่งเสริมประชาสังคมที่พัฒนาขึ้น เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติดในชุมชน ในประเด็น
 - การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติด
 - ความเข้มแข็งกลุ่ม และความสัมพันธ์ของเครือข่ายชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติดที่เหมาะสมและชุมชนต้องการ
 - ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติด

ขอบเขตของพื้นที่

พื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ชุมชนชนบท ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ปัญหาที่มีผู้เสพและผู้ค้ารายย่อยอยู่สูง (ข้อมูลจาก ป.ป.ส. ภาคเหนือ ปี 2542) โดยคัดเลือกศึกษาในชุมชน 2 ชุมชน (2 หมู่บ้าน) ซึ่งมีคุณสมบัติของแต่ชุมชนดังนี้

1. บ้านต้นผึ้ง – ไธสง หมู่ที่ 8 ตำบลข้าวมุง อำเภอสารภี เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ จำนวนหลังคาเรือน 225 หลังคา ซึ่งได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เกิดกลุ่มและองค์กรชาวบ้านที่

หลากหลาย มีการพัฒนาที่สามารถปรากฏเห็นเป็นรูปธรรม เหตุผลในการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา เพราะ

- เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาตนเอง ด้วยการผลักดันของผู้นำชุมชน จนเกิดกลุ่ม และองค์กรต่าง ๆ แต่ยังขาดการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการพัฒนา แต่ละกลุ่มจะดำเนินภายในกันเอง
- เนื่องจากเป็นชุมชนขนาดใหญ่ จึงมีลักษณะขัดแย้งกันบ้าง แต่ด้วยความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่นยังคงอยู่ ทำให้ความสัมพันธ์ในชุมชนยังดี

2. บ้านเคื่องก หมู่ที่ 9 หมู่ 10 ตำบลขามเฒ่า อำเภอสารภี เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ จำนวนหลังคาเรือน 250 หลังคา ซึ่งได้รับการพัฒนาการเกิดกลุ่มและองค์กรชาวบ้านมีปรากฏให้เห็นในหมู่บ้าน เหตุผลในการเลือกพื้นที่ศึกษา

- เป็นหมู่บ้านที่มีการพัฒนาตนเองหลาย ๆ ด้าน แต่เกิดการรวมตัวของชาวบ้านเอง โดยที่มีผู้นำชุมชน มีบทบาทน้อยมากในการเข้ามาผลักดันกลุ่ม ความสัมพันธ์ของกลุ่มค่อนข้างดี ความขัดแย้งน้อย
- เป็นหมู่บ้านที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนสูง โดยเฉพาะเป็นระบบเครือญาติในชุมชน

บทที่ 2

เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สรุปสาระสำคัญของเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่ศึกษาถึงแนวทางการส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งนำมาสร้างเป็นแนวคิดทฤษฎีเพื่อใช้เป็นแนวทางประกอบการศึกษาดังนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับยาเสพติด
2. แนวคิดประชาสังคม
3. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
5. แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน
6. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้
7. แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน
8. แนวคิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม
9. แนวคิดการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม
10. แนวคิดการวางแผนแบบมีส่วนร่วม
11. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับยาเสพติด

ความหมายของคำว่า “ยาเสพติด” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายทัศนะตามสาขาวิชาชีพต่าง ๆ เช่น

นักสังคมสงเคราะห์ ให้ความหมายว่า “ยาเสพติดเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนในสังคม”

เภสัชกร ให้ความหมายว่า “ยาเสพติดเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดพิษเรื้อรัง และปรากฏอาการของโรคอย่างชัดเจนภายหลังเมื่อหยุดเสพ”

แพทย์ ให้ความหมายว่า “ยาเสพติดเป็นสิ่งที่แสดงถึงความผิดปกติของผู้เสพ”

สำหรับคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญยาเสพติดให้โทษ ขององค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ให้ความหมายยาเสพติดไว้ว่า “ยาชนิดใดชนิดหนึ่ง จะเป็นสารธรรมชาติ หรือสารสังเคราะห์ เมื่อ

ร่างกายได้รับซ้ำ ๆ จะเป็นครั้งคราวหรือเป็นเวลานานก็ได้ แล้วจะเกิดลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ (อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม, 2526, หน้า 8)

1. เกิดความต้องการอย่างสุดจะอดกลั้นได้ (Compulsion) ที่จะต้องหายานั้นมาให้ได้ ไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม
2. จะต้องเพิ่มปริมาณของยาที่ใช้ขึ้นเรื่อย ๆ
3. ตกเป็นทาสยาเสพติดนั้นทางใจ (Psychic Dependence) และทางกาย (Physical Dependence) และถ้าหยุดเสพยาจะมีอาการขาดยา (Withdrawal Symptoms)
4. ทำให้เกิดผลร้ายต่อผู้เสพและต่อสังคม

ในปี ค.ศ. 1964 (พ.ศ. 2507) องค์การอนามัยโลก (WHO) (อ้างใน ไชยยศ เหมะรัชตะ, 2526, หน้า 8) ได้เปลี่ยนเรียกชื่อยาเสพติดให้โทษจากคำว่า Narcotic Drugs มาเป็นคำว่า Drug Dependence และแก้ไขคำนิยามเสียใหม่เป็นดังนี้

Drug Dependence คือลักษณะที่ตกเป็นทาสจิตใจ (Psychic Dependence) หรือเป็นทาสทางร่างกาย (Physical Dependence) หรือทั้งทางจิตใจและทางร่างกาย ต่อยาตัวใดตัวหนึ่งที่บุคคลนั้นเสพยาเป็นครั้งคราวหรือติดต่อกันเป็นเวลานาน

ดังนั้นคำว่า “ยาเสพติด” ตามกฎหมายไทยมีความหมายกว้างกว่า คำว่า “ยาเสพติดให้โทษ” เพราะยาเสพติดให้โทษจึงเป็นเพียงประเภทหนึ่งของยาเสพติดเท่านั้น ซึ่งทางองค์การอนามัยโลก (WHO) (อ้างในศูนย์เวชศึกษาป้องกัน วิทยาลัยครูเลย, 2527, หน้า 9) ได้ให้ความหมายของยาเสพติดให้โทษว่าหมายถึงสารเคมีหรือวัตถุชนิดใด ๆ ซึ่งเมื่อเสพยาเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าจะโดยรับประทาน ดม สูบ ฉีด หรือด้วยประการใด ๆ แล้ว ทำให้เกิดผลต่อร่างกาย และจิตใจในลักษณะสำคัญ คือ

1. ผู้ใช้ยาต้องเพิ่มขนาดของยาตลอดเวลา
2. เมื่อหยุดใช้ยา จะทำให้เกิดอาการอดยา
3. ผู้ใช้ยาเป็นเวลานานจะเกิดมีความต้องการยานี้มากขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ
4. ผู้ที่ใช้ยานี้เป็นเวลานาน อาจเกิดผลร้ายต่อสุขภาพของผู้ใช้นั้นด้วย

นอกจากนี้ สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส) ได้ให้ความหมายยาเสพติดว่า เป็นยาหรือสารเคมีใดก็ตาม ซึ่งบุคคลเสพยาหรือรับเข้าสู่ร่างกายโดยการฉีด สูบ กิน หรือดม หรือวิธีอื่นติดต่อกันเป็นเวลานาน หรือช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้ว จะก่อให้เกิดพิษเรื้อรัง ซึ่งจะทำให้เกิดความเสื่อมโทรมขึ้นแก่บุคคลผู้เสพและสังคมด้วย ทั้งจะต้องทำให้ผู้เสพแสดงออกซึ่งลักษณะต่าง ๆ กันคือ มีความต้องการที่จะเสพยาชนิดนั้น ๆ ต่อเนื่องกันไปมีความต้องการเพิ่ม

ปริมาณของยามากขึ้นทุกกระยะ และมีภาวะเป็นการติดยา ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ อย่างรุนแรงอยู่ตลอดเวลา และสุขภาพโดยทั่วไปจะทรุดโทรมลง กับให้รวมตลอดถึงสารเคมีที่ใช้ในการผลิตยาเสพติดให้โทษดังกล่าวด้วย

จากความหมายของยาเสพติดดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีผู้ให้ความหมายที่หลากหลายแต่ก็พบว่ามีความเห็นที่เหมือนกันของความหมายยาเสพติด ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

“ยาเสพติด” หมายถึง ยาหรือสารเคมีบางชนิดที่เสพ ไม่ว่าจะกิน ทา สูดดม หรือฉีดเข้าสู่ร่างกายทางใดทางหนึ่ง ต่อเนื่องเป็นนิสัยแล้วจะทำให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยเฉพาะลักษณะต่อไปนี้

1. ผู้ใช้ยาจะต้องเพิ่มปริมาณที่ใช้ขึ้นเรื่อย ๆ
2. เมื่อหยุดการใช้ยา จะทำให้เกิดอาการอดยา เพราะตกเป็นทาสยาทางจิตใจ
3. เมื่อใช้ยาเป็นเวลานาน จะทำให้เกิดผลร้ายต่อสุขภาพของผู้ใช้ยา
4. ทำให้เกิดผลร้ายต่อสังคมโดยรวม

ประเภทของยาเสพติด

การแบ่งประเภทของยาเสพติดกระทำได้หลายวิธี แต่ที่นิยมกันมาก และเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. การแบ่งตามที่มาของยาเสพติด หรือแหล่งกำเนิดของยา
2. แบ่งตามฤทธิ์ของยาที่มีต่อระบบประสาท

1. การแบ่งประเภทของยาเสพติดตามที่มา หรือแหล่งที่กำเนิด ดังนี้

1.1 ยาเสพติดธรรมชาติ (Natural Drugs) เป็นยาเสพติดที่ได้มาจากพืชซึ่งอาจจะสกัดหรือกลั่นจากพืช หรือพันธุ์ไม้บางชนิดโดยตรง ที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ฝิ่น กัญชา กระบือ เป็นต้น และสามารถที่จะนำมาแปรสภาพเป็นลักษณะอย่างอื่น โดยกรรมวิธีทางเคมีได้ เช่น แปรฝิ่นเป็นมอร์ฟีน หรือเฮโรอีน เป็นต้น

1.2 ยาเสพติดสังเคราะห์ (Synthetic Drugs) เป็นยาเสพติดที่ได้มาจากการปรุงขึ้น โดยกรรมวิธีทางเคมีโดยตรง และนำมาใช้แทนยาเสพติดธรรมชาติได้เพราะมีสารที่ทำให้เป็นยาเสพติดผสมอยู่ เช่น Methadone Phenadoxone Pethidine เป็นต้น

2. การแบ่งยาเสพติดตามฤทธิ์ของยาที่มีต่อระบบประสาท ในการแยกประเภทนี้ได้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท แล้วแต่นิยามของยาเสพติดที่จะแสดงปฏิกิริยาต่อระบบประสาท คือ (กรมตำรวจ ศูนย์ปราบปรามยาเสพติดให้โทษ, 2521, หน้า 1)

2.1 ประเภทกดประสาท (Depressants) ได้แก่ ยาเสพติดที่ออกฤทธิ์ในการกดหรือระงับประสาท ทำให้มีเมฆา เช่น ฝิ่น มอร์ฟีน เฮโรอีน เป็นต้น

2.2 ประเภทหลอนประสาท (Hallucinogenic Drugs) ได้แก่ ยาเสพติดจำพวกที่ทำให้เกิดความรู้สึกทางสัมผัสประสาท โดยไม่มีสิ่งเกิดขึ้นจริงเป็นการหลอนตัวเอง เช่น Mescaline, Dimethyltryptamine : D.M.T เป็นต้น

2.3 ประเภทกระตุ้นประสาท (Stimulants) ได้แก่ ยาเสพติดที่ออกฤทธิ์ในทางกระตุ้นทำให้ประสาทตื่นตัว เร่งเร้าประสาท และสมอง ในขณะที่ยาออกฤทธิ์ช่วยเพิ่มพูนความสามารถชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพิ่มความเชื่อมั่นในตนเอง ทำให้เกิดความสุข เช่น แอมเฟตามีน คาเฟอีน โคคาอีน เป็นต้น

2.4 ประเภทออกฤทธิ์ผสม (Mixed) ได้แก่ ยาเสพติดที่ออกฤทธิ์ต่อระบบประสาทผสมกันไป อาจออกฤทธิ์กดประสาท กระตุ้นประสาท หรือหลอนประสาท พร้อมกันในขณะเดียวกัน เช่น กัญชา

ซึ่งไม่ว่าจะแบ่งประเภทยาเสพติด โดยยึดหลักเกณฑ์ใดก็ตามจะได้ยาเสพติดที่รู้จักกันแพร่หลาย สำหรับประเทศไทยจะพบสิ่งเสพติดที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย ได้แก่

1. ประเภทฝิ่น และอนุพันธ์ คือ ฝิ่น มอร์ฟีน เฮโรอีน
2. ประเภทยาหลอนประสาท คือ ยานอนหลับ เหล้าแห้ง
3. ประเภทยากระตุ้นประสาท คือ แอมเฟตามีน หรือยาบ้า
4. ประเภทยาหลอนประสาท คือ แอลเอสดี เบสคาลิน ดีเอ็มที
5. ประเภทพืช คือ กัญชา และใบกระท่อม
6. ประเภทแอลกอฮอล์ คือ เหล้า เบียร์ ไวน์
7. ประเภทสารระเหย คือ ทินเนอร์ กาวบางชนิด น้ำมันเบนซิน รวมไปถึงบุหรี่ด้วย

ขณะที่สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (2520, หน้า 1 – 3) ได้จำแนกประเภทยาเสพติดตามคุณสมบัติออกเป็น 5 ประเภทคือ

1. ยาเสพติดประเภทฝิ่น และกลุ่มของฝิ่น ยาเสพติดประเภทนี้กดประสาท และสมองอย่างรุนแรง ได้แก่ เฮโรอีน มอร์ฟีน ฝิ่น และอนุพันธ์อื่น ๆ ที่สกัดได้จากฝิ่น เช่น โคเคอีน เป็นต้น การติดยาประเภทนี้ทำลายทั้งร่างกาย และสภาพจิต สติปัญญา ความนึกคิด และบั่นทอนชีวิตอย่างรวดเร็ว

2. ยาเสพติดประเภทยานอนหลับ และยาสงบประสาท ยานอนหลับชนิดต่าง ๆ ที่เคยใช้ในวงการแพทย์ได้มีผู้นำมาใช้ในทางที่ผิด โดยไม่ได้รับคำแนะนำจากแพทย์ จึงเกิดการเสพติด

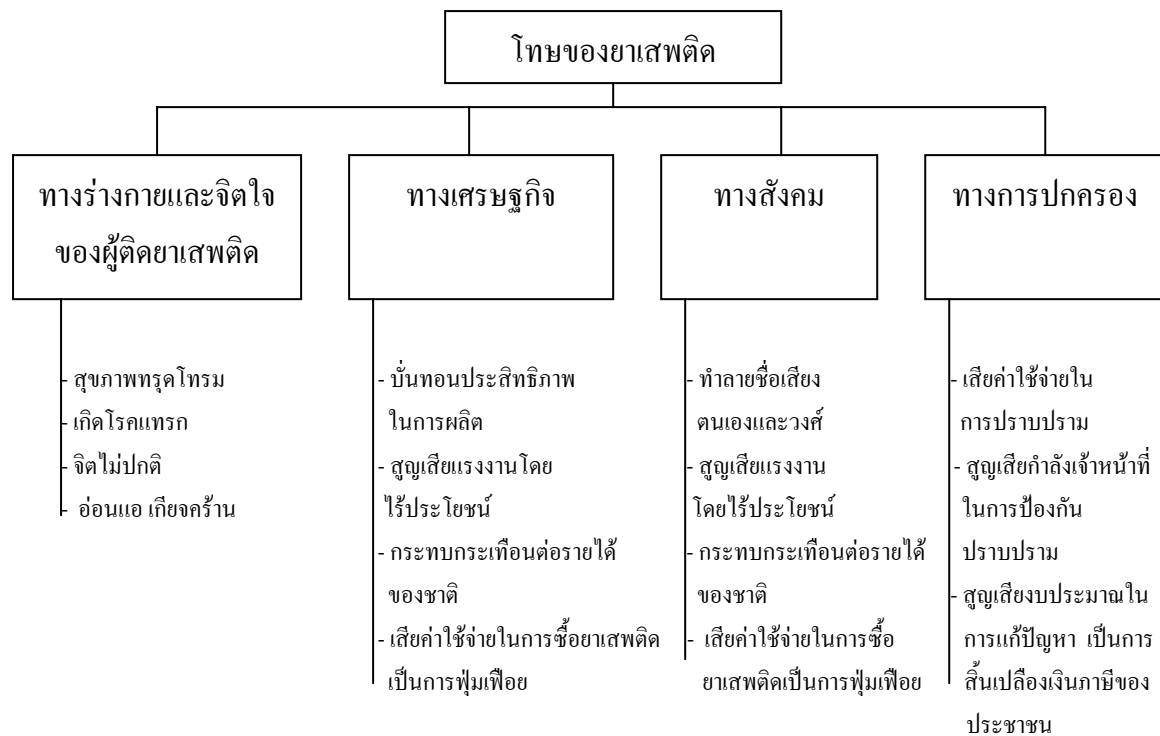
ขึ้นมาได้ และทำให้เกิดอันตรายแก่สมอง และระบบประสาทของร่างกาย ยาที่ใช้เป็นยาเสพติดอยู่มากในเวลานี้ คือ ยานอนหลับ ประเภทบาร์บิทูเรต และขึ้นชื่อมากในเมืองไทยคือ เซโคنال (Seconal) หรือเรียกว่า “เหล้าแห้ง” อีกพวกหนึ่งคือ ยาสงบประสาทสำหรับระงับความกระวนกระวาย เคร่งเครียด เป็นยาระงับประสาทอย่างอ่อน

3. ยาเสพติดประเภทกัญชา และพืชกระท่อม กัญชาเป็นยาออกฤทธิ์หลอนประสาททำให้ร่างกายเสื่อมโทรม และเป็นโรคจิตได้ง่าย ส่วนพืชกระท่อมมีฤทธิ์ในทางกระตุ้นประสาท ทำให้ตื่นตัวผิดปกติถ้าใช้ไปนาน ๆ จะทำลายประสาทเกิดประสาทหลอน และโรคจิตเช่นเดียวกัน

4. ยาเสพติดประเภท แอมเฟตามีน (Amphetamine) เป็นยากระตุ้นระบบประสาทกลาง ในอดีตเรียกยานี้ว่า “ยาม้า” หรือยาขยัน หรือม้าขาว ปัจจุบันเรียกว่า “ยาบ้า” ผู้ที่ใช้ในทางที่ผิดมักใช้เป็นแก๊วง ยาเพิ่มกำลัง ยาลดความอ่อน ทั้งนี้เพราะยาจำพวกดังกล่าวจะกระตุ้นสมองให้ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ร่างกายจะอ่อนล้าทันทีหมดฤทธิ์ยา การทำของอวัยวะในร่างกายจะผันผวน และผิดปกติ บังคับตัวเองไม่ได้มักมีอาการคลุ้มคลั่งคล้ายคนเป็นโรคจิต ประสาทหลอนตลอดเวลา

5. ยาเสพติดประเภทหลอนประสาท และไอระเหย ผู้เสพยาประเภทนี้จะเกิดอาการฝันเพื่องหลอนจิต เห็นแต่ภาพลวงตา ขาดการควบคุมตัวเองมีเมืออยู่กับความฝันทั้งร้ายและดี ประสาทรับความรู้สึก การมองเห็น การรับรสได้กลิ่น หรือสัมผัสต่าง ๆ จะแปรปรวนผิดปกติไปหมด ผู้ติดยาเหล่านี้สามารถทำอันตรายแก่ชีวิตตนเอง และผู้อื่นได้ เพราะขาดการควบคุมตนเอง และประสาทหลอนให้หลงผิดไปหมดยาเสพติดประเภทนี้ได้แก่ พวก L.S.D สารจำพวกไอระเหยต่าง ๆ ก็มีอันตรายมากเช่นกัน ผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์ นำมาใช้เพื่อให้เกิดอาการมึนเมาอมประสาทตัวเอง หลอนจิตไปต่าง ๆ สารพวกนี้โดยมากเป็นสารเคมี เช่น กาว น้ำมันเบนซิน ทินเนอร์ อีเธอร์ น้ำยาซักแห้ง ซึ่งเกิดอันตรายต่อประสาท ทำให้มึนงง คลื่นไส้ เวียนศีรษะ และมาได้ง่ายโทษของยาเสพติด

ยาเสพติดมีโทษมากมาย ทั้งต่อร่างกายและจิตใจ ของผู้ติดยาเสพติดเอง ต่อเศรษฐกิจต่อสังคม และการปกครอง ซึ่ง เปรมจิต ชลวิถิ (อ้างใน ไชยยศ เหมะรัชตะ, 2526, หน้า 22 – 23) ได้ เสนอให้เห็นได้ชัดจากแผนภูมินี้

สาเหตุการทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด

สาเหตุการทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ไชยยศ เหมาะะรัชตะ (2526, หน้า 25 – 26)

ได้จำแนกการทำความผิด 3 ลักษณะ คือ

1. สาเหตุการทำความผิด ในด้านการผลิตยาเสพติด
2. สาเหตุการทำความผิด ในด้านการจำหน่ายยาเสพติด
3. สาเหตุการทำความผิด ในด้านการเสพยาเสพติด

สาเหตุการทำความผิด ในด้านการผลิตยาเสพติด คือ

1. การผลิตยาเสพติดเป็นกากระทำที่เสี่ยงต่อกฎหมาย บ้านเมือง แต่ผลประโยชน์ที่ได้รับมีกำไรมาก
2. เพื่อให้ได้ยาเสพติดชนิดใหม่ ในการขยายตลาดยาเสพติด
3. เหตุผลทางการเมือง
4. มีการผสมหรือ แปรรูปยาเสพติดในหลากหลาย และมีคุณภาพร้ายแรงยิ่งขึ้น
5. การผลิตยาเสพติดในภูมิภาคนี้ยังมีต้นทุนต่ำกว่าภูมิภาคอื่น

สาเหตุการกระทำผิด ในด้านการจำหน่ายยาเสพติด คือ

1. หวังผลกำไรที่ขายได้สูงกว่าต้นทุนมาก
2. ต้องการขยายอิทธิพลร้ายของยาเสพติด
3. ต้องการมีลูกค้าไว้ซื้อยาเสพติดเป็นจำนวนมาก
4. พวกที่เสพติดด้วยกันไม่มีเงินทองซื้อยาเสพติดก็ต้องมาขายยาเสพติด
5. ประกอบอาชีพรับจ้างขนหรือติดต่อลูกค้าให้

สาเหตุการกระทำผิด ในการเสพยาเสพติด คือ

1. สาเหตุจากตัวผู้กระทำผิด ประกอบด้วย
 - 1) มีความจำเป็นทางร่างกายเนื่องจากความผิดปกติทางร่างกายโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น
 - 2) มีความต้องการทางจิตใจ เนื่องจากมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมมากขึ้น
 - 3) มีความเชื่อถือผิด ๆ เป็นเรื่องรู้เท่าไม่ถึงการณ์
 - 4) มีความอยากรู้อยากลอง โดยวัยรุ่น ก้าวแรกของการเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่
 - 5) มีความทึบกระหนอง หรือกระโดยสันดาน โดยเฉพาะวัยรุ่น ที่ขาดการดูแลจากสังคม
 - 6) มีการเปลี่ยนแปลงทางจิต หรือจิตเรื้อรังขาดความรับผิดชอบ
2. สาเหตุทางด้านสิ่งแวดล้อม สภาพและปัญหาสังคม
 - 1) เพื่อนฝูงชักจูง หรือเกิดจากการถูกล่อลวง
 - 2) ครอบครัวและผู้ปกครอง
 - 3) โรงเรียนและการศึกษา
 - 4) สิ่งแวดล้อมและท้องถิ่น หรือในละแวกผู้เสพติดอาศัยอยู่

3. สาเหตุทางด้านเศรษฐกิจ จากการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต ค่าครองชีพสูงปัญหา ด้านเศรษฐกิจระดับประเทศส่งผลกระทบต่อทุก ๆ คน มีความจำเป็นต้องหารายได้เพิ่มมากขึ้น แม้ทำงานนั้นจะต้องใช้ความเสี่ยงก็ตาม

4. สาเหตุที่ทำให้ยาเสพติดซึ่งเกิดจากฤทธิ์ยาเสพติดที่เสพไม่ส่งผลต่อร่างกายของผู้เสพ ซึ่งเป็นตัวกระตุ้น การที่ผู้เสพเริ่มเสพยาเสพติด จนกระทั่งติดยาในที่สุด มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเป็นระยะ (กองประสานการปฏิบัติการบำบัดผู้ติดยาและสารเสพติด, 2544, หน้า18) ซึ่งพอจะแบ่งออกเป็น 4 ระยะดังนี้

4.1) ระยะเริ่มต้นของการใช้ยาเสพติด (Introductory Phase) ในระยะนี้ผู้เสพทุกคน จะมีการตัดสินใจว่า จะลองคิดหรือไม่ โดยการชักนำให้นักผลดีและเสียที่จะได้รับผลดีของการเสพ ยาในระยะนี้ คือคลายเครียด สนุกครึกครื้น สร้างการความเชื่อมั่น เข้ากับเพื่อนที่เสพยาด้วยกันได้

ดีทำงานได้มากขึ้น และเพิ่มอารมณ์ทางเพศ โดยจะมีผลเสียบ้างในเรื่องเสียเงินทาง ผิดกฎหมาย และอาจเสียงาน แต่ผู้เสพส่วนใหญ่จะเห็นผลดีมากกว่าผลเสีย จึงเริ่มที่จะลองยาเสพติด และเข้าสู่ระยะเริ่มต้นใช้ยา

4.2) ระยะเสพยาเสพติดต่อเนื่อง (Maintenance Phase) เมื่อผู้เสพลองเสพยาเสพติด และติดใจในฤทธิ์ของยา จะเริ่มใช้ยาเสพติดต่อเนื่อง ในระยะใช้ยาเสพติดต่อเนื่องกันนี้เอง มักจะใช้ในบางโอกาส เช่น งานรื่นเริง คั่นวันหยุดเรียน มีเพื่อนชวน ใช้ร่วมกับสรุป หรือเมื่อมีเพศสัมพันธ์ สิ่งเหล่านี้เองเป็นตัวกระตุ้นที่ทำให้ผู้เสพติดถึงถึงยาเสพติด และอยากที่จะเสพมัน

4.3) ระยะหมดมนกับการเสพยาเสพติด (Disenchantment Phase) ระยะนี้เองมีตัวกระตุ้นมีผลรุนแรงจนมีผู้เสพไม่สามารถควบคุมตนเองได้ ทุกครั้งที่เผชิญกับตัวกระตุ้นผู้เสพจะเกิดอาการอยากยา หรือเสียนยา (Craving) ซึ่งเป็นความต้องการเสพยาที่รุนแรงมาก และตัวกระตุ้นก็จะมีมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความเครียด กังวล ความเหงา หรือความเบื่อหน่าย ก็จะกระตุ้นผู้เสพให้เกิดอาการอยากได้

4.4) ระยะติดยาเสพติดรุนแรง (Disaster Phase) ในระยะนี้สมองของผู้เสพจะไม่คิดเรื่องอื่นใดนอกจากเรื่องยาเสพติด ทุกอารมณ์ เวลาและสถานที่ เป็นตัวกระตุ้น ให้ผู้เสพเกิดอาการอยากขึ้นได้ทั้งนั้น แม้ว่าตัวผู้ติดยาจะรู้ว่าผลเสียของยาเสพติดที่เกิดขึ้นระยะนี้มากมายไม่ว่าจะเป็นปัญหาสุขภาพ การเงิน การงาน และสัมพันธภาพในครอบครัวก็ตาม แต่ผู้ติดยาจะไม่สามารถเลือกยาเสพติดได้

โดยสรุป ตัวกระตุ้นและการอยากยา ก็คือในระยะเริ่มแรก ผู้เสพสามารถตัดสินใจว่าจะลองยาเสพติดหรือไม่ ในระยะนี้ข้อดีของการเสพยาเสพติดมักจะมากกว่าข้อเสีย ทำให้ผู้เสพที่จะลองยา และเริ่มตัดสินใจในฤทธิ์ของยา จะใช้ยาเสพติดต่อเนื่อง จะต้องเพิ่มขนาดการเสพไปเรื่อย ๆ เพราะมีการดื้อยาเกิดขึ้นเมื่อเสพยาเสพติด ไปถึงระดับหนึ่ง จนติดยาแล้ว ผู้ติดยาจะไม่สามารถควบคุมตัวเองได้

สถานการณ์การระบาดของยาเสพติด

ปัญหายาเสพติด เป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศที่รัฐบาลทุกสมัยได้ดำเนินการป้องกัน และแก้ไขอย่างต่อเนื่องแต่ปัญหายังขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว และทวีความรุนแรงมากขึ้น บุคคลที่เกี่ยวข้องกับวงจรของปัญหาคือ ผู้ผลิต ผู้ค้า และผู้ติดยาเสพติดจำนวนเพิ่มขึ้น ก่อความสูญเสียให้กับประเทศชาติหลายด้านด้วยกัน ทั้งด้านกำลังคน ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมืองการปกครอง

สำหรับสถานการณ์ปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นในประเทศไทย สำนักงาน ป.ป.ส. ได้กำหนดสถานการณ์เป็น 3 ลักษณะ (ทูลศักดิ์ ยุทธานนท์, 2542, หน้า 3 – 4) คือ สถานการณ์การผลิตยาเสพติด สถานการณ์การค้ายาเสพติด และสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติด ซึ่งจะกล่าวถึงยาเสพติดที่กำลังระบาดในสังคม 2 ชนิด ได้แก่ เฮโรอีน และยาบ้า (Amphetamine)

1. สถานการณ์การผลิตยาเสพติด

เฮโรอีนเกิดจากการนำยางฝิ่นมาสกัด โดยขบวนการทางเคมี แต่จากการดำเนินงานอย่างจริงจังของรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง จนถึงปี พ.ศ. 2540 ส่งผลให้พื้นที่ปลูกฝิ่นในประเทศลดลงทุกปี อยู่ในภาวะที่สามารถควบคุมการ ขยายตัวของปัญหาได้ เป็นสาเหตุให้การลักลอบตั้งแหล่งผลิตเฮโรอีนในประเทศไทยจำนวนน้อยลงทุกปีเช่นกัน จำนวนเฮโรอีนที่ผลิตในประเทศจีนลดลง

ยาบ้า (Amphetamine) แบ่งการผลิตเป็น 2 ประเภท ได้แก่การผลิตหัวเชื้อ Amphetamine และการผลิต Amphetamine อัดเม็ด การผลิตได้พัฒนายิ่งขึ้นด้วยการออกแบบเครื่องอัดเม็ดโดยใช้แรงคนแทนเครื่องอัดเม็ดจากไฟฟ้า ทำให้สามารถผลิตได้ในบ้านหรือพื้นที่จำกัด เช่น ในรถตู้ รถกระบะ และยังเคลื่อนย้ายได้รวดเร็ว

2. สถานการณ์การค้ายาเสพติด

ขบวนการค้ายาเสพติดมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ทั้งการลักลอบนำเข้ายาเสพติดจากประเทศเพื่อนบ้าน ตามแนวชายแดนภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งการลักลอบนำยาเสพติดออกนอกประเทศ ทั้งนี้เพราะความสะดวกในการคมนาคม

3. สถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติด

จากการประเมินสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติด พบว่า พื้นที่ที่มีปัญหาเฮโรอีนรุนแรง ได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ส่วนภาคกลาง และภาคเหนือการแพร่ระบาดของยาบ้าจะมีมาก โดยเฉพาะในกลุ่มนักเรียน นักศึกษา และจากการรวบรวมสถิติของสำนักงาน ป.ป.ส. พบว่าปี พ.ศ. 2533 มีนักเรียน นักศึกษาสมัครเข้ารับการบำบัดรักษาจำนวน 447 คน และมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี จนในปี พ.ศ. 2540 พบว่ามีจำนวน 6,524 คน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลสถิติการดำเนินงานบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด และสารเสพติด ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ (2544, หน้า 1 – 2) พบว่า มีจำนวนผู้เข้ารับการบำบัดรักษาโดยจำแนกสารเสพติดชนิดต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลการดำเนินงานบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดและสารเสพติดของสำนักงาน
สาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่

ประเภทของ สารเสพติด	ปี พ.ศ. 2542	ปี พ.ศ. 2543	ปี พ.ศ. 2544 (6 เดือน)
1. เฮโรอีน	1,249	1,716	460
2. ฟีน	789	731	201
3. กัญชา	9	35	7
4. ยาบ้า	2,440*	3,873*	3,530*
5. สารระเหย	117	48	21
6. กระท่อม	0	0	0
7. เมทาโคน	0	0	5
8. อื่น ๆ	633	2,373	2,158
9. ไม่ระบุ	0	0	177
รวม	5,467	8,776	6,559

จากตารางเปรียบเทียบ จำนวนผู้เข้ารับการบำบัดยาเสพติด พบว่าผู้เสพยาบ้าเพิ่มขึ้นทุกปี โดยตัวเลขในปี 2544 (6 เดือน) เมื่อเทียบกับปี 2543 จำนวนผู้เสพยาบ้าที่เข้ารับการบำบัด มีจำนวนเพิ่มขึ้นคาดว่า ร้อยละ 100

การแพร่ระบาดของยาบ้า

สำหรับในประเทศไทย ยาบ้ามีการระบาดรุนแรงในช่วงประมาณ 5 – 6 ปีที่ผ่านมา มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เกิดการระบาดรุนแรง ประการแรกเป็นเรื่องของการผลิต การผลิตยาบ้าอาศัยเทคโนโลยี และสารตั้งต้น ที่หาง่ายมากกว่าเฮโรอีนมาก การผลิตแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่ การผลิตใหญ่ของยาบ้า เป็นชนกลุ่มน้อยตามชายแดนไทย – พม่า ทำการผลิตแบบครบวงจร ทั้งผลิตหัวเชื้อและผลิตอัดเม็ด มีการประมาณการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่ามีการผลิตหลายร้อยล้านเม็ด และตลาดส่วนใหญ่ของผู้ผลิตคือ ชาวชนในประเทศไทยนั่นเอง

สำหรับการผลิตในประเทศเป็นการผลิตอัดเม็ด โดยใช้หัวเชื้อยาบ้ามาจากพื้นที่ชายแดนภาคเหนือเป็นหลัก โดยมีการผลิตอยู่ไม่น้อยกว่า 15 จังหวัด เป็นแหล่งอัดเม็ดขนาดใหญ่ที่สามารถอัดเม็ดยาบ้าเป็นจำนวนล้านเม็ด และพัฒนาเป็นเครือข่ายที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐ และนักการเมืองที่มีอิทธิพลให้การสนับสนุน ดังนั้นการจับกุมเพื่อดำเนินคดีกับกลุ่มองค์กร

อาชญากรรมเช่นนี้จึงไม่ใช่เรื่องง่าย และที่ร้ายแรงไปกว่านั้น ปัจจุบันเรายังพบว่าการอัดเม็ดในลักษณะ อุตสาหกรรมครัวเรือน (Home Lab) โดยมีอุปกรณ์ตอกเม็ดขนาดเล็ก ซึ่งตอกเม็ดยาบ้าที่ผสมเมทแอมเฟตามีนกับสารประกอบอื่น ๆ เช่น คาเฟอีน อีฟีดีน และแป้ง เป็นต้น กระจายอยู่ทั่วไปในประเทศ

ระยะเวลาที่ผ่านมา กลุ่มผู้ค้าได้มีการขยายตัวอย่างมากในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา โดยกลุ่มผู้ค้ารายใหม่ ซึ่งใช้กลยุทธ์รับยาบ้าจากผู้ผลิตโดยตรง ซึ่งสามารถลักลอบนำเข้าประเทศครั้งละหลายแสนเม็ด ซึ่งการค้ำดังกล่าวมีการกระจายตัวไปทุกจังหวัดเป็นเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจ และอิทธิพลของแต่ละพื้นที่ อาจมีกลุ่มข้าราชการช่วยปกป้อง และคุ้มครองผลประโยชน์ของผู้ค้า

ในส่วนของสถานศึกษา การระบาดของยาบ้า เกิดจากผู้ค้ารายย่อยจะใช้วิธีล่อให้นักเรียนบางคนติดยา จากนั้นก็ใช้เด็กผู้นั้นเป็นคนชักชวน และขายยาบ้าต่อให้เพื่อนในโรงเรียนโดยมีสิ่งตอบแทนเป็นตัวเงิน หรือยาบ้า ยุทธวิธีขายตรงแทบทุกราย จำเป็นต้องขายยาบ้าเพื่อหาเงินมาซื้อยาเสพติดเอง จะเห็นว่าระยะหลังการระบาดของยาบ้าจะอยู่ในกลุ่มวัยรุ่นเป็นหลัก เป็นการเสพเพื่อความบันเทิง และสนุกสนาน เป็นการเสพในลักษณะสูบไอระเหยขึ้นมาจากการใช้ความร้อนจนกระทั่งยาบ้าหลอมเหลว และระเหยเป็นไอ การสูบไอของยาบ้ามีผลทำให้ยาบ้าออกฤทธิ์ต่อสมองในทันที (ภายใน 8 วินาที) โดยวิธีนี้เด็กจะติดยาบ้ารวดเร็ว และเป็นอันตรายต่อสุขภาพมากกว่าการกิน เมื่อเสพยาบ้าไประยะหนึ่งจำเป็นต้องเพิ่มขนาดยาที่เสพขึ้นเรื่อย ๆ เพราะร่างกายจะดื้อต่อยาเร็วมาก ในไม่นานอันตรายต่อสุขภาพจะเริ่มปรากฏขึ้น เด็กจะเริ่มมีอาการทางจิตที่พบบ่อยได้แก่ อาการซึมเศร้า บางรายถึงขนาดฆ่าตัวตาย อาการก้าวร้าว ไม่มีเหตุผล พฤติกรรมต่าง ๆ จะเปลี่ยนไป หากยังใช้ยาบ้าต่อไป อาการทางจิตจะรุนแรงขึ้น มีอาการประสาทหลอน คลุ้มคลั่งและเป็นโรคจิตที่สุด

จากการรายงานการตรวจสอบสุขภาพนักเรียนทั่วประเทศ ของกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2541 (อ้างในสุชาติ เลาบริพัตร, 2542, หน้า 4) พบว่านักเรียนที่เสพยาบ้าเป็นประจำ 6,214 คน และนักเรียนใช้ยาเป็นอันดับสองรองจากบุหรี่ จำนวน 15,725 คน โดยมีการดื่มสุรามากเป็นอันดับสาม จำนวน 5,359 คน แม้ตัวเลขจากการรายงานจะน้อยกว่าความเป็นจริง แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงความจริงอย่างหนึ่งว่า จำนวนนักเรียนที่เสพยาบ้าเป็นประจำมีมากกว่านักเรียนที่ดื่มสุรา แม้ว่าสุราและบุหรี่จะเป็นสิ่งเสพติดที่ถูกกฎหมาย และหาซื้อได้ง่ายในท้องตลาดก็ตาม

จากข้อมูลการวิจัยในแต่ละพื้นที่ขณะนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงการระบาดของยาบ้าที่รุนแรง โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน ในสถานศึกษา และในชุมชน มีผู้ประมาณว่าจะมีเยาวชนใช้ยาบ้าอยู่หลายแสนคน และติดยาบ้าอยู่หลายหมื่นคน

หากประชาชนทั่วไปไม่สนใจ และตระหนักถึงปัญหา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ไม่ระดมความร่วมมือแก้ไขปัญหายาอย่างจริงจังแล้วอนาคต เยาวชนที่เสพยาบ้าจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น ถึงตอนนั้นจะมีผลกระทบจากยาบ้าขึ้นมากมาย ผู้ป่วยโรคจิตจากยาบ้าจะมีมากขึ้น จะมีจำนวนเยาวชนฆ่าตัวตายเพราะเกิดอาการซึมเศร้าจากยาบ้าเพิ่มมากขึ้น ปัญหาอาชญากรรมจากกลุ่มวัยรุ่นจะแพร่กระจาย และรุนแรงยากต่อการแก้ไขให้กลับคืนสู่ภาวะปกติ ประสิทธิภาพการระบาดของยาบ้าในอดีตไม่ว่าจะเป็นในประเทศสหรัฐอเมริกา หรือประเทศญี่ปุ่น การแก้ไขปัญหายาการระบาดของยาบ้า โดยการดำเนินงานของภาครัฐฝ่ายเดียวไม่เพียงพอ จำเป็นต้องระดมความร่วมมือทั้งภาคเอกชน และประชาชนทั่วประเทศ (กองประสานการปฏิบัติการบำบัดรักษาผู้ติดยา และสารเสพติด, 2542, หน้า4) ที่จะรณรงค์ต่อต้าน และร่วมกันแก้ปัญหายาการระบาดในระดับชุมชน และในครอบครัวของตนให้หมดไป อย่าหวังเพียงให้บุคคลภายนอกเข้ามาแก้ปัญหาเท่านั้นจึงจะหมดไป

การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

การแก้ไขปัญหายาเสพติด ด้วยการปราบปรามและบำบัดรักษานั้นเป็นการแก้ไขปัญหายาที่ปลายเหตุและทำได้ด้วยความยาก และต้องใช้งบประมาณค่อนข้างสูง ดังนั้นการป้องกันอาจจะเป็นวิธีที่ดีและได้ผลที่สุด ไม่ว่าจะด้วยวิธีใดก็ตาม

ดังนั้นการป้องกันยาเสพติด จึงหมายถึงการดำเนินการใดก็ได้ที่ เพื่อลดความต้องการในการใช้ยาเสพติดในหมู่ประชาชน เป็นมาตรการหนึ่งที่ใช้ลดความต้องการยาเสพติด กิจกรรมหรือการดำเนินการใดใดนั้น ครอบคลุมถึงกิจกรรมที่มีผลโดยตรงหรือทางอ้อมแก่การขจัดปัญหา เช่น การจัดการศึกษา การรณรงค์ เป็นต้น

มาตรการในการดำเนินการเพื่อป้องกันยาเสพติด สำนักงาน ป.ป.ส. มีมาตรการในการดำเนินการดังนี้ (ทูลศักดิ์ ญุณยานนท์, 2542, หน้า 4)

1. มาตรการทางการศึกษา หมายถึง การให้การศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้เกิดความรู้ ในการใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพ โดยไม่พึ่งยาเสพติด
2. มาตรการทางบริการสนเทศ หมายถึง ให้ข้อมูลข่าวสารเพื่อการป้องกันยาเสพติดโดยผ่านสื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อสาธารณะ สื่อพื้นบ้าน ฯลฯ
3. มาตรการทางเลือก หมายถึง การส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในด้านสุขภาพอนามัย ด้านศิลปะการดนตรี ด้านศาสนา รวมทั้งการรวมตัวจัดตั้งชมรมต่าง ๆ เพื่อกิจกรรมสังคม

4. มาตรการกลุ่มเพื่อน หมายถึง การตั้งกลุ่มให้ชักชวนไปในทางที่ดีที่เป็นประโยชน์ เหมาะสมกับการดำเนินงานในสถานศึกษาและในชุมชน

5. มาตรการป้องปราม หมายถึง การดำเนินงานกับกลุ่มที่เสี่ยงคือ ผู้มีพฤติกรรมที่ใช้จ่าย เสพติดเพื่อลดโอกาสการใช้จ่ายเสพติด เช่น การสอดส่องดูแลเป็นหูเป็นตาในชุมชน การจัดระบบ เวิร์กช็อปเฝ้าระวังตามแหล่งมั่วสุม การสุ่มตรวจปัสสาวะ เป็นต้น

มาตรการป้องกันยาเสพติดดังกล่าวเป็นมาตรการที่ทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐภาคเอกชน และภาคประชาชนสามารถดำเนินการได้ทันที โดยไม่ต้องรอให้ปัญหาเกิดขึ้นก่อน เป็นการ ป้องกันที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัญหาเสพติดที่กำลังเกิดขึ้นในแต่ละชุมชน โดยการร่วมคิด ร่วมทำและแสวงหา ทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชนในสังคมเป็นกำลังสนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับ นโยบายการดำเนินงานป้องกัน และปราบปรามยาเสพติด ตามสาระสำคัญของคำสั่งสำนัก นายกรัฐมนตรีที่ 141/2541 (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2541, หน้า 3) ได้กำหนด นโยบายการดำเนินงานป้องกันระดับที่ 1 (Primary Prevention) ซึ่งหมายถึง การจัดการใด ๆ ล่วงหน้าก่อนที่จะเกิดปัญหาการเสพติด โดยการจัดสถานะของสังคมให้เหมาะสม เช่น การให้ ข้อมูลข่าวสารให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย การให้การศึกษา ให้เกิดการเรียนรู้ทักษะและ ประสบการณ์ชีวิต การจัดกิจกรรมทางเลือกและการส่งเสริมทางศีลธรรม จนกระทั่งคนไม่มีความ จำเป็นต้องพึ่งยา หรือใช้ในทางที่ผิดเป้าหมายของการป้องกันระดับนี้อยู่ที่ประชาชนทั่วไป และ กลุ่มประชาชนที่มีความเสี่ยงต่อการเสพติดสูง เป็นการป้องกันมิให้คนทดลองใช้ยาหรือใช้ใน ทางที่ผิด ป้องกันมิให้มีผู้เสพติดรายใหม่เกิดขึ้น และค้นหาผู้ติดสารเสพติดให้พบโดยเร็ว เพื่อ ได้รับการบำบัดรักษา

ในขณะที่การกระทำที่มีให้การเสพติดที่มีอยู่แล้วรุนแรงไปกว่าเดิมหรือแก้ไขให้การ เสพติดนั้นคลี่คลายสู่สภาวะปกติโดยเร็ว เป็นการป้องกันระยะที่ 2 (Secondary Prevention) เป้าหมายของการป้องกันอยู่ที่กลุ่มประชากรติดยาเสพติดแล้ว ซึ่งจะต้องเร่งรีบ ค้นหาสาเหตุ วินิจฉัย และให้การรักษาโดยให้ถือว่าผู้ติดยาเสพติดเป็นผู้ป่วยคนหนึ่ง ซึ่งจะต้องได้รับโอกาสใน การเข้ารับการรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพ จากสถานบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพทั้ง ภาครัฐ และเอกชนได้ตามความเหมาะสมของผู้ติดยาเสพติดซึ่งหวังที่จะได้รับการบำบัดรักษาและ ฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้ติดยาเสพติด ก็ต้องมีการดำเนินการที่ต่อเนื่อง เพื่อมิให้กลับพึ่งยาหรือใช้ใน ทางที่ผิด เป็นการป้องกันระดับที่ 3 (Tertiary Prevention) หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการป้องกันการ ติดยาซ้ำนั้นเอง โดยมีเป้าหมายคือให้ผู้ติดยาเสพติดเลิกติดยาเสพติด

มาตรการป้องกันดังกล่าวสามารถนำไปปฏิบัติพร้อม ๆ กันได้หลายวิธีไม่ว่าจะเป็นการ ป้องกันในระดับใด ข้อสำคัญที่ควรนำไปพิจารณาคือ จะนำกลวิธีใดไปใช้นั้นต้องเหมาะสมกับ

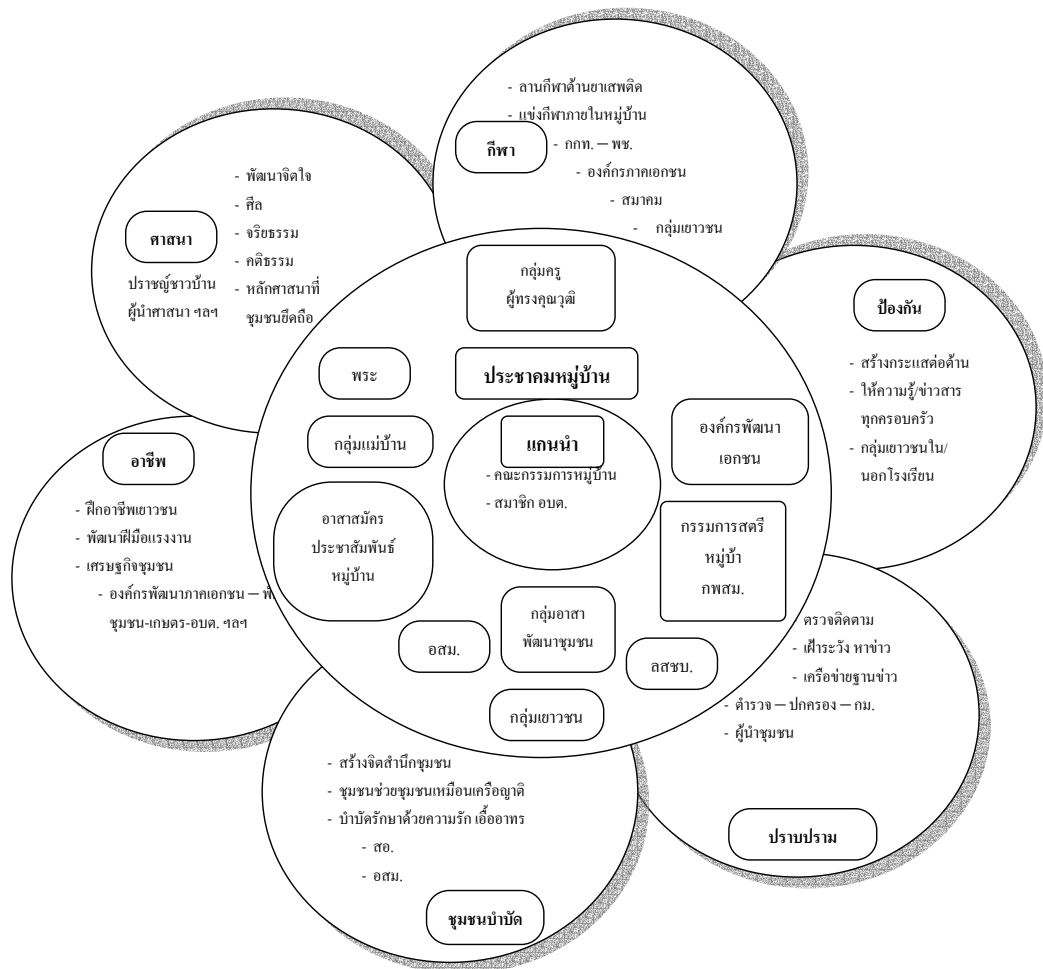
กลุ่มเป้าหมาย สภาวะสังคม วัฒนธรรมและสอดคล้องกับสภาพชุมชนอันส่งผลต่อการลดการระบาดของยาเสพติด และการแก้ไขปัญหาต่อเนื่อง ภายใต้ยุทธศาสตร์ “ราษฎร์ รัฐร่วมใจต้านภัยยาเสพติด” โดยการผนึกกำลังของประชาชนและหน่วยงานราชการในการต่อต้านปัญหายาเสพติดอย่างจริงจัง และต่อเนื่องภายใต้ระบบบริหารและจัดการที่เป็นเอกภาพมากขึ้น โดยมีแนวทางปฏิบัติดังนี้ (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2541, หน้า 3 – 4)

1. ดำเนินการทางจิตวิทยาและประชาสัมพันธ์ ในลักษณะเชิงรุกเพื่อกระตุ้นและระดมพลังของประชาชนที่เป็นองค์กรจัดตั้งภาครัฐทุกส่วนร่วมทั้งกลุ่มประชาชนต่าง ๆ ได้ตระหนักถึงภัยของยาเสพติด และร่วมกันต่อต้านการกระทำความผิดเกี่ยวกับผู้ติดยาเสพติดในพื้นที่ชุมชนของตน
2. การแก้ไขปัญหาในพื้นที่ ต้องสอดคล้องกับสภาพปัญหา และกลุ่มเป้าหมายโดยดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาวะเศรษฐกิจ และสังคม และให้ผนึกกำลังทรัพยากรทั้งภาครัฐและเอกชน
3. มาตรการป้องกันการระบาด ต้องดำเนินการในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว สถานศึกษาและชุมชน โดยมีมาตรการชัดเจนและต่อเนื่อง
4. ปฏิบัติต่อผู้ติดยาเสพติดในฐานะผู้ป่วย โดยให้โอกาสเข้ารับการรักษาทางการแพทย์ และความต้องการ และความเหมาะสม
5. ดำเนินการต่อผู้ผลิต ผู้ค้า ผู้นำเข้า และส่งออกยาเสพติด ตลอดจนผู้มีอิทธิพลที่สนับสนุนการกระทำความผิดตามกฎหมายอย่างเฉียบขาด
6. หน่วยงานในการกรรมการยุติธรรม ต้องประสานการดำเนินงานให้สอดคล้อง ซึ่งกันและกัน มีการเร่งรัดการดำเนินคดี และมีการพิพากษาลงโทษขั้นสูงสุด ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย
7. ให้ความสำคัญ และดำเนินการด้านข่าวเชิงรุก เพื่อให้ทราบถึงเครือข่าย และพฤติกรรมกระทำความผิด
8. ลดเงื่อนไขที่มีผลต่อการแพร่ระบาดของยาเสพติดทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคม
9. ประสานงานทางการเมืองระหว่างประเทศ เพื่อลดการผลิตและการนำเข้า
10. ให้ความสำคัญแก่บุคคลและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการดำเนินการแก้ไขปัญหา ยาเสพติด
11. ลงโทษเจ้าหน้าที่ ที่ให้การสนับสนุนการกระทำความผิด ตามกฎหมายภายใต้ยุทธศาสตร์

แผนภูมิ 2 ยุทธศาสตร์ “ราษฎร์ รัฐร่วมใจด้านภัยยาเสพติด”

นอกจากการดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดภายใต้ยุทธศาสตร์ “ราษฎร์ รัฐ ร่วมใจด้านภัยยาเสพติด” แล้ว ยุทธศาสตร์หนึ่งที่มีการยอมรับในการแก้ไขปัญหายาเสพติด คือการสร้างชุมชนเข้มแข็งของชุมชน โดยส่งเสริมการเคลื่อนไหว ภาคประชาสังคม ในการแก้ไขปัญหายาเสพติดเพื่อนำไปสู่ การอยู่รอดปลอดภัยของสังคมไทย โดยส่วนรอบเป็นการป้องกันภัยปราบปรามยาเสพติดระดับล่างสุด เสมือนรากแก้วของต้นไม้เป็นหัวใจของปรัชญาในการดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติด ซึ่งกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (อังกูณ กองประสานการปฏิบัติการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดและสารเสพติด, 2541, หน้า 8) ได้กำหนดเป็นแผนภูมิการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ดังนี้

แผนภูมิ 3 การสร้างชุมชนเข้มแข็ง ในการป้องกันแก้ไขปัญหาภัยพิบัติในชุมชน

ขณะที่การแก้ไขปัญหาภัยพิบัติ กระแสของการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community base) ได้ขยายกำลังในทางยุทธศาสตร์ที่จะส่งผลต่อความสำเร็จของการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติซึ่งมีหลักการสำคัญดังนี้ (สำนักงานประสานงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กระทรวงมหาดไทย, 2537, น. 10 – 11)

1. ให้ชุมชนมีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติ ในชุมชนของตนเอง หลักการนี้เป็นการเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และมุ่งเน้นกระบวนการแก้ไขปัญหามาจากล่างสู่บน (bottom – up) มากกว่า จากบนสู่ล่าง (top – down)
2. การแก้ไขปัญหาภัยพิบัติโดยชุมชน เป็นกระบวนการพัฒนาที่เป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการเสริมสร้างกระบวนการรวมกลุ่มของชุมชนใน

การต่อสู้ปัญหายาเสพติด ในลักษณะ Public – Awareness โดยนัยนี้ กิจกรรมการดำเนินการแก้ไข ปัญหาเสพติดจึงมีความมุ่งหมาย เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับกระบวนการพัฒนาคน และการ รวมกลุ่มในชุมชน

3. การแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน จะต้องดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง และเป็น กระบวนการโดยความคิดริเริ่มของชุมชนเป็นสำคัญ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทั้งในด้านปัจเจกบุคคล และภูมิคุ้มกันทางสังคม ซึ่งเป็นการสร้างสถานะแวดล้อมในชุมชนให้อ่อนแอต่อการลด ปัญหาเสพติดในชุมชน

4. กระบวนการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการได้ในทุก มาตรการของการแก้ไขปัญหาเสพติด ซึ่งประกอบไปด้วย การป้องกันปราบปราม และ บำบัดรักษาตามสภาพปัญหาที่ปรากฏในชุมชน เป็นการแสดงให้เห็นถึงภาวะไร้ข้อจำกัดในการ ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน

5. ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของภาครัฐกับชุมชน ในการแก้ไขปัญหาเสพติดใน ชุมชน ภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริม ส่วนบทบาทของชุมชน ควรเป็นบทบาท หลักในฐานะ “เจ้าของปัญหา” ที่แท้จริงที่จะต้องเข้าแก้ไขปัญหา

6. การแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของ กิจกรรมผสมผสานในงานด้านอื่น ๆ ของชุมชน เพราะการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างครบวงจรไม่ อาจกระทำได้ด้วยกิจกรรมด้านยาเสพติดเพียงประการเดียว หากต้องการผสมผสานไปกับการ พัฒนาการรวมกลุ่มของชุมชนในด้านอื่น ๆ เช่น การรวมกลุ่มเยาวชน กลุ่มสุขภาพ ผู้สูงอายุ เป็น ต้น โดยดำเนินกิจกรรมให้สอดคล้องอำนวยความสะดวกซึ่งกันและกัน และมุ่งเน้นเป็น กระบวนการพัฒนาคนเป็นเป้าหมายสำคัญ

ทั้ง 6 ประการ เป็นมิติหนึ่งของการส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยมุ่งเน้นบทบาทให้ชุมชนเป็นเจ้าของปัญหา และรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมแก้ไขปัญหาค ด้วยความรับผิดชอบของคน และไม่แยกส่วนในการแก้ปัญหา ดังนั้นการผสมผสานงานการแก้ไข ปัญหาในทุกปัญหาที่ปรากฏในชุมชนจึงทำให้บทบาทของชุมชนดำเนินไปอย่างกว้างขวางเท่าที่ ชุมชนเกิดความตระหนัก

ดังนั้นการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนตามที่กล่าวมานี้ ได้แสดงให้เห็นบทบาทของ ชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะพลังสำคัญในระดับยุทธศาสตร์ จะต้องมียอดประกอบของ ความสำเร็จหลายประการ ประกอบด้วย (สำนักงานประสานงานการป้องกัน และปราบปรามยา เสพติกระทรวงมหาดไทย, 2537, หน้า 61)

1. มีแกนนำชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถแสวงหาแนวร่วมจากประชาชนในพื้นที่และมีรูปแบบการจัดการที่ดี
2. องค์กรชุมชนมีประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาที่เป็นจริง ทั้งในด้านเทคนิครูปแบบการแก้ไขปัญหา
3. องค์กรภายนอกทั้งรัฐ และเอกชน เข้าสนับสนุนภาคกิจอย่างมีการประสานแผนกิจกรรมซึ่งกันและกัน และมีทิศทางเดียวกับองค์กรชุมชน
4. มีการดำเนินยุทธศาสตร์วิธีการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม รู้จักการสรุปบทเรียนจากการปฏิบัติจริง
5. มีการสนับสนุนทรัพยากรที่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหา
6. มีการรวมกลุ่มองค์กรชุมชน ในหลายพื้นที่ในรูปของเครือข่ายชุมชน เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้จากชุมชนด้วยกัน

ปัจจัยดังกล่าวสามารถทำให้การแก้ไขปัญหาสาเหตุดี โดยองค์กรชุมชนเป็นยุทธศาสตร์หลักของการแก้ไขปัญหาสาเหตุดีของสังคมประเทศ และสามารถสร้างพลังของแนวร่วมในการแก้ไขปัญหาได้อย่างกว้างขวางที่สุด

แนวคิดประชาสังคม

การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาในสังคมปัจจุบัน ได้รับบทเรียนของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคเศรษฐกิจเป็นกระแสหลัก โดยเฉพาะเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือการค้าเสรี ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว และซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ปัญหาที่เกิดขึ้นยากที่จะดำเนินการแก้ไขจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าภาครัฐ หรือภาคเอกชน โดยเฉพาะภาครัฐที่เน้นการรวมศูนย์อำนาจในการพัฒนาอย่างเข้มแข็งมาโดยตลอด ทำให้ไม่สามารถพัฒนาและแก้ไขปัญหาของสังคมได้อย่างแท้จริง ทั้งกลับสร้างปัญหาใหม่ให้กับสังคมในระยะยาวอีกมากมาย จึงทำให้เกิดแนวคิดใหม่ในการพัฒนาที่หลากหลายภายใต้ความเชื่อมั่นว่า การพัฒนาจะต้องมาจากเนื้อในของสังคม และมีลักษณะพึ่งตนเองนั่นคือสิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงในกระบวนการพัฒนา คือ การเคลื่อนไหวภาคประชาชน และการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม ซึ่งมีความดีความและปรับใช้ที่แตกต่างกันมากพอสมควรทั้งในเชิงที่มา ความหมาย องค์ประกอบ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำมาใช้อธิบายกับบริบทของสังคมไทย ทั้งที่พยายามเสนอและเชื่อมโยงลักษณะและความคาดหวังต่อสังคมที่พึงประสงค์ รวมถึงการนำเสนอในเชิงกลยุทธ์หรือกระบวนการผลักดันเพื่อให้เกิด “ประชาสังคม” (Civil Society) ขึ้นตามสภาพของสังคมที่พึงปรารถนา

ความหมายของประชาสังคม

คำว่า “ประชาสังคม” มาจากภาษาอังกฤษ ว่า Civil Society ซึ่งมีความเข้าใจที่แตกต่างกันในความหมาย นักวิชาการหลายท่านใช้คำเหล่านี้ในความหมายที่เหมือนกัน อาทิ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ใช้คำว่า “สังคมประชาธรรม” เสน่ห์ จามริก ใช้คำว่า “สังคมราษฎร์” ชัยอนันต์ สมุทวณิช ใช้คำว่า “วิถีประชา” อนเนก เหล่าธรรมทัศน์ ใช้คำว่า “อารยสังคม” ชिरุทธ บุญมี ใช้คำว่า “สังคมเข้มแข็ง” และประเวศ วะสี ใช้คำว่า “ความเป็นชุมชน” หรือ “ชุมชนเข้มแข็ง” หรือ “สังคมสมานภาพ” (อนุชาติ พวงสำลี, วีรบุรุษ วิสารทสกุล, 2541, หน้า 4) และในขณะที่ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540, หน้า 12) ใช้คำว่า “สิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน” และแม้ว่าจะเป็นกลุ่มคำที่อยู่ในกระแสความเคลื่อนไหวหรือพื้นสังคมประชา หรือชุมชนก็ตามแต่คำเหล่านี้มีที่มาในบริบท เงื่อนไข และนัยสำคัญที่แตกต่างกันซึ่งรวบรวมได้ดังนี้

ศ.นพ. ประเวศ วะสี (อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี, 2541, หน้า 5) เชื่อว่า จะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน (Community Strengthening) ดังการใช้ความหมายของประชาสังคมว่า หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม ซึ่งโดยนัยนี้ประชาสังคมที่เข้มแข็ง ต้องมีรากฐานที่เกิดจากการมีชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งด้วย

ชिरุทธ บุญมี (2536, หน้า 9) ได้อธิบายถึงเรื่องประชาสังคมว่าเป็นพลังของสังคม ที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจอย่างเข้มแข็ง ในความหมาย จึงมีลักษณะที่กระจัดกระจาย (Diffuse) พลังงานสังคมที่ได้มาจากทุกส่วนวิชาชีพทุกระดับรายได้

ในขณะที่ อนเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2539, หน้า 13) ได้ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” หรือ “อารยสังคม” ว่าเป็นคำที่อธิบายได้ครอบคลุมทุกชนชั้นของสังคมแต่ต้องมีสมานฉันท์ ความกลมเกลียว ความกลมกลืนเป็นหุ้นส่วนกัน และไม่ขัดแย้ง โดยมองไปถึงกลุ่ม “คนชั้นกลาง” และสำนักพลเมือง โดยนัยยะนี้ไม่ได้หมายถึงความเป็นชุมชนของสังคมชนบทเท่านั้น แต่กินความรวมถึงความชั้นกลางภาคเมือง ที่ไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เป็นเครือญาติกันแต่เป็นความผูกพัน (bond) ของผู้คนที่หลากหลายต่อกันบนฐานแห่งความร่วมมือและการแสวงหาส่วนร่วม และด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง (Citizenship)

นอกจากนั้นยังมองความหมายของประชาสังคมที่หมายถึงเครือข่ายกลุ่มชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐ (State) กับเอกชน (Individuals) โคนจุดเน้นของประชาสังคม ได้แก่

1. ไม่ชอบและไม่ยอม ให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐ และมีความร่วมมือกับรัฐได้ แต่ก็สามารถชี้นำกำกับและคัดค้านรัฐได้พอสมควร
2. ไม่ชอบความเป็นปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัวต่างคนต่างอยู่ แกร่งแย่งแข่งขันกันจนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หากแก่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มรวมหมู่ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมโดยไม่ปฏิเสธการแสวงหา หรือปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วน เฉพาะกลุ่ม (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2543, หน้า 21)

การให้ความหมายของประชาสังคม ได้เกิดการอธิบาย โดยเน้นการปรับใช้ในบริบทของสังคมไทยค่อนข้างมากขึ้น ชัยอนันต์ สมุทวณิช (อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี, 2541, หน้า 7) มองว่าประชาสังคม หมายถึง ทุก ๆ ส่วนของสังคม โดยรวมถึงภาครัฐ ภาคประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง และเป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) คือร่วมมือกันทำถือว่าทั้งหมดเป็น Civil Society ซึ่งแตกต่างจากความหมายแบบตะวันตกที่แยกออกมาจากภาครัฐ หรือยกภาครัฐ โดยนัยยะนี้ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ให้ความหมายสำคัญ กับ Civil Movement หรือ “วิถีประชา” ที่เป็นการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ โดยเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางปราศจากการจัดตั้ง

พรรณนะของ ชูชัย ศุภวงศ์ (2540) ได้อธิบายถึงประชาสังคมร่วมสมัย โดยให้ความหมายอย่างกลมกลืนกับบริบทของสังคมไทยว่าเป็นการที่คนในสังคมเห็นสภาพปัญหา ในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civil Consciosness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civil group / organization) ไม่ว่าจะเป็นเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนหรือภาคสังคม (ประชาชน) มีลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ภายใต้วรรณาการ จัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civil network) อย่างเข้มแข็ง เป็นขบวนการประชาสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยมีเครือข่ายองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรภาคเอกชนต่าง ๆ ในการแสวงหาทางเลือกทางออกเพื่อแก้ไขด้านต่าง ๆ ของสังคม

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างใน นรินทร์ แก้วมีศรี, 2542 ,หน้า 2) อธิบายความหมายประชาสังคมว่า “เป็นกลุ่มคนที่รู้สึกตนเอง เป็นกลุ่มเดียวกันหรือพวกเดียวกัน”

ในขณะที่ ชาติชา ฌ เชียงใหม่ (อ้างแล้ว, 2542, หน้า 2) ให้ความหมายว่า “เป็นกลุ่มองค์กรที่เป็นพลังนอกระบบรัฐ เป็นกลุ่มคนที่รวมตัวกันขึ้นมา โดยไม่หวังผลกำไรที่ต้องการมีบทบาทร่วมกับรัฐ ในการจัดระเบียบการปกครอง การพัฒนาจัดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน”

ซึ่งค่อนข้างสอดคล้องกับ เกษียร เตชะพีระ (อ้างแล้ว, 2542, หน้า 2) ให้นิยามประชาสังคมว่าเป็นสถาบันอิสระที่อยู่นอกภาครัฐ สถาบันดังกล่าวไม่ได้เป็นของประชาชนทั้งหมดมิเป็นของประชาชนทั้งหมดที่เป็นของเอกชนด้วย และธุรกิจเอกชนด้วย

สำหรับข้อเสนอของ ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ผู้ซึ่งมีบทบาททางความคิดและเชื่อมโยงภาคีต่าง ๆ ของสังคมเพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ได้ให้ความหมายของประชาสังคมโดยอธิบายไว้หลายลักษณะ ได้แก่ เชิงกิจกรรม เชิงพื้นที่ และเชิงวัตถุประสงค์หรืออุดมการณ์ เชิงกิจกรรมหมายถึงเป็นกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารกันเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือการประกอบกิจกรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันหรือการมีวัฒนธรรมความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน

เชิงพื้นที่ หมายถึง “กลุ่มประชาชนอันหลากหลาย ที่เกี่ยวพันกันในพื้นที่หรืออาณาเขตหนึ่ง ๆ เช่น จังหวัด อำเภอ กลุ่มน้ำ กลุ่มต่าง ๆ และมีความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของพื้นที่นั้น ๆ”

เชิงวัตถุประสงค์หรืออุดมการณ์ หมายถึง “สังคมที่ประชาชนที่ไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชน โดยอาศัยองค์กร กลไกกระบวนการและกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น”

เพื่อความเหมาะสมกับสังคมไทย ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2542, หน้า 3 – 4) ยังให้ความหมายประชาสังคมร่วมสมัย ที่สอดคล้องกับสังคมไทยอย่างกว้าง ๆ ว่า “การที่ประชาชนมีระบบการจัดการดูแลตัวเอง รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยไม่รอรัฐมาจัดการเมื่อรัฐเห็นการรวมตัวแบบนี้ จึงตั้งคณะทำงานประกอบด้วยผู้แทนจากหลากหลายหน่วยงานเข้ามาเชื่อมต่อกลุ่มองค์กรประชาชน ทำให้ความหมายของประชาสังคมกว้างออกไป หลากเป็นความเกี่ยวข้องโยงใยกันของประชาชน องค์กรประชาชน รัฐบาลท้องถิ่น และหน่วยราชการส่วนภูมิภาค”

นอกจากนั้น ยังมองความหมายที่แตกต่างกันเล็กน้อยของคำว่า ประชาคมและประชาสังคมว่า

ประชาคม เป็นการรวมตัวที่ค่อนข้างกระชับในพื้นที่ที่รวมได้ ในขณะที่ประชาสังคมเป็นการผูกพันที่เกี่ยวข้องกับประชาชนหลายกลุ่ม หลายเหล่า เพื่อดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน

แต่ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องที่เป็นผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ทำให้เกิดการพบปะกัน เกิดประเด็นสนใจร่วมกัน พยายามแก้ปัญหาาร่วมกัน

แต่ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องที่เป็นผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ทำให้เกิดการพบปะกัน เกิดประเด็นสนใจร่วมกัน พยายามแก้ปัญหาาร่วมกัน

ขณะที่ในมุมมองของ ฉันทส เพียรธรรม (2542, หน้า 25) ได้ให้ความหมายประชาสังคมว่า “เป็นส่วนรวมที่อยู่นอกภาครัฐ ซึ่งเกิดจากการที่เหล่าราษฎรมิได้นำมารับผิดชอบต่อ

งานของสังคมส่วนรวม ต้องการมีส่วนร่วมในเรื่องการเมือง – การปกครอง หรือเรื่องราวของสาธารณะโดยเห็นว่าเป็นเรื่องของตน”

ซึ่งสอดคล้องกับ โรเบิร์ต นิสเบต นักสังคมวิทยาแนวหน้า (อ้างใน จันทส เพียรธรรม, 2542, หน้า 105) ให้ความหมาย ประชาสังคมว่า หมายถึง “กลุ่ม ชุมชน ชมรม สมาคม หรือ องค์กรต่าง ๆ ที่อยู่นอกภาครัฐ ที่รวมตัวกันเพื่อประกอบกิจการงานของสาธารณะ และรู้สึกมีความเป็นเจ้าของของสาธารณะและมีส่วนร่วมแทนการปล่อย ให้งานของรัฐบาลดำเนินงานแต่เพียงลำพัง”

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2544, หน้า 3) ได้ให้ความหมายประชาสังคม ในมิติทางการเมืองสาธารณะว่า “เป็นเรื่องของสาธารณชนอย่างแท้จริง ซึ่งได้แก่องค์กรและกิจกรรมทางสังคม ที่อยู่นอกระบบอำนาจทางการเมืองที่เป็นทางการ (Official Political Authority) และครอบคลุมถึงองค์กรอิสระสาธารณะประโยชน์ องค์กรการกุศล องค์กรอาสาสมัครเพื่อสังคม สมาคม ชมรม มูลนิธิ ตลอดจนปัจเจกชน พลเมืองที่สนใจ และร่วมมือกันกระทำกิจกรรมเพื่อสาธารณะ และเพื่อแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ”

สมพร เทพสิทธา (2544, หน้า 14 – 15) อธิบายว่า ประชาสังคมมีความหมายหลายนัย ในนัยหนึ่งประชาสังคมเป็นกระบวนการทางสังคม (Social movement) อีกนัยหนึ่ง ประชาสังคม หมายถึง องค์กรที่เรียกว่า องค์กรประชาสังคม (Civil Society Organization หรือ S.O) ดังนั้น ประชาสังคมในความหมายของกระบวนการทางสังคม หมายถึง กระบวนการทางสังคมที่จะปลูกจิตสำนึกในบรรดาประชาชน สร้างความเข้มแข็ง สร้างเครือข่ายประชาชนให้แพร่หลาย เพื่อให้ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและพัฒนาชุมชน ได้รับประโยชน์ และความสุขอย่างเต็มที่ถึงปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้อง มีความเอื้ออาทรร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมีความเจริญมั่นคงอย่างสมดุลและยั่งยืน

ทวิศักดิ์ นพเกษตร (2542, หน้า 18) และ สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ (2540, หน้า 11) สรุปได้ว่า “ประชาสังคม”น่าจะหมายถึง การที่คนในสังคมซึ่งมีจิตสำนึก (Civil Consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) ในการกระทำบางอย่าง ทั้งนี้ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ

แม้ว่าภาพของประชาสังคมยังมีลักษณะคลุมเครือ กาญจนา แก้วเทพ (2541, หน้า 35) ได้พยายามนิยามความหมายที่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคม และยุทธศาสตร์การต่อสู้ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1) ประชาสังคม คือพื้นที่การเมืองสาธารณะ (Public sphere) ของประชาชน ซึ่งกำเนิดมาจากการก่อตัวของวัฒนธรรมคนชั้นกลาง และขยายปริมณฑลครอบคลุมไปสู่ชนชั้นกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่หลากหลายและสนใจเข้าร่วมในพื้นที่การเมืองสาธารณะนี้ ดังนั้นประชาสังคม จึงเป็นพื้นที่ที่เกิดกิจกรรมมิได้หมายรวมถึงประชาชนทั้งหมด หรือสังคมทั้งหมดที่ไม่ได้มีการเคลื่อนไหวการเมืองสาธารณะ

2) ประชาสังคม คือกระบวนการของประชาชน ในการสร้างพื้นที่การเมืองสาธารณะของตนเอง โดยไม่ตกอยู่ภายใต้พื้นที่การเมืองของรัฐ (Political Society) อันประกอบด้วยสถาบันของรัฐต่าง ๆ เช่น รัฐสภา รัฐบาล พรรคการเมือง กฎหมาย ศาล เป็นต้น หรือพื้นที่ทางเศรษฐกิจ (Economic Society) ของทุน ดังนั้น ประชาสังคมจึงต้องเป็นอิสระจากรัฐและทุน

3) ประชาสังคม คือ เวที แห่งการต่อสู้ทางอุดมการณ์ฝ่ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนนิยม สังคมนิยม โดยรัฐหรือทุนพยายาม ครอบงำ พื้นที่ดังกล่าว แต่ไม่สามารถครอบงำได้ทั้งหมด เวทีแห่งนี้จึงมีความหลากหลาย ซับซ้อน จัดแย้ง และร่วมมืออยู่กับยุทธศาสตร์การต่อสู้ของฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งอาจจนใช้ความรุนแรง หรือสันติวิธีก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาสังคมนั้น ๆ จึงไม่ได้มีความหมายเป็นเวที แห่งความสมานฉันท์อย่างเดียว

4) ประชาสังคม คือ กลุ่มปฏิบัติการ (Actor) ในภาคประชาสังคมไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามเกณฑ์ “ชนชั้น” ที่ใช้ผลประโยชน์ (Economic Interest) เป็นต้น แบ่งตามแนวการวิเคราะห์มากซิสต์แบบเก่า แต่เป็นไปตามแนวที่กรีมชี้เสนอคือ “กลุ่มทางประวัติศาสตร์” (Historical block) ที่เกิดจากกลุ่มต่าง ๆ ของชนชั้นต่าง ๆ มาร่วมมือกันต่อสู้กลุ่มอื่น ทั้งนี้โดยกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม จะพยายามครอบครองความเป็นเจ้าอุดมการณ์ (Hegemony) โดยการครอบงำความคิดของประชาชน และกำหนดวัฒนธรรมหลักในสังคม ดังนั้นจึงเห็นการแกตัวของกลุ่มต่าง ๆ ข้ามชนชั้นมาจากอุดมการณ์ความคิดมากกว่าเรื่องฐานผลประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียว

ดังนั้นการร่วมมือภาคประชาชน โดยผ่านกระบวนการประชาสังคม การเปิดเวทีสาธารณะในประเด็นต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในสังคม ช่วยให้ผู้คนได้โอกาสมาร่วมเคลื่อนไหว จึงทำให้ความหมายของประชาสังคม แปรเปลี่ยนไปตามกาลสมัย ซึ่งสะท้อนถึงบรรยากาศทางสังคมทางการเมือง ในแต่ละยุคสมัยที่แตกต่างกัน เสน่ห์ จามริก (อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี, 2543, หน้า 20) ได้พูดถึงพลวัตการเปลี่ยนแปลงประชาสังคม โดยอธิบายถึงประชาสังคมรากหญ้า ซึ่งเป็นประชาสังคมในชุมชนชนบท เป็นการรวมตัวเพื่อต่อต้านส่วนที่เข้ามำบั่นทอนสิทธิเสรีภาพวิถีชีวิตของเขา พร้อมทั้งพยายามแสวงหาทางเลือกร่วมกัน ในการที่จะฟื้นความอุดมสมบูรณ์ ฐานทรัพยากรระบบนิเวศ โดยมีใจเพื่อตนเองในพื้นที่เท่านั้น แต่เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์โดยรวม

นอกจากการนั้น พระไพศาล วิสาโล (2544, หน้า 35) ได้ให้ความหมายของประชาสังคมที่พูดกันว่าสามารถ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ใหญ่ ๆ ได้แก่

1. สังคมที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสูงในกิจการสาธารณะระดับต่างๆ คือตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับประเทศ โดยมีการรวมตัว หรือกระทำผ่านองค์กรนานาชนิดด้วยความสมัครใจ อย่างเป็นอิสระจากรัฐและทุน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ สังคมที่มี “การเมืองภาคประชาชน” ในระดับเข้มแข็ง

2. เครือข่ายองค์กรประชาชนที่มีกิจกรรมเชิงสาธารณะโดยแยกต่างหากจากกิจกรรมที่รัฐเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับสถาบันของรัฐ และไม่ใช้กิจกรรมในระบบตลาด

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประชาชนสังคมคือชุมชนหรือประชาคม ที่เป็นอิสระหรือแตกต่างหากจากรัฐและทุน ทั้ง 2 ความหมาย ให้จุดเน้นที่แตกต่างกัน ความหมายแรกนั้นบ่งชี้ถึงเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ที่ควรไปให้ถึง แต่ความหมายที่ 2 มีนัยยะถึง มรรควิธี คือเน้นถึงองค์ประกอบของสังคมที่ควรส่งเสริมเพิ่มพูนทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ

จากความหมายข้างต้น จะเห็นถึงความต่าง ความเหมือน และการวางน้ำหนักในการอธิบายที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามยังเป็นคำอธิบายที่วางอยู่บนพื้นฐานของสถานการณ์หรือบริบทของสังคมไทย ทั้งยังมีลักษณะความคาดหวังต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในอนาคตทั้งสิ้น ซึ่งสามารถสรุปถึงนัยยะและความหมายของ “ประชาสังคม” ที่ดูจะเป็นทางออกที่ลงตัวสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ ประชาสังคม หมายถึง “การดำเนินการกิจกรรม หรือการเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่ม ชุมชน องค์กรชุมชน สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่อยู่ระหว่างรัฐ กับปัจเจกชน ที่มีวัตถุประสงค์ มีอุดมคติมีความเชื่อร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสาร เอื้ออาทร มีจิตใจเข้าหากัน มีความรักมิตรภาพ มีการเรียนรู้ และการจัดการในการที่จะแสดงออก ซึ่งสำนึกและความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมส่วนรวมโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมและรับผิดชอบเพื่อก่อให้เกิดสังคมที่ดีงาม”

ความเป็นมาและการก่อตัวของประชาสังคม

แนวคิด เรื่อง “ประชาสังคม” (Civil Society) เป็นแนวคิดที่มีมานาน พัฒนาร่วมมาพร้อมกับกระบวนการเติบโตของประชาธิปไตย และทุนนิยมในสังคมยุโรปตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 จากการปฏิวัติอุตสาหกรรม และการเติบโตของลัทธิทุนนิยม ผู้คนหลุดออกมาจากโครงสร้างแบบเดิม เช่น ครอบครัว ชุมชน หรือไพร่รับใช้ เจ้าของที่ดิน คนพวกนี้เข้าสู่เมืองในฐานะปัจเจกชน อันนำมาสู่การก่อตัวเป็นวัฒนธรรมของคนเมือง คนชั้นกลางที่มีวิถีชีวิตแบบใหม่เกิดอาชีพใหม่ๆ และเริ่มจัดความสัมพันธ์ในเชิงแนวนอน คนชั้นกลาง ซึ่งมักเป็นกลุ่มพ่อค้าวานิชได้สะสมความมั่งคั่ง

จนมีอำนาจต่อการเมืองและได้พยายามเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อต่อรองผลประโยชน์ของตน การมีส่วนร่วมดังกล่าวมิได้กระทำผ่านกลไกหรือรูปแบบของรัฐที่กำหนดขึ้น แต่เป็นการแสดงออกในฐานะ “ปัจเจกพลเมือง” ซึ่งมีเจตจำนงรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2539, หน้า 31) การเกิดสาธารณะชนที่มีความคิดอิสระ (Critical Public) ขึ้น และการที่สามัญชนเริ่มถกเถียงพูดคุยถึงปัญหาสังคม วิพากษ์วิจารณ์รัฐและนโยบายสาธารณะ รวมทั้งพฤติกรรมบางประการของศาสนจักรในที่ทางอันเป็นสาธารณะ เช่น ในชุมชน ร้านกาแฟ การก่อตัวของชมรมต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองและสังคม นับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในประวัติศาสตร์การเมือง เป็นการเปิดมิติใหม่ของ “การเมืองสาธารณะ” ขึ้น โยคได้สถาปนา “ปริณทลสาธารณะ หรือ Public sphere (Habermas, 1989) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่ใช่การเมืองของรัฐ (Political Society) หรือพื้นที่ทางเศรษฐกิจภาคทุน (Economy Society) หากเป็นพื้นที่ทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของภาคประชาชนโดยตรง เป็นการเปิดโอกาสให้แก่การมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงของสามัญชนในฐานะ Citizen หรือ “พลเมือง” และประชาสังคม (Civil Society) (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, อ้างแล้ว, หน้า 40) กลายเป็นมิติใหม่ของการมีส่วนร่วมทางสังคมที่บุคคลสามารถแสดงออกซึ่งภาระหน้าที่ทางสังคม และความคิดเห็นโดยไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจของอำนาจทางการเมือง รัฐกับสังคมจึงมิได้ดำรงอยู่ทับซ้อนกันสนิทหากแต่สังคมได้เปิดโอกาส และให้อิสระภาพแก่ประชาชนที่มีความคิดอิสระสามารถแสดงออก โดยไม่ถูกควบคุมกำกับอย่างสิ้นเชิงจากรัฐ

ดังนั้น ประชาสังคมที่เป็นเอกลักษณ์ทางการเมืองสมัยใหม่ ต้องทำให้ความรู้สึกเป็นพลเมืองชัดเจนขึ้น มีความอดกลั้นและเห็นแก่ส่วนรวมจะไม่ทำให้ได้อย่างที่ต้องการเสมอไป แต่สามารถทำให้ประชาชนรู้ว่าต้องการอะไร (Mouffe, 1995, P.3) ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้เกิดแนวคิดประชาสังคมร่วมสมัยตามมา

ประชาสังคมร่วมสมัยจึงมิได้ถูกกำหนดอย่างสิ้นเชิง โดยผลประโยชน์ส่วนตัวหรือการแสวงหากำไร และมีลักษณะเป็นอิสระจากการใช้อำนาจบังคับจากรัฐ ประชาสังคมจึงมีลักษณะเสมือนพลังที่ 3 (third Sector) ซึ่งสรุปสาระสำคัญของประชาสังคมร่วมสมัยได้ดังต่อไปนี้

1. ประชาสังคมตามแนวคิดร่วมสมัยมีลักษณะเป็นชุมชนอิสระ คือ มีอิสระภาพด้านความคิด และอุดมคติที่ไม่ถูกบังคับ ควบคุมด้วยกำลังอำนาจใด
2. ประชาสังคมต้องเป็นอิสระนั้น ไม่เพียงแต่ต้องเป็นอิสระระดับหนึ่งจากอำนาจรัฐ แต่ต้องเป็นอิสระระดับหนึ่งจากอำนาจทุนหรือตลาดอีกด้วย
3. ประชาสังคมที่เน้นความริเริ่มของปัจเจกบุคคล ในการทำประโยชน์แก่ส่วนรวม (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2540, หน้า 48 – 56)

การเคลื่อนไหวของประชาสังคมไทย

แนวคิดและความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในประเทศไทย ได้เริ่มก่อตัวขึ้นเงียบในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา อันมาจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม และการก่อตัวของรัฐไทยเป็นการตอบสนองต่ออำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ถูกคามประเทศไทย โดยเหตุนี้ความพยายามในการทำให้ประเทศให้ทันสมัยจึงเน้นกลไกสร้างรัฐให้เข้มแข็ง จุดเน้นของการพัฒนาระบบการเมืองจึงอยู่ที่การสร้างรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจที่เข้มแข็งเพื่อตอบโต้ภัยคุกคามของจักรวรรดินิยม ในกระบวนการนี้องค์กรนอกภาครัฐไม่ได้รับการเอาใจใส่และไม่มีการพัฒนา จนทำให้สังคมไทยมีลักษณะที่อำนาจการเมืองผูกขาด โดยภาครัฐหรือราชการทำให้พื้นที่ประชาสังคมไม่เกิดขึ้น แต่ในเมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาภาคเศรษฐกิจเกิดการขยายตัว และมีบทบาทมากขึ้นของชนชั้นกลาง โดยเฉพาะการลุกขึ้นคัดค้านอำนาจเผด็จการ และเรียกร้องประชาธิปไตย โดยการก่อตัวและอาศัยการสื่อสารสมัยใหม่ในการเคลื่อนไหวจะล้มล้างเผด็จการลงได้ในที่สุด (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, อ้างแล้ว น. 65)

จุดเริ่มต้นดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดกลุ่มองค์กรที่ทำกิจกรรมสาธารณะมากมายทั้งด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ถึงแม้ว่าการเคลื่อนไหวประชาสังคมจะเกิดขึ้น แต่รัฐก็ยังคงบทบาทหลักในการควบคุมทั้งสังคมการเมืองและประชาสังคม โดยอาศัยกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐผ่านสถาบันในประชาสังคม เช่น ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน วัด สถานที่ทำงาน และสื่อมวลชน ฯลฯ ขณะเดียวกันขบวนการภาคประชาสังคมอันประกอบด้วยองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และชาวบ้าน นอกจากจะรู้วาทกรรมหลักการพัฒนาของรัฐ ยังผลักดันทางเลื้อย การพัฒนาสู่การปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ที่เปลี่ยนเป้าหมายจากการพึ่งรัฐมาสู่การพึ่งตนเองในแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน หรือ “ชุมชนเข้มแข็ง” และต่อมาได้พัฒนามาสู่การต่อสู้ในมิติระดับโครงสร้างก็มีการเรียกร้องการกระจายอำนาจ การยอมรับสิทธิชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาการพัฒนา จากการที่รัฐร่วมกับทุนนิยม ได้รุกเข้าแย่งชิงทรัพยากรจากท้องถิ่นรุนแรงมากขึ้น นำไปสู่การเติบโตของขบวนการประชาชนที่มีลักษณะรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ในการปกป้องสิทธิชุมชนและประชาชน ด้วยแรงบีบของรัฐและทุน ทำให้ภาคประชาสังคมเติบโตขึ้นโดยเฉพาะในชุมชนชนบท

โดยสรุปการพัฒนาแนวคิดประชาสังคมในสังคมไทย มีต้นธารความคิดมาจากหลายสายจากสาย “ชุมชนเข้มแข็ง” อันกำเนิดขึ้นมาจากสภาพความเสื่อมโทรมของสังคมด้วยภาวะปัจเจกชน จนเกิดการกลับไปแสวงหาเงื่อนไขของทางวัฒนธรรมเดิมมาปรับใช้ในบริบทสมัยใหม่ ขณะเดียวกันก็สืบสานจากการเติบโตของขบวนการประชาธิปไตยของคนชั้นกลาง ที่ต้องการเปิดพื้นที่สาธารณะที่ปลอดจากการควบคุมของภาครัฐและภาคธุรกิจ แต่ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นท่ามกลาง

บริบทของสังคมไทย ที่รัฐเข้มแข็งและเข้าควบคุมเข้าทุกประมณฑลของสังคม และที่ซ้ำร้ายพลังของทุนนิยม บริโภคนิยม ได้สร้างภาวะปัจเจกนิยมสุดขีด อันเป็นการทำลายความเป็นชุมชนประชาสังคมไทยจึงอ่อนแอลง เมื่อวิเคราะห์จากแนวคิดสังคมสมานภาพที่ภาคสังคมเสียสมดุลโดยภาครัฐและเอกชน การวิเคราะห์ประชาสังคมไทย จึงต้องคำนึงถึงปัจจัยดังกล่าวให้มาก ว่ามีความแตกต่างจากสังคมตะวันตก ที่พลังประชาสังคม ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องมาช้านาน ดังนั้นรัฐจะต้องเล็กลง (Less Government) จะต่างจากสังคมไทยคือ รัฐไทยไม่ได้เล็กลงในเรื่องอำนาจ แม้หมดศักยภาพในการจัดการปัญหา ซึ่งเป็นโจทย์ที่ทำนายของขบวนการภาคประชาสังคมไทยว่าจะขยายพื้นที่ของตนเอง และล้อมรัฐให้เล็กลงได้อย่างไร

แต่อย่างไรก็ตามขบวนการทางสังคมของประชาชนก็มีการพัฒนาขึ้นมากด้วยการเปิดพื้นที่ใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง “ความเป็นชุมชน” “จิตสำนึกชุมชน” ในขณะที่สังคมไทยหรือรัฐยังไม่เคยชินหรือปรับไม่ทันกับสภาวะดังกล่าว ดังนั้น “พื้นที่สาธารณะ” ทำให้ประชาชนมีบทบาทจัดการเปลี่ยนแปลงสังคมอันเป็นเป้าหมายของประชาสังคม เป็นสิ่งที่ต้องผลักดันให้เกิดทุกระดับทั้งชุมชน ท้องถิ่น เป็นต้น กระบวนการต่อสู้ได้เกิดขึ้นหลายพื้นที่ จนกระทั่งเกิดเครือข่ายความเป็นชุมชนกับการจัดการปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของวิถีชีวิตประจำวัน ให้มีความคึกคักตื่นตัวของประชาชนมากขึ้น ในการตั้งคำถาม การวิจารณ์หรือค้นหาทางเลือกของสังคมรูปแบบใหม่ ๆ การประสานพลังให้เกิดเป้าหมายร่วมให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ของประชาชนในยุคปัจจุบัน

องค์ประกอบของประชาสังคมที่เข้มแข็ง

องค์ประกอบที่สำคัญของประชาสังคมและสามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการวัดความเข้มแข็งของประชาสังคมได้ซึ่ง David Mathews (อ้างใน วิรุฒิ เสนาคำ , 2540 , หน้า 5 – 13) จำแนกองค์ประกอบไว้ 6 ประการ คือ

1. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางการสื่อสาร

โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (Civil Infrastructure) แยกได้หลายระดับ พื้นฐานที่สุดก็คือ การพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราว การพบปะอาจจะเป็นการพบปะกันในสภาพพัฒนาท้องถิ่นหรือการพบปะของเพื่อนบ้าน ซึ่งเปิดโอกาสให้คนมาสัมพันธ์กัน ระดับต่อมาเป็นการรวมกันเป็นกลุ่มที่เน้นงานด้านใดด้านหนึ่ง โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะระดับสูงสุดคือ “องค์กรร่ม” หรือ umbrella ที่เชื่อมองค์กรสมาชิกและสมาชิกเข้าหากัน การพบปะจึงเป็นช่องทางทางการสื่อสาร ซึ่งการสื่อสารจะมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่น งานเทศกาล งานฉลอง การแข่งกีฬา ซึ่งเป็นการดึงผู้คนมาพบปะกันพูดคุยและทักทายกัน เรียกสถานที่ที่เกิดการพูดคุยนี้ว่า “แหล่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด”

หรือ “great good place” ของชุมชน ดังนั้นการพบปะของผู้คนที่ก่อความเข้มแข็งให้กับประชาสังคม ต้องมีลักษณะพิเศษคือ การพบปะที่วางอยู่บนความซื่อสัตย์ ความเชื่อถือกันและกันของคนในครอบครัวและเพื่อนบ้านเท่านั้น แต่จะต้องขยายไปถึงคนแปลกหน้าที่เข้ามาทำงานในชุมชนด้วย และเปิดโอกาสประชาชนเข้าร่วมการพูดถึงปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชน ในเวทีสาธารณะขนาดใหญ่ที่เปิดให้ทุกคนได้รู้จักกับคนที่สนใจเรื่องเดียวกัน

2. กระบวนการสำคัญของชุมชน

เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยน ตลอดจนกระบวนการตัดสินใจในเรื่องสาธารณะภายในชุมชน และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ทำให้ชุมชนรู้ในสิ่งที่ต้องการ ซึ่งไม่อาจรู้ได้โดยลำพัง การเรียนรู้ชุมชนดังกล่าวยังจะสร้างสำนักสาธารณะให้เกิดสำนักความเป็น “เจ้าของ” ชุมชนอีกด้วย

3. ภาวะการนำและผู้นำชุมชน

ในชุมชนที่มีชีวิตสาธารณะ ชุมชนจะเต็มไปด้วยผู้นำที่มีศักยภาพ และมีภาวะผู้นำที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นผู้ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมากขึ้น และไม่ผูกขาดการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชน และพร้อมเสมอที่จะปล่อยให้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดีกว่า เป็นผู้ที่มิวิสัยทัศน์กว้างไกล มองปัญหาชุมชนทั้งชุมชน ไม่รีบร้อนในการแก้ไขปัญหาเพื่อกระตุ้นให้ปัญญาใหม่ก่อเกิด นอกจากนั้นยังจะต้องเป็นผู้สร้างผู้นำที่หลากหลายหรือ “ผู้นำสาธารณะ” ที่ไม่ค่อยแตกต่างจากชาวบ้าน คือไม่มีชนชั้นผู้นำที่แยกจากผู้ตามแต่เป็นผู้นำที่ผินักตัวเองเข้ากับชุมชนอย่างแนบแน่นและทำประโยชน์เพื่อชุมชน

4. กรอบแนวคิดหรือภาพนิ่งที่อยู่ในหัวใจคนในชุมชน

ชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของภาคสาธารณะและการทำงานเพื่อส่วนรวม โดยมองทุกคนในชุมชนเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า เป็นหลักนำที่มองชุมชนในฐานะองค์กรร่วมของศักยภาพของปัจเจกบุคคลในชุมชน เพราะเมื่อชุมชนให้ความสำคัญต่อศักยภาพของคนในชุมชน ชุมชนนั้นย่อมตระหนักถึงความเป็นไปได้ของการริเริ่มดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การมีอำนาจสาธารณะคืออำนาจที่มาจากพลังประชาชน และเชื่อมั่นในตัวเองว่า “ประชาชนในชุมชนเท่านั้นที่สามารถแก้ไขปัญหของชุมชน” และพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นเสมอ จนกลายเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นเองในชุมชน

5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน

ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและสถาบันสำคัญในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ในชุมชนที่มีชีวิตสาธารณะ คนในชุมชนมักไม่พึ่งพาสถาบันรัฐ แม้ว่าสถาบันดังกล่าวจะดีและมี

ประสิทธิภาพ แต่ในชุมชนที่ไม่ค่อยมีชีวิตสาธารณะนั้น คนในชุมชนมักจะพึ่งพาสถาบันของรัฐ ส่งผล

ให้รัฐมีการรับผิดชอบชุมชนในทุกด้าน จนไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ทั้งหมด และนำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด

6. สำนักความเป็นชุมชนและชนบทแห่งการแบ่งปัน

พลังของสำนักแห่งความเป็นชุมชน การมีเป้าหมายร่วม และธรรมเนียมแห่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ธรรมเนียมแห่งความร่วมมือไม่ร่วมมือเป็นสิ่งที่ก่อรูปขึ้นที่ละน้อยจากระบวนการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน คือชนบทของความร่วมมือนั้น เป็นสิ่งที่เกิดหรือพัฒนาขึ้นในระหว่าง หรือหลังจากที่คนได้มาทำงานร่วมกัน ซึ่งชนบทแห่งความร่วมมือนี้จะแฝงฝังอยู่ในชุมชน หากชุมชนใดใช้ชีวิตสาธารณะมักอุดมไปด้วยชนบทแห่งการทำลาย เช่น การขึ้นวาทะคนอื่น ซึ่งจะลดทอนศักยภาพการต่อสู้กับปัญหาของชุมชน ชุมชนประเภทนี้ ผู้คนในชุมชนอาจตระหนักถึงปัญหา แต่ไม่เชื่อมั่นว่าตนมีความสามารถในการแก้ไข

นอกจากนั้นในส่วนขององค์ประกอบ อนุชาติ พวงสาดี และ วีรบุรณ วิสารทสกุล (2541, หน้า 16 – 18) ได้นำเสนอภายใต้ประสบการณ์การทำงานและภาพของสังคมอุดมคติ ซึ่งสรุปรวบรวมเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน หรือมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจร่วมกันถึงทิศทางข้างหน้าที่จะไปด้วยการทำกิจกรรมร่วมกัน
2. การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการร่วมสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในการรับรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นร่วมกัน
3. มีความเป็นธรรมชาติที่มีใช้การจัดตั้ง ต้องเกิดขึ้นบนเงื่อนไขของสำนักที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน บนพื้นฐานของการเติบโตโดยธรรมชาติ
4. มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์ เป็นเงื่อนไขที่จะเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง
5. มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้ จากการสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้และเรียนรู้เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญต้องแสวงหาความรู้ที่ตอบสนองการทำกิจกรรม

6. มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยเน้นสหวิทยาการที่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่ แต่ละกลุ่ม ซึ่งจะต้องคิดค้นร่วมกัน

7. มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง / เครือข่ายความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นความจำเป็นที่จะทำให้ประชาสังคมขยายตัวออกอย่างมั่นคง โดยเน้นการสื่อสารในแนวราบของคนทุกระดับในชุมชน
8. มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ จะต้องมียุทธศาสตร์ ระบบ ปละประสิทธิภาพของทั้งคนและองค์กร

ในขณะที่ผู้ปฏิบัติงานโดยการทำงานพัฒนาร่วมกันกับภาคประชาชนในระดับพื้นที่ ได้มีการประมวลถึงองค์ประกอบของภาคประชาสังคม โดย นรินทร์ แก้วมีศรี (2542 , หน้า 5) ได้นำเสนอถึงองค์ประกอบของประชาสังคม ไว้ดังนี้

1. จากการเกิดจิตสำนึกชุมชน จากแรงภายในถึงการรักท้องถิ่น รักเสียสละ และต้องมีผู้นำทางจิตวิญญาณ
2. การเกิดการรวมตัวของประชาชนในลักษณะของ กลุ่มต่าง ๆ และองค์กรประชาชนในชุมชน
3. การเกิดอุดมการณ์ของชุมชนโดยเฉพาะ ความมีคุณธรรม ความยุติธรรม ความก้าวหน้า วิถีประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพของการเรียนรู้ ความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม
4. การเกิดสถาบันของอุดมการณ์ของกลุ่ม/องค์กรประชาชน ที่มีการจัดการที่มีประสิทธิภาพและประชาชนยอมรับในท้องถิ่น

นัยยะของคำจำกัดความและการตีความหมายของประชาสังคมจากข้างต้นมีบางประการที่อาจหยิบยกมาพิจารณา พร้อมกับการเสนอจินตภาพของสังคมประชาในอนาคต ที่น่าจะถึงพร้อมด้วยลักษณะของประชาสังคม ซึ่ง อนุชาติ พวงสำลี และ วีรบูรณ์ วิสารทสกุล (อ้างแล้ว, หน้า 15) ได้ประมวลให้เห็นถึงลักษณะของประชาสังคมดังนี้

1. มีความหลากหลาย

ความหลากหลายของประชาสังคมอาจพิจารณาได้หลายมิติ เช่น

- ความหลากหลายของการรวมตัว เช่น กลุ่ม องค์กร สมาคม สถาบัน คณะกรรมการ เป็นต้น
- ความหลากหลายในเชิงพื้นที่ เช่น กลุ่มจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ชุมชน ป๊อ ก เขต ละแวกบ้าน สายน้ำ ลำคลอง แม้กระทั่งเขตเศรษฐกิจ เป็นต้น
- ความหลากหลายในรูปแบบของกิจกรรม เช่น กลุ่มทางสื่อ กลุ่มด้านการศึกษาวิจัย กลุ่มด้านการแสดง ด้านการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

- ความหลากหลายในเชิงประเด็นความสนใจ/ปัญหา เช่นการสังคมสงเคราะห์ การออมทรัพย์ การเกษตรและอาชีพ การเมือง เป็นต้น
 - ความหลากหลายของกลุ่มคนที่มาร่วมตัวกัน ตั้งแต่ วัย อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ฐานะ อาชีพ รวมกระทั่งคนพิการและผู้ด้อยโอกาส
2. มีความเป็นชุมชน ด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ และหรือผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งในชุมชนระดับกว้างและระดับเล็กหรือองค์กร
 3. บนสำนึกสาธารณะ ด้วยสำนึกของความเป็นพลเมือง (Public Conciousness) ของสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)
 4. เกิดกิจกรรมและความต่อเนื่อง ด้วยพื้นฐานแห่งการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน (Interaction Learning through Action) ที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน
 5. ด้วยเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สื่อสารและเครือข่าย (Communication and Network)

ในขณะที่ นรินทร์ แก้วมีศรี (อ้างแล้ว, หน้า 5 – 6) ได้ประมวลลักษณะของความเป็นประชาสังคมไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา (Participatory Development) ที่หลากหลาย
2. เกิดจากการเป็นอาสาสมัครจริง ๆ ของประชาชน (Voluntary association) มาด้วยจิตสำนึก ไม่ใช่มาจากการบังคับ
3. การเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชน (Civic movement) ต้องเป็นผลประโยชน์ที่กว้างกว่าผลประโยชน์เฉพาะตัว
4. องค์กรประชาชนต้องมีความสัมพันธ์กันในแนวราบ มากกว่าแนวดิ่งและเอื้ออาทรต่อกันในท้องถิ่น
5. ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่นตนเอง (Citizen Concern) มีความชอบธรรมในตัวของตัวเอง
6. ให้ความสำคัญทุก ๆ คนและอาศัยเรียนรู้ร่วมกันในทางปฏิบัติ (Learning through action)
7. ความเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ในเรื่องเดียวกันและรวมตัวกันในรูปแบบเบญจภาคี หรือ พหุภาคี
8. เกิดเวทีหลายฝ่ายคิดแก้ปัญหาาร่วมกัน สร้างสติปัญญาร่วมกัน โดยความรักท้องถิ่นเป็นสายใยที่รองรับการทำงานร่วมกัน

9. เป็นการสร้างสรรค์งานมากกว่าการตี วิจารย์ โดยเน้นการปฏิบัติมากกว่า
10. มีแกนนำหรือพลังประชาชน (Empowerment) คอยดูแลพัฒนาได้พอสมควร
11. การพัฒนามองถึงหัวใจคือการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)
12. สร้างเครือข่าย (Network) ที่พร้อมมีการทำงานหลายฝ่ายและสามารถไปสร้างลูกข่ายได้
13. มีนโยบายและมาตรการที่ชัดเจนเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง โดยระบบแผนงานโครงการ ในระยะยาวซึ่งจะต้องมีงบประมาณมาสนับสนุนในกิจกรรม
14. มีการจัดการ (Management) โดยใช้ความรู้เข้าไปสร้างความรู้ ณ จุดต่าง ๆ

ทั้งหมดที่กล่าวข้างต้น คือการสร้างความเป็นประชาสังคม (Civil Society) ความเป็นประชาสังคมจึงเป็นปัจจัยชี้ขาดให้เศรษฐกิจที่ดี การเมืองที่ดี และศีลธรรมที่ดี เป็นประชาธิปไตยที่ให้ผลสำเร็จ ที่เกิดความดีในชุมชน และสังคมได้ ประชาสังคมคือสังคมที่เข้มแข็งหรือ สังคมดี การสร้างประชาสังคมจึงไม่ใช่การเอาอุดมการณ์ใหม่มาแทนอุดมการณ์เก่า ซึ่งนักวิจัยได้นำเอาความเป็นประชาสังคม หรือสังคมศรีอารยะเข้ามาเคลื่อนไหวในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาจิตวิญญาณ (Spiritual) ให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปอย่างมีพลัง

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) มีพื้นฐานแนวคิดที่เกิดจากความสำคัญ 3 ประการ ดังนี้ (ปริศนา โกมลละสูตร, 2534, หน้า 9)

1. ความสนใจและความห่วงกังวล ซึ่งเกิดจากความสนใจ และความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผนและลงมือทำร่วมกัน
3. การตกลงร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันที่จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่ม กระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

จากพื้นฐานแนวคิดดังกล่าวได้มีการนำไปพัฒนางานเป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า “เป็นกระบวนการซึ่งบุคคลและครอบครัวมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ในเรื่องสุขภาพอนามัย และสวัสดิการ

ของเขาเองและชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ โดยเน้นหน้าที่ในเรื่องพัฒนาความรู้ ความสามารถในการพัฒนาชุมชนของเขาเอง

องค์การ UNICEF ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนเองเข้ามามีส่วนในการพัฒนาทุกระดับ

สำหรับ เสน่ห์ จามริก (อ้างใน นภา ชมไพบุลย์, 2529, หน้า 29) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่ายและยังอาจเป็นการปูพื้นฐานมั่นคง สำหรับวิวัฒนาการไปสู่การปกครองตนเองได้ในบั้นปลาย ส่วนจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมได้กล่าวเริ่มต้นจากการเข้าร่วมกิจกรรมที่แต่ละคนมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องและสนใจเป็นเรื่อง ๆ ไป อย่างเช่น เรื่องการศึกษา การสาธารณสุข สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ข้อสำคัญกิจกรรมเหล่านี้จะต้องสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของประชาชน

องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการพัฒนา โดยการเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในด้านต่าง ๆ คือ

1. ในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น
2. ในการปฏิบัติตามแผนงาน หรือโครงการต่าง ๆ โดยความสมัครใจ

อลิน รพีพัฒน์ (อ้างใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ, 2527, หน้า 320) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า คือการให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาเป็นผู้นำทุกอย่าง ซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอก แล้วให้ประชาชนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องของประชาชนคิดขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนของ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, หน้า 20) คือเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนนั่นเอง ขณะที่ กรรณิกา ชมดี (2524, หน้า 9) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนคือความร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าของตัวบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันด้วย และเข้ามาร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ

จากความหมายสู่แนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาชุมชน ภูมิธรรม เวชยชัย (2527, หน้า 34) ได้เสนอแนวทางปฏิบัติคือ

1. ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหาของตนเอง องค์การภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นหรือเสริม หรือสนับสนุน
2. กิจกรรมจะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน กล่าวคือคำนึงถึงวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในชุมชนทั้งอดีตและปัจจุบัน

3. ต่อปัญหาบางลักษณะ ระดับความรู้ของชุมชนอาจจะมีข้อจำกัด ทำให้ไม่ชัดเจนต่อปัญหาหรือแก้ไขปัญหามิได้ การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงต้องครอบคลุมถึงการกระจายและการสื่อสารข้อมูลเพื่อพัฒนาความรู้และขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาด้วย

นอกจากนั้นบุญเยี่ยม ตระกูลวงษ์(2528,หน้า 44) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนว่า

ก. ประชาชนจะต้องมีส่วนในการตัดสินใจในการค้นหาปัญหา วางแผน แก้ไขปัญหาคำเนินการตามการตัดสินใจนั้น รวมตลอดถึงการติดตามประเมินผล

ข. เป็นกระบวนการซึ่งช่วยให้ประชาชนได้พัฒนาตนเอง จนกระทั่งสามารถช่วยเหลือตนเองได้

ค. เป็นกระบวนการซึ่งประชาชนเข้ามามีส่วนควบคุมระบบ และเทคโนโลยีที่เกี่ยวกับการพัฒนา

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการซึ่งบุคคล ครอบครัวยุคประชาชน มีความสนใจในการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ความรู้ ความสามารถ รับผิดชอบในสุขภาพอนามัย และสวัสดิการของเขา และของชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ เป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมที่แต่ละคนมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องและสนใจเป็นเรื่อง ๆ ไป ให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา ความต้องการของตนเอง และร่วมกิจกรรมทุกขั้นตอน

สำหรับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น จอห์นเอ็ม โอเฮน และ นอร์แมน ท็อพซอฟส์ (อ้างใน ชูเกียรติ สีสวรรณ์, 2534, หน้า 72) ได้จำแนกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ขณะที่ สุรัสวดี หุ่นพยนต์ (2528,หน้า 11) และนภา ชมไพบุลย์ (2529,หน้า 16) ได้จำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างสอดคล้อง ดังที่ได้กล่าว คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้อง

1. ร่วมค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ แลพิจารณาแนวทางแก้ไข
2. ร่วมตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไข และวางโครงการแก้ปัญหา
3. ร่วมปฏิบัติตามโครงการที่วางแผนไว้
4. ร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ
5. ร่วมประเมินโครงการ

และยังต้องพิจารณาถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นว่าเกิดขึ้นอย่างไร กล่าวคือ การมีส่วนร่วมนั้นเกิดจากเบื้องบน หรือเบื้องล่าง การจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมเป็นไปด้วยสมัครใจหรือบังคับ ช่องทางการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นเหล่านั้น เป็นการมีส่วนร่วมโดยปัจเจกชนหรือกลุ่มมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม มีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ซึ่ง ลอว์สัน วุฒิธรรมรักษา (2526, หน้า 16) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการไว้ 5 ลักษณะคือ

1. ชุมชนร่วมกำหนดความต้องการในการพัฒนาที่แท้จริง
2. ชุมชนร่วมวางแผนการดำเนินงานอย่างเหมาะสม
3. ชุมชนร่วมตัดสินใจ โดยกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหานั้น
4. ชุมชนร่วมดำเนินงานตามวิถีทางและแนวทางให้เป็นไปตามโครงการ
5. ชุมชนร่วมติดตามผล

สำหรับระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน Arnstein (อ้างในอุทัยวรรณ กาญจนกมล, 2541, หน้า 20) ได้จำแนกระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้

แผนภูมิ 4 ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

ปัจจุบันได้มีนักวิจัยได้ให้ความสนใจ และดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น แต่มีนักวิจัยบางส่วนที่มีความเห็นที่สับสนอยู่บ้างถึงลักษณะการวิจัยระหว่างการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) กับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory research) กล่าวคือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นการที่นักวิจัยทำการสังเกต เพื่อเก็บข้อมูลในสนาม โดยนักวิจัยเข้าร่วมเป็นสมาชิกในสังคม ส่วนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นวิธีการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยให้ข้อมูลและช่วงวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีการแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ทั้งยังเป็นการตรวจสอบความถูกต้อง และความสมบูรณ์ของข้อมูลไปในขณะเดียวกัน

สำหรับในประเด็นของการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม ประพนธ์ ปิยรัตน์ (2534, หน้า 12 - 16) กล่าวว่า เป็นกระบวนการหนึ่งในการส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการมีส่วนร่วมและมีหุ้นส่วนในการพัฒนา กระบวนการนี้คือ การวิจัยที่เกี่ยวกับชุมชนโดยชาวบ้านและนักวิจัยร่วมกันศึกษาเป็นกระบวนการวิจัยที่นักวิจัยและประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมกัน โดยใช้กิจกรรมของการพัฒนาเป็นสื่อกลาง ประชาชนในชุมชนและนักวิจัยมีการตัดสินใจร่วมกัน จึงทำให้ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ขณะเดียวกันกรรมการศึกษานอกโรงเรียน (2534, หน้า 16) กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการค้นคว้าร่วมกันของเพื่อนร่วมงานวิจัย ในการศึกษาสถานการณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูล และร่วมเรียนรู้ไปด้วยกัน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการซึ่งสะท้อนให้เห็นความถูกต้อง และแท้จริงของชีวิตในชุมชน และชี้ให้เห็นแนวทางแก้ไข ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นวิธีการให้ผู้ถูกวิจัยคือประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมวิจัยให้ประชาชนเป็นนักวิจัยด้วย มีส่วนร่วมในการช่วยให้ข้อมูล และช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล

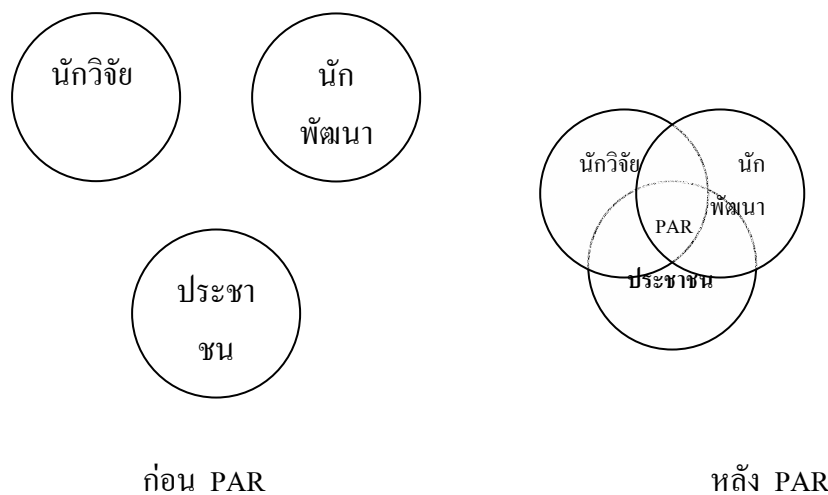
ในการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทุกขั้นตอน เป็นสิ่งที่ชุมชนหรือประชาชนร่วมรับรู้ และใช้ประโยชน์ด้วย ประชาชนเป็นผู้กำหนดปัญหาของชุมชนและคู่ทางแก้ไขปัญหา ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ และยืนยันเจตนารมณ์ที่แก้ไขปัญหาเหล่านั้น กระบวนการวิจัยดำเนินไปในลักษณะการเปลี่ยนแปลงความเห็นระหว่างประชาชนกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลเป็นขั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการสังเคราะห์ข้อสรุปมีลักษณะเชิงวิภาษวิธี (Dialectic) ซึ่งประชาชนจะค่อย ๆ พัฒนาศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชนประชาชนจะค่อย

ๆ เรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ความต้องการและแบบแผนการดำเนินชีวิตของเขา อย่างไรก็ตามข้อมูลเหล่านี้อาจไม่นำไปสู่การปฏิบัติโดยตรงก็ได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพราะเป็นการยอมรับ หรือความเห็นพ้องจากฝ่ายประชาชน ในการวิจัยชนิดนี้ นักวิจัยจะต้อง

1. ประเมินความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับประชาชนอยู่ตลอดเวลา
2. ทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความเห็นของประชาชน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

สำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยถือว่าประชาชนเป็นผู้ที่รู้ดีเท่า ๆ กับนักวิจัย หรือนักพัฒนา ในการกำหนดปัญหา และการเลือกปฏิบัติการใด ๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ปัญหาของการวิจัยจึงเริ่มจากประชาชนด้วยไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัย หรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียว จะเห็นว่าทั้งสามฝ่ายคือ ประชาชน นักวิจัย และนักพัฒนา ต่างก็มีบทบาทเท่ากันในการร่วมกำหนดปัญหา และเลือกแนวทางปฏิบัติการ การวิจัยนี้จะเน้นการผสมผสานระหว่างความรู้ ทฤษฎี และระเบียบของนักวิจัย เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของนักพัฒนา และความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน ดังภาพที่ปรากฏต่อไปนี้

แผนภูมิ 5 บทบาท ประชาชน นักพัฒนา นักวิจัย ในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากภาพดังกล่าว วงกลมแต่ละวง คือวิธีมองปัญหา หรือโลกทัศน์ของคนแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย วิธีมองปัญหาของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือ หลังจาก

ที่ได้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว คนทั้งสามกลุ่มจะมี “โลกทัศน์ร่วม” และความเข้าใจร่วมกันในเรื่องของการพัฒนา (สุภางค์ จันทวานิช, 2531, หน้า 67) สิ่งนี้เป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งสำหรับความสำเร็จในการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจที่ได้จากการวิจัยจะเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 3 ฝ่าย คือ ประชาชน ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชน นักวิจัยเป็นตัวแทนของนักวิชาการที่สนใจเรื่องการพัฒนา และนักพัฒนาจะเป็นตัวแทนของฝ่ายรัฐบาล หรือองค์กรพัฒนาเอกชน สองฝ่ายหลังนี้นับรวม ๆ กัน เป็นฝ่ายคนนอก ส่วนประชาชนเป็นคนใน แต่อย่างไรทั้งสามฝ่ายนี้ก็จะนำคุณสมบัติของตนมาเอื้อแก่กันได้ โดยปกตินักวิจัยและนักพัฒนาซึ่งเป็นผู้ที่มีข้อมูลทางวิชาการ มักไม่ใช่ผู้ที่จะมาใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอยู่ได้ตลอดปี และการถ่ายทอดข้อมูลนั้นก็อาจถูกครอบงำด้วยความเชื่อมั่นในเชิงวิชาการหรืออุดมการณ์ จนทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าใจอย่างถ่องแท้ จึงจำเป็นต้องมีดั่งเชื่อมหรือสื่อกลางระหว่างคนนอกกับคนใน คนกลางนี้จะช่วยสื่อสารความเข้าใจระหว่าง 2 ฝ่าย สื่อกลางที่ดีควรจะเป็นนักพัฒนาชุมชน สื่อกลางนี้จะเป็นผู้เข้าร่วมการวิจัยด้วยจะต้องเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อจะได้ปฏิบัติการต่าง ๆ ได้จะต้องเป็นผู้ที่รู้ความต้องการ ความชอบ/ไม่ชอบ ศักยภาพของประชาชน รู้จุดอ่อน จุดแข็ง ของการจัดองค์กรในชุมชน รู้เรื่องแตกแยกในชุมชน

ในแง่ของวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้วิธีการเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นส่วนใหญ่ เริ่มตั้งแต่การเข้าสนาม และสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ ซึ่งจะเน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายชาวบ้าน นอกเหนือไปจากฝ่ายนักวิจัยด้วย แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนมากกว่าการวิจัยเชิงคุณภาพเพราะต้องมีการปฏิบัติหรือกิจกรรมเพิ่มเข้ามาตลอดจนการติดตามและปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมนั้น อย่างไรก็ตาม กระบวนการทำกิจกรรม และการติดตามยังคงใช้วิธีการเชิงคุณภาพเช่นกัน

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาเป็นสิ่งที่สำคัญของการดำรงอยู่ของประชา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นการพัฒนาเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในแต่ละยุค แต่ละสมัย การพัฒนาดังกล่าวมีทั้งการพัฒนาโดยของประชาชนเอง และการพัฒนาโดยองค์กรภายนอก ได้แก่ ภาครัฐ และภาคเอกชน ซึ่งการดำเนินโครงการต่าง ๆ ได้เกิดแนวคิดใหม่ ๆ ในการพัฒนาแก้ไขปัญหของประชาชน แนวคิด “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” (Sustainable Development) เป็นแนวคิดหนึ่งที่น่าสนใจในการทำงานการพัฒนาในระยะยาว และเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจมากในปัจจุบัน UNFPA (1992,

หน้า 3) ได้รวบรวมคำอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการ ได้ดังนี้

1. การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ตรงกับความต้องการตามความจำเป็นในปัจจุบัน โดยสามารถรองรับความต้องการ และ/หรือความจำเป็นที่จะเกิดแก่ชนรุ่นหลัง ๆ ด้วย... ทั้งนี้มาตรฐานการครองชีพที่เลียดความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่ำสุด จะยั่งยืนต่อเมื่อมาตรฐานการบริโภคในทุกหนทุกแห่งคำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว (Long – Term Sustainability)

2. การพัฒนาที่ยั่งยืน... ครอบคลุมมาตรการรักษามรดกทางทรัพยากรที่ตกกับชนรุ่นหลัง โดยอย่างน้อยให้ได้มากพอ ๆ กับที่รุ่นปัจจุบันได้รับมาก

3. การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่กระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนเป็นการพัฒนาที่ปกป้องสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นและในสังคมโดยรวม เพื่อชนรุ่นหลัง และเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างแท้จริง

4. การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การทำให้คุณภาพของชีวิตมนุษย์ดีขึ้น ภายในระบบนิเวศวิทยาที่สามารถรองรับการดำเนินชีวิตได้ต่อไป

โดยทั่วไปแล้ว “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ในความหมายที่ควบคู่ไปกับ “การเจริญเติบโตอย่างยั่งยืน” (Sustainable Growth) Daly (อ้างใน เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2540, หน้า 71) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงว่า ทั้ง 2 คำนั้นต่างกัน โดยมี “การเจริญเติบโต (Growth)” หมายถึงการแผ่ขยายตามขนาดในมิติทางกายภาพ ส่วน “การพัฒนา (Development)” หมายถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพในภาวะที่มีคุณภาพและมีพลวัต ภายใต้กรอบที่ไม่กระทบกระเทือนกับสิ่งแวดล้อม หรือระบบนิเวศวิทยา ฉะนั้นสิ่งที่ต้องการพัฒนา คือ ความสามารถเชิงคุณภาพที่จะหาทางทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่และที่กำลังใช้อยู่ในปัจจุบันมีการใช้ในระดับที่เปลี่ยนแปลงน้อยโดยยังสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (Wongboonsin et al, 1993, p. 6)

ขณะเดียวกันความหมายของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ (2536, หน้า 138) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่จัดความยากจน แต่ยังคงอยู่ในขอบเขตความจำกัดด้านนิเวศวิทยา ซึ่งจะเป็นการพิทักษ์โลกใบนี้ไว้สำหรับคนรุ่นหลัง และครอบคลุมไปถึงทิศทางการพัฒนาที่ไม่ทำลายศักดิ์ศรีของมนุษย์ และดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายของวัฒนธรรม ดังนั้นการพัฒนาตามแนวทางที่ต้องคำนึงถึงผู้ด้อยโอกาสในสังคม เช่น คนยากจน เด็ก ชุมชนแออัด เป็นต้น

สำหรับ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2534, หน้า 283) ให้ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า เป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตมนุษย์ โดยที่ขณะเดียวกันส่งเสริมให้มีการดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้ขอบเขตของความสามารถรองรับของระบบนิเวศน์ด้วย

นอกจากนั้น วิวัฒน์ชัย อัครากร (2535, หน้า 39) ได้อธิบายถึงการพัฒนอย่งยั่งยืนได้อย่างเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน คือ เป็นการพัฒนาที่สนองตอบ โดยให้ความสำคัญกับคน โดยถือว่าคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาจึงต้องคำนึงถึงเสรีภาพ ภารดรภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความสมดุลระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมที่มีการกระจายรายได้ มีการกระจายผลประโยชน์ การให้โอกาสการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ที่มีกับประชาชนในแง่ที่ร่วมคิด ร่วมทำ และผลประโยชน์ตกอยู่กับประชาชน ไม่ใช่ให้ประชาชน มีส่วนร่วมเพียงทำตามรัฐสั่ง พัฒนอย่งยั่งยืน จึงเป็นแนวทางพัฒนาศักยภาพ ระบบคิด ระบบคุณค่า และมีวัฒนธรรมในระยะยาว

กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนอย่งยั่งยืน จึงมีความหมายว่า เป็นการพัฒนาในรูปแบบการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์สิ่งที่มีอยู่ เช่น อยู่อย่างมีประสิทธิภาพในทุก ๆ ด้าน และการประสานสัมพันธ์ในสาขาการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งกระบวนการจะเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของประชาชนทุกแห่งทุกมุม โดยที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของกิจกรรม

แนวทางการพัฒนอย่งยั่งยืน วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2532, หน้า 20) ได้อธิบายแนวคิดได้อย่างสอดคล้องกับการพัฒนอย่งยั่งยืน ว่าเป็นการพัฒนาที่แตกต่างมาจากความเชื่อในคุณค่าของมนุษย์ การพัฒนาจะไม่ถือว่าเป็นข้อสรุปหรือข้อยุติที่ทุกคนจะต้องยอมรับมีความเหมือนกัน และแตกต่างกันเสมอ ดังนั้นแนวทางการพัฒนอย่งยั่งยืน ควรมองว่า

1. คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด
2. การช่วยเหลือตนเอง
3. ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
4. ความคิดริเริ่มของชุมชน
5. ความร่วมมือในระว่ารัฐกับประชาชน
6. ความสมดุลของการพัฒนา
7. การใช้ทรัพยากรในชุมชน
8. การดำเนินงานตั้งอยู่บนรากฐานของหลักประชาธิปไตย
9. การประสานงาน
10. การปฏิบัติร่วมกับผู้นำชุมชน
11. การผสมผสาน

ดังนั้น การพัฒนอย่งยั่งยืน จะต้องมีการพัฒนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาคนในชุมชนเป็นอย่างดี ซึ่ง ชาลี พาลาแมน (2537, หน้า 88) ได้ให้แนวคิด หลักการพัฒนอย่งยั่งยืนว่าการพัฒนาจะต้อง

1. สร้างพลังให้กับชุมชน

2. มีฐานอยู่บนภูมิปัญญาท้องถิ่น และธรรมเนียมการปฏิบัติดั้งเดิม
 3. ตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย
 4. ยอมรับสิทธิของประชาชนแต่ละคนในชุมชน
 5. อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพ
 6. ลดการพึ่งพาปัจจัยเทคโนโลยี ความช่วยเหลือจากภายนอกให้น้อยที่สุด
- นอกจากนั้น การพัฒนาอย่างยั่งยืน ลักษณะของกิจกรรมโครงการจะต้องมีลักษณะที่

ส่งเสริมการพัฒนา คือ

1. มีฐานอยู่บนความเคารพซึ่งกันและกัน การเรียนรู้สองทาง และช่วยกันทำงาน
2. สร้างความตื่นตัวถึงการเชื่อมโยง และเครือข่ายโครงสร้างของสังคม
3. เอื้ออำนวยต่อความสมานฉันท์ การเชื่อมโยงและยุทธศาสตร์ร่วมระหว่างชุมชน

ปัจเจกชน และอื่น ๆ

4. ให้การศึกษาชุมชนเกี่ยวกับประเด็นการพัฒนาท้องถิ่น สาเหตุ และการแก้ไข
5. ส่งเสริมแนวทางการทำงานหลายระดับ
6. เสนอแบบอย่างเศรษฐกิจทางเลือก

และหลักสำคัญที่สุดของการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ การผลักดันให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง (Active Participation) โดยเริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการหาข้อมูลสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ตลอดจนให้มีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหาและวางแผนพัฒนาชุมชนของตนเองบนพื้นฐานการพัฒนาแบบประชาธิปไตย (ประยูรธ แสงสุรินทร์, 2534, หน้า 92)

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้

นักศึกษาจำนวนมากได้ศึกษาค้นคว้าถึงการเรียนรู้ไว้อย่างหลากหลาย จนพบว่ามนุษย์เราเรียนรู้ได้ และมีแนวคิดทางด้านที่เป็นศิลป์ในการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการค้นหาวิธีการในการรับรู้ความรู้ใหม่ ๆ และการวิเคราะห์ถึงความสำคัญของประสบการณ์ ลินเดอร์แมน (Eduard C. Linderman) เน้นอย่างมากก็คือ ในการเรียนรู้ควรเริ่มต้นจากสถานการณ์ต่าง ๆ (Situations) มากกว่าเริ่มจากเนื้อหาวิชา ดังนั้นหลักสูตรควรจะได้สร้างขึ้นมาจากความสนใจและความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนจะพบว่าตัวเองมีสถานการณ์เฉพาะอันเกี่ยวกับหน้าที่การงาน วิถีชีวิตในชุมชน สถานการณ์ต่าง ๆ นี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้ปรับตัว และการจัดการศึกษาควรเริ่มจากจุดนี้ ด้านเนื้อหาหลักสูตรและผู้สอน ถือว่ามีหน้าที่ และบทบาทรองลงไป (อึ้งใน สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, 2524, หน้า

จากการศึกษาถึงเรื่องการเรียนรู้พบว่า มีผู้ให้คำนิยามไว้อย่างมากมาย ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

ประยูทธ แสงสุรินทร์ (2534, หน้า 56) ให้คำนิยามการเรียนรู้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพฤติกรรมของบุคคล อันเนื่องมาจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลนั้น ๆ นอกจากนั้นได้มีนักการศึกษา และนักจิตวิทยา ได้ให้นิยามเพิ่มเติมและชัดเจนขึ้น ได้แก่

Kimble and Garmezy กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร โดยเป็นผลมาจากการฝึกฝน เมื่อได้รับการเสริมแรงไม่ใช่ผลจากการตอบสนองตามธรรมชาติ

Hilgard and Bower กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนและประสบการณ์

Pressecy , Robinson and Horrock ให้ความหมายการเรียนรู้ว่า เป็นกระบวนการที่บุคคลได้พยายามปรับพฤติกรรมของตน เพื่อเข้ากับสภาพแวดล้อมตามสถานการณ์ต่าง ๆ จนสามารถบรรลุเป้าหมายตามที่แต่ละบุคคลได้ตั้งเป้าหมายไว้

ที่สำคัญยิ่ง Bloom อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงเมื่อเกิดการเรียนรู้ว่า เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ความเข้าใจ และความคิด (Cognitive Domain) หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาสาระที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้มากขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง
2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก ทักษะคติ ค่านิยม (Affective Domain) หมายถึง เมื่อบุคคลได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ทำให้เกิดความเชื่อ ความสนใจ
3. ความเปลี่ยนแปลงทางด้านความชำนาญ (Psychomotor Domain) หมายถึง การที่บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ทั้งในด้านความคิด ความเข้าใจ และเกิดความสนใจ แล้วนำไปปฏิบัติทำให้เกิดความชำนาญมากขึ้น

ในขณะที่ เสรี พงศ์พิศ (อ้างใน พรวิไล เลิศวิชา, 2534, หน้า 5) ได้อธิบายการเรียนรู้ได้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพสังคมไทยว่า การเรียนรู้ในชุมชนคือ กระบวนการอันมีรากและชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ องค์ประกอบที่สำคัญคือ ภูมิปัญญา การปฏิบัติตามอย่างของผู้รู้ การอบรมสั่งสอนในบริบทชุมชน วัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริงได้ถูกปรับตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงตามความต้องการและสภาพชุมชนที่ชาวบ้านอาศัยอยู่

พื้นฐานการเรียนรู้ของ โนลส์ (Knowles, Malcofilm S., 1987) สำหรับผู้เรียนที่ได้รับการจัดการศึกษา มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้คือ

1. ความต้องการ และความสนใจ (Needs and Interests) ผู้เรียนจะถูกชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ถ้าหากว่าตรงกับความต้องการ และความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา เขาจะเกิดความพึงพอใจ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จะต้องคำนึงถึงสิ่งนี้ด้วยเสมอ

2. สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต (Life Situations) การเรียนรู้ของผู้เรียนจะได้ผลดีถ้าถือเอาผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา โดยยึดถือสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเป็นหลักสำคัญ

3. วิเคราะห์ประสบการณ์ (Analysis of Experience) ประสบการณ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่ามากที่สุดของผู้เรียน ดังนั้นหลักการทางการศึกษา คือ การวิเคราะห์ถึงประสบการณ์เพื่อนำมาใช้ในการเรียนการสอน

4. ความต้องการเป็นผู้นำตนเอง (Self – Directing) ของผู้เรียน ซึ่งมีความรู้สึกต้องการที่สามารถนำตนเองได้ ฉะนั้นบทบาทผู้จัดการศึกษาอยู่ในกระบวนการสืบหาค้นหาคำตอบร่วมกับผู้เรียน

5. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference) ความแตกต่างระหว่างบุคคลทำให้การจัดการศึกษาจะต้องมีการเตรียมการอย่างดี และเป็นไปตามความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน

ในขณะที่บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างผู้จัดการศึกษากับผู้เรียน ขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้จัดการศึกษาเป็นผู้อำนวยการความสะดวก รวม 3 ประการที่เป็นคุณสมบัติสำคัญคือ

1. การให้ความไว้วางใจ และความเคารพยกย่องแก่ผู้เรียน
2. การมีความจริงใจแก่ผู้เรียน
3. การมีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ รวมทั้งการตั้งใจฟังผู้เรียนพูด

นอกจากนั้นการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดี ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการด้วยกันคือ (สนธิยา พลศรี, 2533, หน้า 70)

1. ต้องมีการกระตุ้นและสร้างสิ่งเร้าให้ชาวบ้านเกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ขึ้น
2. ต้องเป็นสิ่งที่ตรงกับความต้องการและความสนใจของชาวบ้าน
3. ต้องเป็นสิ่งที่มีความหมาย มีประโยชน์ต่อชาวบ้านและสามารถมีความรู้ ความเข้าใจได้ดี
4. ชาวบ้านมีความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของการเรียนอย่างชัดเจน
5. เป็นสิ่งที่เหมาะสมกับสติปัญญา วัย เพศ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ สภาพทางสังคม ภูมิหลังของชาวบ้าน ซึ่งแต่ละคนแตกต่างกันออกไป
6. ความรู้ใหม่ ต้องเป็นสิ่งที่ชาวบ้านมีมาแต่ดั้งเดิมอยู่บ้างแล้ว
7. ให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ด้วยการกระทำโดยตนเองมากที่สุด

8. ควรให้มีการฝึกฝนด้วยการทำซ้ำบ่อย ๆ จนเกิดความชำนาญ ความสามารถ และทักษะอย่างเพียงพอ
9. ควรให้เกิดการเรียนรู้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมไปหาสิ่งที่เป็นนามธรรม
10. ให้เรียนรู้จากสิ่งง่าย ๆ ไปสู่สิ่งที่ยุ่งยากมากขึ้น
11. มีการจัดลำดับการเรียนรู้ว่าสิ่งใดควรเรียนก่อน/หลัง และต้องจัดเนื้อหาให้สอดคล้องกับประสบการณ์ของชาวบ้านด้วย
12. ควรใช้สื่อต่าง ๆ ในการประกอบการจัดการศึกษา

แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

ยุทธวิธีการการพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน หรือการพัฒนาแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้พิจารณาถึงรูปแบบต่าง ๆ ของประเพณีและวัฒนธรรม อันได้แก่แบบการสื่อสารแบบดั้งเดิม ภาวะผู้นำและบทบาทหน้าที่ดั้งเดิม องค์กรท้องถิ่นและแนวทางการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยี ตลอดจนระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมที่มักจะมีพื้นฐานวัฒนธรรมทางศาสนาและวิถีคิด (บัณฑิต อ่อนคำ, 2533, หน้า 25 – 26) ของการอยู่ร่วมกันของชุมชน จึงจำเป็นที่จะต้องมีการปรับความสัมพันธ์กับเกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์และพิธีการต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งปัจจุบัน และรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติ และสังคมเกิดเป็นภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของกลุ่ม ทั้งนี้ได้มีการนิยาม ความหมาย ความสำคัญ ตลอดจนเนื้อหาสาระของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ในการอธิบายถึงหลักการพัฒนาให้สอดคล้องเหมาะสมดังนี้

ความหมายของ “วัฒนธรรมชุมชน” ได้มีนักวิชาการและนักคิดได้อธิบายไว้อย่างมากมาย เพื่อให้สอดคล้อง และเหมาะสมกับสังคมไทย บุญเทียน ทองประสาน (2531, หน้า 62 – 72) ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรมชุมชน” คือ ระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชนดังปรากฏการณ์ที่มีให้เห็นในหลาย ๆ ชุมชน อาทิ การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในเรื่องการทำความดี ฯลฯ จะพบว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นส่วนที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น และมีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องเพื่อรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่องในกระบวนการพัฒนาทางวัฒนธรรมของประชาชน ซึ่งนอกจากจะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจของรัฐ เพื่อใช้ครอบงำ และชุมชนดั้งเดิมก็มีความพยายามที่จะต่อต้าน จึงทำให้เกิดส่วนที่เกิดจากการปรับตัว หรือการผลิต ความคิด อุดมการณ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ ชุมชนภายใน

ในขณะที่ อภิชัย พันธเสน (2539, หน้า 316 – 319) ได้อธิบายถึงวัฒนธรรม คือ ระบบคุณค่า (Value System) ที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจ

การเมือง และแนวคิดที่มีสัมพันธ์กันเป็นโครงสร้างมีผลต่อพฤติกรรมของคนในฐานะปัจเจกบุคคล และคนในหมู่บ้าน ในชีวิตจริงทั้งหมด ดังนั้น วัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งเก่า เช่น ประเพณีต่าง ๆ เท่านั้น แต่คือบทสรุปของความคิด และการปฏิบัติ หรือคุณค่าทั้งหมดที่ให้แก่สังคม รวมขึ้นเป็น โครงสร้างทั้งการประกอบอาชีพ (เศรษฐกิจ) ด้านอุดมการณ์ความเชื่อ และด้านอำนาจของการ ตัดสินใจ (การเมือง) ทั้งหมดนี้เกี่ยวโยงอย่างแยกกันไม่ออก อันเป็นจากวิวัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์ของชุมชน และสังคม

จากการดำเนินการพัฒนาโดยใช้หลักคิด แนววัฒนธรรมชุมชน กาญจนนา แก้วเทพ (2530, หน้า 7) ได้ให้ความหมายวัฒนธรรม คือ วิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของ ชุมชนที่ได้ปฏิบัติสั่งสมกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้กระทำ สร้างถ่ายทอดสะสมและ รักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติ และความเชื่อ ตลอดจนถึงวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิด และการกระทำของมนุษย์เมื่อพิจารณาในแง่นี้ วัฒนธรรม คือ ความรู้สึกนึกคิด และการปฏิบัติของมนุษย์เองไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากชีวิตของเขาเองเป็นชีวิตส่วนรวมของมนุษย์ ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาจากชีวิต ของเขา จึงกล่าวได้ว่า “ชีวิตของวัฒนธรรม หมายถึง ชีวิตมนุษย์นั่นเอง” และในแง่มิติที่ ครอบคลุมนั้น วัฒนธรรมจะครอบคลุมถึงวิถีชีวิตการทำมาหากินและระบบเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตาม แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ได้ปรากฏอย่างเป็นระบบ ประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา ซึ่ง ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2537, หน้า 171 – 205) ได้สรุปสาระสำคัญของ แนวคิด ได้ดังนี้

1. ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว คือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมจากประวัติศาสตร์ ของชุมชนนั้น ๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของ วัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และแก่ความผสมกลมกลืน (Harmony) กันในชุมชนการที่ชุมชน หรือหมู่บ้านอยู่มาได้เป็นเวลาช้านาน เพราะมีความผสม กลมกลืนกันในชุมชน ทั้งในขณะปัจจุบันระหว่างสมาชิกด้วยกัน และหากย้อนขึ้นไปสมาชิกก็มี บรรพบุรุษร่วมกันด้วย การพัฒนาชุมชน จึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นประการที่ แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็งการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อทำ กิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกจะทำได้ และเชื่อว่า วัฒนธรรมชุมชนยังคงอยู่เพราะชุมชนมีกลไกการผลิตซ้ำ ๆ (Reproduction) ทางวัฒนธรรม

2. ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน หรือวิถีแห่งหมู่บ้านคือความมีน้ำใจทั้งดงามเปี่ยม ด้วยความรักและไม่ตรีที่ล้นเหลือ เป็นความสัมพันธ์อย่างมีคุณค่าทางศีลธรรม มนุษยธรรมและ อหิงสาธรรม ชุมชนหมู่บ้านเป็นระบบที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งในแง่สังคม และวัฒนธรรม มี

ความสัมพันธ์กันภายในระบบ หมู่บ้านยังไม่แตกสลาย และจะไม่เป็นว่าในหมู่บ้านกระบวนการแบ่งแยกชนชั้น ไม่ถึงขั้นที่สมาชิกขัดแย้งกัน จนทำให้หมู่บ้านไม่อาจรักษาความเป็นระบบไว้ได้

3. โดยทั่วไปสังคมไทยเผชิญอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมสองกระแสคือ กระแสหนึ่งเรียกว่าวัฒนธรรมชาวบ้าน อีกกระแสหนึ่ง คือ วัฒนธรรมทุนนิยม วัฒนธรรมชาวบ้านมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของชนชั้นกลางและของชนชั้นสูงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงานและชุมชนเครือญาติ ชุมชนหมู่บ้าน ไม่ว่าธรรมชาติข้างนอกจะเป็นอย่างไร ความเป็นหมู่บ้าน หรือความเป็นชุมชนคงทนมาเป็นเวลานานมีความเป็นอยู่สืบช่วงกันมาอันยาวนาน ลักษณะเช่นนี้อาจถือว่าเป็นสังคมในตัวของมันเอง ชุมชนหมู่บ้านจึงมีระบบความเชื่อ และวิถีการพัฒนาคือเป็นอิสระของตัวเองอยู่ ในขณะที่ ศรีศักร วัลลิโภคม (2538, หน้า 99) มองว่าสังคมไทยมีวัฒนธรรมอยู่สองแบบที่เผชิญอยู่คือวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นโดยรัฐ เพื่อสร้างความเหมือนกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแก่นในชาติ เรียกว่า “วัฒนธรรมหลวง” ในส่วนวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละที่แต่ละแห่ง และวัฒนธรรมหลวงเองยังเป็นต้นเหตุของการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น

สำหรับการพัฒนาโดยกระบวนการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน อภิชาติ พันธเสน (2539, หน้า 322 – 328) อธิบายว่า เป็นการพัฒนามีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของชาวบ้านให้สามารถเผชิญปัญหาต่าง ๆ ได้เอง โดยใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือต่อสู้กับการไหลบ่าเข้ามาในชุมชน โดยต้องเริ่มจากการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นตัวสำคัญที่กำหนดพฤติกรรม และความสามารถของบุคคล ไปทำความเข้าใจวิถีคิดของชาวบ้าน ทั้งนี้เพื่อสื่อความหมายของชาวบ้านกับนักพัฒนาจากภายนอกเข้าหากัน จากนั้นจึงจะสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์แนวทางแก้ไขปัญหา บนพื้นฐานของศักยภาพชุมชนให้สามารถในการตั้งรับ หรืออาจต้องเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนบางประการ ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง และวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง เพราะฉะนั้นหากนักพัฒนาต้องการเข้าใจ และปฏิบัติการให้สอดคล้องกับชาวบ้านก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกับนักพัฒนา และปัญญาชนในชุมชนอาจช่วยผลักดันการพัฒนาชุมชนให้มีพลังยิ่งขึ้นไป โดยสารร่วมกับชาวบ้านวิเคราะห์ และทำให้ชาวบ้านมีสำนึกที่แจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขา เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติมาช้านานนั้น นานเข้ากลายเป็นเรื่องจิตใต้สำนึกคือลืมนึกไปว่าทำอย่างนั้นเพราะอะไร การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชนจะช่วยให้สามารถรู้ฟ้นค้นหาได้ว่า การปฏิบัติและพิธีกรรมมีที่มาอย่างไร ทำให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้ รู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตนเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวของชุมชน (นิพนธ์ เทียนวิหาร, อังโน นัฏฐทิพย์ นาคสุภา, 2536, หน้า 174)

จากการศึกษาถึงการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน พบว่า ปัจจุบันการพัฒนาในประเทศไทย ได้ริเริ่มการทำงานพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชนใน 3 รูปแบบ คือ (กาญจนา แก้วเทพ, 2531, หน้า 17)

1. แนวการเก็บสงวนรักษาวัฒนธรรมเดิมเอาไว้ไม่สูญหาย
2. แนวการใช้วัฒนธรรมชุมชน เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนา
3. แนวการพัฒนาที่มีมิติวัฒนธรรมสอดแทรกอยู่เป็นยาคำ แทรกอยู่ในเนื้อหาทุกอย่าง

ไม่ว่าจะเป็นแนวทางการทำงานพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน ในรูปแบบใดการทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรม ควรจะหมายถึง การเคารพ และเชื่อมั่นในศักยภาพพลังสร้างสรรค์ของชุมชนอันมีคุณค่าที่ดำรงมาของชาวบ้านเป็นพื้นฐาน ซึ่งแสดงออกโดยความสามัคคีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวร่วมกันแก้ไขปัญหาที่มีต่อชุมชน หากเราต้องการทำงานพัฒนาชุมชนให้ได้ผลและสอดคล้องกับชีวิต ความต้องการ และผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ในชุมชนอย่างแท้จริง จะต้องศึกษาทำความเข้าใจต่อพลังสร้างสรรค์ของชุมชนที่มีอยู่ และนำมาใช้อย่างถูกทางและบริสุทธิ์ใจ

นอกจากนั้นการพัฒนาเพื่อการพึ่งการพึ่งตนเอง ของชุมชนควรอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาเนื้อหาและรูปแบบซึ่ง กาญจนา แก้วเทพ (อ้างแล้ว, หน้า 20) ได้รวบรวมได้ 2 ประเภทคือ

1. ทศนะแบบการนำวัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือ (Instrumentalist) ทศนะนี้จะมองว่างานพัฒนาจะสามารถนำเอาวัฒนธรรมมาใช้ในลักษณะโครงการพัฒนาโดยเป็นเครื่องมือ วิธีการเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาด้วย

ก. การทำงาน ให้ตอบสนองกับผลประโยชน์ และความต้องการประชาชน

ข. การทำงาน พัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ระบบคิด โลกทัศน์ ซึ่งรวบรวมหมายถึงวัฒนธรรมของประชาชน

2. ทศนะโครงสร้างนิยม (Structuralist) ทศนะนี้มองว่าวัฒนธรรมนั้น จะต้องมีความผูกพันอยู่กับโครงสร้างของสังคม วัฒนธรรมจะต้องมีกระบวนการผลิต และผลิตซ้ำ ซึ่งการผลิตวัฒนธรรมนั้นย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและบริบทต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ใครเป็นผู้ผลิต มีเป้าหมายอย่างไร และในการวิเคราะห์องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน จึงจำเป็นต้องใช้ทศนะนักโครงสร้างนี้เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้น

ก. ผลของความพยายามร่วมกัน (Collective) ในการต่อสู้แสดงหาหนทางเพื่อนอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

ข. ผลของความพยายามร่วมกับ ในการแสวงหาวิธีการในการอยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ค. เอกลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน

- วัฒนธรรมชุมชนถือเอาคนชั้นศูนย์กลาง
- กรอบความคิดแบบองค์รวม (Holistic) ในชุมชน

ง. การจัดระบบเศรษฐกิจภายในชุมชน

จ. การจัดระบบอำนาจในชุมชน

สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดแบบนักโครงสร้างนิยมมาใช้ประกอบการอธิบายถึงการส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน เพราะแนวคิดนี้เป็นการริเริ่มมาจากภายในชุมชนที่เป็นวิชาการที่เรียกว่า “แบบล่างขึ้นบน” ครอบคลุมเอาวิถีชีวิตของชุมชนทั้งหมด ทั้งระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน และระบบความเชื่อ

แนวคิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม

ความสัมพันธ์ของบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่จะมีส่วนร่วมคิดค้น ตัดสินใจและดำเนินการแก้ปัญหาได้นั้น จะต้องมิปฎิสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ด้วยการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องส่วนรวม ถ้ามีปฎิสัมพันธ์ที่ดีจะก่อให้เกิดความผูกพันของกลุ่มที่จะดำเนินไปให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการ และกลุ่มบุคคลก็จะเป็นเครือข่ายสัมพันธ์ ในการติดต่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันตลอดเวลา ซึ่งเรียกว่า “เครือข่ายทางสังคม”

สำหรับความหมาย เครือข่ายทางสังคม อคิน ระบุพิพัฒน์ (2536, หน้า 64 – 66) อธิบายว่า สังคมที่ลักษณะเป็นเครือข่ายคล้ายใยแมงมุม บุคคล คือ จุดที่เส้นใยของเครือข่ายมาพบกัน กล่าวคือ บุคคลคนหนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับคนอื่นเป็นจำนวนมากในหลายรูปลักษณะและสถานการณ์บุคคลที่มีเส้นใยความสัมพันธ์กว้างขวางทั้งใน และนอกหมู่บ้านย่อมมีความสำคัญในสังคม และการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านมากกว่าคนอื่น ๆ ที่มีเส้นสายความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ จำนวนน้อย บุคคลที่เป็นจุดรวมของสายสัมพันธ์จำนวนบหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าทุก ๆ คนในโลกรู้จัก และมีความสัมพันธ์กันหมด โดยผ่านบุคคลที่ตนเองรู้จักและเห็นได้ว่าให้ความเห็นนั้น เครือข่ายสังคมของคนเรากว้างใหญ่มาก การที่จะศึกษาเครือข่ายสังคมจึงจำเป็นต้องเริ่มที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ถือว่าเป็นจุดศูนย์กลาง และพิจารณาว่าบุคคลนั้นมีสายสัมพันธ์กับใครบ้าง และพวกเขาเหล่านั้นมีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่งจึงเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเขาขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งแวดล้อมที่เขาสามารถใช้ให้มีผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้อื่น

นอกจากนั้น ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2533, หน้า 209 – 214) ได้อธิบายว่า เครือข่ายสังคมเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของคนในสังคมที่กลุ่มบุคคลมีต่อกัน โดยคุณลักษณะ

ของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ เครื่องข่ายสังคมนี้ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด การเรียนรู้ของบุคคล หรือกลุ่มองค์กรใดก็ตามย่อมสัมพันธ์ในฐานะของบุคคลหรือองค์กรที่มีปัญหา มีกิจกรรมที่ปฏิบัติทางสังคมร่วมกัน ที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

ดังนั้น เครื่องข่ายสังคมจึงเปรียบเสมือนกรอบแนวคิดที่ให้ศึกษาหาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ องค์กรทางสังคม และโครงสร้างทางสังคมรวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว สามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านี้ได้ (Michell, 1969 อ้างใน พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์, 2533, หน้า 346) เครื่องข่ายสังคมของบุคคลหนึ่งประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดที่บุคคลนั้นอยู่ในสังคม นับตั้งแต่ความสัมพันธ์ในครอบครัว ระหว่างญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน เป็นต้น พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ (2533, หน้า 346 – 347) ได้อธิบายเครื่องข่ายสังคมอย่างเป็นรูปธรรมว่า เครื่องข่ายสังคมเปรียบเสมือนรูปภาพของจุดต่าง ๆ ที่มีเส้นหลาย ๆ เส้นโดยการระหว่างจุดต่าง ๆ เหล่านี้กับจุด ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นศูนย์กลาง จุดศูนย์กลางเปรียบเสมือนบุคคลหนึ่ง และจุดต่าง ๆ เป็นตัวแทนของบุคคลอื่นรอบ ๆ ข้างที่บุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ด้วยการเชื่อมโยง ส่วนเส้นโยงหลาย ๆ เส้นนั้น หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมหลาย ๆ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญคือ การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ การปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล เครื่องใช้ไม่สอย อาหาร การบริหาร ระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลที่มีต่อกันและกันภายในเครื่องข่าย เจเรมี โบเซแวง (Jeremy Boissevain, 1974 อ้างใน พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ หน้า 355 – 356) ได้กำหนดขอบเขตของเครื่องข่ายสังคม โดยอาศัยระหว่างทางสังคมเป็นเกณฑ์ในการแบ่งเครื่องข่ายบุคคล ประกอบด้วย ปริมาณที่สำคัญอย่างน้อย 3 ปริมาณด้วยกันคือ

ปริมาณแรก	ควรประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นศูนย์กลางมากที่สุด อันได้แก่ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ซึ่งเรียกว่าเป็นเครื่องข่ายใกล้ชิด
ปริมาณที่สอง	ได้แก่ เครื่องข่ายรอง ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่บุคคลซึ่งเป็นศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก กลุ่มนี้มัก ได้แก่ ญาติพี่น้องห่าง ๆ กันออกไป เพื่อนฝูง และคนที่รู้จักคุ้นเคย
ปริมาณที่สาม	ได้แก่ กลุ่มบุคคลซึ่งบุคคลที่เป็นศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรง แต่สามารถติดต่อสัมพันธ์ด้วยได้ถ้าต้องการ โดยผ่านเครื่องข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เครื่องข่ายขยาย

การใช้แนวคิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม นำมาอธิบายของการส่งเสริมประชาสังคม ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนแต่ละขั้นตอนทั้งเป็นสิ่งที่สร้างความผูกพันภายในกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เนื่องจากความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลในชุมชน เป็นพลังผลักดันส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเข้าร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของปัญหาในชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างกลุ่มคนในชุมชนที่บุคคลที่ต่อกันจะเกิดขึ้นใหม่ และเสื่อมสลายลงอยู่ตลอดเวลา แต่ถ้ากลุ่มบุคคลในสังคมมีความผูกพันกับสายสัมพันธ์อื่น ๆ หลาย ๆ ด้านมากเท่าใด เขาจะอุทิศเวลาและกำลังกาย กำลังใจ ปกป้องรักษาสายสัมพันธ์นั้นมาก และอาจขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจเครือญาติ การเมืองของกลุ่มบุคคลที่เสียเปรียบชนชั้นในสังคมโดยการใช้สายสัมพันธ์ส่วนตัวกับกลุ่มบุคคลในการแก้ไขปัญหาดัง ๆ ของตนและชุมชน อีกทั้งการศึกษาโดยใช้แนวคิดดังกล่าวอาจจะช่วยนำความเข้าใจปรากฏการณ์ในลักษณะที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง รวมถึงการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่สำคัญของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหายาเสพติด เพื่อหาเหตุปัจจัยและกระบวนการที่คลี่คลาย และการจัดการปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ

แนวคิดการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

การศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Real Appraisal : PRA) เป็นเทคนิคหนึ่งที่ใช้ในการศึกษาหรือวิจัยชุมชน คือ การที่นักวิจัยซึ่งเป็นบุคคลภายนอกชุมชนเข้าไปทำความเข้าใจ ทำความเข้าใจชุมชนก่อนที่จะลงมือทำงานร่วมกับชุมชนนั้น ซึ่งถือเป็นหัวใจในการเริ่มต้นของการพัฒนา และแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนทุก ๆ ด้าน เพราะถ้าเราไม่รู้จักไม่เข้าใจชุมชนอย่างดีพอ เป้าหมายและทิศทางการทำงานของเราจะไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาของชุมชน

หลักการสำคัญที่สุดของการศึกษาชุมชน หรือกลุ่มเป้าหมายโดยวิธีนี้ คือ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในกระบวนการดีกว่าชุมชน ในกลุ่มเป้าหมายแต่ละครั้งประมาณ 8-10 คน ถ้ากลุ่มเป้าหมายมีจำนวนมากเกินไปก็จะขาดการยืนยัน และตรวจสอบข้อมูลจากกันและกันซึ่งกระบวนการ PRA เป็นกระบวนการที่ใช้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์สภาพชุมชนและชี้ชัดปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง โดยเน้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตรวจสอบข้อมูล ร่วมกันรับฟังเหตุผลของกันและกัน หาข้อสรุปร่วมกัน โดยมีดำเนินกิจกรรม เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยน บนพื้นฐานของความเคารพและความเสมอภาค การทำ PRA จะช่วยทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาของตนเองซึ่งจะนำไปสู่การวางแผน และการลงมือปฏิบัติร่วมกันในการพัฒนา และแก้ไขปัญหายาเสพติดของตนเองต่อไป

ดังนั้น การ PRA จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปในหลักการและถูกต้องจึงจะสามารถนำไปใช้ได้เหมาะสมและบรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งยังสามารถปรับประยุกต์ใช้เทคนิคต่าง ๆ

หรือสร้างสรรค์เทคนิคให้ขึ้นมาใช้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน และความต้องการของชาวบ้านแล้วยังเสริมสร้างความสัมพันธ์ และศักยภาพ สร้างสำนึกในความเป็นเจ้าของและเปิดโอกาสให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนในชุมชน กระบวนการ PRA มีหลักการพื้นฐานหลายประการด้วยกันคือ (ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล, 2542 หน้า 2 – 4)

1. เชื่อมมั่นในศักยภาพของชาวบ้าน

นักวิชาการ ข้าราชการ มักจะมองว่าชาวบ้าน โง่ – จน – เจ็บ และเป็นผู้ที่ไม่รู้ที่ต้องได้รับการพัฒนา เพื่อให้มีความรู้ตามที่นักวิชาการเห็นควรว่าพึงมีแต่ในความเป็นจริงชาวบ้านและชุมชนมีภูมิปัญญา และศักยภาพมากมาย ชาวบ้านอาจจะไม่รู้หลายสิ่งหลายอย่างที่นักวิชาการรู้แต่ชาวบ้านก็รู้หลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นต่อการดำรงชีวิต ดำรงชุมชน และวัฒนธรรม ในบริบทแวดล้อมของตนมาได้มาเป็นเวลานาน ซึ่งหลายสิ่งหลายอย่างที่ชาวบ้านรู้นั้น ก็เป็นสิ่งที่เราไม่รู้ และหลายสิ่งหลายอย่างนั้นมักจะเกี่ยวข้อง และมีความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหา ถ่อมตนเข้าไปศึกษาเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ จากชาวบ้านเราก็จะสามารถส่งเสริมให้เกิดการแก้ปัญหาอย่างถูกต้อง

นอกจากนั้นเราต้องเข้าใจว่าชุมชน หมู่บ้าน มีการจัดการการรวมหมู่และมีเครือข่ายอย่างเป็นธรรมชาติและระบบของสังคมเหล่านี้จะเป็นหลักที่สำคัญในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน

2. ให้ความสำคัญกับความรู้ที่มาจากประสบการณ์จริงและสถานการณ์ในชีวิตประจำวัน

นักวิชาการมักชินกับการเรียนรู้ในสถานบันศึกษา การเรียนรู้จากตำราการเรียนรู้อาจเป็นการฟังบรรยายโดยผู้รู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ จึงมักจะคิดว่าความรู้ และภูมิปัญญาจะเกิดขึ้นได้โดยวิธีการเหล่านี้เท่านั้น ด้วยเหตุนี้นักวิชาการจึงไม่ค่อยที่จะยอมรับความรู้ของผู้อื่นที่ได้มาโดยวิธีการอื่นที่แตกต่างออกไป และเข้าใจว่าผู้ที่ไม่มีโอกาสได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ในลักษณะเดียวกับคนเป็น “ผู้ไม่รู้” และเป็นภาระกิจของตนที่จะต้องทำให้คนเหล่านั้นได้เรียนรู้โดยวิธีเดียวกับคนที่เคยใช้ได้ผลมาแล้ว เราจึงมักพบเห็นอยู่เสมอว่านักวิชาการไปทำเอกสารเผยแพร่ความรู้ให้ชาวบ้านอ่านหรือไปบรรยายให้ชาวบ้านฟัง โดยเน้นองค์ความรู้ที่เป็นวิชาการแบบสำเร็จรูป ซึ่งค่อนข้างจะห่างไกลจากวิถีชีวิต และวิถีคิดแบบชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยเข้าใจและไม่เกิดการเรียนรู้ตามที่นักวิชาการคาดหวัง

ทั้งนี้ เนื่องจากชาวบ้านมีชีวิตอยู่ในโลกแห่งความจริง และเรียนรู้สิ่งสมมุติปัญญามาจากประสบการณ์จริงและสถานการณ์จริง ในการดำรงชีวิตของเขาชาวบ้านจึงมีวิถีคิด ระบบการคิด หมดหมู่ การวิเคราะห์จำแนกแยกแยะของเขาเองที่อาจจะแตกต่างจากเรา และระบบของเขามักจะสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงในชีวิตและชุมชนของเขา มากกว่าระบบคุณค่าของเรา ดังนั้นการยอมรับและเรียนรู้ภูมิปัญญาดังกล่าว เพื่อนำมาปรับใช้ในการรวมกันแก้ปัญหของชุมชน

จึงน่าจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพมากกว่าการนำความรู้ทางวิชาการหรือ การเรียนรู้จากตำราเรียนไปยึดเย็ดให้ชาวบ้าน และชุมชนแทนภูมิปัญญาที่พวกเขามาแต่เดิม

3. เน้นการระดมพลังปัญหาในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาระบบของครัวเรือน

ปัญหาในชุมชนมักเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อน และเชื่อมโยงสัมพันธ์กันจึงเป็นการยากที่จะแก้ปัญหาที่จุดใดจุดหนึ่งเพียงจุดเดียว และยิ่งเป็นการยากที่จะแก้ปัญหาด้วยฝีมือของคนเพียงคนเดียวหรือไม่ก็คน ยิ่งถ้าเป็นการแก้ปัญหาตามตำรา ตามนโยบาย โดยอาศัยความเข้าใจที่ฉาบฉวยของนักวิชาการ หรือข้าราชการซึ่งเป็นคนนอกชุมชน มาเป็นผู้กำหนดและวางกรอบให้ชาวบ้านปฏิบัติตามแล้วก็ยังเป็นไปไม่ได้

วิธีเดียวที่สามารถทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้อย่างจริงจังยั่งยืน และมีผลที่เป็นจริง ก็คือ การระดมสรรพกำลังและทรัพยากรในชุมชน ให้ทุกคนทุกฝ่ายมาร่วมมือร่วมใจกันศึกษาปัญหา และสาเหตุของปัญหาคัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด และร่วมกันรับผิดชอบในการลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา โดยใช้กรอบคิด หรือทัศนคติแบบองค์รวม มองความสัมพันธ์เชื่อมโยง

4. สนับสนุนให้ชาวบ้านเป็นผู้กระทำและมีบทบาทหลักในการดำเนินการ

ต้องยอมรับว่าปัญหาของชาวบ้านก็คือ ปัญหาของชาวบ้านไม่ใช่ปัญหาของนักวิชา หรือนักพัฒนาดังนั้นเราต้องไม่เข้าใจแก้ปัญหาแทนชาวบ้านและต้องไม่ครอบงำชี้นำชาวบ้านจะ แก้ปัญหาอย่างไร และจะต้องสนับสนุนให้ชาวบ้านเป็นที่แก้ปัญหาด้วยตนเอง นั่นคือเราต้องถอย ออกมาห่าง ๆ และปล่อยให้ชาวบ้านมีโอกาสที่จะคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการต่าง ๆ ภายในกรอบของศักยภาพ ข้อจำกัด และความเป็นจริงของพวกเขาเอง สิ่งที่เราสามารถทำได้คือให้ การสนับสนุนในสิ่งที่จำเป็นและในโอกาสที่จำเป็นเท่านั้น

5. ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มในชุมชน

ทั้งเพศ วัย และฐานะ (หญิง / ชาย / ผู้ใหญ่ / เด็กเยาวชน และคนรวย / คนจน) เพราะนอกจากจะทำให้ข้อมูลที่รอบด้านถูกต้องแล้ว จะทำให้คนทุกกลุ่มได้เรียนรู้ มีความตระหนัก และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหอย่างมีพลังร่วมกันทั้งชุมชน ในการดำเนินงานส่งเสริมประชา สังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการ PRA โดยยึด หัวใจของ PRA คือมิใช่ เพื่อใช้ PRA เป็นเครื่องมือในการตะล่อมให้ชาวบ้านเห็นคล้อยตาม หรือยอมรับนโยบาย เป้าหมาย วัตถุประสงค์ แผนงานโครงการ หรือวิธีการของนักวิชาการ นักพัฒนา เพราะนั่นคือการนำ PRA ไปใช้อย่างผิด ๆ คือผิดทั้งหัวใจของ PRA และผิดทั้ง จรรยาบรรณของคำทั้ง PRA เพราะหัวใจ PRA คือการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่ชาวบ้านของ ชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านและชุมชนวิเคราะห์และเข้าใจปัญหาของตนเอง ตระหนักถึงศักยภาพของ

ตนเองและสามารถวางแผนการดำเนินการเพื่อป้องกัน และแก้ปัญหาของตนเองได้ โดยมีขั้นตอนของการทำกิจกรรม PRA คือ

- 1) การกำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษาไว้ก่อนทำกิจกรรม เพื่อเป็นแนวทางในการตั้งคำถามขณะกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมาย
- 2) ขั้นตอนปฏิบัติกิจกรรมในขั้นตอน โดยต้องมีการสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมายก่อนแล้วจึงเชิญชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม

แนวคิดการวางแผนแบบมีส่วนร่วม

การวางแผนเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะเป็นความพยายามของชาวบ้านและชุมชน ที่จะเอาชนะสภาพปัญหาเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน และแนวทางเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนตามจุดหมายที่ต้องการ การวางแผนยังเป็นเครื่องชี้ถึงความสามารถของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ซึ่งได้มีนักคิดมากมายได้นำเสนอแนวคิดการวางแผน โดยนำความรู้ทางสังคมมนุษยวิทยาามาประยุกต์ และสร้างรูปแบบการวางแผนขึ้น John Donoghue และ Edmond Alchin (อ้างใน ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2524 หน้า 49) ย้ำว่าจุดเริ่มต้นของการวางแผนอยู่ที่การเกิดจากการสร้างสมความเข้าใจ ค่านิยม ความเชื่อ ทักษะคิด และข้อเท็จจริงทั้งหลายที่แต่ละคนได้ประสบมาในอดีต ในความหมายการวางแผน เดช กาญจนนงกูร (2526, หน้า 63 – 64) ได้ให้ความหมายของการวางแผนไว้ว่า คือ กระบวนการของการศึกษาและเพื่อเลือกสรรวิธีการที่ดีที่สุดจนได้มาซึ่งแผน และมีการนำแผนไปปฏิบัติให้เกิดเป็นผลสำเร็จตามความต้องการ ซึ่ง เจื้อจันท์ จงสถิตอยู่ (2528, หน้า 5ป และสมพร แสงชัย (2526, หน้า 19) ได้อธิบายการวางแผนโดยลงรายละเอียดถึงวัตถุประสงค์ที่วางไว้ภายใต้เงื่อนไขระยะเวลาและทรัพยากรเป็นกลไกเพื่อตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไร อะไร ใครทำ ทำเมื่อไร และมีไหน

สำหรับหลักคิดของการพัฒนาในช่วงที่ผ่านมา “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการวางแผนแบบมีส่วนร่วม เป็นการวางแผนในท้องถิ่นจากระดับล่าง เพื่อให้บังเกิดผลตามแนวทางจากเบื้องล่างขึ้นบน (Bottom up approach) เป็นหนทางให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของพวกเขาเอง การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเริ่มต้นจากการกำหนดขอบเขตของปัญหา จนถึงการแสวงหาคำตอบ ดิเรก อุภัยหรัย (2527 หน้า 44) ได้นำเสนอไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การฝึกอบรมประชาชนให้เข้าใจถึงวิธีการตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหาการร่วมอภิปรายถกเถียง เพื่อกำหนดประเด็นปัญหา

2. การรวบรวมข้อมูล และกำหนดปัญหาของชุมชนตามลำดับความสำคัญและความจำเป็นมากน้อยของปัญหา

3. การร่วมกันวางแผนโดยการกำหนดกิจกรรมร่วม กำหนดความรับผิดชอบของสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชน

4. การวางแผนโปรแกรมในการทำงาน สำหรับกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการในขอบเขตที่เกี่ยวข้อง ซึ่งกำหนดโดยชุมชน

5. การปรับปรุงโดยการระหว่างแผนของกลุ่ม องค์กรชุมชนกับแผนของหน่วยงานภาครัฐในชุมชน เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ในส่วนของการขั้นตอนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการระดมพลังปัญหาเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน โดยยึดประชาชนเป็นหลักในการระดมพลังปัญหา ได้แก่ บุคคล กลุ่มคน องค์กรชุมชน และชุมชน ซึ่งล้วนมีพลังปัญหาแฝงอยู่มากมาย แต่มักถูกนำมาใช้น้อย ถ้าหากรู้จักใช้วิธีการระดมพลังปัญหาที่สร้างสรรค์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ย่อมจะเกิดเป็นพลังมหาศาลในงานพัฒนาที่จะสร้างสันติสุขให้กับบุคคล ชุมชนได้โดยไม่ยาก พลังปัญหาที่สร้างสรรค์ที่สำคัญได้แก่

1. พลังความรักและความซาบซึ้งเข้าใจ (Appreciation) คือการมีความรัก ความเมตตาปรารถนาดี เป็นมิตร ซาบซึ้งคุณค่า รับรู้ เข้าใจ ต่อสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ไม่ว่าจะเป็นบุคคล กลุ่มคน องค์กร ชุมชน สังคม ทรัพยากร สิ่งของปรากฏการณ์เหตุการณ์สถานการณ์และอื่น ๆ

2. พลังความคิดการมีปฏิสัมพันธ์ผสมผสาน (Influence) คือการใช้ความคิดริเริ่ม ความคิดสร้างสรรค์ การวิเคราะห์ แยกแยะ การสังเคราะห์รวบรวมการใช้ปัญญาทั้งนี้โดยเน้นการคิดร่วมกัน แลกเปลี่ยน ปฏิสัมพันธ์กัน ผสมผสานกันด้วยความเป็นมิตร ความปรารถนาดีพร้อมทั้งให้เกียรติและให้ความเคารพซึ่งกันและกัน

3. พลังความพยายามและความควบคุมจัดการ (Control) คือ การมีความมุ่งมั่น ผูกพัน และรับผิดชอบ ที่จะปฏิบัติภารกิจซึ่งอยู่ในความควบคุมดูแลของตน ให้ดำเนินไปด้วยดีจนประสบผลสำเร็จ รวมถึงการรู้จักวางแผน จัดระบบจัดคน จัดทรัพยากร สร้างความเข้าใจ สร้างกำลังใจ สร้างความร่วมมือ ประสานงานควบคุมการปฏิบัติงานติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน และปรับปรุงพัฒนางานหรือภารกิจอย่างต่อเนื่อง

จากการระดมพลังปัญหาที่สร้างสรรค์ ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน จึงเป็นการส่งเสริมให้องค์กรชุมชนมีหลากหลาย ภาวีกี เรียกว่า ประชาสังคม ในการวางแผนเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน โดยปรับประยุกต์ในเทคนิคกระบวนการระดมพลังปัญหาที่สร้างสรรค์

ให้เหมาะสมกับเนื้อหาและสถานการณ์แต่ละครั้งแต่ละพื้นที่ ที่ได้ดำเนินการร่วมกันมาโดยตลอด เรียกกระบวนการนี้ว่า “กระบวนการประชุมวางแผนพัฒนางานโดยประชาคม” (Participatory Planning by Civil Society : PPC)

ดังนั้น กระบวนการ PPC จึงหมายถึง กระบวนการจัดการประชุมเพื่อวางแผนแบบมีส่วนร่วมที่มีวิธีการและขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมการประชุมได้มีโอกาสสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการและศักยภาพของผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ (สมาชิก อบต., ผู้นำชุมชน, ชาวบ้าน, นักวิชาการ, นักพัฒนา, ภาครัฐ และภาคเอกชน) เป็นกระบวนการประชุมระดมพลังสมองเพื่อแก้ไขปัญหาและหาแนวทางในการพัฒนาในเชิงสร้างสรรค์ เมื่อดำเนินถูกต้องตามขั้นตอน

ผลงานที่ได้จากการประชุมนี้จะมาจากความคิดของผู้ที่เข้าร่วมการประชุมทุกคน กระบวนการนี้สามารถระดมความคิดเห็นได้อย่างมีพลัง โดยยึดและเน้นหลักการมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย โดยพลังพัฒนานี้จะสามารถช่วยให้ชุมชนแก้ไขปัญหาที่ยุ่ยากและซับซ้อนได้ด้วยกระบวนการประชาคม

ในการทำ PPC ไปใช้นั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจหลักการอย่างชัดเจนและถูกต้อง จึงจะสามารถนำไปใช้ได้เหมาะสม ซึ่งกระบวนการจัดการประชุม เพื่อวางแผนแบบมีส่วนร่วม โดยกระบวนการ PPC มีขั้นตอน 5 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. การเตรียมความพร้อม : การแนะนำตัว วัตถุประสงค์และกระบวนการประชุม
2. การประเมินสถานการณ์ : วิเคราะห์กลุ่มเสี่ยง ผลกระทบ และแนวโน้มสถานการณ์
3. การกำหนดเป้าหมายการพัฒนา
4. การกำหนดแนวทางและมาตรการดำเนินงาน
5. การวางแผนปฏิบัติการ และจัดทำโครงการ

นอกจากนั้น ทวีศักดิ์ นพเกษตร (2542 หน้า 27) ได้เสนอหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วม (Participatory Performance) โดยอาศัยหลักการทำงานที่ยึดสมาชิกของกลุ่มเป็นศูนย์กลาง (ไม่ใช่ประธานหรือวิทยากร) โดยสมาชิกเป็นผู้สร้างผลงานจากประสบการณ์เดิม การทำงานแบบมีส่วนร่วมมีหลักสำคัญ 5 ประการ

1. เป็นการทำงานที่อาศัยประสบการณ์เดิมของสมาชิก
2. ทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ใหม่ ความคิดใหม่ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่อง เป็นการทำงานที่เรียกว่า Active Performance
3. มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง และระหว่างวิทยากรกับสมาชิกกลุ่ม

4. ปฏิสัมพันธ์ที่มีทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความคิดที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง
5. มีการสื่อสารโดยการพูด / การเขียน เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ และ สังคมความคิด

กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวจึงเป็นโอกาสให้บุคคล มีแทนทุกระดับของกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน หรือมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ในชุมชนนั้นมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนา ร่วมเลือกอนาคตของชุมชนด้วยตนเอง และร่วมดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เป็นการสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน เรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ / ข้อมูลร่วมกัน สร้างความยอมรับและความรับผิดชอบร่วมกันในกิจกรรม กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการจัดประชุม หรือวางแผนในชุมชน เพื่อระดมความคิดและสร้างจิตสำนึกพันธสัญญาและความรับผิดชอบร่วมกันในการสร้างสรรค์อนาคตของชุมชน

การใช้กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนนั้น เป็นเรื่องที่ต้องศึกษา ข้อมูล ความคิดเห็น คุณค่า อุดมการณ์ ปัญหา และการแก้ไขปัญหาดังนั้นการวางแผนแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นประโยชน์สาธารณะหรือของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนแบบเป็นทางการ เช่น เวทีการประชุมของชุมชน และไม่เป็นทางการ เช่น การสนทนาของกลุ่มคนเล็กที่อาจพบปะกันเป็นครั้งคราว เมื่อมีประเด็นร่วมกัน พูดคุยแลกเปลี่ยน ถกแถลงเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน (Public Space) เป็นช่องทางสื่อสารที่จะนำไปสู่กระบวนการร่วมกันตัดสินใจและดำเนินการในชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนจิตสำนึกแบบพึ่งพา (Client Consciousness) ไปสู่สำนึกแห่งประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participating democracy) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของชุมชนที่เข้มแข็ง การสร้างเครือข่ายแนวราบและความเป็นประชาสังคมในที่สุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีงานวิจัยหลายชิ้นที่เสนอเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ตลอดจนความเคลื่อนไหวของภาคประชาชน และประชาสังคม เช่น อัญชิษฐา ลับซ้าย และสุกิด ลั่นซ้าย (2542, หน้า 1) ทำการวิจัยเรื่องการศึกษารูปแบบการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ พบว่าจากการสังเกตและติดตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่ส่งผลกระทบต่อปัญหายาเสพติดในสถานศึกษาทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม สรุปได้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์กำลังกลายเป็นปัจจัยก่อให้เกิดการกระทำผิดกฎหมายยาเสพติดขยายตัวไปรวดเร็วมาก ในขณะที่เดียวกันกระแสโลกาภิวัตน์ก็เป็นปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการพึ่งพาสารเสพติดตามอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นวิกฤติการณ์

ทางเศรษฐกิจที่ประเทศกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน กลายเป็นปัจจัยแวดล้อมที่แทรกซ้อนต่อองค์ประกอบของปัญหาสุขภาพเสพติดมากมายเช่นเดียวกัน

สำหรับการวิเคราะห์พื้นที่พบว่า สถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มียาเสพติดเป็นปัจจัยที่ทำให้ปัญหาสุขภาพเสพติดทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น และตัวแปรทางด้านสังคมเกี่ยวกับพฤติกรรม การสื่อสาร การรับรู้ทัศนคติ บุคลิกภาพการเรียนรู้กลุ่มเพื่อนและกิจกรรมทางเลือก ตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจ ตัวแปรทางด้านสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับสถานการณ์ยาเสพติดมีผลต่อรูปแบบการป้องกันและการแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติด

กลุ่มส่งเสริมพัฒนามัยและกิจกรรมพิเศษ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครนายก (2544, หน้า 1) ได้ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติด ผลการศึกษาสรุปได้ว่า

1. การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหามีการปฏิบัติอยู่ในระดับนิยม โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการกำหนดนโยบาย ด้านการดำเนินงาน ด้านการสนับสนุน ส่วนด้านการวางแผน และด้านการติดตามประเมินมีการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย

2. คณะกรรมการสถานศึกษา ไม่ค่อยเข้าประชุมคณะกรรมการและในการดำเนินงานขาดความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ การดำเนินโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือ และการประสานงานจากผู้ปกครอง/ชุมชน ไม่กล้าให้ข้อมูลเนื่องจากเกรงกลัวอิทธิพลอยู่ในชุมชนหรือข้อมูลที่ได้จะไม่ตรงกับความเป็นจริง

3. ความต้องการในการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษา ควรจัดให้มีการประชุมคณะกรรมการฯ อย่างน้อย มีละ 2 ครั้ง โดยให้คณะกรรมการทุกคนทุกฝ่าย ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียน นอกจากนั้นสถานศึกษาควรจัดกิจกรรมด้านยาเสพติด หรือให้ความรู้ความเข้าใจ สร้างความตระหนักแก่นักเรียน หมู่บ้าน หรือชุมชน

ในส่วนของผู้เสพยาเสพติด ขวัญหทัย รงคุปตวนิช (2544, หน้า 1) ได้ศึกษาถึงการสนับสนุนทางสังคมที่มีผลต่อการเลิกหรือสัมมนาเสพยาเสพติดของผู้ติดยาเสพติด จากการศึกษาพบว่า การสนับสนุนทางสังคมไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนทางสังคมในด้านอารมณ์ วัฒนธรรม หรือด้านข้อมูลข่าวสาร จะช่วยป้องกันบุคคลจากภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นได้ และยังเป็นการช่วยในการปรับตัวก่อนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น แต่ละกลุ่มจะต้องการสนับสนุนทางสังคมมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับภาวะและความต้องการของแต่ละบุคคล ซึ่งจะแตกต่างกันออกไป หากบุคคลใดที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมตามที่ตนต้องการก็จะช่วยให้บุคคลเกิดความภาคภูมิใจเกิดกำลังใจ และมีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ก็จะทำให้บุคคลนั้นเกิดความท้อแท้หมดกำลังใจ

และแสดงพฤติกรรมในทางลบออกมาและมีโอกาสที่หวนกลับไปเสพติดอีกครั้งหนึ่งหนึ่งแม้ว่าจะผ่านการบำบัดรักษาจนหายมาแล้วก็ตาม

สำหรับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน สุวรรณ เจริญ (2543, หน้า 3 – 6) ได้ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนกับการแก้ปัญหายาเสพติดในระดับหมู่บ้าน โดยการศึกษาเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ผลการศึกษาสรุปได้ว่า

1. ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องสร้างทีมวิทยากรกระบวนการเพื่อปฏิบัติการค้นหาอนาคตร่วมกันของชุมชน โดยยึดหลักการคือ

1.1 ร่วมกันทำความเข้าใจสถานการณ์ในอดีต และปัจจุบันที่มีความเชื่อมโยงกันซึ่งจะมีผลกระทบในอนาคต

1.2 การเสมอภาพรวมของสถานการณ์ปัจจุบัน

1.3 ลงมตสร้างพันธสัญญาในการมีวิสัยทัศน์ของอนาคตร่วมกัน

1.4 รวบรวมแนวคิด ความเข้าใจ ข้อมูลพื้นฐาน แผนปฏิบัติการที่จะใช้ในการสร้างอนาคตร่วมกัน

ทุกขั้นตอนต้องมีการปฏิบัติจิตวิทยาควบคู่ไปด้วย โดยยึดหลักคือการชี้วัดให้เห็นทุกข์ – การปลุกเร้าให้ลุกขึ้นมาสู้ – การให้ความรู้กับเขามากพอจนเรากล้าคิดที่จะเสี่ยง

2. การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ชุมชนได้เห็นทุกข์คือปัญหายาเสพติดและเห็นความสำคัญ ให้ความสนใจจึงเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น โดยการเข้ามาร่วมคิดแก้ไขปัญหายาเสพติด วางแผนงานในการดำเนินโครงการด้วยตนเอง ทำกิจกรรมร่วมกัน มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันในชุมชนทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งขยายแผนงานโครงการอื่น ๆ ในการพัฒนาหมู่บ้าน ลดการแพร่ระบาดของยาเสพติดของชุมชนในระยะยาว

นรินทร์ แก้วมีศรี (2541, หน้า 8) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนบนพื้นที่สูงพอการศึกษาสรุปดังนี้ กระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีการรวมตัวทำกิจกรรมแก้ปัญหายาเสพติดร่วมกัน รู้จักการพึ่งตนเอง กระบวนการพัฒนาดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ดีและถูกต้องต่อชุมชน ขอมรับว่าชุมชนเป็นของชาวบ้าน ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบต่อการพัฒนาอย่างแท้จริง จะต้องปฏิบัติงานร่วมกับชาวบ้านตั้งแต่ การสำรวจ วิเคราะห์สภาพปัญหา กำหนดความต้องการที่แท้จริง กำหนดทิศทางการพัฒนา และตัดสินใจเลือกวิธีการพัฒนารวมทั้งสรุปบทเรียนจากการดำเนินงาน ดังนั้นกระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดควรตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1. การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ และได้ผลสูงสุด ต้องเป็นการรวมพลังทางปัญญา พลังการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องบนพื้นฐานแห่งความสามัคคี ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้ชุมชนรวมตัวกันได้ ด้วยจิตสำนึกและค่านิยมร่วมกับซึ่งเป็นพลังที่ยั่งยืนกว่า

2. เป็นกระบวนการพัฒนาที่นำมาซึ่งคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดีในทุก ๆ ด้านที่มีความสมดุล และสามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง

3. เป็นการพัฒนาที่มีประชาชนและองค์กรชุมชน เป็นแกนหลักในการกำหนดความต้องการเป็นผู้ดำเนินการ และเป็นผู้รับผลประโยชน์ของการพัฒนา

4. องค์กรชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกลไกที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์และปรับปรุงการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

5. กระบวนการเรียนรู้ที่ดี มีคุณภาพ สามารถปรับเปลี่ยนพัฒนาได้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป คือต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติการร่วมกันกับชุมชน

วันทนีย์ จันทรเอี่ยม (2543, หน้า 4 – 5) ได้ศึกษาถึงความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการแก้ไขปัญหาเสพติดของชาวม้งในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการแก้ไขปัญหาเสพติดของชาวม้งในจังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีภูมิปัญญาท้องถิ่น และประยุกต์ภูมิปัญญาเหล่านั้นมาใช้ในการแก้ไขปัญหาเสพติด
2. มีการจัดการองค์กรชุมชนด้วยตนเอง
3. มีกระบวนการและเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนด้านการแก้ไขปัญหาเสพติด
4. ผลการดำเนินงานขององค์กรชุมชนเกิดประโยชน์ต่อประชาชนและชุมชนทุกคนในชุมชนเฝ้าระวังชุมชนของตนเอง ให้ปลอดภัยจากยาเสพติดได้อย่างต่อเนื่อง

สำหรับองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการแก้ไขปัญหาเสพติดของชาวม้งในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย

1. องค์ประกอบด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งได้แก่ การแพร่ระบาดของเสพติดในชุมชนที่รุนแรง การมีจิตวิญญาณชุมชน และการมีลักษณะร่วมกันของชุมชน
2. องค์ประกอบด้านองค์กรชุมชน ซึ่งได้แก่ การกำเนิดและการพัฒนาการขององค์กร ที่มีพื้นฐานจากความเดือดร้อนร่วมกัน มีการทำประชาวิจารณ์ หาทางแก้ไขร่วมกัน มีโครงสร้างขององค์กรอย่างง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อน แบ่งงานกันตามความถนัด ออกกฎกติกาตนเอง โดยใช้มาตรการทางสังคมกดดันเพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

บุคคล ผู้นำเป็นที่ยอมรับและแก้ไขข้อขัดแย้งโดยวิธีเผชิญหน้า เปิดเผยข้อมูลร่วมกัน ทำเรื่องที่ปกปิดให้เปิดเผย

ส่วนโครงสร้างองค์กรชุมชนที่เหมาะสมต่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชาวม้งใน จังหวัดเชียงใหม่ นั้นพบว่ามึลักษณะดังนี้

1. ต้องสร้างกระแสดความคิดให้ชุมชน มองเห็นความสำคัญของปัญหาด้วยตนเองจาก ความเดือดร้อนที่มาจากยาเสพติด เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อชุมชน และมองเห็นความสำคัญ ของการมีลักษณะร่วมกันของชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหายาชุมชน
2. ต้องส่งเสริม สนับสนุน ให้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม หรือองค์กรด้วยวิธีการจัด ประชาพิจารณา (Public Hearing) ในการแก้ไขปัญหายาที่เดือดร้อนร่วมกันใช้ มาตรการทางสังคมมาสนับสนุนในการออกกฎระเบียบร่วมกัน ให้โอกาสผู้นำโดย ธรรมชาติและผู้กระทำได้กลับใจเข้าร่วมงาน ทำให้องค์กรมีข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน เกิดประโยชน์ในการแก้ไขปัญหายาเสพติด
3. ต้องสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในองค์กรชุมชน โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและ มีการประยุกต์เข้ามาแก้ไขปัญหายาเสพติด มีการจัดการองค์กรชุมชนด้วยตนเอง มี การเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ด้านปัญหายาเสพติด และผลงานขององค์กร ชุมชนเกิดประโยชน์ต่อประชาชนและชุมชน คือ ผู้ติดยาเสพติดในชุมชนได้รับการ บำบัดรักษาและหายขาดจากเสพติด ไม่มีผู้ติดยาเสพติดรายใหม่ในชุมชนไม่มีการ ผลิต การค้าขาย จำหน่ายจ่ายแจกยาเสพติดในชุมชน และผู้คนในชุมชนพร้อมกัน เฝ้าระวังให้ชุมชนของตนเองให้ปลอดภัยจากยาเสพติดได้อย่างต่อเนื่อง

ในด้านการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม ของการพัฒนาและแก้ไขปัญหายาของชุมชนได้มี ผู้ที่ศึกษาวิจัย และสามารถอธิบายการดำเนินงานการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน เช่น สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน (2543, หน้า 7 – 8) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องพลังชุมชน และประชาชนด้านสุขภาพ ผลการศึกษาพบว่า จุดกำเนิดและการจัดการขององค์กรชุมชนมี 3 ลักษณะ คือ

1. เครือข่าย องค์กรชุมชนแบบธรรมชาติ มีลักษณะตอบสนองต่อโลกทัศน์ที่เป็นความ ต้องการพื้นฐานของชีวิต ตอบสนองต่อปัญหาด้านอาชีพตอบสนองการจัดการทรัพยากรมีการ จัดการที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชน องค์กรชุมชนลักษณะนี้สะท้อนการถือฤทางสังคม สมาชิกมีความรู้สึกผูกพัน และเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรทางสังคม ข้อจำกัดขององค์กรชุมชนมี สองประการ คือ สามารถจัดการปัญหาบางเรื่องในขอบเขตที่จำกัด ประการที่สององค์กรชุมชน ประเภทไม่สามารถขยายตัวและผลิตซ้ำได้ หากโลกทัศน์ของชุมชนมีการแปรเปลี่ยนไป

2. เครือข่าย องค์กรชุมชนที่ส่งเสริมโดยภาครัฐ องค์กรชุมชนแบบนี้เป็นภาพสะท้อนของนโยบายของรัฐ โดยสร้างการจัดการและกิจกรรมมีรูปแบบเดียว สั่งการให้จัดตั้งข้อดีคือเป็นการพัฒนางานเชิงปริมาณ ครอบคลุมพื้นที่แต่ขาดคุณภาพและขาดการต่อเนื่อง

3. เครือข่าย องค์กรชุมชนที่เพิ่มหลังโดยองค์กรพัฒนาเอกชนมีเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพัฒนาเพื่อสร้างสังคมที่สมดุลประสบการณ์สำคัญคือความสัมพันธ์แบบเครือข่าย มีการสร้างปฏิสัมพันธ์แนวราบ ที่ช่วยให้องค์กรชุมชนเพิ่มความสามารถและยกระดับความคิด และการทำงานจากผลประโยชน์ขององค์กร ชุมชนไปสู่ประโยชน์สาธารณะ เป็นการเคลื่อนไหวที่ผลักดันนโยบายสาธารณะและกฎหมาย

การจัดประเด็นและการสร้างสรรค์จิตสำนึกสาธารณะ การเคลื่อนไหวเกิดจากฐานของจิตสำนึกและปัญหาของชุมชน ชุมชนเป็นผู้จุดประเด็นการเคลื่อนไหวและได้รับการเสริมพลังจากการเคลื่อนไหวขององค์กรภายนอก ซึ่งชุมชนจะมีขอบเขตการเคลื่อนไหวอยู่ระดับหนึ่ง เมื่อเคลื่อนไหวเป็นประเด็นสาธารณะจำต้องอาศัยศักยภาพและภูมิปัญญา ทั้งภายในและภายนอกชุมชนประกอบกัน จึงจะสามารถจัดกระบวนการและกิจกรรมเคลื่อนไหวที่ไปสู่ทิศทางการพัฒนาร่วมกัน บทเรียนการเคลื่อนไหวที่สำคัญคือ การเคลื่อนไปที่เกิดจากภาคในชุมชน ทำให้ชุมชนมีพลังภายในและเข้าร่วมเคลื่อนไหวยกกับองค์กรภายนอกอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนสามารถยกประเด็นการเคลื่อนไหวจากประเด็นสาธารณะระดับชุมชน เป็นประเด็นสาธารณะของสังคมแบบแผนการเคลื่อนไหวเป็นแบบพหุภาคี และแบบปฏิสัมพันธ์แนวราบ กิจกรรมการเคลื่อนไหวมีลักษณะหลากหลายและเรียนรู้ร่วมกัน

ผลของการเคลื่อนไหว ทำให้เกิดสุขภาวะใน 5 ด้าน คือ ระบบนิเวศของชุมชนมีความสมดุล ความสัมพันธ์ของชุมชนมีความกลมกลืน มีการแบ่งปันและพึ่งพาอาศัยกันของชุมชน คนในชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารมีมีลาบสุขทางใจ ทางปัญญา และรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทำให้เกิดผู้นำที่หลากหลายและมีจำนวนมากขึ้น

ในเชิงนโยบาย รัฐต้องปรับวิถีชีวิต วิถีทำงาน โดยสร้างความเข้าใจการมองปัญหาแบบองค์รวม กระบวนการทำงานให้มีลักษณะเป็นแบบพหุภาคี โดยมีเป้าหมายที่สุขภาวะของชุมชน และต้องเป็นผู้เสริมความมั่นใจและสร้างโอกาสให้กับองค์กรชุมชน และองค์กรปกครองท้องถิ่นในการเรียนรู้ทำงานบนฐานศักยภาพของชุมชนภายใต้แนวคิดการกระจายอำนาจ และแนวคิดการเพิ่มพลังชุมชนแบบต่อเนื่องและระยะยาว ควรส่งเสริมกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ได้ทำงานแนวราบเพื่อสร้างสุขภาวะของบุคคลครอบครัว และชุมชน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ในชุมชนต้องอาศัยกลไก และวิธีการในการพัฒนา เช่น ด้านกลไกการเป็น

ผู้นำและภาวะผู้นำ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความเชื่อและวัฒนธรรมชุมชน ด้านวิธีการเป็น การเป็นการเรียนรู้การมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมวางแผนและกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาและ สภาเครือข่ายความสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่มองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ดังนั้นการศึกษาถึงการส่งเสริม ประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดการพัฒนา ดังกล่าวมาพัฒนาเป็นแนวทางการทำการศึกษาวิจัยครั้งนี้

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงแนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสและทำความเข้าใจกับวิถีชีวิตชุมชน และรู้ถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในชุมชนด้วยตนเอง เพื่อมองเห็นภาพโดยรวมของสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่มีความต่อเนื่อง เชื่อมโยงกัน ซึ่งสามารถนำสิ่งที่พบเห็นมาอธิบายถึงประเด็นที่ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาได้อย่างละเอียดและสมบูรณ์ เพื่อพัฒนาสู่การส่งเสริมประชาสังคม ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และความต้องการของชุมชน โดยผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ของกลุ่มองค์กรชุมชนและประชาชน ในการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งของประชาชนในชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบลให้เกิดจิตสำนึกร่วมในชุมชนและเข้ามาทำงานแบบมีส่วนร่วม (Participatory Working Approach) เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน การดำเนินการศึกษาวิจัยของผู้วิจัยเป็นขั้นตอน ดังนี้

ระยะก่อนการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

1. การศึกษาเอกสาร

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเอกสาร ตำราวิชาการ การสรุปบทเรียนการทำงาน ตลอดจนหลักแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับยาเสพติด ประชาสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชน วัฒนธรรมชุมชน เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม การเรียนรู้ การพัฒนาอย่างยั่งยืน การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม การวางแผนแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสรุปบทเรียนการทำงานแบบมีส่วนร่วมในชุมชนของผู้วิจัย การใช้เอกสารมือสอง การเข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับงานพัฒนา การศึกษาเอกสารช่วยให้ผู้วิจัยสามารถนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดและกระบวนการส่งเสริมประชาสังคม ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ซึ่งมี 6 ขั้นตอน คือ

- 1) วิเคราะห์นโยบายและแนวคิดประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
- 2) ประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน
- 3) เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน
- 4) การวางแผนป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยประชาสังคม

- 5) พัฒนาโครงสร้างประชาสังคม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
- 6) การประเมินผลและการป้อนกลับ

2. การกำหนดผู้ให้ข้อมูลทั่วไปของชุมชนและผู้เข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แหล่งข้อมูลจากพื้นที่เป็นข้อมูลจากบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขฯ กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ ข้อมูลจากกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการศึกษาที่ผู้วิจัยใช้เพื่อทราบข้อมูลพื้นฐานหรือบริบทของชุมชนเพื่อวิเคราะห์ถึงความพร้อมของชุมชนที่สามารถพัฒนาไปสู่การส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ขณะเดียวกันในส่วนของการทำกิจกรรมการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากพื้นที่ ได้แก่ ข้อมูลดังต่อไปนี้

1) โครงสร้างทางสังคมและลักษณะทางกายภาพ ประวัติศาสตร์ชุมชนสภาพความเป็นอยู่ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง การศึกษา แหล่งข้อมูล ข่าวสาร การสาธารณสุขฯ สถานการณ์และปัญหายาเสพติด เพื่อให้เข้าใจและได้ข้อมูลที่เป็นภาพรวมของชุมชนทั้งหมด นำมาวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการชุมชน ตลอดจนความพร้อมของชุมชนในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

2) กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน อบต. กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ และประชาชนทั่วไปที่สนใจและตระหนักในสถานการณ์ปัญหายาเสพติด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการลงภาคสนามในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ ผู้วิจัยมีความตระหนักอยู่เสมอว่า การลงพื้นที่อย่างถูกต้องและความเหมาะสมของบทบาทนักวิจัยในภาคสนาม การสร้างความสัมพันธ์และความเชื่อมั่น สร้างทศนาให้เกิดขึ้นในชุมชน เป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะจะมีความสำคัญต่อการร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหายาเสพติดในชุมชน การประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม การค้นหาสาเหตุปัญหาและร่วมวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญห การร่วมดำเนินการและสรุปบทเรียนร่วมกัน

ดังนั้นในการเลือกชุมชนศึกษาของผู้วิจัยในพื้นที่บ้านไร่แดง – ดันฝั่ง หมู่ที่ 8 และบ้านเดื่องก หมู่ที่ 9, 10 ตำบลข้าวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีเหตุผลดังนี้ คือ

1) เป็นหมู่บ้านที่ผู้วิจัยและทีมได้ลงไปทำเวทีชาวบ้าน ในปี พ.ศ. 2542 และผู้วิจัยและทีมได้มีโอกาสร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์กับชาวบ้านด้านสุขภาพ ในฐานะเป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยตำบลขัวมุง ตลอดจนการเข้าไปทำแผนพัฒนาหมู่บ้านร่วมกับชาวบ้านอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 545) ดังนั้นผู้วิจัยและชุมชนจึงมีพื้นฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดีตลอดจนความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

2) จากการลงไปทำเวทีชาวบ้านด้านสุขภาพ เป็นหมู่บ้านที่ชูประเด็นปัญหาสุขภาพติดเป็นปัญหาในลำดับ 1 ของหมู่บ้านและผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้น จากผู้นำชุมชนและชาวบ้านพบว่าความต้องการและความสนใจของชุมชน ในการแก้ไขปัญหาสุขภาพติดอย่างจริงจัง

การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

การสร้างบรรยากาศยอมรับของชุมชน เป็นเงื่อนไขความสำคัญของการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง และลงมือกำหนดทางเลือกทางออกในการแก้ไขปัญหานั้นที่ตรงตรงกับปัญหา จากการที่ผู้วิจัยเป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยตำบลขัวมุง เป็นพื้นที่รับผิดชอบในการปฏิบัติงาน ทั้งได้เข้าไปร่วมกิจกรรมการพัฒนาและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ผู้วิจัยจึงมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างดี นอกจากนั้นแล้วจากการให้บริการสุขภาพแก่ชาวบ้านของผู้วิจัยบนสถานีอนามัย การออกไปเยี่ยมบ้านและบริการสุขภาพในชุมชน เช่น การตรวจสุขภาพเบื้องต้น การเยี่ยมแนะนำด้านสุขภาพของผู้ป่วยเรื้อรัง หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด เป็นต้น การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนของกลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขฯ คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ฯลฯ ในด้านพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทอดผ้าป่า การระดมทุนบริจาค การสืบชะตาหมู่บ้าน การรดน้ำคำหัว การสู่ขวัญของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน จะเห็นได้จากคำพูดของอ้ายสิงห์คำ พงษ์ปวง หมู่ที่ 8 ว่า “อ้ายหมอน่าจะย้ายสำมะโนครัวมาอยู่ในหมู่บ้านเฮเลย ถ้าจะดีกว่า” ในส่วนของผู้สูงอายุ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ก็จะเรียกผู้วิจัยว่า “ลูก” ทุกคน

การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้วิจัยได้สร้างบรรยากาศความสัมพันธ์กับชุมชนแทรกอยู่ทุกช่วงเวลาของขั้นตอนกิจกรรม ตั้งแต่เริ่มต้นการเข้าไปศึกษาและกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ผู้วิจัยจะสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ก็คือ การเข้าไปทำงานร่วมกับชาวบ้าน นอกจากนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางของการวิจัยชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยของชาวบ้านเอง ชาวบ้านบางคนได้พัฒนาความคิดของตนเอง เพื่อแก้ปัญหาในชุมชนด้านอื่น ๆ เช่น เครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์แม่น้ำปิง (นายคะนิง

นางวงศ์) และได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ผู้วิจัยจึงเป็นที่ปรึกษาให้ทีมงานวิจัยชุมชน จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยและชาวบ้านมีมากขึ้น ในช่วงของกิจกรรมของการวิจัยทุกครั้งผู้วิจัยจะเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน การวางตัวของผู้วิจัยทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกที่ผู้วิจัยมีใจนักวิจัย แต่เป็น “คณะทำงาน” ร่วมกับชุมชนในสายตาของชาวบ้าน

สรุปแล้วการสร้างความสัมพันธ์และความคุ้นเคยจะต้องอาศัยทัศนคติที่ดีและเทคนิควิธีการในการสร้างความยอมรับ เช่น ทัศนคติให้เกียรติและเคารพในความเป็นมนุษย์ เปิดกว้างพร้อมที่จะรับรู้และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน การตรงต่อเวลาและมีความรับผิดชอบ เคารพในการตัดสินใจของชาวบ้านเป็นต้น และประการสำคัญในขั้นตอนกิจกรรมของโครงการผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์และคุ้นเคยด้วยและการสร้างความสัมพันธ์ ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์กับทุกกลุ่มในชุมชน ไม่เลือกสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้นำเท่านั้น ดังนั้นท่าทีและการวางตัวของผู้วิจัยในขณะที่ทำงานกับชุมชนเป็นเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะไม่ใช่เราต้องการประเมินชาวบ้านแต่เพียงฝ่ายเดียวหากแต่ชาวบ้านก็ประเมินเราเช่นกัน

เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยและทีมวิจัยต่างเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด นอกจากนั้นผู้วิจัยได้ใช้อุปกรณ์สำหรับการบันทึกเสียง การถ่ายภาพ และกระดาษสำหรับจดบันทึกต่าง ๆ ที่ใช้ในการทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม เครื่องมือและวิธีการของผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลมีดังนี้

1) แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม เป็นแบบบันทึกปรากฏการณ์และผลที่ได้รับจากการศึกษาชุมชนและในการปฏิบัติการในแต่ละขั้นตอน การบันทึกผู้วิจัยบันทึกเป็นกิจกรรมประจำวัน ข้อมูลทั่วไปเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การทำกลุ่มสนทนา การทำเวทีชาวบ้าน การสรุปบทเรียนการดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยได้ใส่เลขรหัสกำกับเพื่อประโยชน์ในการจำแนกข้อมูลเพื่อตรวจสอบและการวิเคราะห์

แบบบันทึกช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลและสามารถที่จะเพิ่มเติมข้อมูลของชุมชนในส่วนที่ขาดหายไปได้ตลอดเวลา

2) เทปบันทึกเสียง ใช้บันทึกเสียงขณะที่ทำกลุ่มสนทนาการประชุมสรุปบทเรียน การทำเวทีชาวบ้าน และการสัมภาษณ์ที่ได้รับอนุญาตจากผู้ถูกสัมภาษณ์แล้ว การบันทึกเสียงก็เพื่อให้ตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการบันทึกและการได้ข้อมูลที่ไม่ละเอียด ซึ่งไม่สามารถบันทึกในขณะที่ทำกิจกรรมนั้นได้

3) กล้องถ่ายภาพสามารถเก็บภาพกิจกรรมขณะทำงานร่วมกับชาวบ้านเป็นประโยชน์สำหรับใช้ป้อนกลับข้อมูลที่สำคัญให้กับชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์และเป็นการให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่ชุมชนได้ร่วมกันปฏิบัติ นอกจากนั้นยังใช้ในการประกอบรายงานวิจัย

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การสังเกต ผู้วิจัยใช้การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลในชุมชน

- การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้สังเกตในระดับกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ การทำกิจกรรมในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ การร่วมแรงร่วมใจช่วยงานในชุมชน ตั้งแต่การทำบุญที่วัดในหมู่บ้าน การพัฒนาหมู่บ้านเนื่องในวันสำคัญ เช่น วันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ ฯลฯ ตลอดจนงานพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน เช่น การสืบชะตาหมู่บ้าน การค้ำน้ำสาบานด้านยาเสพติด งานบวชศรีสู่ขวัญ นอกจากนั้นในระดับกิจกรรมของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านต่าง ๆ ได้สังเกตจากการประชุมของกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขฯ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออกทรัพย์ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพูดคุยแลกเปลี่ยนในการประชุม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมผู้วิจัยยังได้สังเกตจากการประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วมและปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ทุกขั้นตอนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

- การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาโดยพยายามไม่ให้ผู้ที่ถูกสังเกตรู้ตัวเพราะอาจจะทำให้เกิดกระทำที่ไม่ตรงกับสภาพของการกระทำที่แท้จริง เช่น สังเกตความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน สังเกตพฤติกรรมที่เข้าไปเสี่ยงกับยาเสพติด ความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติ ความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ สังเกตรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ

การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมดังกล่าว ผู้วิจัยได้กระทำร่วมกับการสัมภาษณ์ การทำกลุ่มสนทนา การเยี่ยมบ้าน และการประเมินความต้องการ ตลอดจนการวางแผนดำเนินการและการประเมินผลในขั้นตอนของกิจกรรมปฏิบัติการ

การสัมภาษณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการหรือไม่มีโครงสร้าง ซึ่งการสัมภาษณ์วิธีนี้ทำให้ผู้วิจัยมีอิสระในการตั้งคำถามภายใต้กรอบเนื้อหาที่ต้องการทราบ ผู้วิจัยได้ตั้งแนวคำถามไว้ก่อนล่วงหน้าและเป็นคำถามแบบกว้าง ๆ เพื่อให้มีจุดยืนประเด็นที่ต้องการสัมภาษณ์ที่ชัดเจน วิธีการสัมภาษณ์เหมือนกับการพูดคุยที่เป็นธรรมชาติ ไม่ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีความรู้สึกที่กำลังถูกซักถาม โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์และปัญหาด้านยาเสพติด ชาวบ้านมีความรู้สึกระวังตัวมาก การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการทำให้ข้อมูลที่ได้มีความละเอียดและเป็นจริง ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการนี้ในการพูดคุยกับ

บุคคลที่ให้ข้อมูลหลัก เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ ในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ อาสาสมัครและแกนนำชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ชาวบ้านที่มีผลกระทบจากยาเสพติด และการดำเนินงานการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

การตรวจสอบข้อมูลในการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ในแต่ละประเด็นของแต่ละกลุ่มแต่ละคนเป็นเรื่องสำคัญมากเพราะเป็นเรื่องของยาเสพติดเพราะส่งผลถึงความมั่นคงของชีวิตตนเอง อีกอย่างข้อมูลเกี่ยวกับยาเสพติดจะต้องเป็นข้อมูลที่แท้จริง จึงจะสามารถนำมาสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหายาได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ดังนั้นการสัมภาษณ์เพียงแต่ละกลุ่ม แต่ละคนเพียงครั้งเดียวไม่สามารถที่จะสรุปได้ว่าเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ ผู้วิจัยและนำประเด็นคำถามเดิมหรือข้อมูลที่ได้มาบ้างแล้วมาตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นอกจากจะทำให้มีการตรวจสอบข้อมูลแล้วยังสามารถนำมาวิเคราะห์ข้อมูล แต่ละประเด็นร่วมกับวิธีอื่น ๆ ด้วยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ศึกษามีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

การประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) เป็นวิธีการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมสามารถสร้างและกระตุ้นจิตสำนึกและพลังในการพัฒนาให้แก่ชาวบ้านได้อย่างแท้จริง นอกจากนั้นยังสามารถทำความเข้าใจชุมชนอย่างเป็นระบบและเป็นองค์รวม ไม่ใช่เวลามากในการศึกษา ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนและได้ทราบถึงกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนา ดังนั้น PRA จึงเปิดโอกาสให้ชุมชน ได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์สิ่งที่แต่ละคนรู้เกี่ยวกับชีวิตและสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี นำไปสู่การวางแผนและทำงานร่วมกันของนักวิจัย กลุ่มชาวบ้าน และนักพัฒนา ผู้วิจัยเปิดโอกาสให้กลุ่มได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ รู้วิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนโดยกระตุ้นให้กลุ่มมีส่วนร่วม ขณะเดียวกันผู้วิจัยเลือกเอาเทคนิคการทำแผนที่ชุมชน การจัดลำดับและความเชื่อมโยง การวิเคราะห์แนวโน้มการให้คะแนนตามคุณสมบัติและการจัดลำดับ วิธีนี้ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชนและดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ผู้เข้าร่วมทำ PRA ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน พ่อบ้าน แม่บ้าน เยาวชน ที่พร้อมจะร่วมสนทนาแบ่งปันประสบการณ์ โดยใช้ผู้เข้าร่วมประมาณ 10 – 12 คน

การทำ PRA ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นเนื้อหาไว้และระลึกละเอียดเสมอว่าทำอะไร เพื่ออะไร เมื่อทำกิจกรรมก็จะซักถาม และให้ผู้ร่วมทำกิจกรรมร่วมกันให้ข้อมูล โดยปล่อยให้ผู้เข้าร่วมประชุมทำกันเอง เนื้อหาจะเริ่มจากที่เห็นชัดเจนเป็นรูปธรรมแล้วค่อย ๆ เปลี่ยนประเด็นเป็นนามธรรมขึ้นเรื่อย ๆ เช่น บ้านผู้นำต่าง ๆ ละแวกบ้านที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด จำนวนผู้ติดยาเสพติดและผู้ได้รับผลกระทบจากยาเสพติด ความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติในชุมชน

1) การทำแผนที่ชุมชน (Social Mapping) ทั้งรอบนอกกรอบในหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการทำแผนที่แบบมีส่วนร่วมของกลุ่มประชาชนทั่วไป และกลุ่มเป้าหมายเฉพาะเจาะจง กลุ่มผู้นำ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขฯ ผู้สูงอายุ เยาวชน เป็นต้น โดยผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาในการดำเนินการดังนี้

- เกี่ยวกับผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ และตามธรรมชาติ ของกลุ่มต่าง ๆ
- แหล่งทำมาหากิน และชนิดของอาชีพ
- การสื่อสาร และความสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ และชุมชน
- ละแวกที่มีบุคคลเกี่ยวข้องกับยาเสพติด (เสพและจำหน่าย)
- สถานการณ์ยาเสพติดในชุมชน และจำนวนผู้เสพยาเสพติด

2) การวิเคราะห์ฤดูกาล (Seasonal analysis) ผู้วิจัยใช้เทคนิคนี้โดยการมีส่วนร่วมกับผู้สูงอายุ ผู้รู้ในชุมชน ในประเด็นด้านพิธีกรรม ความเชื่อในชุมชน กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน ในประเด็นแบบแผนการดูแลสุขภาพ เป็นต้น

3) การทำตารางจัดลำดับ (Martric ranking) และการเชื่อมโยง ผู้วิจัยใช้ทำในประเด็นการวิเคราะห์พฤติกรรมเสี่ยงของคนในชุมชนต่อการเกี่ยวข้องกับยาเสพติดของชุมชน การทำกิจกรรมนี้เมื่อจบกิจกรรม ผู้วิจัยได้คืนข้อมูลสู่หมู่บ้าน เพื่อให้กลุ่มเกิดความรู้และความเข้าใจกับปัญหาของชุมชนตนเองและปัญหายาเสพติดเพราะเข้าใจอยู่เสมอว่าข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาชุมชนเป็นข้อมูลของชาวบ้าน ดังนั้นข้อมูลที่มีอยู่จะต้องคืนให้ชาวบ้านซึ่งกิจกรรมนี้ ผู้วิจัยใช้ทำกับกลุ่มเป้าหมายสำคัญ ๆ ในชุมชน

4) การทำแผนภูมิแนวโน้ม (Trend diagram) ผู้วิจัยได้ร่วมกับชุมชนในกลุ่มแกนนำต่าง ๆ ในการวิเคราะห์แนวโน้มสถานการณ์ด้านยาเสพติดในชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มองเห็นภาพรวมและพัฒนาการของการแพร่ระบาดของยาเสพติดอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะจะเป็นประโยชน์ในการสร้างความตระหนักต่อปัญหายาเสพติดที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ตลอดจนการเตรียมความพร้อมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในระยะสั้นและระยะยาวต่อไป

5) การให้คะแนนตามคุณสมบัติ ในการวิเคราะห์กลุ่มองค์กรชุมชนที่มีศักยภาพ ในการทำงานพัฒนาชุมชน เพื่อให้กลุ่มได้ทบทวนบทบาทของตนเองและสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหา ยาเสพติดในชุมชน กิจกรรมนี้ผู้วิจัยสามารถติดตามกลุ่มองค์กรชุมชน เพื่อศึกษารายละเอียดของกลุ่มในการเสริมกับขั้นตอนการส่งเสริมประชาสังคม ขั้นที่ 2 คือ การประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน

การทำสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นการสนทนาที่ให้กลุ่มแสดงความคิดเห็นและทัศนะในประเด็นที่กลุ่มเห็นว่าควรทำความเข้าใจปัญหาในลักษณะเฉพาะเจาะจง เพื่อหาคำตอบที่มี

คุณค่าแก้ปัญหาที่กลุ่มร่วมกันสนทนา ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่มเป้าหมาย คือกลุ่มผู้นำ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขฯ กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ ฯลฯ เพื่อให้เกิดความหลากหลาย โดยใช้ผู้เข้าร่วมประมาณ 10 – 12 คน เพื่อเปิดโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น กล้าพูดและซักถามอย่างเป็นกันเอง และนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกัน

ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคสนทนากลุ่ม เพื่อการเก็บข้อมูลในประเด็นความคิดเห็นเกี่ยวกับยาเสพติดในชุมชน จากการร่วมสนทนากลุ่มด้านยาเสพติด ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มไม่กล้าพูดเรื่องยาเสพติดอย่างเจาะจงเพราะยังขาดความเชื่อมั่นที่จะสนทนาเรื่องนี้ ผู้วิจัยและผู้ร่วมสนทนากลุ่มหาทางออกร่วมกันว่าจะสนทนาในปัญหาที่สามารถเชื่อมโยงกับปัญหายาเสพติดในชุมชนได้อย่างเหมาะสม จึงได้ข้อสรุปว่า การสนทนากลุ่มถึงการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ดังนั้นการสนทนาจึงทำให้ผู้วิจัยปรับกำหนดแนวคำถามและประเด็นปัญหาที่สนทนาเชื่อมกับสถานการณ์ปัญหายาเสพติด การดำเนินการเรื่องยาเสพติดของชุมชน การร่วมกันชี้ชัดปัญหาและความต้องการในการแก้ไขปัญหายา การหาทางเลือกทางออกในการแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยใช้เวลาอย่างมีคุณค่า โดยใช้เวลาประมาณ 1.5 ถึง 2 ชั่วโมง โดยมีทีมวิจัยเป็นผู้บันทึกและบันทึกเสียง ผลของการสนทนากลุ่ม ทำให้ชุมชนได้ข้อมูลด้านยาเสพติดของชุมชนเอง ขณะเดียวกันผู้วิจัยได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์และประเด็นที่ตั้งไว้ บรรยายภาพได้สร้างแรงจูงใจร่วมกันของกลุ่มที่จะแลกเปลี่ยนแบ่งปันประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน และกำหนดแนวทางร่วมในการแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชนร่วมกันได้

ระยะการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน

การส่งเสริมประชาสังคมในชุมชนเป็นการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ในการแก้ปัญหายาเสพติด ผู้วิจัยได้ประเมินถึงความพร้อมของประชาชนที่เข้าร่วมการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ตั้งแต่ กลุ่ม / องค์กรชุมชนและประชาชนทั่วไป เพื่อแก้ปัญหายาเสพติดร่วมกันในชุมชน เพราะปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาที่รุนแรงที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ และชุมชนจำเป็นต้องร่วมมือกันทุกฝ่าย และเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมอย่างเข้มแข็งในชุมชน และร่วมกับผู้วิจัยดำเนินขั้นตอนของกิจกรรมต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์นโยบายและแนวคิดประชาสังคม เพื่อป้องกันและแก้ปัญหายาเสพติด ผู้วิจัยและกลุ่มแกนนำประชาชนได้ร่วมกันโดยใช้เทคนิคสนทนากลุ่ม ซึ่งเป็นวิธีการที่ผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและทีมงานกับแกนนำของกลุ่ม / องค์กรชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้แกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้านได้เรียนรู้สถานการณ์ยาเสพติดที่กำลังเป็นปัญหายาเสพติดของหมู่บ้านและประเทศ ให้กลุ่มองค์กรชาวบ้านมีความรู้ ความเข้าใจ ในปัญหาที่กำลัง

เผชิญอยู่จากนโยบายและความรับผิดชอบจําหน่ายภายนอกที่แก้ไขปัญหายาเสพติด การทําสวนทํากลุ่ม ในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหายาเสพติด ผู้วิจัยได้จัดทํากลุ่ม ใน 2 กลุ่ม ๆ ละ 12 คน ของแต่ละหมู่บ้าน คือ

- กลุ่มแรกเป็นแกนนำชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน แกนนำสตรี แกนนำอาสาสมัครสาธารณสุขฯ ตลอดจนชาวบ้านที่สนใจ เล็งเห็นปัญหาของชุมชน

- กลุ่มที่ 2 เป็นแกนนำกลุ่มเยาวชนหมู่บ้าน

การดำเนินกิจกรรมประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยและทีมร่วมกับแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้านและชาวบ้านได้ร่วมกิจกรรมกันในช่วงเวลาว่างคั่นเวลาประมาณ 20.00 – 23.00 น. และวันหยุดราชการคือ วันอาทิตย์ เวลาประมาณ 09.00 – 12.00 น. ซึ่งเป็นเวลาที่ทุกคนว่างจากภารกิจในการประกอบอาชีพ ผู้วิจัยและทีมงานร่วมกับแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้านและชาวบ้านได้ประเมินชุมชนของตนเอง ในลักษณะการทําแผนที่รอบนอกและรอบในหมู่บ้าน การวิเคราะห์แนวโน้มนํา เพื่อให้ชุมชนมองปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาของชุมชน แบบแผนพฤติกรรมของชาวบ้านมีส่วนร่วมกับการสถานการณ์ปัญหายาเสพติด ซึ่งทำให้ชุมชนได้เข้าใจถึงศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ที่จะร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน หากมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และมีการร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจัง ซึ่งการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) จะเป็นประโยชน์ในการสร้างความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและร่วมกันหาช่องทางหรือทางเลือกทางออกใหม่ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัญหาและสภาพพื้นที่ ตลอดจนการเตรียมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมต่อไป

การประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) ปัญหาที่พบคือในการวิเคราะห์สถานการณ์ของยาเสพติดและแนวโน้มนําปัญหายาเสพติดในชุมชน กลุ่มแกนนำ กลุ่มองค์กรชาวบ้านและชาวบ้านไม่แน่ใจในข้อมูลเกี่ยวกับยาเสพติดในชุมชน ทำให้สมาชิกกลุ่มไม่กล้าที่จะให้ข้อมูลว่าใครเกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่ไหน อย่างไร เพราะเกร็งว่าจะไปส่งผลกระทบต่อผู้อื่น ขณะเดียวกันก็กลัวความไม่ปลอดภัยที่จะส่งผลกระทบต่อตนเองเช่นกัน ผู้วิจัยและสมาชิกกลุ่มได้ร่วมกันแก้ไขเพื่อให้ข้อมูลที่สมบูรณ์ในบรรยากาศการทำกิจกรรมที่ดี โดยใช้แผนที่รอบนอก รอบในหมู่บ้าน และให้สมาชิกกลุ่มวางจุดสีว่าจุดไหนของในและนอกหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด โดยให้จุดสีแดงเกี่ยวข้องกับลักษณะผู้ค้ายาเสพติด จุดสีม่วงเกี่ยวข้องกับลักษณะผู้เสพ และจุดสีเทาที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนเข้าไปหายาเสพติด เป็นต้น การทําวีธีการนี้ทำให้สมาชิกกลุ่ม PRA มีบรรยากาศในการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลได้ดีขึ้น

2. การประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน

การประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน เป็นกิจกรรมที่หลังจากแกนนำกลุ่ม องค์กรชาวบ้านและชาวบ้านได้ร่วมกันทำกิจกรรมวิเคราะห์การดำเนินงานด้านยาเสพติดขององค์กรภายนอกชุมชนและสถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิค PRA ในกิจกรรมนี้เป็นการประเมินกลุ่มและองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้านและชาวบ้าน ได้ให้คะแนนตามคุณสมบัติและจัดลำดับ และทบทวนบทบาทของกลุ่ม / องค์กรที่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนได้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้แกนนำกลุ่ม องค์กรชาวบ้านและชาวบ้าน ได้มองเห็นการแก้ไขปัญหายาเสพติดมากกว่าการมองว่าปัญหายาเสพติดจะต้องเป็นเรื่องของหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกชุมชนที่ต้องแก้ไขแต่ฝ่ายเดียว กิจกรรมการประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน จะช่วยให้กลุ่มองค์กรชาวบ้านและชาวบ้านในหมู่บ้าน มีจิตสำนึกร่วมกันและออกมาเคลื่อนไหวในลักษณะประชาสังคมเพื่อดำเนินงานเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน การทำ PRA ครั้งนี้ ผู้วิจัยและแกนนำกลุ่มองค์กรชาวบ้านต่าง ๆ ที่มีคุณลักษณะที่แตกต่างหลากหลาย เพื่อจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและส่วนขาดของกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน แล้วจัดลำดับความสำคัญถึงความพร้อมที่จะดำเนินงานด้านยาเสพติด ขณะเดียวกันก็ยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่มีความสนใจและตระหนักถึงปัญหายาเสพติดเข้าร่วมกิจกรรมที่ดำเนินงานในชุมชนได้ตลอดเวลา

ข้อสังเกตจากการดำเนินกิจกรรมขั้นตอนนี้ คือ สมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมในกลุ่มใหญ่มีความหลากหลายมากขึ้น การพูดคุยแลกเปลี่ยนในประเด็นปัญหายาเสพติดมีมากขึ้น และในกลุ่มกล้าที่พูดถึงการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนตนเอง จะเห็นจากคำพูดของนายอินคำ แสงส่อง ที่พูดถึงวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนว่า “ทุกคนในหมู่บ้านจะต้องช่วยกันล้อมรั้วป้องกันยาเสพติดให้กับลูกหลานในหมู่บ้าน ถ้าจะมีบ้างก็ขอให้มันน้อยที่สุด” จากคำพูดนี้ได้เป็นหลักการหนึ่งของหมู่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้านที่ผู้วิจัยลงไปศึกษาได้ใช้เป็นแนวทางร่วมกัน ขณะที่บางคนในกลุ่มก็กังวลว่าจะไม่สามารถที่จะดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติดได้ ซึ่งผู้วิจัยและแกนนำกลุ่ม องค์กรชาวบ้าน ต่างให้กำลังใจซึ่งกันและกันที่จะเคลื่อนไหวพลังภาคประชาสังคมต่อไปในชุมชน

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม / องค์กรชาวบ้าน

ขั้นนี้เป็นก้าวแรกของการเสริมสร้างการทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งต่อเนื่องโดยการผ่านกิจกรรม ในข้อที่ 1 และ 2 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม / องค์กรชาวบ้าน ผู้วิจัยและแกนนำกลุ่มองค์กรชาวบ้าน ได้กำหนดขั้นตอนที่สำคัญร่วมกัน 3 ขั้นตอน คือ

3.1 ขั้นการเตรียมกลุ่ม เป็นการเตรียมกลุ่มในด้านจิตสำนึกชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน โดยผู้วิจัยและทีมใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มกับกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านทุกกลุ่มที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านในการดำเนินกิจกรรม

3.2 ขั้นกลุ่มศึกษาเรียนรู้ เป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกแก่กลุ่มและองค์กรชาวบ้านและชาวบ้าน ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยและทีมใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม เป็นการทำกิจกรรมชุมชนเริ่มดำเนินงานเองตั้งแต่การประสานคนในชุมชน การสื่อสาร ประชาสัมพันธ์กันมากขึ้น กิจกรรมนี้ทางชุมชนและผู้วิจัยได้ทำกิจกรรม ใน 2 กลุ่ม ที่สำคัญ ได้แก่

- กลุ่มผู้ใหญ่ที่เป็นแกนนำชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขฯ กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน เป็นต้น และ

- กลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน

ซึ่งรูปแบบของการจัดการเรียนรู้ตามความต้องการและความเหมาะสมของกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ การอบรม การศึกษาดูงาน การเข้าค่าย และการแลกเปลี่ยนเสวนากับชุมชนอื่น เป็นต้น ขณะเดียวกันผู้วิจัยร่วมกับแกนนำกลุ่ม /องค์กรชาวบ้านและชาวบ้าน ได้เปิดเวทีการสื่อสารระหว่างกันของชาวบ้านในลักษณะเวทีชาวบ้านในหมู่บ้านหลาย ๆ ครั้ง จนทำให้ภาพการเคลื่อนไหวของภาคประชาคมหมู่บ้านเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดและการพัฒนาหมู่บ้านด้านอื่น ๆ ด้วย

3.3 ขั้นกลุ่มกิจกรรม เป็นการเสริมกลุ่มในด้านการจัดการ การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรชาวบ้านและของชุมชน ซึ่งกลุ่มกิจกรรมประกอบด้วย กลุ่มองค์กรชาวบ้านและชาวบ้านกับกลุ่มของเยาวชนหมู่บ้าน เป็นกลุ่มที่นำกิจกรรมสาธารณะในการเคลื่อนไหวภาคประชาคมหมู่บ้าน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชน

การดำเนินกิจกรรมนี้ ข้อสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านมีจำนวนผู้เข้าร่วมมากขึ้น ขณะที่บางคนเข้ามาช่วงหนึ่งแล้วก็หายไปและก็กลับมาอีก ทำให้เห็นว่าการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านขึ้นอยู่กับความสนใจอยากเรียนรู้ และการมีเวลาว่างที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้าน สิ่งที่พบอีกอย่างคือ แกนนำกลุ่ม องค์กรและชาวบ้าน จะขอความคิดเห็นจากผู้วิจัยและทีมบ่อยมากเพื่อสร้างความมั่นใจในการจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ในการจัดการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยชุมชนเองทำให้ขั้นตอนนี้ใช้เวลาในการทำกิจกรรมมาก เพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่ม และเวลาตลอดจนความต้องการของกลุ่มด้วย

4. การวางแผน / โครงการเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยประชาสังคม

การวางแผนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิควิธีการวางแผนแบบมีส่วนร่วม โดยประชาคมเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในหมู่บ้านได้มาระดมพลังสมอง เพื่อแก้ไขปัญหาและหาแนวทางที่เหมาะสมในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งผู้วิจัยได้ปรับประยุกต์ใช้กระบวนการ AIC (Appreciation – Influence – Control) และ PRA (Participatory Rural Appraisal) ให้เหมาะสมกับเนื้อหาและสถานการณ์ของหมู่บ้านที่ได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกันมาโดยตลอด ซึ่งผู้วิจัยเรียกกระบวนการนี้ว่า “กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมโดยประชาคม” (Participatory Planning by Civil Society : PPC) กระบวนการ PPC ผู้วิจัยและทีมร่วมกับแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้านและชาวบ้าน โดยคัดเลือกแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้านและชาวบ้าน จำนวน 20 คน มาร่วมประชุมวางแผนการแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยแยกทำที่ละหมู่บ้าน การดำเนินกิจกรรมการวางแผน ชุมชนจะเลือกดำเนินกิจกรรมในวันหยุด คือ วันเสาร์และวันอาทิตย์ จำนวน 2 วัน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านว่างจากการประกอบอาชีพ จากการดำเนินการการวางแผน PPCของกลุ่มดังกล่าวสรุปเป็นขั้นตอนของการดำเนินงานได้ดังนี้

1) การเตรียมความพร้อม โดยการชี้แจงวัตถุประสงค์ การประชุมวางแผนชุมชนร่วมกันโดยประชาคม เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด กิจกรรมนี้ได้สร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตรภาพ ความเป็นกันเอง การเคารพซึ่งกันและกัน ระหว่างนักวิจัยและแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้าน นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีสำหรับเวทีประชาคม

2) การประเมินสถานการณ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยทุกคนในที่ประชุมแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ

2.1 การวิเคราะห์ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนักเกี่ยวกับความเสี่ยงต่อการใช้ยาเสพติดในชุมชน และสรุปความคิดรวบยอด เพื่อตอบย้ำความเข้าใจของสมาชิกกลุ่ม

2.2 การวิเคราะห์กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากปัญหายาเสพติดในชุมชน กิจกรรมนี้ได้สร้างความตระหนักเกี่ยวกับความร่วมมือในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดร่วมกันของประชาคม ทำให้สมาชิกเห็นได้ว่ายาเสพติดเป็นปัญหาของทุก ๆ คน และการป้องกันก็เป็นบทบาทภาระของทุกคนด้วย

2.3 การวิเคราะห์แนวโน้มสถานการณ์ยาเสพติดในชุมชนอดีต - ปัจจุบัน - อนาคต กิจกรรมนี้ทำให้สมาชิกกลุ่มมองเห็นภาพรวมและการพัฒนาการของสถานการณ์ของยาเสพติดอย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดการคิดและตระหนักต่อปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และเตรียมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

3) การกำหนดเป้าหมายการพัฒนางานด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยประชาคม

4) การกำหนดแนวทางการป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยประชาคมเป็นการสร้างความมุ่งมั่นของสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุม รวมทั้งสมาชิกร่วมกันจัดลำดับกิจกรรมที่จะดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย

5) การวางแผนดำเนิน/โครงการพัฒนาและแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยประชาสังคม กิจกรรมนี้ผู้วิจัยและสมาชิกกลุ่มที่เข้าร่วมประชุมได้นำเอาเนื้อหาและกิจกรรมต่าง ๆ ของแนวทางมาสู่การวางแผนปฏิบัติการในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

ในส่วนการประชุมวางแผนของกลุ่มแกนนำเยาวชนในหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้แยกทำแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 20 คน ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการสร้างอนาคตร่วมกับ F.S.C (Future Search Conference) โดยการมีส่วนร่วมของเยาวชน เพื่อวางแผนเป้าหมายแนวทางระยะยาวในการพัฒนาเยาวชนและแก้ไขปัญหายาเสพติด แกนนำเยาวชนในหมู่บ้าน และร่วมทำกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการค้นหาแกนนำเยาวชนของแต่ละหมู่บ้านเพื่อที่จะเข้ามาเคลื่อนไหวกิจกรรมของเยาวชนที่สามารถเชื่อมโยงกับกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านได้อย่างเหมาะสมของหมู่ที่ 8 บ้านไร่แดง ได้แก่ นางสาวสุวิสา สุวรรณเลิศ เป็นประธานกลุ่มเยาวชน หมู่ที่ 9 และ 10 ได้แก่ นางสาวไพลิน รัตนะ เป็นประธานกลุ่มเยาวชน ซึ่งผู้วิจัยได้ประสานประธานกลุ่มเยาวชนในการทำกิจกรรมทุกครั้งได้เป็นอย่างดี ตลอดจนการทำกิจกรรมวางแผนอนาคตร่วมกับ (F.S.C.) ของเยาวชนโดยมีขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

1) การเข้าใจอดีต โดยให้สมาชิกกลุ่มมองสถานการณ์ปัญหาของเยาวชนย้อนหลังไป 5 ปี เป็นการหยั่งเห็นตนเองถึงสิ่งที่ดี สิ่งที่เสีย ของเยาวชนในหมู่บ้าน

2) คิดและเห็นปัจจุบันร่วมกันและกลุ่มเยาวชน ทบทวนบทบาทของตนเอง เปิดใจยอมรับซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างความพร้อม สร้างอนาคตร่วมกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

3) สมาชิกกลุ่มร่วมกันสร้างอนาคต และแลกเปลี่ยน ค้นหาอนาคตที่พึงปรารถนาในการแก้ไขปัญหายาเสพติด

4) กำหนดความเป็นไปได้ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของกลุ่มเยาวชน โดยใช้เทคนิค SWOT ให้เยาวชนได้เห็นศักยภาพของตนเอง

5) ร่วมให้แนวทางการพัฒนา โดยกลุ่มเยาวชนกำหนดแนวทางการพัฒนาร่วมกันว่าแต่ละประเด็นปัญหาจะมีแนวทางแก้ไขร่วมกันอย่างไร

6) การพัฒนาโครงการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยการร่วมคิดร่วมทำของกลุ่มเยาวชนหมู่บ้าน

ปัญหาที่พบในขั้นตอนนี้ คือ การใช้เวลาในการทำกิจกรรม เพราะจะต้องปรับเวลาร่วมกับชาวบ้านเพราะอยู่ในช่วงเก็บผลผลิตทางการเกษตร และการทำกิจกรรมพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น ประเพณีต่าง ๆ การแก้ไขปัญหาด้านอื่น ๆ ผู้วิจัยได้ติดตามให้เกิดการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ทั้ง 2 ชุมชน เป็นเวลา 3 เดือน (ม.ย. – ส.ค. 2545)

5. การพัฒนาโครงสร้างประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยและแกนนำกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน และชาวบ้านได้จัดเวทีชาวบ้านขึ้น เพื่อนำเอาเนื้องาน ประเด็นปัญหาและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้วางแผนแบบมีส่วนร่วมโดยประชาสังคมในหมู่บ้านและกลุ่มเยาวชนหมู่บ้านมาสู่การวางแผนปฏิบัติการ และจัดกลุ่มหรือคณะทำงานซึ่งจะต้องรับผิดชอบต่อนื่องานหรือกิจกรรมตามที่ได้ร่วมวางแผน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน จากการประชุมครั้งนี้สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่ไม่ยากให้มาจัดโครงสร้างใหม่เพราะแต่ละชุมชนมีโครงสร้างบริหารจัดการ มีการแบ่งงานรับผิดชอบที่ชัดเจนอยู่แล้ว จึงได้ข้อสรุปให้ใช้โครงสร้างบริหารจัดการที่มีอยู่เดิม ในการดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน/โครงการในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

6. การสรุปบทเรียนและการป้อนกลับข้อมูล

การสรุปบทเรียน ผู้วิจัยและแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้านและชาวบ้านได้ดำเนินกิจกรรมนี้อย่างต่อเนื่อง (Action Reflection Process) กิจกรรมนี้จะเกิดขึ้นตลอดช่วงระยะเวลาที่ผู้วิจัยทำงานร่วมกับแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้านและชาวบ้าน ซึ่งกระบวนการสรุปบทเรียนจะมีอยู่ทุกขั้นตอนและตามกิจกรรมของแผนงานและโครงการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน โดยดำเนินการสรุปบทเรียนเป็นในลักษณะทำกิจกรรม – สรุป – ทำกิจกรรม – สรุป พร้อมทั้งป้อนกลับข้อมูล เปิดโอกาสได้พัฒนาความสามารถในการมีและใช้ข้อมูลเพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการที่เหมาะสมอยู่ตลอด การดำเนินกิจกรรมสรุปบทเรียน ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการหลายรูปแบบ ทั้งเป็นทางการ ได้แก่ การจัดประชุมสรุปบทเรียนการศึกษาดูงาน หลังจากการอบรม ฯลฯ ขณะเดียวกันการดำเนินการอย่างไม่เป็นทางการก็จะดำเนินการ การพูดคุยกับกลุ่มย่อยตามโอกาสต่าง ๆ การพูดคุยกับแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้าน และชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน พร้อมทั้งนำข้อมูลและบทเรียนต่าง ๆ ป้อนกลับให้กับแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้านและชาวบ้านตามความเหมาะสม

ระยะหลังจากการส่งเสริมประชาสังคม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

ขั้นตอนนี้เป็นการประเมินการดำเนินโครงการ หลังจากที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาการส่งเสริมภาคประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการประเมินผลการดำเนินโครงการ 2 ลักษณะ คือ

1) **การประเมินโดยผู้วิจัยและทีม** โดยใช้วิธีการสังเกตและลงไปทำงานร่วมกับชาวบ้าน ถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของชุมชนและรับผลประโยชน์ในการปฏิบัติกิจกรรมทุกขั้นตอนร่วมกัน ทุกฝ่ายในชุมชน โดยเฉพาะโครงการใหม่ต่าง ๆ ที่ชุมชนร่วมตัดสินใจร่วมกันในการดำเนินโครงการต่าง ๆ พร้อมทั้งความเชื่อมโยงของกลุ่มองค์กรชาวบ้านในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดกับกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน หลังจากการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด 2 เดือน (พฤษภาคม 2545) ผู้วิจัยและทีมได้ร่วมประชุมแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้าน และชาวบ้าน ในการวางกรอบการทำงานของหมู่บ้าน เพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดในระยะยาว

2) **การประเมินผลการดำเนินงานร่วมกันของประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในทัศนะของชาวบ้าน**

โดยประเมินหลังจากเสร็จสิ้นโครงการฯ 6 เดือน (ตุลาคม 2545) ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือจากองค์กรพัฒนาภาคเอกชน ได้แก่ มูลนิธิริรักษ์เด็ก เข้ามาประเมินร่วมกับชาวบ้าน ในการดูความยั่งยืนของการพัฒนาและการแก้ไขปัญหายาเสพติดของหมู่บ้าน สรุปบทเรียนการกำหนดบทบาทของชาวบ้าน ผู้วิจัยได้แยกหมู่บ้านในการลงไปประเมิน โดยเชิญแกนนำกลุ่ม / องค์กรชาวบ้าน และชาวบ้าน ของแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 12 คน ร่วมกันสะท้อนมุมมองเกี่ยวกับการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ผ่านมา รวมทั้งมาตรการและแนวทางการดำเนินการที่รองรับในระยะยาว

การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยและทีมได้เก็บรวบรวมข้อมูลและใช้ข้อมูลมือสองของแต่ละหน่วยงานที่มีอยู่มาใช้ในการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล ในส่วนของข้อมูลสภาพทางสังคมของชุมชนที่สนับสนุนการเกิดการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมในชุมชน และสถานการณ์ปัญหายาเสพติดของชุมชน ซึ่งเป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมในเชิงคุณภาพซึ่งจำเป็นต้องตรวจสอบข้อมูล เพาะทำให้ทราบข้อมูลที่ได้มานั้นเป็นความจริงมากน้อยเพียงใด และเพื่อให้ผู้วิจัยแน่ใจว่าข้อมูลนั้นเป็นความจริงมากที่สุดก่อนที่จะนำเสนอ อีกทั้งยังเป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้นั้นตอบปัญหาและครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยเพียงพอหรือไม่ สำหรับการ

วิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยก็จะวิเคราะห์ข้อมูลอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เก็บข้อมูลในภาคสนามหลังจากมีการตรวจสอบข้อมูลก็จะแยกแยะข้อมูลจัดเป็นหมวดหมู่ จนกระทั่งสิ้นสุดในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ก็จะวิเคราะห์ที่ได้มาอย่างเชื่อมโยงและมีความสัมพันธ์กันเพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ การวิเคราะห์แต่ละครั้งจะเป็นการเปรียบเทียบข้อมูลเพื่อแสวงหาข้อสรุปทั้งในส่วนของคุณสมบัติที่เหมือนกันและต่างกัน เป็นการตรวจสอบข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับกระบวนการส่งเสริมประชาสังคมและการประเมินการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ในขั้นตอนต่าง ๆ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ขั้นตอนต่าง ๆ ทุกขั้นตอน โดยทีมผู้วิจัยและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน พร้อมทั้งนำแนวความคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องมาอธิบาย เพื่อหาข้อสรุปที่ทำให้เห็นกระบวนการส่งเสริมประชาสังคม และเสนอแนวทางที่ส่งเสริมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน การรายงานผลการวิจัยโดยใช้รูปแบบบรรยายเชิงวิเคราะห์อย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

บทที่ 4

ลักษณะทั่วไปของชุมชน

ในการศึกษาถึงแนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาตามประเด็นเนื้อหาของการวิจัย เพื่อให้ได้มาซึ่งความเข้าใจเบื้องต้นของการดำเนินโครงการวิจัย ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอข้อมูลถึงลักษณะทั่วไปของชุมชนแต่ละชุมชน เพื่อให้มองเห็นภาพรวมของชุมชน อันที่จะสนับสนุนการเกิดประชาสังคมด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ดังนี้

ลักษณะทางกายภาพ

ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่เพื่อทำการศึกษาวิจัย เป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยคัดเลือกศึกษา 2 ชุมชน ได้แก่ บ้านไร่คง – ดันผึ่ง หมู่ที่ 8 และบ้านเคื่องก หมู่ที่ 9, 10 ซึ่งบริบทของชุมชนที่ศึกษาวิจัยในปัจจุบันอธิบายได้ ดังนี้

บ้านไร่คง – ดันผึ่ง เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลข้าวมุง อำเภอสารภี เป็นหมู่บ้านที่อยู่ท้ายสุดของตำบลข้าวมุง โดยมีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้าน สามารถจำแนกได้ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านห้วยดง	ตำบลข้าวมุง
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านตันผึ่ง	ตำบลสันทราย อำเภอสารภี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ บ้านเคื่องก	ตำบลข้าวมุง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ บ้านท่าศาลา	ตำบล อำเภอหางดง
โดยมีลำน้ำปิงกั้นกลาง		

การเดินทางจากอำเภอสารภีมายังที่ตั้งหมู่บ้าน ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทาง 30 นาที เป็นถนนลาดยางตลอดสายจนถึงหมู่บ้าน มีการคมนาคมไปมาได้สะดวกทุกฤดูกาล ลักษณะของหมู่บ้านไร่คง – ดันผึ่ง เป็นที่ราบลุ่ม อยู่ติดกับแนวแม่น้ำปิงด้านตะวันตก ยาวขนานกันจากเหนือจดใต้ เป็นระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร มีถนนลาดยางและคอนกรีตผ่านกลางหมู่บ้าน ซึ่งสภาพถนนดังกล่าวทำให้เป็นที่ชุมชน สามารถติดต่อกับชุมชนอื่นได้อย่างสะดวกสบาย ส่วนลักษณะของการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ชาวบ้านส่วนมากจะปลูกบ้านเรือนติดกับสองฝากถนน ภายในหมู่บ้านได้แบ่งออกเป็นป๊อก (ละแวก) แต่ละป๊อกมีชื่อแตกต่างกันตามประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ได้แก่ บ้านไร่คง บ้านตันผึ่ง และบ้านท่าปู่แดง ซึ่งบริเวณป๊อก

บ้านไร่คง จะมีผู้อาศัยมากที่สุดและเป็นที่ตั้งของบริการสาธารณะในหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามทั้ง 3 ปีก่อนในภาพรวมทั้งหมด คือ หมู่บ้านไร่คง เป็นชื่อที่ใช้เรียกเป็นทางการ

บ้านไร่คงมีพื้นที่ทั้งหมด ไร่ จำนวนหลังคาเรือน 225 หลังคา จำนวนประชากร 768 คน แยก ชาย 405 คน หญิง 363 คน (ข้อมูลจากบัญชี 11 ของสถานีอนามัยตำบลข้าวเม่าง)

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

บ้านหมู่ที่ 8 เป็นหมู่บ้านที่ตั้งมานาน ชาวบ้านไม่มีใครทราบว่าตั้งมาตั้งแต่เมื่อไร ทราบแต่ว่าผู้สูงอายุในหมู่บ้านคือ พ่อตัน พงษ์เทพ พูดถึงหมู่บ้านว่า “ตั้งแต่เกิดมาสภาพบ้านเรือนก็อยู่กันอย่างนี้แล้ว เพียงแต่หมู่บ้านไม่ใหญ่เหมือนกับปัจจุบัน” การที่เป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ จึงทำให้ชาวบ้านเรียกชื่อหมู่บ้านแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนในขณะนั้น ตั้งแต่อดีต แต่ละชื่อมีประวัติและความเป็นมาดังนี้

“บ้านไร่คง” เป็นหมู่บ้านเก่าแก่หมู่บ้านหนึ่ง ระยะเวลาที่มีจำนวนหลังคาเรือนไม่กี่หลัง พื้นที่ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นป่าละเมาะ ซึ่งภาษาท้องถิ่นหมายถึงคำที่เรียกว่า “คง” โดยไม่มีบ้านเรือนของชาวบ้านตั้งอยู่ หลังจากที่มีจำนวนสมาชิกของหมู่บ้านมากขึ้น มีการขยายหลังคาเรือนมากขึ้น และการย้ายถิ่นฐานเข้ามา บริเวณป่าละเมาะนั้นก็ได้มีการขยายที่ทำกิน เช่น สวน ไร่ นาของชาวบ้านและยังเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านมากขึ้น จนกลายเป็นกลุ่มบ้านชาวบ้านจึงเรียกว่า “บ้านไร่คง” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แม้ว่าสภาพความเป็นป่า เป็นคงจะหมดไปแล้วก็ตาม ปัจจุบันมีจำนวนหลังคาเรือน 107 หลังคาเรือน

“บ้านต้นผึ้ง” เป็นหมู่บ้านที่มีอายุยาวนานพอ ๆ กับบ้านไร่คง โดยบ้านต้นผึ้งอยู่ทางทิศใต้ของบ้านไร่คง ในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของตำบลสันทรายคือ บ้านต้นผึ้งหมู่ที่ 4 ตำบลสันทราย หลังจากมีการแบ่งเขตการปกครอง จึงแยกตำบลข้าวเม่าง และตำบลสันทราย มีลำเหมืองเพไลเป็นเขตติดต่อ ประวัติหมู่บ้านเล่าว่าเมื่อก่อนหน้าวัดต้นผึ้ง หมู่ที่ 4 ตำบลสันทรายจะมีต้นไม้มายาวใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมาก และต้นยางจะมีผึ้งมาสร้างรังเป็นจำนวนมาก บางต้นมีผึ้งมาสร้างรังไว้ถึง 20 รัง ชาวบ้านจึงเรียกกลุ่มบ้านนี้ว่า “บ้านต้นผึ้ง” ปัจจุบันต้นยางดังกล่าวเหลือไม่กี่ต้น และไม่มีผึ้งมาสร้างรังแล้ว แต่จากอดีตที่ผ่านมาปรากฏการณ์ดังกล่าว ชาวบ้านจึงเรียกชื่อบ้านนี้จนถึงปัจจุบันมีจำนวนหลังคาเรือน 83 หลังคา

“บ้านท่าปูแดง” เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีความเป็นมาเช่นกัน บ้านท่าปูแดงอยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านต้นผึ้ง การเดินทางไปบ้านท่าปูแดงจะต้องผ่านบ้านต้นผึ้ง หมู่ที่ 4 ตำบลสันทราย บ้านท่าปูแดงตั้งอยู่ติดกับลำน้ำแม่ปิง ในอดีตมีจำนวนหลังคาเรือนไม่กี่หลัง เป็นทำน้าที่ข้ามฝากไปอำเภอหางดงและเป็นทำน้าในการเดินทางทางน้ำของชาวบ้านทั่วไป ทั้งพ่อค้า ราชการ

ชาวบ้านทั่วไปในการติดต่อซึ่งกันและกัน คนที่ดูแลท่าน้ำแห่งนี้มีชื่อว่า “นายแดง” จากที่เป็นผู้ดูแลท่าน้ำมานานจนอายุชรามากขึ้น ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ปู่แดง” และท่าน้ำนี้ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ท่าปู่แดง” ปัจจุบันท่าน้ำนี้ไม่มีแล้ว เหลือแต่ชื่อที่เรียกขาน ปัจจุบันท่าปู่แดงมีจำนวนหลังคาเรือน 32 หลังคา

ถึงแม้ว่าจะมีหลายกลุ่มบ้านในหมู่บ้านเดียว คือ บ้านไร่คง บ้านต้นผึ้ง และบ้านท่าปู่แดง แต่การดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านก็ต้องมีการดำเนินงานไปพร้อม ๆ กัน และการเรียกชื่อหมู่บ้านของชาวบ้านก็เรียกอย่างที่สืบทอดกันมาในอดีต แต่ในทางการแล้วก็จะเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านไร่คง”

สภาพทางเศรษฐกิจ

ชาวบ้านไร่คงส่วนใหญ่ จะประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ แต่อาชีพหลักของชาวบ้านก็คือ อาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะทำสวนลำไย ซึ่งถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจของหมู่บ้าน นอกจากนั้นก็จะปลูกผักชีฝรั่ง ผักกาด พริก ส่งขายให้พ่อค้าในเมือง การเลี้ยงสัตว์ก็เป็นอาชีพหนึ่งที่ชาวบ้านไร่คงนิยมกัน โดยมีสัตว์ที่ชาวบ้านจะเลี้ยง ได้แก่ หมู ไก่ การที่ชาวบ้านนิยมเลี้ยงหมู ไก่ นั้น เนื่องจากอาชีพนี้ได้ทำกันมานาน ส่วนมากจะเลี้ยงภายในครอบครัว พอเป็นอาชีพเสริมของครอบครัว จะมีไม่กี่ครอบครัวที่เลี้ยงเป็นฟาร์ม การออกไปทำงานรับจ้างนอกบ้านเป็นอาชีพหนึ่งของชาวบ้าน เนื่องจากบ้านไร่คงเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมืองการคมนาคมสะดวก ประกอบกับการทำการเกษตรไม่ได้ผล รายได้ไม่เพียงพอต่อสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง จึงทำให้ชาวบ้านออกไปทำงานนอกบ้านโดยเฉพาะคนหนุ่มสาว ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านบางคนจะเห็นด้วยกับการที่ลูกหลานไปทำงานในโรงงาน ในบริษัทต่าง ๆ เพราะเห็นว่าลูกหลานไม่ต้องเหนื่อย สิ้นเดือนก็รับเงินเดือน แหล่งที่ไปทำงานกันมากคือ ในจังหวัดเชียงใหม่ และนครอุตสาหกรรม จังหวัดลำพูน อย่างไรก็ตามชาวบ้านไร่คงส่วนมากยังประกอบอาชีพในชุมชนของตนเอง จึงทำให้มีแรงงานเพียงพอต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การรับจ้างทั่วไปในชุมชน นอกจากอาชีพต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ยังมีอาชีพที่ชาวบ้านทำกัน ได้แก่ การจักสานของผู้เฒ่าผู้แก่ การเย็บผ้าของแม่บ้าน สานไม้ไผ่เพื่อมาเย็บเป็นหมวก แล้วขายให้พ่อค้า

จากสภาพทางเศรษฐกิจของบ้านไร่คง ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นว่าชาวบ้านจะมีงานทำตลอดปี ถึงแม้ปัญหาผลผลิตราคาตก การลงทุนสูง มีภาระหนี้สินก็ตาม แต่จากการที่ชาวบ้านประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ และการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าไปในเมือง มีไม่มาก ส่วนมากจะอยู่ในชุมชน ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนยังคงอยู่ได้ ไม่มีปัญหามากนัก จาก

ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ทำให้รายได้เฉลี่ยของชาวบ้านประมาณ 30,000 บาทต่อปี ต่อครอบครัว (ข้อมูลจากโครงการศูนย์สารภี)

สภาพทางสังคม

ชาวบ้านในวัดส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะการช่วยเหลือกันทางสังคม เช่น การบุญต่าง ๆ งานศพ ความสัมพันธ์ของชุมชนมีต่อกันด้วยดีมาตลอด ยึดถือประเพณี หรือมารยาททางสังคมที่ถูกกำหนดขึ้นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีบางอย่างที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบจากอดีต แต่เนื้อหาสาระยังคงอยู่ในชุมชน เช่น การรดน้ำคำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ จากที่อดีตลูกหลานจะไปรดน้ำคำหัวถึงที่บ้านผู้เฒ่าผู้แก่ ปัจจุบันก็จะเชิญผู้เฒ่าผู้แก่มารวมกันเป็นกลุ่ม แล้วลูกหลานในหมู่บ้านก็จะพากันมารรดน้ำคำหัว เป็นต้น จากความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเชื้อสายที่ทำให้ชาวบ้านมีหน่วยเครือญาติใหญ่ จะเห็นจากนามสกุลของชาวบ้านที่จะซ้ำ ๆ กัน เช่น พงษ์เทพ, หน่อเบอะ เป็นต้น ชาวบ้านจึงมีความผูกพันกันทำให้ความร่วมมือร่วมใจกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ถึงแม้ว่าบางครั้งจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน จะมีบ้างที่มีความขัดแย้งกัน แต่ก็สามารถแสดงหาจุดร่วมกันได้

ลักษณะครอบครัว และความสัมพันธ์ในครอบครัว

ลักษณะครอบครัวในบ้านในวัดจะมีทั้งลักษณะครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยาย ผสมผสานกัน ลักษณะครอบครัวเดี่ยวจะมี สามี ภรรยา อยู่อาศัยร่วมกันในบ้าน ส่วนครอบครัวขยายจะมีสมาชิกในครอบครัวมากกว่า 2 รุ่นขึ้นไป มีทั้งรุ่นปู่ย่า ตายาย รุ่นพ่อ แม่ รุ่นลูก รุ่นหลาน ซึ่งนับวันจะมีครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น เพราะมีการแยกออกมาตั้งครอบครัวใหม่ แต่ส่วนมากก็จะแยกมาอยู่ในละแวกใกล้เคียงกับบ้านของพ่อแม่ ดังนั้นลักษณะของครอบครัวของบ้านในวัดจึงเป็นการผสมผสานกัน แยกไม่ออก ทำให้ชุมชนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พัฒนา แก้ไขปัญหา และมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน

สำหรับความสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัว ในการจัดการเรียนรู้ จัดเกล้าให้กับสมาชิกครอบครัว มีการถ่ายทอดกันโดยผ่านทางด้านวัฒนธรรมในลักษณะต่าง ๆ เช่น งานบุญ งานรดน้ำคำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ ฯลฯ เป็นจริยธรรมที่ถ่ายทอดกันจนเป็นระบบคุณค่าที่สมาชิกในครอบครัวยอมรับ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว อย่างไรก็ตามปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเศรษฐกิจได้ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน และส่งผลต่อความสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัวมากขึ้น โดยเฉพาะการเข้าไปทำงานในเมืองของคนหนุ่มสาว การไปเรียน

หนังสือในอำเภอ และในเมือง ของเด็กและเยาวชน ทำให้เกิดการรับค่านิยมและวัฒนธรรมใหม่ที่ไม่ได้รับการกลั่นกรอง ทำให้เกิดการตัดสินใจในทางเดินของชีวิตที่ผิดพลาด โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนเป็นอย่างมาก แต่การมีความสัมพันธ์ของชุมชนดังกล่าวจึงมีจุดร่วมที่ทุกคนเห็นปัญหาและเข้ามาช่วยเหลือกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวร่วมกัน

วัฒนธรรมประเพณี

ชาวบ้านไร่แดงทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ทำให้ชาวบ้านมีวัฒนธรรมและประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งยึดถือวัฒนธรรมประเพณีของชาวล้านนาเป็นหลัก ชาวบ้านส่วนมากยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยปกป้องคุ้มครอง เช่น ผีปู่ย่า ผีหอผีเฮือน ผีเสื้อบ้าน ทางประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทำบุญเข้าพรรษา ทานข้าวใหม่ ปีใหม่เมือง สืบชะตา เป็นต้น

ความสัมพันธ์วัดและชุมชน

วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน มีความผูกพันกับวัด วัดไร่แดง เป็นชื่อวัดที่เพิ่งสร้างในปี 2539 อยู่ในบ้านไร่แดง โดยมีท่านมหาสุกชัย ปัญญาวิฑูโร เป็นเจ้าอาวาส วัดไร่แดงเป็นที่ประกอบศาสนพิธีต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะวันเข้าพรรษา, วันออกพรรษา วันสำคัญทางพุทธศาสนา หรือประเพณีต่าง ๆ เช่น งานสลากภัต, งานปอย ฯลฯ การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ชาวบ้าน (คณะกรรมการวัดและชาวบ้าน) และวัดจะร่วมกันปรึกษาหารือในที่ประชุม เป็นแนวทางปฏิบัติทุกครั้งที่จะมีงาน หรือกิจกรรมที่สำคัญ นอกจากนั้นวัดยังเป็นสถานที่ชุมนุมของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ประชุม ฝึกอบรมโดยจะอำนวยความสะดวกให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่มาขอความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชน นอกจากนั้นเจ้าอาวาสยังมีบทบาทในการเข้าร่วมอบรมให้กับเด็กและเยาวชน ได้รับรู้ รับทราบในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เหมาะสมโดยเฉพาะให้เด็กและเยาวชนห่างไกลยาเสพติด และไม่ติดเอดส์

การศึกษา

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา (ป.4, ป.6, ป.7) ปัจจุบันชาวบ้านเห็นความสำคัญเรื่องการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยจะส่งเสริมให้ลูกหลานเรียนหนังสือ ในระดับที่สูงขึ้น ตั้งแต่มัธยมศึกษา ประกาศนียบัตร (ปวช., ปวท., ปวส) อนุปริญญา ปริญญาตรี และปริญญาโท ซึ่งในชุมชนจะมีผู้ที่จบการศึกษาในรับต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ถ้าหากย้อนหลังไปประมาณ 10 ปี จะมีผู้จบการศึกษาระดับสูงสุด คือ ปริญญาตรี ซึ่งมีน้อยมาก

การเมืองและการปกครอง

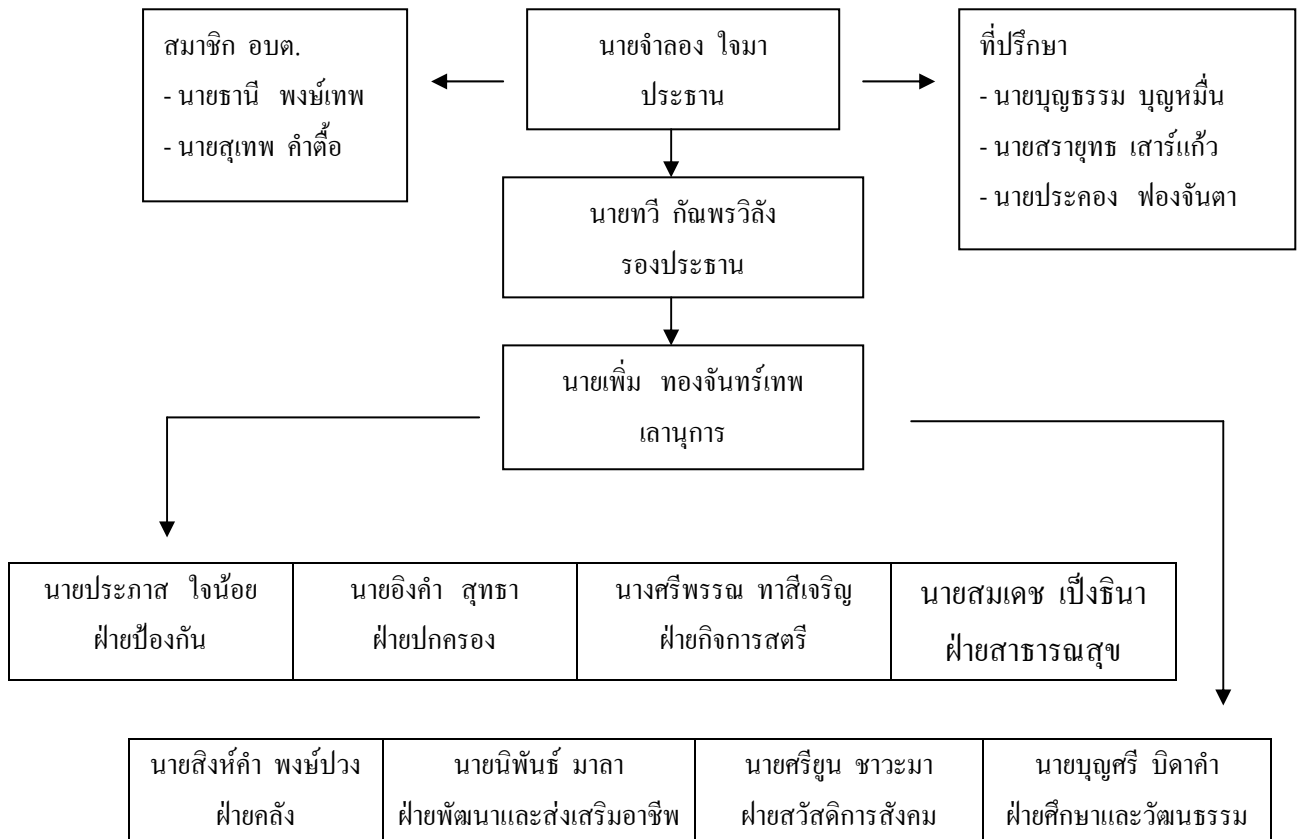
บ้านไร่แดงมีการปกครองโดยแบ่งฝ่ายต่าง ๆ 8 ฝ่าย ดังนี้

- ฝ่ายกิจการการปกครอง
- ฝ่ายกิจการป้องกันและรักษาความสงบ
- ฝ่ายกิจการการคลัง
- ฝ่ายกิจการการศึกษาและวัฒนธรรม
- ฝ่ายกิจการสวัสดิภาพ สังคม
- ฝ่ายกิจการสาธารณสุข
- ฝ่ายกิจการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ
- ฝ่ายกิจการสตรี

โดยแต่ละฝ่ายมีกรรมการฝ่ายต่าง ๆ โดยมีผู้เป็นประธานในการดำเนินกิจกรรมและการบริหารจัดการในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การสำรวจข้อมูล การกระจายข่าวสาร การช่วยงานส่วนรวมต่าง ๆ ของวัด เป็นต้น ในการปกครองในลักษณะดังกล่าว ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมเมื่อเกิดปัญหาที่จะพยายามแก้ไขปัญหาเอง ถ้าเกินความสามารถที่จะแก้ไข ก็จะช่วยกันหาทางเลือก ทางออกด้วยกัน ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับชุมชน ดังนั้น คณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ในหมู่บ้านไร่แดง จึงมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินการพัฒนากิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวม

ปรากฏการณ์ที่บ่งบอกถึงความรู้สึก จิตสำนึกชุมชนของชาวบ้านไร่แดง ครั้งหนึ่ง (2540) ทาง อบต. ได้จัดสรรงบประมาณสร้างถนนคอนกรีตในหมู่บ้าน อาคารก่อสร้าง ชาวบ้านสามารถตรวจสอบได้ว่าถนนไม่ได้ตามแปลนที่กำหนด ถึงขั้นทุบถนนบางส่วนเพื่อตรวจสอบจนเรื่องราวถึงนายอำเภอ ทำให้กรรมการบริหารชุดนั้นต้องลาออกไปและชาวบ้านก็ได้ถนนที่สมบูรณ์แบบ โดยการปรับการก่อสร้างให้ได้ตามแบบแปลนที่กำหนด

โครงสร้างการบริหารหมู่บ้าน

แผนภูมิ 6 โครงสร้างการบริหารหมู่บ้าน หมู่ที่ 8 บ้านไร่แดง

ผู้นำชุมชน

จากระยะเวลาการก่อตั้งหมู่บ้านไร่แดงที่ผ่านมา ได้มีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 8 คน ผู้นำคนปัจจุบันคือ นายจำลอง ใจมา เป็นผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 2 ปี เป็นผู้ที่ชาวบ้านเห็นพ้องกันว่า นายจำลอง ใจมา มีความเหมาะสมเป็นผู้ใหญ่บ้านในวาระ 5 ปี ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟัง และมีความเกรงอกเกรงใจผู้นำหมู่บ้านเป็นอย่างมาก ทั้งผู้นำเองเป็นผู้เอาใจใส่ต่อชุมชน และทำงานอย่างจริงจังมาตลอด ประกอบกับบุคลิกลักษณะส่วนตัวของผู้นำมีอุปนิสัยที่ประนีประนอม และอ่อนน้อมถ่อมตน

จะเห็นได้ว่าบทบาทของผู้นำมีความสำคัญมากในการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นตัวแทนติดต่อประสานงานและนำโครงการต่าง ๆ เข้าสู่หมู่บ้าน เนื่องจากปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีความสามารถในการนำความเจริญและผลประโยชน์เข้าสู่หมู่บ้าน ซึ่ง

ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสูง การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนจะส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนโดยตรง

กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

1. สมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์
2. กลุ่มสตรีแม่บ้าน
3. กลุ่มเยาวชน
4. กลุ่มเกษตรหมุนเวียน
5. กลุ่มผู้สูงอายุ
6. กลุ่มหมอพื้นบ้าน
7. กลุ่มออมทรัพย์
8. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข
9. คณะกรรมการศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์หมู่บ้าน
10. คณะกรรมการศาลาเสด็จ

กองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน

1. สมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์	13,500 บาท
2. กลุ่มออมทรัพย์	250,000 บาท
3. กลุ่มเกษตรหมุนเวียน	31,188 บาท
4. กองทุนชมรมผู้สูงอายุ	6,310 บาท
5. กองทุนศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์	15,930 บาท
6. กองทุนพัฒนาสาธารณสุข	11,975 บาท
7. กองทุนเอดส์และยาเสพติด	6,000 บาท
8. กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน	60,000 บาท
9. กองทุนยา	10,000 บาท
รวม	404,903 บาท

ลักษณะทางกายภาพบ้านเคื่องก

บ้านเคื่องก ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 และ 10 ตำบลข้าวเม่าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่ม เกิดจากการทับถมของตะกอนที่มากับน้ำและมี

ลำเหมือง คลองชลประทาน ที่นำน้ำจากแม่น้ำปิงผ่านผ่านพื้นที่ซึ่งเหมาะในการทำเกษตรกรรม บ้านเดื่องก อยู่ห่างจากเชียงใหม่ไปทางทิศใต้ ระยะทางประมาณ 24 กิโลเมตร และห่างจาก อำเภอสารภีเป็นระยะทาง 12 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อกับของหมู่บ้านดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านข้าวมุง ตำบลข้าวมุง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านหนองเบน ตำบลสันทราย อำเภอสารภี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านในแคว ตำบลข้าวมุง อำเภอสารภี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านไร่ดง – ดันผึ้ง ตำบลข้าวมุง และ ตำบลสันทรายอำเภอสารภี

การเดินทางติดต่อของคนในชุมชนจะมีความสะดวกสบาย ถนนหนทางสาธารณูปโภค ได้รับการพัฒนาอย่างทั่วถึง สามารถเดินทางจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่งหรือตัวอำเภอ ตัวเมืองได้สะดวก ลักษณะของหมู่บ้านเดื่องก จะตั้งบ้านเรือน 2 ฝากถนนเป็นแนวยาวจากทิศเหนือ ไปทิศใต้ แต่ละฟากถนนมีบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ ติดต่อกันตลอด บ้านที่ปลูกติดกันจะมีการปลูกต้นไม้ ทั้งไม้ดอก ไม้ประดับ และสมุนไพรไว้เป็นรั้วบ้าน มีเพียงส่วนน้อยที่ก่อสร้างรั้วถาวร ภายในหมู่บ้านสามารถเดินทะลุไปมาหากันได้เกือบทุกบ้าน โดยไม่จำเป็นต้องเดินตามทางในหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านรู้จักกันหมด

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

บ้านเดื่องกเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ มีประวัติการตั้งถิ่นฐานยาวนานหลายชั่วอายุคนในชุมชน ไม่มีใครทราบแน่ชัดว่าก่อตั้งขึ้นมาเมื่อใด คนในหมู่บ้านจะเป็นญาติกันส่วนใหญ่ ไม่มีครอบครัวอื่นอพยพเข้ามา ดันตระกูลใหญ่ในหมู่บ้าน คือ “ฟองมูล” ในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้มีการตั้งนามสกุล และได้เอาชื่อ ฟอมูลและแม่ฟอง ซึ่งเป็นผู้อาวุโสมารวมกันตั้งเป็นนามสกุล คือ “ฟองมูล” ตระกูลฟองมูล จึงเป็นต้นตระกูลของหมู่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน

แต่เดิม บ้านเดื่องกเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ทางราชการจึงได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 10 และยังคงใช้ชื่อหมู่บ้านเหมือนเดิม คือ เดื่องกทั้งสองหมู่บ้าน จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านดังกล่าวว่า เดิมหมู่บ้านมี ลำน้ำไหลผ่าน และหมู่บ้านเป็นป่าดง มีต้นไม้ใหญ่มาก เป็นไม้เก่าแก่ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านอนุรักษ์ไว้ จนต้นไม้ใหญ่นี้ล้มลดผาลำน้ำ เลยทำให้ชาวบ้านได้อาศัยต้นไม้ที่ล้มเป็นสะพานข้ามลำน้ำไปเพื่อทำนาทำไร่ ประกอบกับต้นไม้ใหญ่นั้นไม่ตาย แต่กลับมียอดดอกขึ้นมา มีลักษณะโค้งงอ ซึ่งตรงกับภาษาท้องถิ่นว่า “กึ่งก” มองดูจะมีลักษณะคล้ายหัวของช้าง ชาวบ้านมีความเชื่อว่า พื้นที่ที่ตั้งหมู่บ้าน

แห่งนี้ได้รับการดูแลจากเทศบาล ชาวบ้านจึงใช้ชื่อว่า “บ้านเคื่องก” ปัจจุบัน บ้านเคื่องกหมู่ 9 มีจำนวนหลังคาเรือน 169 หลังคา จำนวนประชากร 587 คน แยกชาย 277 คน หญิง 310 คน และบ้านเคื่องก หมู่ 10 มีจำนวนหลังคาเรือน 151 หลังคา จำนวนประชากร 502 คน แยกชาย 234 คน หญิง 268 คน

สภาพทางเศรษฐกิจ

ชาวบ้านส่วนใหญ่ เดิมประกอบอาชีพทำนา ปลูกกระเทียมและถั่วเป็นอาชีพเสริม ระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา (2510) ชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพทำสวนลำไย เป็นพืชเศรษฐกิจหลักของหมู่บ้าน และมีการปลูกพืชล้มลุก เช่น พริก ผักชีฝรั่ง ผักกาด ในสวนลำไย นอกจากนั้น ชาวบ้านยังประกอบอาชีพรับจ้าง เช่น การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ในบริษัทห้างร้าน และรับจ้างรายวันหลังจากว่างจากอาชีพหลัก เช่น จ้างปลูกกระเทียม ในบางครอบครัวก็จะมีการเข้าไปทำงานรับจ้างในตัวอำเภอ หรือ ตัวจังหวัด แบบเข้าไปเย็นกลับ ครอบครัวหนึ่ง ๆ อาจประกอบอาชีพหลาย ๆ อย่างควบคู่กันไป

ด้านรายได้ของชุมชน รายได้หลักมาจากทำสวนลำไย (ร้อยละ 90) ชาวบ้านมีการถือครองที่ดินประมาณครัวเรือนละ 4 – 5 ไร่ รายได้เฉลี่ยประมาณ 50,000 บาท ต่อครอบครัว ต่อปี

สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

สภาพความเป็นอยู่ ชาวบ้านจะเป็นกลุ่ม แต่ดั้งเดิม ลักษณะเป็นครอบครัวขยาย จะมีความสัมพันธ์ทางสังคม ในลักษณะการเป็นเครือญาติสูงมาก เนื่องจากหมู่บ้านนี้ไม่มีการอพยพจากคนภายนอกเข้ามาในหมู่บ้าน นอกจากผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านข้างเคียง ส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องกัน การขยายครอบครัวก็จะใช้พื้นที่ของพ่อแม่โดยปลูกบ้านอยู่ข้าง ๆ นามสกุลใหญ่ของหมู่บ้านคือ ฟองมูล, อินต๊ะวงศ์, ปินตา, แปงสุตา และ ญาณะวงษา

ลักษณะครอบครัวของชาวบ้านเคื่องก จะมีความสัมพันธ์กันภายในครอบครัว ทั้งพ่อบ้านและแม่บ้านจะช่วยกันทำมาหากิน ในขณะที่พ่อบ้านทำสวน แม่บ้านออกไปรับจ้างหรือค้าขาย ภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูก ยกลูกให้ ปู ยา ตา ยาย หรือ สถานเลี้ยงเด็กเล็กดูแล รูปแบบของครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แม้ว่าบ้านเคื่องก อยู่ใกล้กับความเจริญ ระบบเครือญาติมิได้สูญหาย การเยี่ยมเยียนไปมาหาสู่กันระหว่างครอบครัว การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการร่วมกิจกรรมของคนในชุมชน เช่น เมื่อสมาชิกในครอบครัวใดเจ็บป่วย ก็จะมีครอบครัวอื่นมาเยี่ยมและให้กำลังใจ ให้คำแนะนำ เวลามีงานบุญต่าง ๆ ชาวบ้าน

จะร่วมใจร่วมกายช่วยกันอย่างแข็งขัน เช่น งานกิจกรรมของวัด สาธารณะสมบัติ งานผ้าป่า งานปอยหลวง เป็นต้น

ชาวบ้านเคื่องกทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ในหมู่บ้านมีวัดชื่อ วัดอุทุมพราราม ที่กล่าวกันว่า ชื่อวัดอุทุม เดิมชื่อวัดเคื่องก แต่มาเปลี่ยนชื่อตั้งแต่สมัย จอมพล ป.พิบูลย์สงคราม ให้เปลี่ยนชื่อเพื่อความไพเราะ เป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมทางศาสนาตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน เช่น การฟังเทศน์ ประเพณีแห่ไม้ค้ำ การประชุมชาวบ้าน และศาสนพิธีต่าง ๆ อย่างไรก็ตามในระยะเวลา 10 ปี ที่ผ่านมา คนในชุมชนได้ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรม และหันไปรับจ้างในโรงงาน ในบริษัทร้านค้า มากขึ้น นอกจากนั้นการพัฒนาถนนหนทางที่ดีขึ้น เดินทางสะดวกสบาย คนในชุมชนจึงออกจากหมู่บ้านสู่เมืองมากขึ้น แม้แต่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เคยสืบทอดจากบรรพชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น ประเพณีทานสลากภัต ถึงแม้ว่ายังมีอยู่แต่ก็เปลี่ยนแปลงด้านเวลาการลงแขกกันก็กลายเป็นจ้างแรงงานแทน ทั้งนี้เพราะชุมชนได้เปลี่ยนอาชีพทำนาเป็นทำสวนลำไย

วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่ยังคงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ได้แก่ ประเพณีแห่ไม้ค้ำ ประเพณีเดือนยี่เป็ง ทานสลากภัต ปีใหม่เมือง ปอยหลวง

การศึกษาในชุมชน

การศึกษาของชาวบ้านเคื่องก ส่วนมากจะจบชั้นประถมต้น (ป.4, ป.6, ป.7) ในชุมชนมีโรงเรียนชื่อ โรงเรียนวัดอุทุมพราราม ปัจจุบันโรงเรียนนี้ได้ยุบไปแล้ว เพราะจำนวนนักเรียนมีน้อย ตามกำหนดของกระทรวงศึกษา จึงยุบรวมกับโรงเรียนบ้านปากเหมือง ชาวบ้านเคื่องกจัดได้ว่าเป็นผู้ที่สนใจด้านการศึกษามาก จะเห็นได้จาก ชาวบ้านส่งลูกหลานของตนเองให้ได้เรียนหนังสือ เยาวชนรุ่นหลังส่วนมากจะเรียนหนังสือไม่ต่ำกว่ามัธยมปีที่ 6 และ ปัจจุบันได้มีผู้ที่จบระดับปริญญาตรีมากขึ้น นอกจากการศึกษาในโรงเรียนแล้ว ในชุมชน ก็จะจัดการเรียนรู้ให้กับชาวบ้าน จากหอกระจายข่าวเกี่ยวกับอนามัย อาชีพ การเกษตร เป็นต้น และชาวบ้านเองให้ความรู้ให้แก่กัน เช่น ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ อาสาสมัครสาธารณสุข ฯลฯ

การเมืองการปกครอง

การปกครองของหมู่บ้านเคื่องก ได้มีการแบ่งฝ่ายต่าง ๆ 8 ฝ่ายด้วยกัน ได้แก่

- ฝ่ายปกครอง
- ฝ่ายกิจการป้องกัน และรักษาความสงบ
- ฝ่ายกิจการ การคลัง

- ฝ่ายกิจการ การศึกษาและวัฒนธรรม
- ฝ่ายกิจการสวัสดิการสังคม
- ฝ่ายกิจการสาธารณสุข
- ฝ่ายพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ
- ฝ่ายกิจการสตรี

การที่บ้านเคื่องก มี 2 หมู่บ้าน ทำให้แต่ละหมู่บ้านก็มีคณะกรรมการฝ่ายต่างของตนเอง โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประโน ได้แก่ นายยัง แปะสุตา เป็นผู้ใหญ่หมู่ที่ 9 นายอินตา ศรีสมบัติ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 ซึ่งทั้งสองท่านเป็นผู้นำชุมชนที่เป็นมาระยะเวลา 10 ปี โดยได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านในหมู่บ้าน จากเครือข่ายเดียวกันทั้งสองหมู่บ้าน และการทำงานทางศาสนาในวัดเดียวกัน การดูแลความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะป็นหูเป็นตาให้กับผู้นำชุมชน

ปรากฏการณ์บางอย่างที่บ่งบอกถึงการเอาใจใส่ต่อการเมืองท้องถิ่น และต่อส่วนรวมของชาวบ้านเคื่องก ความซื่อสัตย์และความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน คือ จากการที่องค์กรบริหารส่วนตำบลข้มงได้จัดงบประมาณในการขุดคลองลำเหมืองในหมู่บ้าน โดยการจ้างชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในชุมชน แต่หลังจากขุดแล้ว ชาวบ้านได้วัดความกว้าง ลึก ไม่เป็นไปตามที่กำหนดไว้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยอมถึงความไม่ถูกต้อง จึงร้องต่อกรรมการบริหาร จนเกิดการกลับมาทำใหม่ให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ นอกจากนั้นยังมีการประเมินการปฏิบัติงานของสมาชิก อบต. บางครั้งยังมีการพูดถึงขอให้ลาออกเพื่อเลือกตั้งใหม่เป็นต้น

ผู้นำชุมชน

จากการที่บ้านเคื่องกมีผู้นำชุมชนของแต่ละหมู่ จึงทำให้เห็นบุคลิกและคุณลักษณะของผู้นำที่แตกต่างกัน บางครั้งก็จะมีเปรียบเทียบการทำงานของชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 คือ พ่อหลวงยัง แปะสุตา เป็นผู้ที่กว้างขวาง เป็นที่รู้จัก ทำงานรวดเร็ว มีหลักการทำงาน ถึงแม้ไม่ค่อยมีเวลา เพราะมีธุรกิจแต่ผู้นำจะให้อิสระกับชาวบ้านในการคิด การทำงาน การแก้ปัญหาเองและทุกครั้งที่จะเข้าร่วมประชุม จะเป็นผู้ที่ให้ข้อสังเกต ข้อควรระวัง และจากประสบการณ์ของตนเองที่เคยทำมาทั้งสำเร็จและล้มเหลว เพื่อให้ชาวบ้านที่เข้ามาทำงานร่วมกันเกิดการเรียนรู้และมีความรอบคอบในการที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม สำหรับผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 คือ พ่อหลวงอินตา ศรีสมบัติ จะเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้าน โดยผู้นำจะใช้วิธีของความช่วยเหลือ ขอความร่วมมือ จากชาวบ้าน ลักษณะการทำงานจะเอาใจใส่ต่อชุมชน ประนีประนอม อ่อนน้อมถ่อมตน

จากการที่เป็นผู้นำชุมชนมานานจนใกล้เกษียณแล้ว จึงทำให้เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อชุมชน

กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน

1. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
2. กลุ่มสตรี
3. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข
4. กลุ่มเยาวชน
5. กลุ่มเกษตรกร ชาวนา
6. กลุ่มเลี้ยงปลา
7. กลุ่มหมอมือเมือง
8. กลุ่มฉาปนกิจสงเคราะห์
9. กลุ่มสงเคราะห์ราษฎร
10. กลุ่มผู้สูงอายุ

กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน

1. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต	410,000 บาท
2. กลุ่มเลี้ยงปลา	60,000 บาท
3. กลุ่มเยาวชนด้านเศรษฐกิจของชุมชน	30,000 บาท
4. กลุ่มเกษตรกรชาวนา	120,000 บาท
5. กองทุนยา	2,000 บาท
6. กลุ่มสตรี	5,000 บาท
7. กองทุนสุขภาพิบาลอาหาร	2,500 บาท
รวม	630,500 บาท

สถานการณ์ยาเสพติดในชุมชน

การศึกษาสถานการณ์ยาเสพติดในชุมชน เป็นประเด็นที่จะต้องมีการวางแผนการศึกษาย่างดี เพราะชาวบ้านจะไม่กล้าพูดเพราะกลัวกับความจริงที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะกลัวว่าอาจจะพาดพิงถึงผู้มีผลประโยชน์และผู้ที่ได้รับผลกระทบ ดังนั้นจากการเข้าไปศึกษาสถานการณ์ยาเสพติด ผู้วิจัยและแกนนำประชาชนได้ข้อตกลงกันที่ว่า เราจะร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและผลกระทบ

ของเยาวชนในแต่ละหมู่บ้าน โดยผู้วิจัย แคนนำประชาชน และชาวบ้านได้วิเคราะห์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้หลาย ๆ ฝ่ายของแต่ละหมู่บ้าน ได้รู้ เข้าใจ ถึงข้อมูลสถานการณ์ที่เป็นจริง และเข้ามาร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหากันอย่างจริงจัง จากที่ไปวิเคราะห์ปัญหาและศึกษาสถานการณ์ยาเสพติดร่วมกับชาวบ้าน สิ่งที่พบก็คือ ชาวบ้านมีความเป็นห่วงและวิตกกังวลสิ่งที่เป็นอยู่ ชาวบ้านบางคนเกิดความท้อแท้ สิ้นหวังจากปัญหานี้ ถึงแม้ว่าการแพร่ระบาดของยาบ้า ยังไม่ได้สร้างผลกระทบต่อการก่อตัวและชุมชนเข้มแข็งรุนแรง แต่ส่วนใหญ่กลุ่มเยาวชนอยู่ในช่วงการทดลองเสพ ซึ่งถ้าหากเกิดการติดก็จะส่งผลเสียต่อเยาวชนในระยะยาว

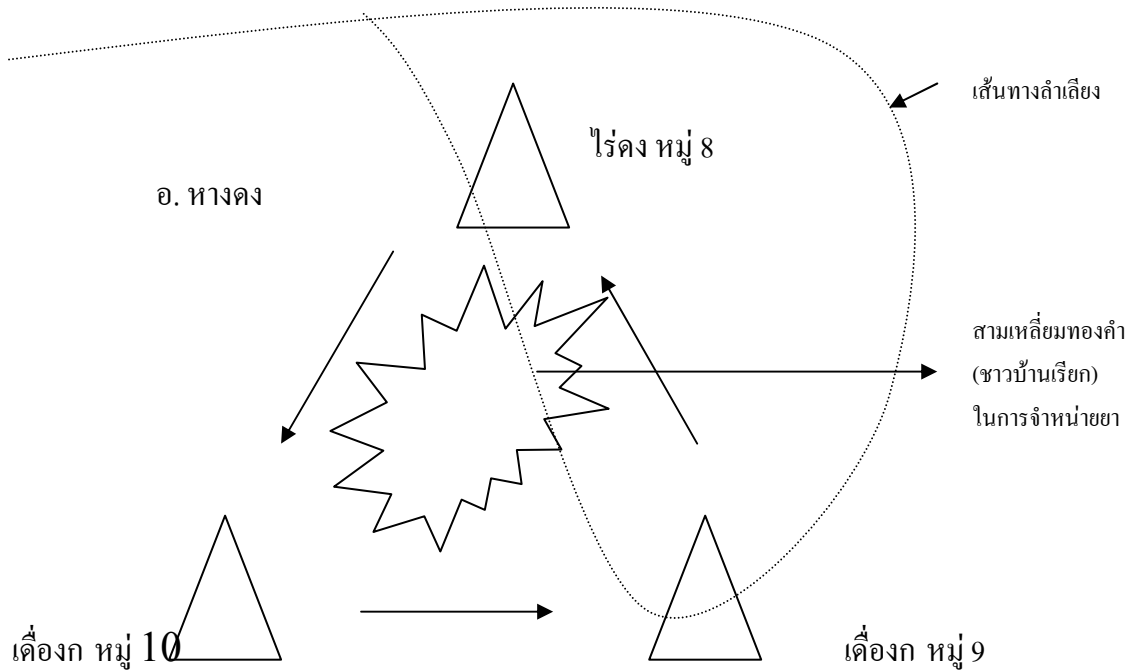
ในอดีตที่ผ่านมา ยาเสพติดมันอยู่กับชุมชนตลอดมา แต่เป็นยาเสพติดที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น กระตอม กัญชา สูงสุดก็จะเป็นฝิ่น ซึ่งจะเป็นเรื่องของ การทดลองใช้หรือเพื่อรักษาอาการเจ็บปวดของโรคเป็นส่วนมาก น้อยคนที่เสพจนติดถึงขั้นเป็น “จ๊าย” ประจำหมู่บ้าน

ในปี 2530 – 2535 ได้มีสารเสพติดอันใหม่เข้ามาเป็นจำพวกสารระเหย จากการทดลองของวัยรุ่น คือ “กาว” เยาวชนในหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน จะมีเยาวชนที่ได้ทดลองใช้แต่มีไม่มาก ช่วงนี้จะมีผู้ใหญ่บางคนเสพยาเฮโรอีน แต่มีประมาณ 2 ราย (ของหมู่ที่ 8) ที่ชาวบ้านทราบ และผู้นำชุมชนและผู้ปกครองได้ส่งเข้าไปบำบัดรักษาที่ศูนย์บำบัดยาเสพติดเป็นระยะ ผลการบำบัดครั้งนั้น ทุกคนกลับมาเสพยาอีก

ในช่วงปี 2535 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน สารเสพติดที่เข้ามามีบทบาทสำคัญที่แพร่ระบาดถึงกลุ่มเยาวชน คือ “ยาบ้า” โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนที่ออกไปศึกษานอกหมู่บ้านช่วงนี้ถือว่าเป็นช่วงที่มีเหตุการณ์หลายอย่างที่ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมการป้องกัน และแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน สถานการณ์ที่เป็นอยู่คือ

1. การแพร่ระบาดของยาบ้า เป็นกระบวนการของผู้ค้าที่เปลี่ยนแปลงวิธีการค้าอยู่ตลอด และที่สำคัญ คือ คนในชุมชนเองเป็นผู้ค้ายาเสพติด
2. เจ้าหน้าที่ที่ปราบปราม ป้องกัน แก้ไขปัญหา ไม่สามารถตามผู้ค้ายาได้ทัน จึงใช้วิธีหลัก จึงทำให้การแพร่ระบาดของยาบ้าเป็นไปอย่างรวดเร็ว
3. กลุ่มเป้าหมายของผู้ค้ายาเสพติดที่คิดวิธีการที่หลากหลาย อยู่ที่กลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มหลัก จึงทำให้การแพร่ระบาดของยาบ้าเป็นไปอย่างรวดเร็ว

เหตุการณ์ 3 ประการ จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ยาเสพติด เป็นปัญหาและผลกระทบจากยาเสพติด ปัจจุบันสถานการณ์ของยาเสพติดของแต่ละหมู่บ้านก็จะเชื่อมกัน เพราะเป็นเครือข่ายทั้งผู้ค้า และผู้เสพ

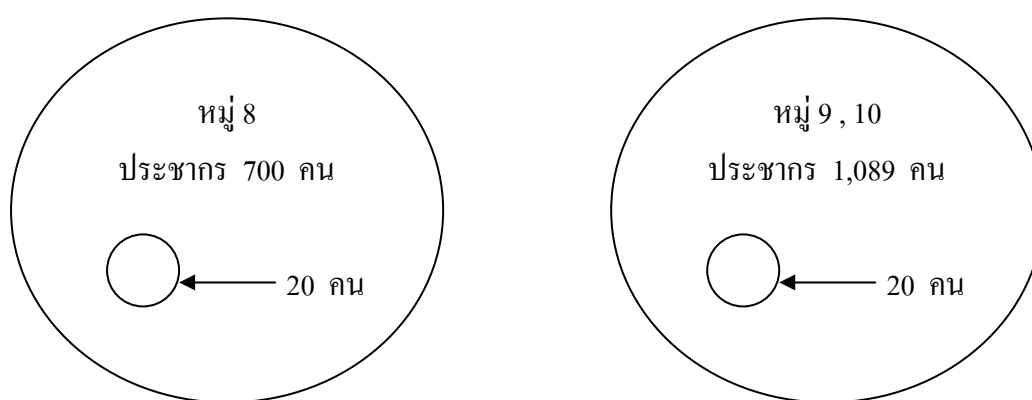

สถานการณ์ยาเสพติดของหมู่บ้าน ทั้ง 3 หมู่บ้านในปัจจุบัน พบว่าบ้านไร่แดง หมู่ที่ 8 มีทั้งผู้เสพและผู้ขายในหมู่บ้าน ในส่วนของ ชายมี 2 ราย และเป็นคนในท้องถิ่นมาโดยตลอด สำหรับผู้เสพ จะเป็นกลุ่มเยาวชน ที่เรียนหนังสือ ประมาณ 10 ราย และเยาวชนที่ไม่เรียนหนังสือ 4 ราย ในกลุ่มผู้เสพนี้นี้จะมีผู้ใหญ่ที่เป็นพ่อบ้าน 2 ราย ที่เสพยาเสพติด มีเยาวชนที่เคยเข้าไปรับการบำบัดที่ศูนย์บำบัดยาเสพติด 4 ราย จากการบำบัดกลับมา พบว่ากลับมาเสพ 3 ราย เลิกยาเสพติดได้ 1 ราย จากการวิเคราะห์สถานการณ์พบว่า ปัญหายาเสพติดได้สร้างความเดือดร้อนในครอบครัว ผู้เสบบางรายได้ทำร้ายพ่อของตัวเอง ขโมยข้าวของภายในบ้านของตนเองไปขาย จากที่ประชุมกลุ่มของชาวบ้าน ในการประเมินสถานการณ์ยาเสพติดของหมู่ 8 บ้านไร่แดง ได้ประมาณว่ามีชาวบ้านที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดทั้งผู้ค้าและผู้เสพ ประมาณ 20 คน และที่สำคัญมีกลุ่มเยาวชนที่ชอบทดลองในการใช้ยาเสพติดมีมากขึ้น

สำหรับบ้านเคื่องก หมู่ที่ 9 และ 10 สถานการณ์ยาเสพติดพบว่า มีทั้งผู้เสพและผู้ขายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะผู้ขายจะอยู่ที่หมู่ที่ 9 เป็นผู้ขายรายใหม่โดยเปิดกิจการร้านอาหารแก่ประชาชน โดยทั่วไป ในขณะที่ผู้เสพในหมู่ที่ 9 มีประมาณ 5 คน ที่สำคัญ คือ มีเยาวชนที่เป็นเด็กผู้หญิงเป็นผู้เสพออยู่ 1 ราย ในกลุ่มผู้ใหญ่ในหมู่ที่ 9 จะไม่มีเสพ สำหรับหมู่ที่ 10 มีผู้เสพประมาณ 5 คน เป็นเยาวชน 3 ราย และผู้ใหญ่ที่เป็นพ่อบ้าน 2 ราย ที่เสพยาบ้า อันมาจากการประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ซึ่งในชุมชนก็เป็นห่วงว่าทั้ง 2 รายจะกลายเป็นผู้ค้าเอง จึงเป็นที่จับตามองของชาวบ้าน จากการ

ประเมินสถานการณ์ยาเสพติดของบ้านเคื่องก ได้ประมาณชาวบ้านที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ประมาณ 20 คน

จากการศึกษาสถานการณ์ยาเสพติดของหมู่บ้านทั้ง 3 ทีม นักวิจัย แกนนำประชาคมและชาวบ้านได้วิเคราะห์ถึงการหาแนวร่วมของชาวบ้านในชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ปัญหายาเสพติด คือ เมื่อเทียบกับประชาชนทั้งหมู่บ้านแล้วเป็นเพียงกลุ่มเล็กน้อยเท่านั้นที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ดังนั้นชุมชนจะต้องแสวงหาความร่วมมือในคนหมู่มากในการแก้ไขปัญหายาเสพติด

ตาราง 2 แสดงข้อมูลสถานการณ์ยาเสพติดของชุมชน บ้านไร่แดงหมู่ที่ 8 และบ้านเคื่องก หมู่ที่ 9, 10 ตำบลข้าวเม่าง ตั้งแต่ปี 2530 – 2545

รายละเอียด	ช่วงอายุ (ปี)	บ้านไร่แดง หมู่ที่ 8			บ้านเคื่องก หมู่ที่ 9, 10		
		ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
ประเภทยาบ้า (อย่างเดียว)	15 – 19	-	-	-	3	2	5
	19 – 25	9	-	9	6	-	6
	26 – 45	10	-	10	7	-	7
	46 – 50	1	1	2	-	-	-
	รวม	20	1	21	15	2	17
ประเภทสารระเหย (อย่างเดียว)	15 – 19	-	-	-	1	-	1
	19 – 25	1	-	1	1	-	1
	26 – 45	2	-	2	-	-	-
	46 – 50	-	-	-	-	-	-
	รวม	3	-	3	2	-	2
ประเภทสารระเหยและยาบ้า	15 – 19	-	-	-	2	-	2
	19 – 25	2	-	2	3	-	3
	26 – 45	2	-	2	-	-	-
	46 – 50	-	-	-	-	-	-
	รวม	4	-	4	5	-	5
ประเภทกัญชา และยาบ้า	15 – 19	-	-	-	-	-	-
	19 – 25	-	-	-	-	-	-
	26 – 45	1	-	1	-	-	-
	46 – 50	-	-	-	-	-	-
	รวม	1	-	1	-	-	-

จากตาราง 2 พบว่าผู้ที่เสพยาเสพติดอย่างเดียวยังจะอยู่ในช่วงอายุ 19 – 25 ปี และ 26 – 45 ปี มากที่สุดทั้งสองหมู่บ้าน ในขณะที่สารระเหยอย่างเดียวพบบ้างไม่มาก จะอยู่ในช่วง 26 – 45 ปี ในหมู่ที่ 8 และประเภทสารระเหย และยาบ้า จะอยู่ในช่วงอายุ 15 – 19 ปี ของหมู่ที่ 9, 10 และ 26 – 45 ปีของหมู่ที่ 8 สำหรับประเภทกัญชาและยาบ้า จะพบในช่วงอายุ 26 – 45 ปี ของหมู่ที่ 8

ตาราง 3 แสดงข้อมูลผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดของชุมชน บ้านไร่คง หมู่ที่ 8 และบ้านเคื่องก หมู่ที่ 9,10 ตำบลขัวมุง ตั้งแต่ปี 2530 – 2545

รายละเอียด	บ้านไร่คง หมู่ที่ 8			บ้านเคื่องก หมู่ที่ 9 , 10		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
<u>อาชีพของผู้เกี่ยวข้อง</u>						
รับจ้างทั่วไป	7	-	7	6	-	6
อยู่ซ่อมรถ	5	-	5	-	-	-
สงสัยเป็นผู้ค้ายาเสพติด	3	1	4	3	1	4
ค้าขาย	2	-	2	2	-	2
ช่างซ่อมวิทยุ	1	-	1	-	-	-
เป็นทหาร	1	-	1	-	-	-
เกษตรกร	1	-	1	1	-	1
ขับรถรับจ้าง	1	-	1	2	-	2
ว่างงาน	2	-	2	2	-	2
เยาวชน / ในปกครอง	-	-	-	2	1	3
รวม	23	1	24	18	2	20
<u>เคยหรือผ่านเหตุการณ์ ของยาเสพติด</u>						
ยังไม่เคยผ่านเหตุการณ์สำคัญ	11	1	12	9	2	11
เคยถูกจับ	4	-	4	5	-	5
เคยผ่านการบำบัด	4	-	4	4	-	4
ปัจจุบันติดคุก	3	-	3	-	-	-
หนีทหาร	1	-	1	-	-	-
รวม	23	1	24	18	2	20
<u>ผลของการบำบัดและเลิกพฤติกรรม</u>						
หายขาด	9	-	9	4	2	6
กลับมาติดใหม่ (ติดอยู่)	11	-	11	5	-	5
ไม่แน่ใจติดหรือไม่	3	1	4	9	-	9
รวม	23	1	24	18	2	20

จากตาราง 3 แสดงข้อมูลผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดในชุมชนของหมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 9, 10 พบว่า อาชีพของผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดจะประกอบอาชีพรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ทั้งสองชุมชน และผู้ที่สงสัยเป็นผู้ค้ายาเสพติดมีทั้งสองชุมชน โดยมีทั้งเพศชายและเพศหญิง นอกจากนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดเคยผ่านเหตุการณ์ของยาเสพติด พบว่า ส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านเหตุการณ์สำคัญ รองลงมา ก็จะเป็นการผ่านการถูกจับ ผ่านการบำบัด และผลของการบำบัดและเลิกพฤติกรรมส่วนใหญ่ยังมีการเสพ และใช้ยาเสพติดอยู่

บทที่ 5

ศักยภาพและความพร้อมของชุมชน

พื้นที่ชุมชนที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษา เป็นลักษณะของชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมือง ที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม มีระบบการจัดการ การปกครอง และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน ตลอดจนการพัฒนาหมู่บ้าน การศึกษา ศักยภาพและความพร้อมของชุมชน ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาเกี่ยวกับความเป็นชุมชน การรวมตัวของประชาชน และศึกษาองค์ประกอบด้านอื่นที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพและความพร้อมของชุมชน คือ

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม

ในชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้านมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม จะเห็นได้จากชาวบ้านนับถือผีปู่ย่า ผีเสื่อบ้าน ผีฝ่าย ผีนา ชุมชนสืบทอดความสัมพันธ์กันผ่านฝ่ายแม่ ซึ่งเป็นตระกูลดั้งเดิมในชุมชน คือ ตระกูลพงษ์เทพ กันทวิลัง และหน่อเบอะ ของหมู่ที่ 8 และตระกูล ฟองมูล แปงสุตา ปินทิโย ของหมู่ที่ 9 และ 10 ผีปู่ย่าจะมีอำนาจในการดูแลทุกข์สุขของคนในตระกูล คนที่นับถือผีเดียวกันก็จะเกี่ยวข้องกัน และมักจะช่วยเหลือกันและกัน ผีเสื่อบ้าน หรือ ผีเจ้าบ้าน จะมีอำนาจดูแลครอบคลุมพื้นที่ของหมู่บ้านลูก้มครองสมาชิกของหมู่บ้าน ผีฝ่ายและผีนาจะให้ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เพาะปลูก และคุ้มครองสมาชิกในชุมชน ยังมีการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมในเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน (ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4) ในชุมชนจะมีของที่ถือว่าเป็นของส่วนรวม หรือชาวบ้านเรียกว่า ของหน้าหมู่บ้าน คือ วัด ป่าช้า เหมืองฝาย เนื้อที่สาธารณะ ของหน้าหมู่บ้านเป็นมรดกตกทอดของ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ชาวบ้านต้องร่วมกันรักษาจะจัดการใช้ประโยชน์ตามที่ตกลงกัน เช่น การหาทุนร่วมกันโดยให้พระสงฆ์มาเข้าโศสานธรรม และชาวบ้านก็จะร่วมกันนำเงินที่ได้มาพัฒนาป่าช้า (ทั้งหมู่ที่ 8 , 9 , 10) โดยการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการร่วมกัน ในการบริหารจัดการด้านการเงิน และการแบ่งความรับผิดชอบร่วมกันเป็นต้น จะเห็นได้ว่าระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเอื้อต่อการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ระบบการปกครองภายในชุมชน

ในหมู่ที่ 8 บ้านไร่แดง เป็นชุมชนที่มีอยู่ 3 กลุ่ม คือ บ้านต้นผึ้ง บ้านไร่แดง และบ้านท่าปูแดง เนื่องจากมีหมู่บ้านที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ จึงต้องมีการบริหารจัดการภายในหมู่บ้านให้เกิดความสะดวกต่อการพัฒนาหมู่บ้าน และปกครองดูแล ชุมชนแบ่งเขตการปกครองหมู่บ้านเป็นเขตการ

ปกครองหมู่บ้าน 12 เขต แต่ละเขตชาวบ้านจะคัดเลือกผู้นำเข้ามาเป็นกรรมการหมู่บ้าน เป็นคนประสานงานทุกอย่างในชุมชน นอกจากนั้นยังมีการกระจายผู้นำ ปกครองและพัฒนาหมู่บ้าน เช่น หมู่ที่ 8 จะกระจายผู้นำในกลุ่มบ้านต่าง ๆ คือ กลุ่มบ้านต้นผึ้ง จะมีผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มบ้านไร่แดงมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ส่วนกลุ่มบ้านท่าปู่แดง จะมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและสมาชิก อบต. สำหรับบ้านเคื่องหมื่นที่ 9, 10 ชุมชนก็จัดแบ่งหมู่บ้านเป็นเขตการปกครองเป็น 10 เขต และแต่ละเขตจะคัดเลือกผู้นำเช่นกัน ซึ่งระบบการปกครองในเขตและกลุ่มบ้านนี้เป็นความร่วมมือด้านการจัดการอย่างหนึ่งของชุมชนที่สามารถแก้ปัญหาชุมชนโดยเฉพาะด้านปัญหายาเสพติด ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวรายละเอียดต่อไป

การจัดการปัญหาภายในชุมชน

ความเป็นชุมชนย่อมมีปัญหาหรือความขัดแย้ง และชุมชนเองก็มีการจัดการปัญหาที่แตกต่างกัน จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสนทนากลุ่มร่วมกับชาวบ้าน และกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสพบว่าชุมชนเคยมีปัญหา และมีการจัดการดังนี้

1. ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม จากสภาพของหมู่บ้านที่อยู่ติดกับถนน ทั้ง 3 หมู่บ้าน จึงก่อให้เกิดปัญหา ขยะ ที่มีมากโดยเฉพาะการทิ้งขยะของชาวบ้านและการเดินทางผ่านไปมาในหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนหมู่ที่ 8 พูดถึงปัญหาขยะในหมู่บ้านว่า ทุกคนทุกครอบครัวต่างสร้างขยะมากขึ้น คนข้างนอกก็ยังมาสร้างปัญหาให้อีก ดังนั้นการแก้ปัญหาขยะทุกคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการเข้ามาแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ทางชุมชนจึงจัดณรงค์พัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะขยะสองข้างถนนในโอกาสวันสำคัญ เช่น 5 ธันวาคม หรือ 12 สิงหาคม เป็นต้น ประกอบกับการปลูกต้นไม้ทั้งสองข้างถนน และให้ชาวบ้านที่มีบ้านใกล้ริมถนนปลูกต้นไม้ โดยการดูแลและรดน้ำต้นไม้ ทำให้ภูมิทัศน์ดีขึ้น

จะเห็นได้ว่า การจัดการกับปัญหาขยะ สิ่งแวดล้อมอยู่บนพื้นฐาน การมีส่วนร่วมจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของชุมชน และการมองปัญหาที่เป็นเรื่องส่วนรวมหรือ “หน้าหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นความสามารถในการจัดการปัญหาในชุมชนระดับหนึ่ง ชุมชนได้ใช้พลังที่มีอยู่และการเรียนรู้จากคนภายในชุมชน และคนภายนอกชุมชนเพื่อแก้ปัญหาขยะได้จุดหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นทั้งเห็นชอบและคัดค้าน ส่วนร่วมในการปฏิบัติ ส่วนร่วมในผลประโยชน์และได้เห็นผลสำเร็จแห่งการกระทำนั้น

2. ปัญหาผลผลิตทางการเกษตรมีมาก แต่ราคาตกต่ำ ทั้งสามหมู่บ้านจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพหลัก คือ ทำสวนลำไย และทำสวนผัก ทุกปีก็จะมีปัญหาที่มีผลผลิตออกมามาก ในขณะที่ราคาลับตกต่ำ กรณีหมู่ที่ 8 บ้านไร่แดง ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ปลูกผักชีฝรั่ง

เพื่อจำหน่ายสู่ท้องตลาด ในระยะแรก ๆ ราคาดีและมีตลาดรองรับตลอด ระยะหลังราคาตกต่ำ และตลาดก็ได้ผลกระทบจากจังหวัดอื่น ๆ ก็มีผลผลิตออกมามากเช่นกัน ทำให้ปัญหานี้ส่งผลกระทบ ยาว ก็จะทำให้ปัญหาใหม่เกิดขึ้น คือปัญหานี้สินมากขึ้น ทางชุมชนก็เกิดการรวมตัวของ ชาวบ้านผู้ปลูกผักฝรั่งขึ้น ชื่อ “กลุ่มเกษตรกรรมหนุ่ยเงิน” เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การ หาพันธุ์ผัก วัสดุอุปกรณ์ และปุ๋ย ฮอร์โมน ขณะเดียวกันก็รวมผลผลิตส่งขายโดยไม่ต้องผ่าน พ่อค้าคนกลาง ในขณะที่ หมู่ที่ 9 , 10 บ้านเดื่องก็มีปัญหาผลผลิตลำไยที่มีมาก ทางชาวบ้านใน ชุมชนก็รวมตัวกันเรียกว่า “กลุ่มออกทรัพย์เกษตรกรรม” เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกลุ่มสมาชิก เดียวกัน ในขณะที่กลุ่มชาวบ้านก็แปรรูปผลิตภัณฑ์เป็น ลำไยผง จำหน่ายในท้องตลาด

แม้ว่าจะมีปัญหาทางผลผลิตทางการเกษตร และชาวบ้านคิดว่า การตลาดเป็นปัญหา สำคัญเพราะนั่นคือความสำคัญต่อการประกอบอาชีพ เมื่อเกิดปัญหาทุกคนจะต้องรับรู้และช่วยกัน แก้ไข เพราะทุกคนได้รับผลกระทบ ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการชี้ชัดปัญหา มีส่วนร่วมในการ แก้ไขปัญหาและมีการรวมตัวแสดงถึงศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชนระดับหนึ่งด้วย

3. ความขัดแย้งในหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาในชุมชน และได้สังเกตการณ์การ แก้ไขปัญหาของชุมชน

จากการที่ หมู่ที่ 8 เป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ มี 3 กลุ่มบ้าน ได้แก่ บ้านไร่แดง บ้าน ดันผึ้ง และบ้านท่าปูแดง จึงทำให้ปัญหาและความขัดแย้งในการทำงานเกิดขึ้นบ่อย ๆ จนปี 2544 กลุ่มบ้านไร่แดงขอแยกหมู่บ้านไปปกครองตนเอง สืบเนื่องมาจากขาดการสื่อสารระหว่างกัน ใน หมู่บ้านที่ต่อเนื่อง และทั่วถึง ทำให้หมู่บ้านได้มีการประชุมกันขึ้น โดยผู้วิจัยได้เข้าร่วม สังเกตการณ์ด้วย ที่ประชุมได้เสนอให้แก้ไขปัญหามีการพูดคุยกันและมีการเสนอถึงความ เป็นไปได้ทางกฎหมายว่าสามารถแยกหมู่บ้านได้หรือไม่ และสอบถามถึงสาเหตุที่จะเกิดการขอ แยกหมู่บ้าน จึงทำให้ทราบสาเหตุของปัญหาร่วมกัน การหาทางออกของหมู่บ้านโดยการกระจาย ผู้นำชุมชน ให้ครบทั่วกลุ่มบ้าน ได้แก่ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. เป็นต้น ผู้นำแต่ละลุ่ม บ้าน ก็จะกระจายข่าว เน้นการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมในการทำงาน พัฒนาหมู่บ้าน ในขณะที่ ผู้ใหญ่บ้าน จะเป็นผู้ประสานงาน การทำงานทั้ง 3 กลุ่มบ้าน จึงทำให้เกิด ความสัมพันธ์มากขึ้นในหมู่บ้าน การยอมรับกันและกันมีมากขึ้น จนระยะหลังที่ผู้วิจัยยังอยู่ใน พื้นที่ ก็จะสังเกตพบที่ไม่มีการพูดถึงการแยกหมู่บ้านของชาวบ้านและกลับมาทำงานร่วมกัน เหมือนเดิม และมีขยายการมีส่วนร่วมมากขึ้น

กรณีของบ้านเดื่องก ความขัดแย้งก็จะมียู่ 2 กลุ่ม กลุ่มที่จะ ออมทรัพย์เพื่อการผลิต ของหมู่บ้าน ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่เป็น แม่บ้าน ส่วนอีกกลุ่มไม่เห็นด้วยกับการออกทรัพย์เพราะ เห็นว่ามันจะล้มได้ง่าย กลุ่มที่ไม่เห็นด้วยส่วนใหญ่เป็นพ่อบ้าน โดยเฉพาะผู้นำชุมชน จะให้

เหตุผลต่าง ๆ จากประสบการณ์บ้าง จากกลุ่มอื่นบ้าง การแก้ปัญหาของหมู่บ้าน จึงมีการจัดประชุมกันในบ้าน โดยทางกลุ่มที่จะตั้งกลุ่มออมทรัพย์ได้เสนอขั้นตอนการดำเนินงานจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในที่ประชุม และขอความคิดเห็นจากกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยว่า ขั้นตอนการดำเนินงานขั้นตอนไหนที่จะมีปัญหา ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูล และเป็นการป้องกันปัญหาจะเกิดขึ้น เช่น ช่วงของการกู้ของสมาชิกจะมีใครมารับรองผู้กู้ กู้ครั้งละเท่าไร ถ้าลูกสมาชิกไม่จ่ายจะอย่างไร ? เป็นต้น เป็นข้อคิดเห็นและตั้งข้อสังเกตของกลุ่มไม่เห็นด้วย เนื่องจากยังขาดประสบการณ์ ในกลุ่มที่จะตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งประสานวิทยากรจากพัฒนาชุมชนและเกษตรตำบล มาบรรยายให้ชาวบ้านฟังถึงแนวทางการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อผลิต และนำแกนนำคณะกรรมการไปศึกษาดูงาน ณ กลุ่มออมทรัพย์ บ้านศรีดอนมูล ตำบลชมพู อำเภอสารภี ขณะที่สถานีอนามัยได้จัดอบรมด้านการบริหารจัดการแก่กลุ่ม/องค์กรชาวบ้านทุกกลุ่มในตำบลชมพู ทางกลุ่มออมทรัพย์ก็เข้ารับการอบรมด้วย จนสร้างความเชื่อมั่นกับตนเองของคณะกรรมการและสร้างความเชื่อมั่นแก่สมาชิก จึงทำให้จำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น และกองทุนกลุ่มออมทรัพย์ก็มียอดเงินสูงมากขึ้น นับได้ว่ากลุ่มบ้านไร่คงและบ้านเคื่องก ชาวบ้านสามารถจัดการกับปัญหาของตนเองได้ โดยเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม

จากการนำเสนอดังกล่าวข้างต้น เห็นได้ว่า ชุมชนที่ศึกษามีความหลากหลาย มีองค์กรชุมชน มีเครือข่ายการสื่อสาร มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน มีสำนึกร่วมต่อปัญหา มีการจัดทรัพยากร การระดมทุนและนำทุนทางสังคมที่มีอยู่อย่างหลากหลายนำมาใช้อย่างเหมาะสม สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า ชุมชนมีศักยภาพมีความพร้อม ในรูปของการรวมตัวและการรวมกลุ่ม ประเด็นการรวมกลุ่มจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ และผู้วิจัยมีความเชื่อว่า สามารถนำมาใช้ให้เกิดการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนได้

การรวมตัวกันของชาวบ้าน

พื้นที่ชุมชน ทั้ง 2 ชุมชน มีกลุ่มและองค์กรชาวบ้านต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ที่แตกต่างกันออกไป แต่ทุกกลุ่มและองค์กรชาวบ้านมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ความต้องการทำประโยชน์ ทำความเจริญ และแก้ไขปัญหาให้กับหมู่บ้าน ชุมชนของตนเอง ซึ่งการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันและมีความผูกพันเกี่ยวข้องระหว่างกัน แต่ละคนในชุมชนต้องมีเป้าหมาย มีวัตถุประสงค์ มีความพึงพอใจ และความต้องการร่วมกัน มีการปะทะสังสรรค์ความเข้าใจในบทบาทไปในทางเดียวกัน ดังนั้น กลุ่มและองค์กรชาวบ้านในชุมชน จึงมีทั้ง กลุ่มและองค์กรชาวบ้านที่เป็นทางการ หมายถึง กลุ่ม/องค์กรชาวบ้านที่จัดตั้งโดยรัฐ และ

กลุ่ม/องค์กรชาวบ้านที่ไม่เป็นทางการหรือตามธรรมชาติ หมายถึง กลุ่ม/องค์กรชาวบ้านที่พัฒนา
มาจากชุมชนจัดตัวเอง จากการศึกษาชุมชน จำแนก กลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน สำคัญและมีบทบาท
พัฒนาชุมชนได้ ดังนี้

1. คณะกรรมการปกครองหมู่บ้าน (กม.)

เป็นกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่องค์กรปกครอง กระทรวงมหาดไทย เป็นผู้จัดตั้ง โดยมี
ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน และมีคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกันบริหารจัดการในชุมชน โดยแบ่งเขต
การปกครองหมู่บ้าน ออกเป็น 11 เขต ในหมู่ที่ 8 และ 10 เขต ในหมู่ที่ 9 และ 10 แต่ละเขต
จะมีหัวหน้าเขตที่มาจากการคัดเลือกของชาวบ้านแต่ละเขต แล้วเข้ามาเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน
ทำหน้าที่ประสานงานกับชาวบ้านในเขตของตนเองในด้านต่าง ๆ เช่น การแจ้งข่าวสารที่รับมาจาก
ผู้ใหญ่บ้าน และข่าวสารต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน การเก็บรวบรวมเงินต่าง ๆ เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน
จากชาวบ้านในหมู่บ้านโดยตรง โดยไม่มีผลประโยชน์ตอบแทน

การรวมตัวของผู้นำชุมชน จะมีลักษณะเป็นทางการ คือ จะมีการรวมกันโดยการ
ประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน เมื่อชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากทางอำเภอ การวางแผนหมู่บ้าน
และการได้รับงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้าน และเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ
ภายในหมู่บ้าน เช่น วิกฤติ ที่เกิดจากลม พายุ ที่ทำให้บ้านเรือน และพืชผล ไม้ผล เสียหาย
หรือการระดมทุนเพื่อพัฒนาป่าช้าของหมู่บ้าน เป็นต้น กลุ่มผู้นำจะร่วมกันปรึกษาหารือแสดง
ความคิดเห็นในการร่วมกันแก้ปัญหา หาทางเลือกทางออก แบ่งความรับผิดชอบ จัดทรัพยากรที่มี
อยู่ในท้องถิ่น ตลอดจนสรุปผลการดำเนินงานนั้น ๆ จากการสังเกตของผู้วิจัยที่เข้าไปทำงาน
ร่วมกับชุมชน ถึงแม้ว่าคณะกรรมการปกครองหมู่บ้าน จะเกิดจากการจัดตั้งจากทางราชการก็ตาม
แต่การคัดเลือกบุคคลที่มาร่วมงาน ชาวบ้านจะเป็นผู้คิดและตัดสินใจเอง ซึ่งผู้ที่ได้รับการคัดเลือก
เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน จึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านไว้วางใจ เคารพ นับถือ เป็นผู้เสียสละเข้ามา
พัฒนาหมู่บ้าน มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติในชุมชน คนเหล่านี้มีความสัมพันธ์คุ้นเคยกันดี เมื่อ
มีงานพัฒนาหรือเกิดปัญหาต่างๆ ในชุมชน กลุ่มคนเหล่านี้จึงรวมกลุ่ม ร่วมกันทำงานและร่วมกัน
แก้ปัญหาต่าง ๆ ในหมู่บ้านได้ และเป็นกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มียุทธศาสตร์ในการดำเนินงานป้องกันและ
แก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไป

2. คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพ.สม.)

กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่อยู่คู่กับชุมชน เป็นการรวมตัวโดยธรรมชาติของสตรีในหมู่บ้าน การ
รวมตัวแต่ละครั้งจะเป็นการรวมตัวครั้งคราวหรือเฉพาะกิจ เพื่อช่วยเหลือกิจกรรมของหมู่บ้าน ที่

จะต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น งานบุญ งานศพ พิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน กลุ่มจะรวมตัวกันเพื่อเข้ามาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในระยะแรก ๆ กลุ่มสตรีที่มาทำกิจกรรมร่วมกัน จะเป็นสตรีที่แต่งงานมีสามีแล้ว จึงมีการเรียกชื่อว่า “กลุ่มแม่บ้าน” หลังจากนั้นจึงมีสตรีที่ไม่แต่งงานเข้ามาร่วมด้วย เป็นการเปิดกว้าง ให้สตรีในชุมชนที่สนใจ เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน และมีหน่วยงานของรัฐคือพัฒนาชุมชน ได้เข้ามาจัดตั้งกลุ่มสตรี เป็นองค์กรชาวบ้านที่เป็นทางการโดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มพัฒนาสตรีหมู่บ้าน” มีการส่งเสริมการประกอบอาชีพและส่งเสริมผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้าน เพื่อนำไปเป็นสินค้า “หนึ่งผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล” จึงทำให้มีหน่วยงานอื่น ๆ มาสนับสนุนมากขึ้น เช่น กรมการปกครอง เกษตรตำบล แต่การส่งเสริมอาชีพก็จะมีเงื่อนไขข้อจำกัดหลายประการ เช่น งบประมาณและการตลาดเป็นต้น

การรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านนั้นจะมีการทำกิจกรรมหลากหลายชนิด โดยเฉพาะการรวมตัวเป็นครั้งคราว เช่น งานบุญ งานศพ พิธีกรรมต่าง ๆ กลุ่มแม่บ้านจะช่วยกันทำอาหารมาเลี้ยงผู้มาร่วมงาน โดยกลุ่มแม่บ้านจะมีแม่ครัวเอก ที่เก่งมีความชำนาญประจำหมู่บ้าน ที่สามารถบริหารจัดการ การประมาณกาล จำนวนที่ทำอย่างเหมาะสมกับแขกที่จะมา ตลอดจนสูตรอาหารที่อร่อย นอกจากนั้นบทบาทของแม่บ้านจะต้องดูแลครอบครัวทุกด้าน แล้วการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชนก็เป็นเรื่องสำคัญของกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งการทำงานของแม่บ้านก็จะเน้นการประสานงานกับทุกกลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มองค์กรท้องถิ่น และองค์กรภาครัฐและภาคเอกชน

กลุ่มแม่บ้านทั้ง หมู่ที่ 8 บ้านไร่แดง และหมู่ที่ 9 บ้านเดื่องก เป็นกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับสถานะเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน จะเห็นได้จากการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้าน ในการจัดตั้งกลุ่ม ออมทรัพย์เพื่อการผลิตร่วมกัน โดยที่หมู่ที่ 9 จะมีนางอนงค์ ฟองมูล ซึ่งมีตำแหน่งเป็นประธานกรรมการพัฒนาสตรีตำบลขามเฒ่า (กพ.สต.) และเป็น อสม. หมู่บ้าน ได้ริเริ่มตั้งแต่ปี 2541 โดยเริ่มต้นจากการออมของสมาชิกที่มีความคุ้นเคยกัน และต้องการเก็บออมร่วมกันจริง ๆ ระยะแรกมีสมาชิกประมาณ 46 คน มีเงินทุนในการออม 20,000 บาท ซึ่งเงินก็มีจำนวนที่มากขึ้นจนเวลาผ่านไป 4 ปี มีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น และจำนวนเงินมากขึ้นประมาณ 300,000 บาท สำหรับหมู่ที่ 8 การออมทรัพย์ของกลุ่มแม่บ้านยังมีการดำเนินการออมที่ไม่ต่อเนื่อง ในช่วงระยะแรก ๆ เป็นการรวมของแม่บ้าน เงินกองทุนรวม 25,000 บาท จากจัดทำเวทีชาวบ้านจึงเกิดข้อคิดเห็นว่าควรจะรวมกองทุนของแม่บ้านกับกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน เพื่อที่จะให้กองทุนออมทรัพย์หมู่บ้านมีความมั่นคงมากขึ้น และจะช่วยกันบริหารจัดการ ซึ่งต่อมาได้มีการประชุมกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวในเรื่องของการระดมทุนในหมู่บ้าน ต่อไป

3. กลุ่มเยาวชน

เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นการรวมตัวของเยาวชนในชุมชนเพื่อช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชน ในโอกาสต่าง ๆ โดยการสนับสนุนจากผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 คือ พ่อหลวง จำลอง ใจมา และคณะกรรมการหมู่บ้าน จะเห็นความสำคัญมากในกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน เพราะทุกคนเชื่อว่าถ้าผู้ใหญ่ทุกคนช่วยกันดูแล ช่วยเหลือ และเข้าใจเยาวชนให้มาก เยาวชนก็จะเข้ามาใกล้ชิด และทำกิจกรรมร่วมกับผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน และจะไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ซึ่งเช่นเดียวกับหมู่ที่ 9 พ่ออินคำ แสงส่อง ซึ่งเป็นสมาชิก อบต. ของหมู่บ้านก็ให้ความสำคัญและสนับสนุนกิจกรรมของเยาวชนโดยตลอด เพราะหมู่บ้านเชื่อว่าหากดูแลและช่วยเหลือเยาวชน เยาวชนก็จะไม่มีปัญหาและเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ดังคำพูดของ พ่ออินคำ ว่า “ เขาจะต้องช่วยกันสร้างฮั่วให้ละอ่อน ป้องกันบื้อยาเสพติดเข้ามา แต่ในฮั่วบ้านเฮานั้นจะต้องมีกิจกรรม ฮั่วละอ่อนทำส่วนกันตลอดและคนใหญ่ต้องสนับสนุนเขาได้ย ถ้าจะมีละอ่อนบางคนหลุดออกฮั่วไปแต่มันเป็นส่วนน้อย เขาสามารถติดตามช่วยเหลือแก้ไขได้” ซึ่งการสนับสนุนของหมู่บ้านแก่เยาวชนนั้นมีความหลากหลายมาก ของแต่ละหมู่ เช่น หมู่ที่ 8 ก็จะเป็นการสนับสนุนด้านกีฬา ซึ่งจะส่งเยาวชนแข่งขันกีฬาระดับตำบลและอำเภอ ผู้นำชุมชนและผู้ปกครองก็จะจัดหาเสื้อผ้า และไปเชียร์เวลาแข่งขัน การทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้ใหญ่และเยาวชน ในการพัฒนาหมู่บ้าน ด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากนั้นก็จะเป็นการอบรมเยาวชนภายในหมู่บ้าน ด้านการป้องกันเอดส์ และยาเสพติด การพัฒนาคุณธรรมและการเล่นดนตรีพื้นเมือง (สะล้อ ซอ ซึง) สำหรับหมู่ที่ 9 บ้านเดื่องก ก็จะมีการส่งเสริมกิจกรรมของเยาวชน ไม่ว่าจะเป็นด้านการกีฬา การทำกิจกรรมร่วมกันในงานประเพณีต่าง ๆ เช่น งานปอย งานปีไหมเมือง (สงกรานต์) ที่สำคัญคือมีการจัดตั้งกองทุนข้าวสารของเยาวชน โดยการสนับสนุนงบประมาณจากพัฒนาชุมชน 25,000 บาท เป็นการดำเนินกิจกรรมและบริหารจัดการโดยเยาวชนเอง

4. กลุ่มผู้สูงอายุ

กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นกลุ่มธรรมชาติอีกกลุ่มหนึ่งที่ทั้ง 2 หมู่บ้านได้ดำเนินการจัดตั้งกันเองจากการดำเนินงานของกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขและผู้นำชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลข่วง เป็นที่ปรึกษา โดยมีวัตถุประสงค์หลักสำคัญคือ การดูแลสุขภาพอนามัย และผู้สูงอายุทั้งชายและหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ทำกิจกรรมร่วมกัน และเข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุหมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่ที่ 8 ได้สมัครเข้าสมาคมผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยโดยเสียค่าสมัคร 500 บาท เพื่อรับข้าวสารและการสนับสนุนงบประมาณหากมีแผนงานและโครงการเสนอต่อสมาคม ฯ

นอกจากการรวมตัวเพื่อการดูแลสุขภาพอนามัยแล้ว กลุ่มผู้สูงอายุยังรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน การพบปะกันในงานต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่นงานศพ หรืองานพิธีกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ซึ่งการรวมตัวของกลุ่มผู้สูงอายุจะไม่มีเกณฑ์ แต่ผู้สูงอายุทุกคนในหมู่บ้าน มีความสำคัญต่อสมาชิกของชุมชน เพราะผู้สูงอายุในชุมชนเป็นผู้นำทางความคิดของชาวบ้าน เป็นผู้มั่งคั่งความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น หมู่ที่ 8 พ่อดัน พงศ์เทพ เป็นกรรมการชมรมผู้สูงอายุหมู่บ้าน เป็นหมอพื้นบ้านที่รักษาชาวบ้านโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุจะเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการทำงาน เป็นผู้ให้กำลังใจ และให้ความช่วยเหลือทั้งในเรื่องแรงงานและทุนทรัพย์ในเรื่องยาเสพติด บทบาทของผู้สูงอายุในชุมชน คือ การให้กำลังใจสอนแก่ลูกหลานให้ประพฤติตนเป็นคนดี ให้กำลังใจกับผู้ที่พลาดในการดำเนินชีวิตที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด

5. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

เป็นกลุ่มชาวบ้านที่อาสาเข้ามาทำงานในหมู่บ้านทางด้านสุขภาพด้วยความสมัครใจ โดยเข้ามารับการอบรมความรู้ ในการดูแลสุขภาพตนเองและพี่น้องชาวบ้าน จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล แต่ละชุมชนมีจำนวน อสม. แตกต่างกันไป หมู่ที่ 8 บ้านไร่แดง มี อสม. 14 คน และหมู่ที่ 9 บ้านเคื่องก มี อสม. 16 คน จะแบ่งความรับผิดชอบในการดูแลสุขภาพบ้าน 10 – 15 หลังคาเรือน ต่อ อสม. 1 คน โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ๆ ในการทำงานด้านสุขภาพ ดังนี้

- 1) ให้ความช่วยเหลือด้านการบริการสุขภาพเบื้องต้น ให้คำแนะนำให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านตามความสามารถ
- 2) ให้ความรู้และประสบการณ์ ที่ตนเองได้เรียนรู้ด้านการดูแลสุขภาพแก่ครอบครัวสมาชิกชาวบ้านในชุมชนตนเอง
- 3) ติดตาม เฝ้าระวังสถานะสุขภาพของชาวบ้าน กรณีที่ชาวบ้านจะต้องได้รับการติดตามการรักษา และเฝ้าระวังการเกิดโรค
- 4) พัฒนาหมู่บ้านของตนเองที่เชื่อมโยงกับสุขภาพอนามัยของชาวบ้าน เช่น การสำรวจข้อมูลหมู่บ้าน การรณรงค์ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด การจัดทำผลิตภัณฑ์สุขภาพ เป็นต้น

การดำเนินงานของ อสม. ในหมู่บ้าน สามารถเชื่อมโยงกับกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ เข้ากับการทำงานด้านสุขภาพได้เป็นอย่างดี หมู่ที่ 9 ได้จัดทำ ลำไยผง ที่ทำจากลำไยที่ปลูกในหมู่บ้าน เพื่อจำหน่าย นำไปทำน้ำลำไยที่ง่ายต่อการใช้และเก็บไว้ได้นาน นอกจากนั้นยังมี น้ำพริกเป็นสูตร “น้ำพริกตาแดง” ดั้งเดิมของชาวบ้าน แต่เพิ่มคุณค่าทางอาหารเข้าไป เช่น เนื้อ

ปลา ทำให้เป็นที่จำหน่ายในหมู่บ้านและหมู่บ้าน ตำบลใกล้เคียง จากบทบาทของ อสม. ดังกล่าวจึงเป็นที่ยอมรับ นับถือของชุมชนได้เป็นอย่างดี

นอกจากการรวมตัวของชาวบ้านและกิจกรรมที่กลุ่ม/องค์กรชาวบ้านได้ทำร่วมกันในชุมชนของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านที่สำคัญ และมีบทบาทในการพัฒนาหมู่บ้านดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาแล้วนั้น ยังมีกิจกรรมที่บ่งบอกถึงศักยภาพและความพร้อมของชุมชน ดังนี้

การแสวงหาความช่วยเหลือของชุมชน

การแสวงหาความช่วยเหลือของชุมชน ในการศึกษาผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าไปทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะการแสวงหาความช่วยเหลือของชาวบ้านในชุมชนได้อยู่ 2 ลักษณะ คือ

1. การแสวงหาความช่วยเหลือภายในชุมชน
2. การแสวงหาความช่วยเหลือภายนอกชุมชน

จากการที่ทั้งสองชุมชน เป็นชุมชนที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาจนเป็นสภาพชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทก็ตาม แต่การคงสภาพความเป็นชุมชนยังคงอยู่ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำสวนลำไย และสวนผัก วิถีชีวิตยังมีความรักต่อกัน มีการแบ่งปัน และเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติเป็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์โดยระบบผีปู่ย่า จากวิถีชีวิตดังกล่าว เมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้นกับคนในชุมชน เช่น การเกิดพายุถล่มบ้านเรือนในหมู่บ้านไร้คงเสียหาย กรรมการหมู่บ้านและผู้นำชุมชนออกสำรวจความเสียหาย เพื่อให้ความช่วยเหลือ โดยหมู่บ้านจะมีกองทุนหมู่บ้าน ที่จะนำไปซื้อประเภทหลังคา เพื่อให้ผู้เสียหายนำไปซ่อมแซมได้ทันทีทันใด กรณีที่เสียหายมาก ๆ ก็แจ้งไปทาง อบต. ขัวมุง และทางอำเภอสารภี เพื่อรับความช่วยเหลือ เช่น ผู้นำชุมชนทั้งบ้านไร้คง และบ้านเดื่องกเคยนำผู้เสียหายเข้ารับการบำบัดที่ศูนย์บำบัดยาเสพติดภาคเหนือ โดยใช้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน เป็นค่าใช้จ่ายแก่ผู้ที่เข้ารับการบำบัด ลักษณะของความช่วยเหลือและการแสวงหาความช่วยเหลือในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ที่มีความกลมเกลียวของชุมชน เป็นแบบแผนชีวิตที่พึ่งตนเอง รู้จักพึ่งพาอาศัยกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน ตลอดจนถึงคุณค่าของชีวิตที่เรียบง่าย ทำให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน

สำหรับการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นโครงการของรัฐ ที่เข้ามาพัฒนาชุมชน เช่น พัฒนาชุมชน เกษะกิจจากเกษตรอำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอสารภี เป็นต้น การให้ความช่วยเหลือก็เน้นการตอบสนองชาวบ้านทางโครงสร้าง

พื้นฐาน และสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนนหนทาง สะพาน ไฟฟ้า โทรศัพท์ เป็นต้น ในส่วนความช่วยเหลือด้านเงินทุน ก็จะอยู่ในรูปของสินเชื่อกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และจากสหกรณ์เพื่อการเกษตรของอำเภอสารภี โดยทุกคนที่มีอาชีพเกษตรกรรมก็จะเป็นลูกค้า โดยสมาชิกจะผ่อนชำระหนี้สัปดาห์ละตามวงเงินกู้และระยะเวลาที่กำหนด

การระดมทุน

การระดมทุนทั้งบ้านไร่แดง และบ้านเคื่องก เกิดจากที่ชุมชนมองปัญหาร่วมกันโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตคือความไม่แน่นอนของผลผลิต การออกไปรับจ้างแรงงานนอกชุมชน การกู้ยืมนอกระบบที่ต้องแบกรับดอกเบี้ยที่ถูกเอาเปรียบอยู่ จึงทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญสร้างธนาคารกันเองในหมู่บ้าน เป็นการผลักดันเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อรองรับกับปัญหาเศรษฐกิจที่ชุมชนจะต้องได้รับในระยะยาว จึงเกิดการระดมทุนหลายกองทุนในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มฌาปนกิจศพ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการเกษตร กลุ่มเลี้ยงปลา และกลุ่มเกษตรหมุนเวียนเป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอรายละเอียดในบทที่ 4 แล้ว ซึ่งแต่ละกลุ่มได้ประสบความสำเร็จในการดำเนินการ เนื่องจากว่า การระดมทุนในชุมชน เกิดมาจากปัญหาและความต้องการของชาวบ้านที่แท้จริง ประกอบกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจ การร่วมวางแผนงาน การดำเนินงาน ตลอดจนการรับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยการบริหารจัดการของคณะกรรมการที่ชาวบ้านเลือกกันเอง โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้คอยให้การสนับสนุน คำแนะนำและให้คำปรึกษาคือ พัฒนาชุมชน เกษตรตำบล สาธารณสุขตำบล

นอกจากการระดมทุนที่เป็นเงินแล้ว ชุมชนยังระดมทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ให้เจ้ามามีส่วนช่วยเหลือกิจการงานของหมู่บ้าน โดยเฉพาะคนที่มีความรู้มีประสบการณ์ มีความสามารถ มีความพร้อม ได้แก่ ข้าราชการที่อาศัยในหมู่บ้าน หรือเด็กรุ่นใหม่ที่ย้ายมาอยู่แล้ว ก็กลับมาพัฒนาหมู่บ้านตนเอง เป็นต้น อย่างกรณีบ้านไร่แดง ก็จะมีคุณบุญธรรม บุญหมื่น ซึ่งเป็นข้าราชการของกระทรวงยุติธรรมได้เข้ามาเป็นเลขาฯของกองทุนเงินล้านหมู่บ้าน คุณศรายุทธ เสาร์แก้ว เป็นข้าราชการของกระทรวงยุติธรรม มาเป็นที่ปรึกษาทางกฎหมายของหมู่บ้าน และคุณประครอง พองจันดา เป็นข้าราชการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เข้ามาเป็นที่ปรึกษาทางด้านการเกษตรแก่หมู่บ้าน ในส่วนบ้านเคื่องกก็จะมีเด็กรุ่นใหม่ที่ย้ายมาศึกษาแล้ว คือ น.ส. พุฒิดา แสงไสย์ จบจากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ด้านการจัดการ คุณอนงค์ พองมูล จบปวท. ทางด้านการบัญชี เข้ามาทำงานในการวางระบบการบริหารจัดการของกองทุนในหมู่บ้าน เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับชาวบ้านในการร่วมระดมทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในบ้านไร่คงและบ้านดอ้งก มีศักยภาพในการจัดการทั้งทางด้านเศรษฐกิจและทางสังคมได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่า การรวมตัวของชาวบ้าน การแสวงหาความช่วยเหลือ การระดมทุนเป็นความพร้อมอย่างหนึ่งของชุมชน ที่แสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์และการจัดการของชุมชนที่ช่วยส่งเสริมวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง กลุ่ม/องค์กรชาวบ้านที่มีในหมู่บ้าน มีกิจกรรมในกลุ่มของตนเอง แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม คือการมองจุดร่วม มีเป้าหมาย วัตถุประสงค์เดียวกัน มีความร่วมมือ ช่วยเหลือและพึ่งพากันในการแก้ปัญหาร่วมกัน การเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมนี้เป็นความพร้อมของชุมชนสำหรับการดำเนินการเรื่อง การป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน เพราะยาเสพติดเป็นปัญหาของทุกคนในชุมชน จะดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งไม่ได้ จะต้องเป็นกลุ่มในการดำเนินการ การที่ชุมชนมีการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยผ่านเวทีประชาสังคมในหมู่บ้าน ถือได้ว่าชุมชนมีศักยภาพและความพร้อมในการดำเนินงานด้านยาเสพติดได้ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ชุมชนมีการรวมตัว และมีระบบการบริหารจัดการภายในชุมชน โดยกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านต่าง ๆ มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน มีโครงสร้างการบริหารจัดการกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน การแก้ปัญหาดัง ๆ ในหมู่บ้าน การมีผู้นำที่เสียสละ และมีภาวะผู้นำสูง การจัดการต่าง ๆ จะผ่านเวทีประชาสังคมในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นถึงความพร้อมความสามารถของชุมชน โดยไม่ต้องรอคำสั่งหรือรับคำสั่งจากใคร

2. ชุมชนมีความสัมพันธ์ภายในชุมชน ในแนวราบ สิ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภายในชุมชนคือ ความเป็นเครือญาติ ความเป็นพี่เป็นน้อง ที่คอยให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดกิจกรรมร่วมกัน ปรีกษาหารือกันยามมีปัญหา ซึ่งบอกลักษณะถึงความเป็นอยู่ที่มีความเท่าเทียมกันในชุมชน

3. ชุมชน ความตระหนัก และมีความเป็นเจ้าของชุมชน จึงทำให้มองประเด็นปัญหาของชุมชนเป็นจุดร่วม ได้แก่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ และปัญหาด้านสังคม ทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา คิดตัดสินใจ วางแผนและเข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหามในชุมชน

บทที่ 6

การส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

จากบทที่ 5 ชุมชนมีความพร้อมในลักษณะของการรวมตัวของชาวบ้าน ในการพัฒนา และแก้ไขปัญหายาของชาวบ้าน โดยเฉพาะเรื่องยาเสพติด ซึ่งเป็นปัญหาของชุมชนที่จะต้องช่วยเหลือกันแก้ไข ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวคิดกับผู้นำชุมชนและคณะกรรมการ กลุ่ม/องค์กรชาวบ้านเกี่ยวกับการแก้ปัญหาโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และส่งเสริมการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม โดยใช้แนวคิดและวิธีการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนต่อไป

1. การวิเคราะห์นโยบายและแนวคิดประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาความพร้อมของชุมชน ผู้วิจัยและคณะได้เข้าไปประชุมร่วมกับชาวบ้านทั้งบ้านไร่แดง และบ้านเดื่องก การเริ่มต้นคุยกับชาวบ้านจะใช้วิธีการเริ่มต้นโดยพูดถึงความเป็นอยู่และปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน หลังจากนั้นกลุ่มชาวบ้านจะให้ความสนใจเรื่องปัญหาด้านสุขภาพ โดยพูดถึงปัญหายาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยจึงใช้เทคนิคกลุ่มสนทนา (Focus Group) เข้ามาช่วยโดยแยกทำทั้ง 2 หมู่บ้าน การดำเนินกิจกรรมเป็นไปตามอรรถาธิบาย เพราะสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมก็จะเป็นแกนนำหมู่บ้าน กลุ่มและองค์กรตั้งแต่ 15-25 คน ลักษณะของกิจกรรมเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นระหว่างกันในประเด็นดังนี้

- การวิเคราะห์แผน นโยบายที่เกี่ยวข้อง และความรับผิดชอบของหน่วยงานในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด จากการสนทนาในกลุ่มทั้ง 2 หมู่บ้าน สรุปได้ว่า ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาสังคมเกินที่จะให้ใครคนหนึ่งจะรับผิดชอบในขณะที่ผู้รับผิดชอบยังมีมาตรการที่ต่างฝ่ายต่างทำ ไม่สามารถเชื่อมประสานกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ได้แก่ ปปส. ตำรวจ และผู้นำชุมชน ท้องถิ่น และนักพัฒนา จะไม่ทราบว่าใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร จึงเกิดความซ้ำซ้อนในการทำงาน ทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่น จากกลุ่มสนทนา อ้ายสิงห์คำ พงษ์ปวน สมาชิกแกนนำหมู่บ้าน ตั้งข้อสังเกตว่า “ในที่ประชุมนี้ ใครจะรับรองว่าสิ่งที่เราร่วมกัน เป็นสิ่งที่เราจะทำจริง ๆ เพราะหลายครั้งที่หลายหน่วยงานมานัดชาวบ้านประชุม เสร็จแล้วก็หาย แล้ววันนี้ก็มีอีก” ซึ่งผู้วิจัยและคณะได้แสดงข้อคิดเห็นว่า การทำกิจกรรมครั้งนี้คงมิใช่การทำกิจกรรมของคนภายนอก แต่ปัญหายาเสพติดนี้คงต้องร่วมกันหลายฝ่ายโดยเฉพาะในชุมชน ซึ่งในวงสนทนาได้มีสมาชิกบางท่านไม่เห็นด้วย เพราะมองว่าปัญหายาเสพติดเป็นเรื่องของ

ผลประโยชน์มหาศาล ขนาดหน่วยงานหรือผู้รับผิดชอบในการแก้ปัญหาเรื่องนี้ยังเข้าไปมีผลประโยชน์ร่วม ถ้าทำเรื่องนี้ใครจะมารับผิดชอบต่อชีวิตของเรา ครอบครัวของเรา ดังนั้นหากจะแก้ปัญหานี้จริงๆ คงจะต้องแก้ที่หน่วยงานหรือผู้รับผิดชอบอย่างจริงจังก่อน ข้อคิดเห็นนี้หลายคนในการสนทนาเห็นด้วยดังคำพูดที่ว่า “มันอยู่ในที่มืด (ผู้ขาย) เราอยู่ในที่สว่าง (ผู้แก้ปัญหา) เราก็เสียเปรียบมัน เราอาจจะตายฟรีก็ได้” ซึ่งสะท้อนถึงความกังวลและความไม่มั่นใจที่จะเข้ามารับผิดชอบในการแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน ในการสนทนา นายอินคำ แสงส่อง ได้เสนอความคิดเห็นว่า “ถ้าเราคิดว่าเราจะช่วยกันแก้ปัญหายาเสพติด เรามาเปลี่ยนคำพูดเป็นการแก้ไขปัญหายาของเยาวชน จะดีไหม เพราะเป็นเรื่องกลางๆ และสามารถแก้ไขปัญหายาเสพติดในระยะยาวด้วย” จากข้อคิดเห็นนี้ในวงสนทนาเห็นด้วยว่า จะเป็นการแก้ปัญหายาเยาวชนแทนการแก้ปัญหายาเสพติด การสนทนาดังนี้สิ้นสุดลงด้วยการวิเคราะห์สภาพการดำเนินงานในอดีตของหน่วยงาน ที่รับผิดชอบและชุมชน ในการแก้ปัญหายาเสพติด ซึ่งสรุปได้ดังนี้

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. ความผิดพลาดของการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ไม่มีความจริงจัง และแยกกันทำงาน เช่น การปราบปราม การบำบัด และการให้ข้อมูลกับประชาชน ไม่มีความชัดเจนในการแก้ปัญหายาเสพติดที่ชาวบ้านมองเห็น
2. การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐ ไม่ทันต่อเหตุการณ์หรือตามไม่ทันกับสถานการณ์ข่าวสาร แม้แต่การข่าวของเครือข่ายผู้ค้า เจ้าหน้าที่ยังตามไม่ทัน
3. การทำงานไม่ต่อเนื่อง และไม่ส่งเสริมการทำงานในหมู่บ้านที่ยั่งยืน เช่น การคัดเลือกชาวบ้านไปอบรมด้านยาเสพติด เสร็จจากอบรมชาวบ้านยังไม่ทราบว่ากลับมาทำอะไรในชุมชนตนเอง ข้อมูลบางอย่างกลับสร้างความไม่เข้าใจให้ชาวบ้าน (พ่อค้าปวน ฟองจันทร์ดำ)
4. การทำงานด้านปราบปราม จะเป็นการทำงานจากคนนอกชุมชน มักจะใช้ความรุนแรง ไม่เป็นการฟื้นฟู ส่งเสริมการเรียนรู้เหมือนชุมชน
5. การที่เจ้าหน้าที่ไม่มีประสิทธิภาพ ทำงานกับชาวบ้าน และไม่เข้าใจเข้ามาทำงานกับชาวบ้าน
6. การเข้าไปมีส่วนได้ผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่ของรัฐบางหน่วยงาน ทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างจริงจัง
7. สถาบันการศึกษา ไม่สามารถที่จะช่วยแก้ปัญหาด้านยาเสพติด ไม่มีมาตรการในการควบคุมนักเรียน เช่น ไม่ติดตามการเรียนการสอน การเข้าเรียนของเด็ก ไม่ประสานกับผู้ปกครองทันทีที่เด็กมีปัญหาในโรงเรียน เพราะปัจจุบันเด็กจะเรียนหนังสืออย่างเสรี

8. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหายาเสพติด ขาดการเชื่อมประสานซึ่งกันและกันในการทำงานร่วมกัน เช่น ปกครองอำเภอ ส่วนราชการ ตำรวจ โรงเรียน ท้องถิ่น และผู้ปกครอง

ส่วนของท้องถิ่นและชุมชน

1. ชาวบ้านยังคาดหวังและให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้แก้ไขปัญหายาเสพติด ซึ่งในความเป็นจริงแล้วปัญหาเสพติดทุกฝ่ายในชุมชนต้องช่วยกัน

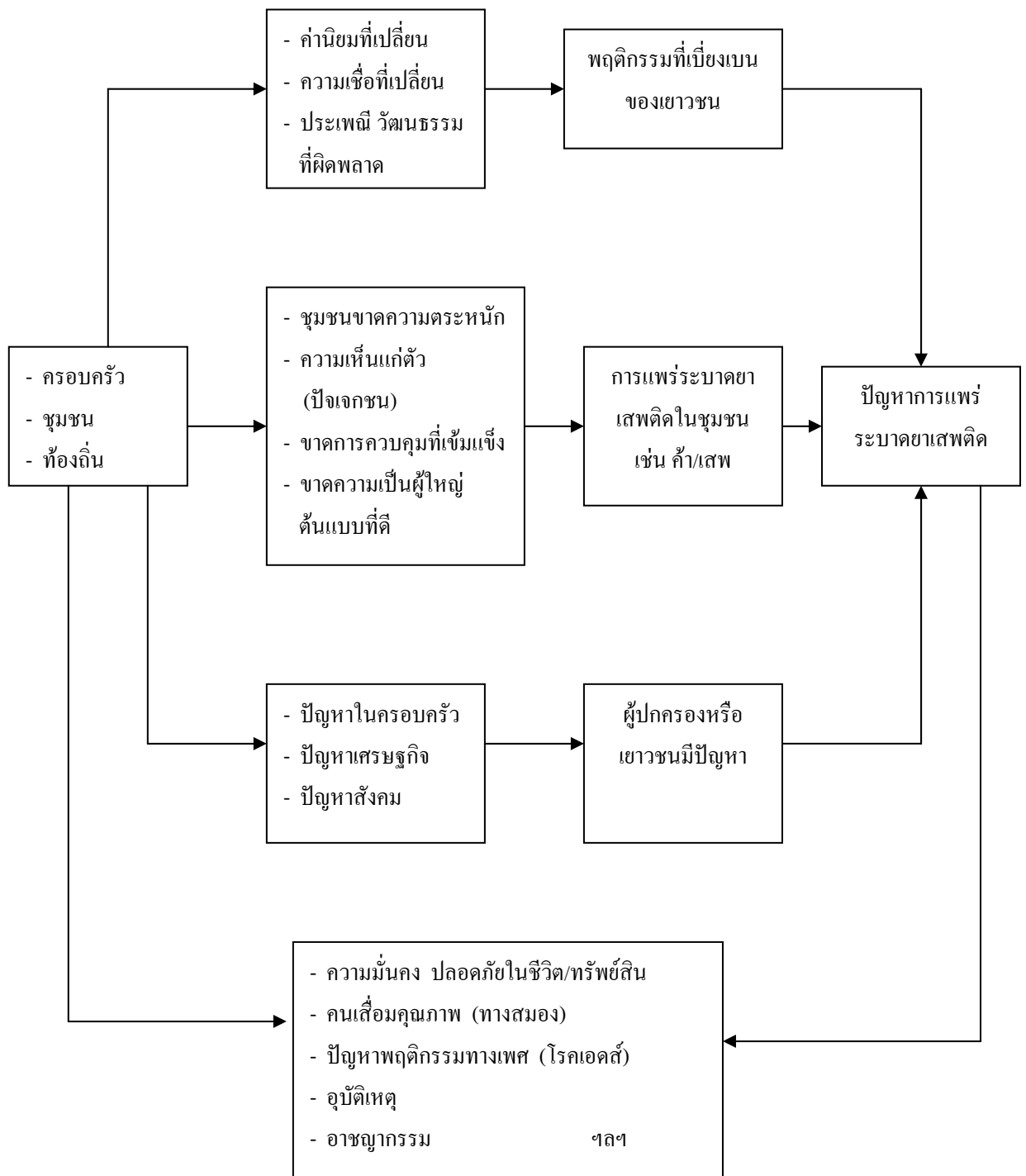
2. ชาวบ้านยังขาดความตระหนักกับปัญหาเสพติด บางครั้งเห็นเหตุการณ์การค้ายาเสพติดในหมู่บ้าน แล้วไม่แจ้งให้ใครทราบ เพราะคิดว่ากลัวผลกระทบตามมา คือ ชุมชนขาดหูขาดตา กอปรสอต่อดูแล

3. การดำเนินกิจกรรมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน เน้นการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดหรือการแข่งขันกีฬาแต่ไม่ต่อเนื่อง

4. สภาพปัญหาเสพติดในชุมชน ส่งผลกระทบถึงปัญหาของครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยตรง หากชุมชนมีปัญหานี้ในระยะยาว ยิ่งจะทำให้แนวโน้มปัญหาเสพติดมีมากขึ้น แล้วจะส่งผลต่อปัญหาด้านอื่นตามมา

5. ชุมชนขาดการเชื่อมประสานหลาย ๆ ฝ่าย ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ในการทำงานเป็นเครือข่ายหรือภาคีความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาเสพติด

จากการดำเนินงานแก้ปัญหายาของสถานการณ์ยาเสพติดในชุมชน ทั้งของหน่วยงานที่รับผิดชอบและส่วนของท้องถิ่นและชุมชน ในการสนทนากลุ่มได้สรุปความเคลื่อนไหวและความเชื่อมโยงของการเกิดปัญหาเสพติดในชุมชนได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 7 ความเคลื่อนไหวและความเชื่อมโยงของการเกิดปัญหาเสพติดในชุมชน

หลังจากวิเคราะห์แผน นโยบาย และความรับผิดชอบของหน่วยงานที่รับผิดชอบและประเมินสภาพการดำเนินงานในอดีต เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมวิเคราะห์ถึงการดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติดโดยการดำเนินงานจากองค์กรภายนอกชุมชน ตลอดจนการดำเนินการภายในชุมชนเอง การสนทนากลุ่ม ขั้นตอนนี้จบลงด้วยชาวบ้านที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มทราบถึงความเป็นชุมชน โดยเฉพาะความต้องการของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน ในกลุ่มสนทนาได้ศึกษาจุดแข็ง และจุดอ่อนของการแก้ไขปัญหายาในหมู่บ้านของตนเอง สรุปได้ดังนี้

จุดแข็งของชุมชน	จุดอ่อนของชุมชน
1. มีผู้นำที่เห็นปัญหาและตั้งใจแก้ไขปัญหา	1. มีผู้ค้ายาเสพติดในชุมชน
2. มีการเตรียมชุมชนในการแก้ปัญหายา	2. ชุมชนพึ่งตนเองแบบขาดการสนับสนุนที่ต่อเนื่อง
3. มีคณะกรรมการทำงานแก้ปัญหายาชุมชน	3. สถาบันครอบครัวยังไม่ออกมาทำเพื่อส่วนรวม
4. ชุมชนมีความหลากหลาย ช่วยกันคิดช่วยกันทำ	4. ขาดพี่เลี้ยงผู้ให้คำแนะนำปรึกษา
5. มีการสื่อสารการประชาสัมพันธ์ที่ดี	5. การร่วมมือกันหลาย ๆ ฝ่ายในชุมชนมักเกิดความขัดแย้ง
6. มีกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลาย พร้อมที่จะแก้ปัญหา	6. ขาดการส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนที่มาส่งเสริมเยาวชนห่างไกลยาเสพติด
7. เยาวชนมีเครือข่ายการทำงาน (พี่ช่วยน้อง) และมีกิจกรรมให้เยาวชนทำงานร่วมกัน	
8. มีผู้ใหญ่ในหมู่บ้านเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชน	
9. ชุมชนมีวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน	
10. พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมกิจกรรมของเยาวชน	
11. มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง	

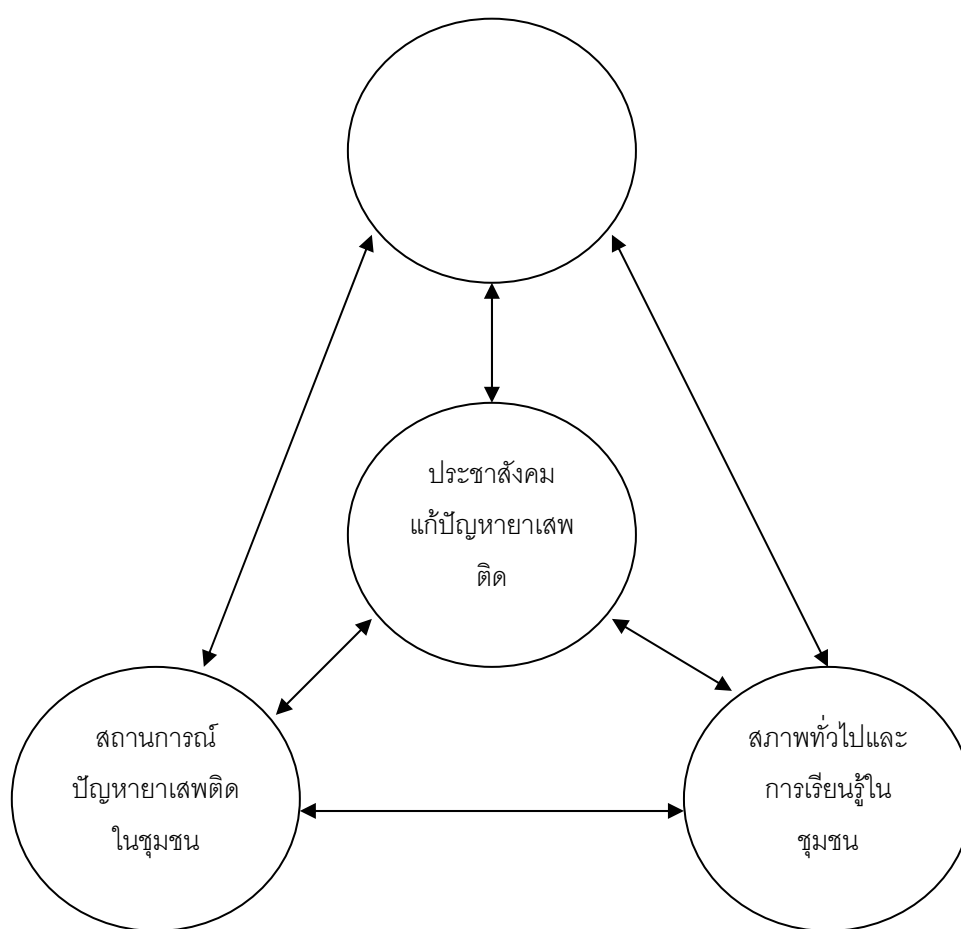
หลังจากการสนทนากลุ่ม ทีมวิจัยและแกนนำชุมชนได้จัดการประชุมอีกครั้งในทั้งสองหมู่บ้าน เพื่อหาทางเลือก ทางออกร่วมกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เป็นการแสวงหาความร่วมมือของชุมชนได้เกิดประเด็นคำถามขึ้นว่าจะขยายกลุ่มชาวบ้านมากขึ้นได้อย่างไร ในการแก้ปัญหายาเสพติดที่ประชุมเห็นว่าจะต้องแก้ที่ “คน” ถ้าคนดี ความพร้อมก็มีมาก โดยเฉพาะที่ผ่านมามีชาวบ้านจะคิดว่ายาเสพติดเป็นปัญหาของเยาวชน ครอบครัว และชุมชน แต่ไม่ได้คิดที่จะหาทางออกในการแก้ไขและหาจุดร่วมกัน ข้อคิดเห็นในที่ประชุมเห็นร่วมกันว่า “การ

แก้ปัญหายาเสพติดไม่ได้แก้โดยกฎหมายเท่านั้น แต่ชุมชนจะต้องร่วมแก้เพราะผลประโยชน์และเสียผลประโยชน์มาแทรกที่คนในชุมชน” ดังนั้นการสร้างคนจะต้องเริ่มที่กลุ่มชาวบ้านและพลังของชาวบ้าน และที่สำคัญภายในชุมชนอย่าใช้วิธีการรุนแรงหรือปราบปรามมาใช้มากเกินไป เพราะความเป็นชุมชนจะต้องทำความเข้าใจให้มาก การแสวงหาจุดร่วมกันของผู้นำชุมชน แกนนำและผู้ปกครองเด็ก จะต้องทำความเข้าใจปัญหา แล้วดึงกลุ่มเยาวชนเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับผู้ใหญ่ ซึ่งที่ผ่านมาประสบการณ์ที่ได้จากการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชนจะได้รับ การต่อต้าน การปฏิเสธจากกลุ่มเยาวชน และผู้ปกครองทันที จะกลายเป็นช่องว่างระหว่างผู้ใหญ่กับเยาวชน และผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่ในชุมชน

บทสรุปในที่ประชุมดังกล่าว ผู้วิจัยและทีมได้เสนอทางเลือกโดยใช้ประชาสังคมในหมู่บ้านเพื่อแก้ปัญหายาเสพติด ผู้วิจัยได้ถามในที่ประชุมว่า ใครเข้าใจความหมายของคำว่า “ประชาสังคม” บ้าง ซึ่งก็มีทั้งที่ตอบได้และตอบไม่ได้ แต่ส่วนใหญ่อธิบายถึงความเข้าใจในความหมายของประชาสังคม สรุปในทัศนะของชาวบ้าน คือ “การทำงานร่วมกันจากหลาย ๆ ฝ่ายในหมู่บ้าน โดยพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือ ความเป็นพี่เป็นน้อง ความสนิทสนมกันในการที่จะแก้ไขปัญหาเดียวกัน เช่น ปัญหายาเสพติด” นอกจากนั้น ชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านต่างให้ความเห็นว่า ปัญหายาเสพติดหรือยาเสพติดจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำงานในลักษณะประชาคมหมู่บ้าน โดยเข้ามารับผิดชอบร่วมกันโดยเฉพาะปัญหายาเสพติด ชุมชนจะต้องลุกขึ้นมาช่วยกันดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ไม่ต้องรอคนข้างนอกมาช่วยเหลือ จากคำพูดของ นายคำปวน ฟองจินตา (สมาชิก อบต. หมู่ 10) พ่อหลวงอินตา ศรีสมบัติ (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10) และ พ่อหลวงจำลอง ใจมา (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8) ที่กล่าวว่า “ปัญหายาเสพติดถึงเวลาแล้วที่หมู่บ้านจะต้องเป็นผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง และหมดเวลาแล้วที่จะรอใครเข้ามาแก้ไขปัญหายาให้” ซึ่งบ่งบอกถึงความพร้อมของคนและชุมชนที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างมีจิตสำนึกชุมชน หลายฝ่ายในที่ประชุมสะท้อนถึงการทำงานตามแนวทางประชาสังคม ว่ามันเป็นการเปลี่ยนแปลงตนเองเป็นผู้ทำงานเอง ง่ายกว่ารอให้ใครมาทำให้ เพราะมันมีคุณค่า

นอกจากนั้น ผู้วิจัยและทีมได้แลกเปลี่ยนถึงการที่ชุมชนจะเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม โดยเสนอให้เกิดการทำงานที่เหมือนการเปิดโอกาสให้ทุกคนทำงานร่วมกับหลายฝ่าย สร้างเครือข่ายกลุ่มชาวบ้านทุกกลุ่มในหมู่บ้านในการแก้ปัญหายาเสพติด ในขณะที่ที่ประชุมชาวบ้านร่วมกันเสนอสรุปได้ว่า “จะต้องร่วมมือกันสร้างเครือข่าย โดยแบ่งตามความสัมพันธ์ทางตรง คือ ความเป็นเครือญาติ ซึ่งเป็นเครือข่ายธรรมชาติ และความสัมพันธ์ทางอ้อม คือ กลุ่มชาวบ้าน โดยใช้ความเชื่อความเป็นผู้นำ จะเป็นเครือข่ายทางความคิด เครือข่ายกิจกรรม เครือข่ายสนับสนุนภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชน รวมทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ดังนั้นสิ่งเหล่านี้จะเกิดได้ต้องได้

เรียนรู้ เช่น การอบรม การศึกษาดูงาน เวทีชาวบ้าน และประชาสังคมหมู่บ้าน การนั่งวางแผนร่วมกันในกลุ่มชาวบ้าน” จากในที่ประชุมของหมู่บ้านมีการเสนอให้เกิดการเป็นเครือข่ายชุมชนในการพัฒนาในการแก้ปัญหายาเสพติดร่วมกัน ทั้งบ้านไร่แดง และบ้านเคื่องก ด้วยเหตุผลของปัญหาและการมีพื้นที่เชื่อมติดกัน รวมทั้งการเคลื่อนไหวประชาสังคมหมู่บ้านร่วมกันในการแก้ปัญหายาเสพติดตามที่ประชุมได้เสนอและสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิ 8 การเคลื่อนไหวประชาสังคมในหมู่บ้านในการแก้ปัญหายาเสพติด

2. การประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาข้อมูลถึงกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน ความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรม ที่จะทำให้กลุ่มสามารถดำเนินการด้านยาเสพติด และเครือข่ายของกลุ่มในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และพึ่งพาทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชน การประเมินองค์กร

ชาวบ้าน ผู้วิจัยและทีมร่วมกับแกนนำหมู่บ้านโดยใช้เทคนิค PRA ในส่วนของแกนนำกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านต่าง ๆ และประชาชนในชุมชน หมู่ละ 20 คน เพื่อสะท้อนข้อมูลศึกษาชุมชนทั้ง 2 ชุมชน ในที่ประชุมได้จำแนกแยกแยะกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านที่มีการรวมตัวกันในหมู่บ้านดังนี้

บ้านไร่แดง หมู่ที่ 8 มีการรวมตัวของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านคือ

1. กลุ่มผู้นำชุมชน (คณะกรรมการหมู่บ้าน)
2. กลุ่มสตรี
3. กลุ่มเยาวชน
4. กลุ่มเกษตรหมุนเวียน
5. กลุ่มผู้สูงอายุ
6. กลุ่มหมอพื้นบ้าน
7. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
8. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข
9. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์
10. คณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์หมู่บ้าน

บ้านเคื่องก หมู่ที่ 9, 10 มีการรวมตัวของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านคือ

1. กลุ่มผู้นำชุมชน (คณะกรรมการหมู่บ้าน)
2. กลุ่มสตรี
3. กลุ่มเยาวชน
4. กลุ่มออมทรัพย์เกษตรกรชาวนา
5. กลุ่มผู้สูงอายุ
6. กลุ่มหมอพื้นบ้าน
7. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
8. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข
9. กลุ่มเลี้ยงปลา
10. กลุ่มข่าวสารเยาวชน
11. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์
12. คณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์หมู่บ้าน

จากการประเมินกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านร่วมกันของผู้วิจัยและทีมกับแกนนำหมู่บ้าน ซึ่งทั้งสองชุมชนมีกลุ่มและองค์กรชาวบ้านคล้าย ๆ กัน ผู้วิจัยสรุปกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านในเวทีชาวบ้านเพื่อให้ที่ประชุมแยกแยะได้ชัดเจนของกลุ่มในมิติสำคัญดังนี้

1. มิติธรรมชาติของกลุ่ม เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากความต้องการร่วมกัน หรือมีปัญหาเดียวกัน ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสตรี กลุ่มหมอพื้นบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเกษตรกรชาวนา เป็นต้น

2. มิติองค์ประกอบของกลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีองค์ประกอบที่สำคัญคล้าย ๆ กัน ได้แก่ วัตถุประสงค์ของกลุ่ม สมาชิกของกลุ่ม คณะกรรมการ การบริหารจัดการ กฎระเบียบ กติกา และความรู้สึกเป็นเจ้าของ

3. มิติของวัตถุประสงค์ เพราะแต่ละกลุ่มมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน เช่น

- กลุ่มเศรษฐกิจ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มออมทรัพย์เกษตรกรชาวนา กลุ่มเลี้ยงปลา กองทุนข้าวสารเยาวชน กลุ่มเกษตรหมุนเวียน เป็นต้น
- กลุ่มสังคม ได้แก่ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่ม อสม. กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มหมอพื้นบ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ คณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์หมู่บ้าน
- กลุ่มการเมือง การปกครอง ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน ประชาคมหมู่บ้าน ฯลฯ

4. มิติขนาดของกลุ่ม ตั้งแต่กลุ่มขนาดเล็กสุด คือ ครอบครัว จนถึงกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านและเครือข่ายกลุ่ม

จากกลุ่มและองค์กรชาวบ้านทั้งบ้านไร่แดงและบ้านเคื่องก แต่ละกลุ่มมีความสำคัญเหมือนกันหมด เพราะเป็นกลุ่มทั้งที่เป็นกลุ่มตามธรรมชาติและกลุ่มจัดตั้งที่เป็นความต้องการของหมู่บ้านที่จะรวมตัวกัน สมาชิกกลุ่มเป็นชาวบ้านในชุมชนเพียงว่าจะตระหนักและต้องการดำเนินกิจกรรมด้านไหน บางคนเข้าไปเป็นสมาชิก เป็นคณะกรรมการเสียแทบทุกกลุ่มที่ชาวบ้านเรียกว่า “สวมหมวกหลายใบ” จึงทำให้แต่ละกลุ่มสามารถเชื่อมโยงผูกพันเป็นเครือข่ายในชุมชน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่ม อสม. สมาชิกส่วนใหญ่จะเป็นคนคนเดียวกัน เป็นต้น นอกจากนั้นในการทำ PRA ทำให้ชาวบ้านได้ทราบถึงกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน เห็นการจำแนกหรือการจัดกลุ่มของกลุ่มชาวบ้านว่า กลุ่มไหนมีการรวมตัวในระดับต่าง ๆ โดยในที่ประชุมเสนอการรวมตัวไว้ 3 ระดับ คือ ระดับเข้มแข็ง ปานกลาง อ่อนแอ และให้ความหมายระดับต่าง ๆ ดังนี้

ระดับเข้มแข็ง หมายถึง เป็นกลุ่มที่รวมตัวในระยะยาว มีจำนวนสมาชิกและมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีโครงสร้างของกลุ่ม/องค์กร ที่มีการบริหารจัดการอย่างชัดเจน

ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มกองทุนข้าวสารเยาวชน

ระดับปานกลาง หมายถึง กลุ่มที่มีการรวมตัว มีจำนวนสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมที่ไม่ต่อเนื่องหรือมีการรวมเฉพาะกิจ ตอนมีปัญหาในหมู่บ้านและมีโครงสร้างการบริหารจัดการภายในกลุ่ม ได้แก่ คณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์หมู่บ้าน กลุ่มเกษตรหมุนเวียน กลุ่มหมอพื้นบ้าน กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มออมทรัพย์เกษตรกรชาวนา

ระดับอ่อนแอ หมายถึง เป็นการรวมตัวเฉพาะกิจชั่วคราว ขาดผู้รับผิดชอบและมีกิจกรรมที่ไม่ต่อเนื่อง จากการร่วมกันจำแนกของผู้วิจัยและทีม และแกนนำชาวบ้านไม่พบกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านในระดับนี้ ทั้ง 2 หมู่บ้าน

นอกจากการจำแนกกลุ่มและองค์กรชาวบ้านเป็นระดับต่าง ๆ แล้ว ในที่ประชุมยังได้จำแนกถึงระดับครอบครัวและเครือญาติในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีหน่วยเล็กที่สุดในหมู่บ้านและมีความสำคัญในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาหมู่บ้าน

คุณลักษณะของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน

หลังจากผู้วิจัยได้ดำเนินการประเมินกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านร่วมกับแกนนำชาวบ้านและได้จำแนกแยกแยะกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ผู้วิจัยและแกนนำหมู่บ้านได้กลุ่มที่คิดว่ากลุ่มสามารถเคลื่อนไหวและเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสาเหตุคิดในชุมชนได้ และได้ศึกษาคุณลักษณะของกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน จากเข้าไปทำกิจกรรมร่วม การสังเกต การสัมภาษณ์ ดังมีรายละเอียดคือ

1. กลุ่มผู้นำชุมชน

กลุ่มผู้นำของ 2 หมู่บ้านมีความแตกต่างกัน ในหมู่ที่ 8 บ้านไร่แดง ผู้ใหญ่บ้านหรือที่ชุมชนเรียกว่า “ป้อหลวง” และคณะกรรมการหมู่บ้านมีบทบาทในการปกครองดูแลในหมู่บ้านและพัฒนาหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์ความคิดเห็นในการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า “การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ทุก ๆ คนต้องช่วยกันไม่ใช่เรื่องของผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการอย่างเดียว เพราะทุกคนเป็นเจ้าของชุมชนเหมือนกัน ถ้าเกี่ยวข้องกับงบประมาณจะต้องทำงานร่วมกันในรูปของคณะกรรมการร่วมรับผิดชอบในการจัดการ”

ลักษณะของผู้นำชุมชนและกรรมการ จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนหลาย ๆ คน ได้ให้ความเห็นว่า ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนใจเย็น มีเหตุผล ประนีประนอม จากที่ผู้วิจัยเข้าไปทำงานด้วย เห็นการพัฒนาตนเองของผู้ใหญ่บ้านอยู่เสมอ ไม่ว่าจะประชุมหรืออบรม ผู้นำชุมชนจะเข้า

ร่วมเสมอ ในส่วนของอำนาจตัดสินใจเรื่องปัญหาต่าง ๆ หรือการพัฒนาหมู่บ้านจะอยู่ในรูปของคณะกรรมการ ในด้านการแก้ปัญหายาเสพติดในหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนจะให้ความสำคัญกับกลุ่มเยาวชนมากและทำงานร่วมกับเยาวชน เพราะผู้นำชุมชนมีประสบการณ์ที่ลูกชายเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด การทำงานจะไม่เน้นความรุนแรงแต่จะเน้นวิธีคุยกันและแนะนำสั่งสอน เวลามีปัญหาพ่อแม่บางครั้งเมื่อรู้ว่าลูกคิดยาจะเก็บอารมณ์ไม่อยู่ บางคนก็เอาลูกมามอบให้กับผู้ใหญ่บ้านดูแล “ผมเคยสอนเด็กที่เสพยาและสร้างปัญหาให้กับพ่อแม่ โดยสอบถามความในใจของเด็กและผู้ปกครองและหาทางออกร่วมกับเขา ใช้เวลาตั้งแต่ 09.00 - 12.00 น. 3 ชั่วโมงเต็มๆ” ผู้นำชุมชนเล่าถึงสิ่งที่ได้ดำเนินการแก้ปัญหายาเสพติด นอกจากนั้นผู้นำชุมชนและคณะกรรมการยังสร้างกิจกรรมให้เยาวชนได้ร่วมกิจกรรม เช่น การเล่นกีฬา การเรียนดนตรีพื้นเมือง การอบรมเยาวชน โดยตำรวจมวลชนสัมพันธ์ การอบรมธรรมะโดยเจ้าอาวาส การระดมพลังเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน เป็นต้น

สำหรับในหมู่ที่ 9, 10 บ้านเคื่องก ในกลุ่มผู้นำชุมชน จะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน บางท่านและสมาชิก อบต. ของหมู่บ้าน ที่ให้ความสำคัญในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาหมู่บ้าน ในขณะที่ผู้นำชุมชนจะมีภารกิจในการดูแลธุรกิจส่วนตัวมากกว่า และหมู่บ้านก็มีการพัฒนาได้เป็นอย่างดี เพราะความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านที่มีโครงสร้างการจัดการอย่างเป็นระบบ

ลักษณะผู้นำชุมชนและกรรมการหมู่บ้าน จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนหลาย ๆ คน และผู้วิจัยได้เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน การพัฒนาต่าง ๆ จะเน้นที่คณะกรรมการที่หลากหลายร่วมกันตัดสินใจ ในด้านการแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่บ้าน การดำเนินกิจกรรมทางชุมชนจะพยายามดึงเอาเด็กและเยาวชนที่ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดในหมู่บ้านไว้ เหมือนกับการสร้างรั้วให้กับเด็กและเยาวชน เพื่อไม่ให้เขาหลุดเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ถ้าจะหลุดจริง ๆ ก็ขอให้มีส่วนน้อย “ผมเคยคุยกับผู้ค้ายาเสพติดตรง ๆ ว่า กลุ่มเยาวชนที่ผมทำงานและมีกิจกรรมร่วมกัน คุณขายก็ขายไป แต่ขออย่ามายุ่งกับกลุ่มเด็กเหล่านี้เด็ดขาด ซึ่งเขาก็รับปากแต่เราก็เชื่อใจไม่ได้” สมาชิก อบต. ในหมู่บ้านพูดถึงสิ่งที่ชุมชนได้ใช้ความพยายาม นอกจากนั้นยังส่งเสริมกิจกรรมให้กับเด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน เช่น การตั้งกองทุนข่าวสารของเยาวชน การเรียนดนตรีพื้นเมือง การเล่นกีฬา ในส่วนของเด็กที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการติดยา ก็ให้เยาวชนที่เป็นเพื่อนสนิทกันชักชวนเข้ามาร่วมกิจกรรม โดยไม่มีการบังคับ ในระยะยาวอาจจะส่งผลดีกับเด็กที่กลับตัวได้ จะให้โอกาสเด็กเสมอ

สรุปแล้วผู้นำชุมชนมีบทบาทในการดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติดเพราะสถานภาพของผู้นำชุมชนสามารถประสานงานได้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทั้งยังเป็นบุคคลที่

ชาวบ้าน ให้ความนับถือเป็นที่ปรึกษาแก่คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้นำชุมชนยังมีอำนาจตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ และปัญหาเรื่องยาเสพติดเป็นปัญหาทางสังคม ซึ่งทุกคนในชุมชนต้องร่วมมือกันแก้ไข แต่ถ้าผู้นำไม่เห็นด้วย การดำเนินการย่อมมีอุปสรรค ดังนั้นการให้ผู้นำชุมชนรับรู้สภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดปัญหาเสพติด พร้อมทั้งได้รับรู้สภาพปัญหานั้นด้วยตัวเอง ประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาจะทำให้ผู้นำชุมชนเกิดความตระหนักและมีกลไกในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

2. กลุ่มสตรี

กลุ่มสตรีทั้งบ้านไร่ดงและบ้านเคื่องกเป็นกลุ่มที่มีบทบาทตั้งแต่ภายในครอบครัว จึงเป็นทั้งผู้ให้ความรู้ ผู้ถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ให้คนในครอบครัว ในหมู่บ้านแม่บ้านก็เด่นชัดในเรื่องการช่วยเหลือกิจกรรมที่เป็นงานของหมู่บ้าน แม้ว่าจะมีข้อจำกัดด้านเวลา แต่ก็มีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของตนเอง ทั้งยังเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอื่นในหมู่บ้าน โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำชุมชนได้เป็นอย่างดี สามารถประสานงานกับกลุ่มสตรีในหมู่บ้านให้มาร่วมกลุ่มทำงานที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิต ได้แก่ การรวมตัวทางด้านการออมทรัพย์เพื่อการผลิต และบทบาทของแม่บ้านในด้านการป้องกันยาเสพติด คือ เป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ครอบครัวและเยาวชนให้ห่างไกลยาเสพติด ซึ่งเป็นจุดเด่นของกลุ่มสตรีที่ควรเป็นผู้ที่เข้ามาเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนต่อไป

3. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

การดำเนินกิจกรรมในการพัฒนาหมู่บ้านทางด้านสุขภาพอนามัยและเป็นกลุ่มองค์กรหนึ่งที่มีบทบาทในการป้องกันยาเสพติดในหมู่บ้าน เนื่องจากลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์และทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งมีพื้นฐานในการเตรียมความพร้อมในการรวมตัว มีความเสียสละ มีความสามัคคีในกลุ่ม ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการยึดหลักประชาธิปไตย เน้นการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน นอกจากนี้ อสม. ยังเป็นผู้ได้รับข้อมูลข่าวสารและการสนับสนุนความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดจากภายนอกชุมชนอยู่เสมอ และที่สำคัญกลุ่ม อสม. มีกิจกรรมการดำเนินงานด้านยาเสพติดในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เช่น การรณรงค์ด้านยาเสพติดในตำบล การถ่ายทอดความรู้ด้านยาเสพติดให้กับกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบการพูดคุยในส่วนตัว การพูดในที่ประชุม เลี่ยงตามสายของหมู่บ้าน ตลอดจนการติดตามเยี่ยมบ้าน ให้คำแนะนำแก่ครอบครัวที่มีลูกที่กำลังเป็นวัยรุ่น กลุ่ม อสม. จึงเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องการดำเนินการเรื่องยาเสพติดใน

หมู่บ้าน เป็นแกนนำในการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ทางราชการและประชาชนในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี

4. กลุ่มเยาวชน

เป็นกลุ่มที่สมาชิกส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยเรียนและวัยทำงาน เวลาส่วนใหญ่จะให้แก่วรรณกรรมหนังสือและการทำงานเป็นหลัก ถึงแม้ว่าเวลาจะน้อย แต่เยาวชนทั้งบ้านไร่และบ้านเคื่องก็มีเวลาร่วมกิจกรรมของหมู่บ้าน และเป็นตัวแทนของหมู่บ้านในการทำกิจกรรมร่วมกับทางตำบล การรวมตัวของกลุ่มเยาวชนเป็นการรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมของกลุ่มตัวเอง โดยมีคณะกรรมการบริหารตามโครงสร้างของเยาวชนหมู่บ้านและร่วมเป็นตัวแทนเป็นคณะกรรมการเยาวชนตำบลในนามของ “ศูนย์เยาวชนตำบลวังมุง” ทำให้เป็นการสร้างความสัมพันธ์พบปะกันมากขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เช่น การรวมตัวในการทำกองทุนข้าวสารของเยาวชนของหมู่ที่ 5, 6, 7, 9 ทำให้บ้านไร่ หมู่ที่ 8 ได้นำไปศึกษาและจัดตั้งกองทุนข้าวสารเยาวชนโดยการบริหารจัดการของกลุ่มเยาวชนเอง เกิดการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน ดังนั้นการเป็นกลุ่มสมาชิกที่มีความคิดแปลกให้เรียนรู้อยู่ตลอด เป็นคนรุ่นใหม่ที่จะช่วยเหลืองานของหมู่บ้านมาด้วยดี และในขณะเดียวกันก็จัดได้ว่าเป็นทรัพยากรที่น่าห่วงใย เนื่องจากมีเยาวชนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ซึ่งการที่เยาวชนได้รวมตัวกันในชุมชน จึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญและจะเกิดผลดีในการเข้ามาเคลื่อนไหวประชาสัมพันธ์ในการแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อีกระดับหนึ่ง

5. กลุ่มผู้สูงอายุ

เป็นกลุ่มคนที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ผู้สูงอายุนอกจากจะคอยดูแลสั่งสอนคนในครอบครัวแล้วยังคอยดูแลลูกหลานในครอบครัวแทนพ่อแม่ที่จะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ตลอดถึงลูกหลานที่กำลังหาพ่อแม่ที่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ จึงจัดว่าเป็นกลุ่มคนที่ได้รับรู้สภาพปัญหาโดยตรงและสามารถใช้ประสบการณ์ในการดำรงชีวิตมาแก้ไขปัญหาดังกล่าว ของชุมชนได้ดี เป็นตัวอย่างของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำบุญ การอบรมสั่งสอนลูกหลาน การให้กำลังใจ เป็นต้น ดังนั้นกลุ่มผู้สูงอายุจึงจัดเป็นองค์กรชุมชนตามธรรมชาติ ที่จะเข้ามาเป็นแกนนำในการดำเนินการด้านยาเสพติดในชุมชนระดับหนึ่ง เพราะชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ บางคนเคยเป็นกรรมการหมู่บ้าน กรรมการวัด ทั้งยังเป็นกลุ่มที่มีความพร้อมทั้งทางด้านเวลา จิตใจ สามารถประสานกับพระสงฆ์ และคนที่เคยบวชเรียนเป็นพระภิกษุ สามเณร ที่ชาวบ้านเรียกว่า พ่อน้อย พ่อหนาน ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตใจ เป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ ในหมู่บ้าน

เช่น การสืบทอด พิธีสะเดาะเคราะห์ การสู่ขวัญชาวบ้าน จะเชิญผู้ชำนาญในเรื่องพิธีการ และเป็นผู้ให้คำปรึกษา ขั้นตอนของพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันในหมู่บ้านเป็นอย่างดี

6. ระดับครอบครัวและเครือญาติ

จากการศึกษาโดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการนำ PRA กับชาวบ้านในชุมชน อีกกลุ่มหนึ่งที่มีกลไกการดำเนินงานที่ส่งผลต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน คือ ครอบครัวและเครือญาติ ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุดของการป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพจิต ความรัก ความผูกพันระหว่างพ่อ แม่ ลูก สามี ภรรยา เป็นจุดทำให้เกิดการยอมรับและการช่วยเหลือ เวลามีปัญหาเริ่มตั้งแต่การถ่ายทอดความรู้ การว่ากล่าว ตักเตือน การป้องกันมิให้ไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดและเมื่อรู้ว่าลูกหลานในครอบครัวติดยาเสพติด ครอบครัวก็มีวิธีการการปฏิบัติต่อผู้ติดยาเสพติดอย่างเอื้ออาทรทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนั้นยังมีบางครอบครัวไปปรึกษาคนที่เป็นที่พึ่งในชุมชนโดยเฉพาะผู้นำชุมชนหรือไม่ก็พาลูกหลานไปบำบัด ณ ศูนย์บำบัดยาเสพติดภาคเหนือ เพราะคิดว่าจะสามารถทำให้ลูกหลานเลิกยาเสพติดอย่างถาวรได้ หลังจากที่ผ่านมาการบำบัดแล้วกลับมาที่ครอบครัวก็จะพูดให้กำลังใจหรือไม่ก็พาไปทำบุญ สะเดาะเคราะห์ที่วัด อย่างไรก็ตามบางครอบครัวก็พยายามที่จะปกป้อง ปกปิดลูกหลานที่ติดยาเสพติด และจะปฏิเสธเวลาที่ถูกถาม แต่ครอบครัวทราบว่าชาวบ้านก็จะรู้อยู่เสมอว่าใครบ้างที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในชุมชน

สรุปได้ว่า ครอบครัวมีวิธีการในการแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้เพราะยาเสพติดเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัว ครอบครัวมีส่วนรับรู้ถึงสภาพปัญหา รู้ถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในครอบครัว เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รู้ถึงวิธีดำเนินการแก้ไขปัญหา และเมื่อดำเนินการไปแล้วก็รู้ถึงผลแห่งการปฏิบัตินั้น จึงส่งผลถึงการมีส่วนร่วมในการดำเนินการเรื่องยาเสพติดในชุมชน ครอบครัวเข้าไปมีส่วนร่วมเพราะปัญหานี้ได้เกิดขึ้นในครอบครัวมาแล้ว

ระดับเครือญาติ

เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมภายในหมู่บ้าน นอกเหนือไปจากพ่อแม่ พี่น้อง ซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวขยาย กลุ่มเครือญาติของชาวบ้านแต่ละคนจะประกอบไปด้วยผู้สืบเชื้อสาย ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ซึ่งเรียกกันว่า “ญาติ” กลุ่มเครือญาติเดียวกันจะได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อมีคนในครอบครัวติดยาเสพติด กลุ่มเครือญาติก็จะเข้ามาเกี่ยวข้องกัน บทบาทของเครือญาติในด้านการแก้ปัญหาสุขภาพจิตเริ่มตั้งแต่การ

ถ่ายทอดความรู้ การว่ากล่าวตักเตือนให้ระวังตนเองอย่าเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด เมื่อมีลูกหลานติดยาเสพติด เครือญาติก็จะให้กำลังใจ ให้คำแนะนำในการปฏิบัติตนเอง ไม่แสดงอาการรังเกียจ ในรายที่ปฏิเสธการเกี่ยวข้องกับยาเสพติด เครือญาติก็จะให้การปกป้องโดยการปฏิเสธ แต่ในรายที่ยอมรับ ญาติก็จะยอมรับและหาทางออกร่วมกันด้วยความเห็นใจพ่อแม่ บางรายที่ไม่มีเงินที่จะไปบำบัด เครือญาติก็จะรวบรวมเงิน แล้วนำรถพาไปส่งเพื่อเข้ารับการบำบัด (ข้อมูลจากการสังเกตและสัมภาษณ์ญาติผู้ติดยาเสพติด) จะได้เห็นได้ว่าเครือญาติเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีคุณลักษณะในการช่วยเหลือและมีส่วนร่วมในเรื่องยาเสพติดในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นกลุ่มที่เข้าใจสภาพปัญหาเสพติดเช่นเดียวกับครอบครัวผู้ติดยาเสพติด

7. เครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน

7.1 เพื่อนบ้าน

เพื่อนบ้านเป็นคุณลักษณะที่เป็นเครือข่ายของบุคคลที่อยู่ในหมู่บ้าน อาจจะ เป็นวัยเดียวกัน เพศเดียวกัน ตลอดจนคนที่อยู่ในหมู่บ้านที่ไม่ได้เป็นญาติแต่คุ้นเคยกัน เพื่อนบ้านจะมีบทบาทในการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา ให้ความช่วยเหลือตามความจำเป็น ในด้านจิตใจ เพื่อนบ้านไม่แสดงอาการรังเกียจ ยังไปมาหาสู่กันตามปกติ ช่วยกิจกรรมของกันและกัน ถ้าถูกเรียกร้องให้ช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในครอบครัว บางครั้งก็ไปเยี่ยมหากผู้ติดยาเสพติดต้องเข้ารับการบำบัด ถ้าไม่ได้ไปก็จะคอยถามไถ่ความเป็นอยู่ เพื่อนบ้านจะถือเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าเป็นเพื่อนบ้านสนิทกันมักจะมีของฝากให้เสมอ ในด้านสังคมเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันหรือใกล้ชิดกัน จะหลีกเลี่ยงการตอบคำถามของชาวบ้านเกี่ยวกับการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด บางกรณีผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในลักษณะการค้า และสร้างแหล่งมั่วสุมให้กับเยาวชน เพื่อนบ้านก็จะแสดงความไม่พึงพอใจ และจะจับตาดูการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จะพยายามตักเตือนลูกหลานในหมู่บ้าน สรุปแล้วเพื่อนบ้านเป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งในหมู่บ้านที่มีความสำคัญกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ดังนั้นการดำเนินงานเรื่องยาเสพติดในชุมชน กลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน เพราะเป็นกลุ่มบุคคลที่รับรู้สภาพปัญหาและมีความสามารถจัดการกับปัญหา เรื่องยาเสพติดได้ระดับหนึ่งในชุมชน

7.2 องค์กรภายนอกชุมชน

เป็นกลุ่มหรือองค์กรภายนอกที่เข้ามาดำเนินงานเรื่องยาเสพติดในชุมชน จะมีองค์กรทางราชการและองค์กรภาคเอกชน องค์กรที่มาจากทางราชการที่เข้ามาดำเนินงานเรื่องยาเสพติดหลายหน่วยงาน ตั้งแต่หน่วยงานสาธารณสุข หน่วยงานจากหน่วยงานปกครอง หน่วยงาน

พัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย โรงเรียน และศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน องค์กรเหล่านี้มีเจ้าหน้าที่เข้ามาจัดกลุ่มเป้าหมาย เข้ารับการอบรมเรื่องยาเสพติดโดยเป็นการให้ความรู้ทางเดียว ซึ่งการจัดทำไม่ต่อเนื่อง และไม่ครอบคลุมต้องขึ้นอยู่กับงบประมาณที่ได้รับจัดสรร สำหรับองค์กรภาคเอกชนที่เข้ามาดำเนินงานเรื่องยาเสพติดในชุมชนในระยะ ปี 2543 – 2544 มีมูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน มาจัดเวทีชาวบ้านเรื่องโรคเอดส์และยาเสพติดในกลุ่มของผู้นำชุมชน และจัดอบรมและค่ายในกลุ่มเยาวชน พร้อมทั้งสนับสนุนสื่อ เช่น เอกสาร แผ่นพับ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าองค์กรทั้งภาคราชการและภาคเอกชนมีบทบาทในการดำเนินงานเรื่องยาเสพติดในชุมชน ในลักษณะการให้การช่วยเหลือและสนับสนุนตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เมื่อชุมชนดำเนินงานเรื่องยาเสพติด องค์กรเหล่านี้จะเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชุมชนสามารถดึงไปใช้และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามความสามารถของชุมชนในการประสานกับองค์กรต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าปรากฏการณ์ในการดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติดไม่สามารถเกิดขึ้นได้เองแต่มีเงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดกลไกและวิธีการในการแก้ปัญหายาเสพติด เงื่อนไขที่สำคัญคือ ชุมชนมีผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดและมีผู้ที่ได้รับผลกระทบจากยาเสพติด ซึ่งชุมชนจำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือตามบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ที่มีอยู่

เรื่องยาเสพติดเป็นเรื่องซับซ้อนของสังคมและเป็นผลผลิตของการพัฒนาและแทบทุกแง่มุมของยาเสพติดเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ดังนั้นการพิจารณาทางเลือกเพื่อดำเนินงานต่อปัญหายาเสพติดจึงควรเน้นการดำเนินงานทางสังคม โดยให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทั้งในเรื่องการสร้างความรู้ความเข้าใจ การปลูกฝังทัศนคติที่ดี การอยู่ร่วมกับผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด การให้คุณค่าทางจิตใจ การพินิจความเป็นมนุษย์ของทุกคน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดเกิดความตระหนักในความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น

การประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายของกรชาวบ้านที่มีอยู่ในหมู่บ้านไร้ดงและบ้านเดื่องก ผู้วิจัยพบว่าบุคคลที่เป็นผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติเป็นบุคคลที่เหมาะสมในการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เพราะเป็นบุคคลที่มีความพร้อมที่จะรับสิ่งใหม่ ๆ หรือแนวคิดใหม่ ๆ ส่วนกลุ่ม/องค์กรอื่นในชุมชนก็เป็นส่วนสำคัญทั้งกลุ่มที่ถูกจัดตั้งและที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ผู้วิจัยมุ่งความสนใจไปที่กลุ่มที่มีความคล้ายคลึงกัน มีธรรมชาติในการมองปัญหาและลักษณะปัญหาใกล้เคียงกัน

การดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน จากการศึกษาถึงแม้ว่าชุมชนจะมีการเคลื่อนไหวโดยมีวิธีการกับปัญหายาเสพติดแล้วก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือ

เหมือนกับการรักษาเยียวตามอาการที่พบ ชาวบ้านมีพลังความสามารถควรได้รับการส่งเสริม เพื่อให้การแก้ปัญหาที่ไม่จำกัดเฉพาะส่วนที่ได้รับผลกระทบเท่านั้น จุดมุ่งหมายของการแก้ปัญหาควรให้ชุมชนได้ร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ ร่วมกันชี้ชัดปัญหา ร่วมกันค้นหาสาเหตุและจัดลำดับตามความต้องการในการแก้ปัญหา ร่วมวางแผนการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหา ร่วมดำเนินการและสรุปบทเรียนร่วมกัน ดังนั้นการนำสิ่งที่ชุมชนมีอยู่แล้ว ปฏิเสธอยู่แล้วมาส่งเสริมภาคประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด จะทำให้เกิดภาคีความร่วมมือและเกิดความมั่นใจในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน ผู้วิจัยและทีมได้ร่วมกับแกนนำชุมชนเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิค PRA สร้างความตระหนักเรื่องยาเสพติดของคนในชุมชน โดยจุดมุ่งหมาย ศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักว่ายาเสพติดเป็นปัญหาของทุกคน ที่ทุกคนควรทำความเข้าใจ ศึกษาเรียนรู้และหาทางป้องกัน และเป็นการส่งเสริมการเคลื่อนไหวของประชาสังคมในการดำเนินงานเรื่องยาเสพติดในชุมชน

3.1 การศึกษาสภาพปัญหาการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด

ผู้วิจัยและทีมได้ใช้กิจกรรมการให้คะแนน การจัดลำดับ และการเชื่อมโยง เช่น กิจกรรมการศึกษาสภาพปัญหา เพื่อสร้างความตระหนักและจิตสำนึกเกี่ยวกับปัญหายาเสพติดในชุมชน ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมนี้ทั้งบ้านไร่ดงและบ้านเดื่องก ในกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านต่าง ๆ โดยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่มีลักษณะร่วมกัน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข และกลุ่มที่มีสมาชิกมีความสนใจ สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมรู้จักและคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี และรู้จักคุ้นเคยกับผู้วิจัยและทีมด้วย การทำ PRA ผู้วิจัยทำกับกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน และกลุ่มที่มีสมาชิกมีความแตกต่างกัน คือ ผู้แทนของกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข และผู้ที่ให้ความสนใจ โดยใช้วิธีการ วัสดุอุปกรณ์เหมือนกัน เวลาที่ทำกิจกรรม จะเป็นช่วงเวลาที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มเยาวชน เวลาช่วงตั้งแต่ 09.00 – 12.00 น. ในวันอาทิตย์และกลุ่มสมาชิกมีความแตกต่างกัน ตั้งแต่ 2 ทุ่มจนถึง 4 ทุ่ม สถานที่โดยส่วนใหญ่บ้านผู้ใหญ่บ้าน (หมู่ที่ 8) และที่วัดเดื่องก (หมู่ที่ 9, 10) ผลการทำกิจกรรมจะออกมาในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน สมาชิกเกิดความตระหนักเรื่องยาเสพติด เพราะสมาชิกได้มองสภาพที่เกิดขึ้นในชุมชนของตัวเองร่วมกัน ทุกคนในชุมชนมีโอกาส

ได้รับผลกระทบจากการที่ยาเสพติดระบาดในชุมชน ซึ่งการทำ PRA ในกลุ่มเป้าหมายมีวิธีการดำเนินงานดังนี้

ในการเตรียมการ ผู้วิจัยและทีมได้นัดกลุ่มเป้าหมายทำกิจกรรมโดยใช้เวลา 09.00 – 12.00 น. วันอาทิตย์ของกลุ่มเยาวชนและกลุ่มสมาชิกที่มีความแตกต่างกัน ตั้งแต่ 2 – 4 ทีม ผู้วิจัยเตรียมวัสดุอุปกรณ์ มีกระดาษรูป ปากกาเมจิก เมล็ดพืชต่าง ๆ เช่น เมล็ดถั่วเขียว ถั่วลิสง ข้าวโพด เม็ดมะขาม เป็นต้น

ในการลงมือปฏิบัติกิจกรรม กลุ่มเป้าหมายจะนั่งเป็นวงกลม โดยผู้วิจัยและทีมนั่งร่วมวงด้วย เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศของความเสมอภาค การยอมรับและให้เกียรติระหว่างกัน ผู้วิจัยเชิญให้ร่วมกิจกรรม โดยมีประเด็นคำถามกลุ่มเป้าหมายที่ละคนว่าเรามีโอกาสได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของยาเสพติดหรือไม่ และทำไม สำหรับกลุ่มเยาวชนก็มีประเด็นคำถามที่ละคนว่า เรามีโอกาสที่จะเสี่ยงต่อการติดยาเสพติดหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดหรือไม่และทำไม

หลังจากนั้นให้กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย แบ่งกลุ่มชาวบ้านหลัก ๆ ให้ละเอียด เช่น กลุ่มผู้ปกครอง เยาวชนหญิง เยาวชนชาย ผู้ติดยาเสพติด ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน อบต. เป็นต้น ในการแบ่งกลุ่มย่อยให้ละเอียดนี้ กลุ่มเป้าหมายที่ร่วมกิจกรรมจะเป็นผู้จำแนกกลุ่มตามความคิดและสภาพความเป็นจริงของชุมชน แล้วให้กลุ่มเป้าหมายช่วยกันประเมินว่าผลกระทบจากการแพร่ระบาดของยาเสพติดในชุมชนเกิดกับกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่ม โดยการให้น้ำหนักและจัดลำดับการได้ผลกระทบ (บรรยากาศจะเป็นการอภิปรายและการโต้เถียงกันอย่างมีชีวิตชีวา ว่ากลุ่มไหนได้รับผลกระทบมาก กลุ่มไหนได้รับผลกระทบน้อย) สำหรับกลุ่มเป้าหมายเยาวชนช่วยกันประเมินความเสี่ยงในการเข้าไปติดยาเสพติด หรือเกี่ยวข้องกับยาเสพติดโดยการให้น้ำหนักและจัดลำดับความเสี่ยง ระดับการได้รับผลกระทบกับความเสี่ยงจะถูกแสดงให้เห็นโดยจำนวนวัสดุที่ใช้ คือ เมล็ดถั่วเขียว เพราะฉะนั้นกลุ่มที่มีเมล็ดถั่วเขียวมากที่สุดคือ กลุ่มที่กลุ่มเป้าหมายร่วมกันและกลุ่มเยาวชนพิจารณาเห็นว่าเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากหรือมีความเสี่ยงมากกว่ากลุ่มที่มีจำนวนถั่วเขียวน้อย

กลุ่มเป้าหมายนี้หลากหลายและกลุ่มเยาวชนมีการตรวจสอบจัดลำดับอีกครั้ง โดยเปิดให้สมาชิกอภิปราย โต้เถียงกันจนกว่าทุกคนจะเห็นพ้องต้องกันกับการจัดลำดับ โดยให้กลุ่มเป้าหมายเขียนเป็นคะแนน แทนเมล็ดถั่วเขียวจนครบตามจำนวนกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ แล้วให้ทุกคนช่วยกันพิจารณาจากกลุ่มที่ได้จัดลำดับไว้ว่าใครเกี่ยวข้องกับบ้าง โดยให้สมาชิกทุกคนลากเส้นเชื่อมโยงกันเพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม เช่น ในการทำ PRA กับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย กลุ่มผู้ปกครองและกลุ่มผู้เสพจะเป็นผู้ได้รับผลกระทบมากที่สุด แล้ว

ลากเส้นเชื่อมโยงไปสู่กลุ่มเยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน อบต. กลุ่มเครือข่าย และชาวบ้านทั่วไป ส่วนกลุ่มเยาวชนก็ลากเส้นเชื่อมโยงสู่กลุ่มเยาวชนชาย เยาวชนหญิง กลุ่มมั่วสุม เป็นการลากเส้นเชื่อมโยงระหว่างกันมากขึ้น กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะเริ่มเข้าใจว่า ทุกกลุ่ม ทุกคนในชุมชนจะเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของยาเสพติดทั้งทางตรงและทางอ้อม ขณะเดียวกัน กลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมจะเริ่มเข้าใจว่า ทุกคนทุกกลุ่มเสี่ยงต่อการติดยาเสพติด หากไม่รู้และเข้าใจในความตระหนักต่อปัญหาเสพติดก็อาจจะทำให้ตัวเองกลายเป็นผู้ติดยาเสพติดได้

จากการที่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย และกลุ่มเยาวชน ได้ร่วมกิจกรรม PRA ในครั้งนี้ จบลงด้วยการที่กลุ่มเป้าหมาย ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เข้าใจสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของกลุ่ม ตลอดจนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความตระหนักและจิตสำนึกในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดต่อตนเอง ครอบครัวและชุมชน

3.2 การร่วมกันชี้ชัดความต้องการที่แท้จริงในการแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน

หลังจากที่ผู้วิจัยและทีมพร้อมด้วย แกนนำชุมชนได้ศึกษาสภาพปัญหาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ผลของการทำกิจกรรมทำให้กลุ่มแกนนำมีความรู้ความเข้าใจ และตระหนักถึงการแพร่ระบาดของยาเสพติดของชุมชน มองปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาของชุมชน ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มแกนนำหมู่บ้านทั้งบ้านไร่แดงและบ้านเคื่องกเจอกันอีก 1 ครั้ง หลังจากที่ได้ศึกษาสภาพปัญหายาเสพติดในชุมชน 2 สัปดาห์ โดยที่บ้านไร่แดง ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประสาน และบ้านเคื่องกสมาชิก อบต. เป็นผู้ประสานและนัดหมายสมาชิกแกนนำคนอื่น ๆ เข้าร่วมประชุมทำกิจกรรมกลุ่มในการชี้ชัดความต้องการที่แท้จริงในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน เป็นการให้คะแนนตามคุณสมบัติและจัดลำดับโดยผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้กลุ่มแกนนำในชุมชนได้มองเห็นการแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชนมากกว่า มองว่าปัญหายาเสพติดที่มีในชุมชนเป็นเรื่องของคนนอก เช่น หน่วยราชการที่ต้องแก้ไขให้ชุมชนแต่ฝ่ายเดียว ซึ่งในประชุมได้ชี้ชัดและเห็นความพร้อมและความเหมาะสมที่จะดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชนเช่นเดียวกับปัญหาอื่น ๆ ด้วย

ในการประชุมขณะที่ทำกิจกรรม ผู้วิจัยได้กระตุ้นให้สมาชิก แกนนำชุมชนช่วยกันคิด แลกเปลี่ยนข้อมูล จนสามารถสรุปได้ว่าปัญหายาเสพติดในชุมชนทุกคนควรมีส่วนร่วมในการจัดการและแก้ไขภายในชุมชน ที่ประชุมมีข้อตกลงในการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน และได้มีการนัดหมาย กันรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำมาประชุมร่วมกัน อีกครั้ง

ปัญหาที่พบจากการทำกิจกรรม PRA คือ สมาชิกยังขาดความเชื่อมั่น ในการที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหายาเสพติดได้ ถ้าให้ทำโดยชุมชนเอง จะเห็นจากคำพูดของนายคำปวน ฟองจันทร์ตา

สมาชิก อบต. บ้านดื่องก กล่าวว่ “ถ้าจะหือเฮแก้ปัญหายาเสพติด คงยาก หน่วยราชการต้องเข้ามาช่วยหมู่บ้านได้ย” ซึ่งผู้วิจัยและทีมได้ให้กำลังใจและสะท้อนศักยภาพของชุมชนในการรวมตัวกันที่ทำได้ไว้ในชุมชน เช่น การแก้ปัญหาล้างแวล้อม และการระดมทุน เป็นต้น

3.3 การจัดการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

หลังจากศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนโดยกระบวนการ PRA ผู้วิจัยได้ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน โดยดำเนินกิจกรรมร่วมกับกลุ่มและองค์กรชาวบ้านแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อเป็นการตรวจสอบสภาพปัญหา และความต้องการที่แท้จริง ที่จะนำไปสู่การกำหนดกลวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีกระบวนการ ดังนี้

1) ในกลุ่มผู้นำชุมชน ได้จัดการเรียนรู้เพื่อปรับกระบวนทัศน์ ให้กับผู้นำชุมชน ในการที่จะทำงานเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมในหมู่บ้านของตนเอง การจัดการเรียนรู้แก่ผู้นำชุมชน ผู้วิจัยจะเชิญร่วมประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอกชุมชน เช่น การประชุมประชาสังคมตำบล ภาคิความร่วมมือของอำเภอสารภี การเข้าร่วมโครงการสร้างเสริมสมรรถนะชุมชน ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ การประชุมร่วมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในการแก้ไขปัญหายาเสพติดและพัฒนาชุมชนกับองค์กรภาคเอกชน ได้แก่ มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และมูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน เป็นต้น โดยผู้วิจัยจะส่งผู้นำชุมชนของบ้านไรร่อง ได้แก่ พ่อหลวงจำลอง ไจมา และนางสาวสุริสา สุวรรณเลิศ และบ้านดื่องก ได้แก่ นายอินคำ แสงส่อง และนายคำปวน ฟองจันทร์ดา เข้าร่วมการประชุม เวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกครั้ง จนผู้นำชุมชนเข้าใจหลักคิของประชาสังคม และสามารถจัดวิธีการให้เกิดการเคลื่อนไหวประชาสังคมในหมู่บ้านของตนเอง ในการพัฒนา และแก้ไขปัญหายทุกด้าน จากคำพูดของพ่อหลวงจำลอง ไจมา ที่ว่า “ผมทำงานในหมู่บ้านทุกอย่างในการพัฒนาและการแก้ไขปัญหายจะต้องผ่านการนำประชาคมหมู่บ้านก่อนเพราะทุกคนเป็นเจ้าของหมู่บ้าน พ่อหลวงมิใช่เจ้าของหมู่บ้านคนเดียว”

2) การอบรมคณะกรรมการหมู่บ้าน และแกนนำประชาคมหมู่บ้าน ผู้วิจัยและทีมได้ดำเนินการจัดการอบรมแบบมีส่วนร่วม (Participatory Training) การอบรมไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน แต่จะเป็นการสอน การเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านเองในขณะที่นักวิจัยก็เรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านเช่นกัน ซึ่งทีมวิจัยทำกิจกรรมร่วมกับคณะกรรมการและแกนนำประชาคมหมู่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน โดยแยกทำแต่ละชุมชน ะ ละ 20 คน รูปแบบการอบรมเป็นกลุ่มย่อย (Group Training) ใช้ปัญหายาเสพติดเป็นฐานการเรียนรู้ในชุมชน (Problem Based Learning) ผู้ร่วมอบรมมีโอกาสได้

อภิปรายโต้เถียงระหว่างกัน (Interpersonal Interaction) ผู้วิจัยได้มีประเด็นคำถาม ให้เกิดการอภิปรายในที่ประชุมดังนี้

- ปัญหา (ทุกข์) ของหมู่บ้าน ที่เกิดจากการแพร่ระบาดของยาเสพติดมีหรือไม่ และอย่างไรบ้าง
- สาเหตุของปัญหา (สมุททัย) เกิดจากอะไร? ทำไมถึงเกิด เกิดกับใคร ?
- แนวทางการแก้ไขปัญหา (นิโรธ) ควรจะอย่างไร? ที่จะนำไปสู่ปัญหา ลดลงหรือหมดสิ้นไปจากชุมชน
- การแก้ไขปัญหายาเสพติด (มรรค) จะทำอะไร อย่างไรบ้าง?

จากการจัดอบรมคณะกรรมการหมู่บ้านและแกนนำประชาคมหมู่บ้าน เป็นการเรียนรู้ร่วมกันเป็นอย่างดี มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เป็นผลให้เกิดการเรียนรู้ตนเองในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ที่สำคัญการอบรมทำให้เกิดการทำงานเป็นทีม ได้เรียนรู้ภูมิหลังต่าง ๆ กัน และความคิดเห็น ของแต่ละคน สร้างความมั่นคงทางอารมณ์ และมีความตั้งใจที่จะร่วมกันดำเนินกิจกรรมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนในขณะที่ผู้วิจัยและทีมช่วยเป็นสื่อให้ผู้ร่วมอบรมเกิดการคิด แก้ไขปัญหาอย่างองค์รวมในชุมชนอีกด้วย

3) การให้การศึกษาเรื่องยาเสพติด กลุ่มแกนนำ ได้ให้ความคิดเห็นว่า ปัจจุบันชาวบ้านมีความรู้เรื่องยาเสพติดเป็นอย่างดีทั้งจากหน่วยราชการ องค์กรเอกชน สื่อมวลชนและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน แต่การสร้างจิตสำนึก เป็นสิ่งที่สำคัญและควรทำในลักษณะการจัดการศึกษาที่หลากหลายรูปแบบให้สอดคล้องกับกลุ่มและสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมทุกชนิด เข้ากับการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ดังนี้

3.1) การพูดคุยตัวต่อตัว เช่น ชาวชนกับชาวชน แม่บ้านกับแม่บ้านผู้นำชุมชนกับแกนนำหมู่บ้าน ซึ่งถือว่าเป็นสื่ออย่างหนึ่งในการที่จัดการเรียนรู้ระหว่างกันและกันในชุมชนในการที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เป็นการเชื่อมเครือข่ายของชาวบ้านและเข้าร่วมเวทีประชาสังคม การสื่อสารในลักษณะที่ในชุมชนพูดคุยกัน ประเด็นเดียวกันที่มองเห็นปัญหาของหมู่บ้าน ในโอกาสต่าง ๆ ที่ไม่เป็นทางการ เช่น การประกอบอาชีพ ในงานบุญงานพิธีกรรมในหมู่บ้านหรือตามแหล่งชุมชนที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งทั้ง 2 ชุมชนจะมีแหล่งเหล่านี้คล้าย ๆ กัน

3.2) การอบรมกลุ่มกลุ่มต่าง ๆ เมื่อกลุ่มต้องการ

- อบรมกลุ่มเยาวชนในการเล่นดนตรีพื้นเมือง โดยเชิญวิทยากรจากข้างนอกมาสอน ทั้งสองหมู่บ้าน ตลอดจนหาวัสดุ/อุปกรณ์ การเล่นดนตรีไว้กับหมู่บ้านและจัดโอกาส

ในการแสดงออกด้านดนตรีพื้นเมืองของเยาวชน เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ตำบล และระดับอำเภอ จังหวัด เป็นการเสริมรายได้พิเศษให้กับเยาวชนอีกด้วย

- การอบรมผู้ปกครองและเยาวชนในหมู่บ้านในหัวข้อเรื่อง “ภาวะทางอารมณ์ที่มีผลต่อบุตรหลาน” ของหมู่บ้านไร่แดง โดยทางหมู่บ้านเชิญวิทยากรจากโรงพยาบาลสวนปรุงออกมาบรรยายให้กับหมู่บ้าน และทำกิจกรรมร่วมกันของเยาวชนและผู้ปกครองบอกความรู้สึกระหว่างกัน ทั้งขยายกิจกรรมร่วมกันในครอบครัวสู่ในชุมชนของตนเองในขณะที่หมู่บ้านต้องกักตัวที่บ้านในกลุ่มผู้ปกครองโดยเชิญวิทยากรที่หลายหลายได้แก่ นายตำรวจ ครูข้างถนน และโรงพยาบาลสวนปรุง มาร่วมอภิปรายทำให้ทราบถึงสถานการณ์ปัญหาเยาวชน และวิธีการดูแลลูกหลานในปัจจุบัน

- ค่ายเยาวชนสัมพันธ์ ร่วมกับศูนย์เยาวชนตำบลขัวมุง โดยนำเยาวชนทั้งสองหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่น ๆ เข้าค่าย ณ ค่ายนเรศวร อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 2 คืน 3 วัน เป็นการนำเยาวชนไปเรียนรู้สภาพสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชนฝึกทักษะชีวิตแก่เยาวชน ในการยอมรับและปฏิเสธสิ่งที่จะเข้ามาในชีวิตอย่างเหมาะสม

4) การระดมทุนของกลุ่มเยาวชนหมู่บ้านไร่แดง เป็นการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านเรื่องกองทุนข้าวสาร จึงเกิดการระดมทุน ของกลุ่มเยาวชนโดยการจัดทำผ้าป่ากองทุนข้าวสารในหมู่บ้าน ทั้งขอรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนต่าง ๆ ได้แก่ จาก พัฒนาชุมชน (ทีมวิจัย) ประสานงบจาก สขช. จำนวน 5,000 บาท จากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในพื้นที่ ขณะที่ผู้นำชุมชน และกรรมการหมู่บ้านจัดสรรกองทุนของหมู่บ้านให้เยาวชนกู้ยืมเป็นการหมุนเวียน ในกองทุนข้าวสาร 10,000 บาท เกิดการบริหารจัดการ ร่วมกันของเยาวชนและผู้ใหญ่ของทั้ง 2 หมู่บ้าน

กลุ่มและแกนนำหมู่บ้านนอกจากจะร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เรื่องการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนแล้วยังถามทีมวิจัยถึงสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ของเยาวชน และสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน เช่น แกนนำหมู่บ้านจะถามว่าได้ฟังข่าวต่าง ๆ ถึงปัญหาเยาวชนปัจจุบัน จึงอยากมาให้กลุ่มเยาวชนไปศึกษาดูงานให้เห็นสิ่งที่เขาได้เรียนรู้เกิดความเข้าใจ และกลัวไม่เข้าใจเกี่ยวกับยาเสพติดผู้วิจัยได้เสนอถึงการศึกษาว่า ต้องมีการเตรียมกลุ่มเป้าหมาย ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีจุดประสงค์ที่แน่นอนว่าจะไปศึกษาดูงานกลุ่ม หรือสถานที่ศึกษาดูงานอย่างไร จะเข้าไปศึกษาส่วนไหนบ้างเพื่อเป็นการเรียนรู้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน วัตถุประสงค์ของการศึกษาดูงานมีดังนี้

1. เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายคือ เยาวชนและแกนนำชุมชน ได้เรียนรู้ประสบการณ์จริงกับสถานการณ์ปัจจุบัน
2. เป็นการให้การศึกษาแก่เยาวชน และแกนนำชุมชน

3. เพื่อกระตุ้นให้เกิดการรวมพลังของชุมชนทำกิจกรรมการป้องกันและ
แก้ไขปัญหายาเสพติด และนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน

การกำหนดวัตถุประสงค์ก่อนไปศึกษาดูงานได้ใช้เวลาในการพบปะพูดคุยกัน
หลายครั้ง ในที่สุดที่ประชุมได้ตกลงสถานที่ศึกษาดูงานไว้ 2 จุด ดังนี้

1. สถานพินิจคุ้มครองเด็ก จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีคุณบุญธรรม บุญหมื่น ที่
ปรึกษาของหมู่บ้านไร่ดงหมู่ที่ 8 ปฏิบัติงานหัวหน้าส่วนราชการอยู่ที่นี่
2. ศูนย์บำบัดยาเสพติดภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

หลังจากนั้นมีการเตรียมการศึกษาดูงานโดยมีการแบ่งความรับผิดชอบกันใน
กลุ่มแกนนำ ตั้งแต่การจัดเตรียมพาหนะเดินทาง การจัดเตรียมอาหาร การจัดซื้อของที่ระลึก สำหรับ
การประสานงานสถานที่ศึกษาดูงาน ทางทีมวิจัยเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ

สถานที่ศึกษาดูงานแห่งแรกคือ สถานพินิจคุ้มครองเด็ก จังหวัดเชียงใหม่
เพื่อให้แกนนำชุมชนและเยาวชน ได้เรียนรู้กับสภาพความเป็นอยู่ของเยาวชนภายในสถานพินิจฯ
และฟังวิทยากรผู้บรรยายถึงสถานการณ์ปัญหาที่ทำให้เด็กและเยาวชนต้องเข้ามาอยู่ในสถานพินิจฯ
แห่งนี้ ทำให้ทราบถึงคดีที่เยาวชนเข้าไปเกี่ยวข้องคือ คดียาเสพติดทั้งในรูปของผู้ค้าและผู้เสพ เป็น
ส่วนมาก หลังจากฟังการบรรยายจากวิทยากรทางเยาวชนในชุมชน ได้ร่วมแข่งกีฬาเชื่อม
ความสัมพันธ์กับเยาวชนในสถานพินิจฯ ได้แก่ แข่งวอลเลย์บอลหญิง และแข่งฟุตบอลชาย

สถานที่ศึกษาดูงานแห่งที่ 2 คณะแกนนำชุมชน และเยาวชนได้ไปศึกษาดูงาน
ที่ศูนย์บำบัดยาเสพติดภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ผู้บรรยายคือ พยาบาลวิชาชีพโดยพูดถึงผู้ที่เข้ารับ
การบำบัดในส่วนของเยาวชน ส่วนมากจะเป็นการบำบัดผู้เสพยาบ้าหรือแอมเฟตามีน และผู้ที่เข้ารับ
การบำบัดพบว่าจะเป็นผู้ที่ผิดปกติทางสมอง ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปทำให้แกนนำชุมชน
และเยาวชนได้เห็นถึงผลกระทบจากการที่เสพยาเสพติดนาน ๆ

หลังจากการศึกษาดูงาน ทางแกนนำชุมชน เยาวชนและทีมวิจัยได้ประชุม
สรุปผลการศึกษาดูงานทั้งสองชุมชน โดยจัดโอกาสให้ประชาชนที่ไม่ได้ร่วมศึกษาดูงาน เข้ามาร่วม
ฟัง รับรู้ และร่วมสนทนา สรุปสาระสำคัญในประเด็นต่าง ๆ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้กลุ่มเกิด
ความคิดสร้างสรรค์ ในการหาแนวทางจัดกิจกรรมการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
ในชุมชน ซึ่งการศึกษาดูงานทำให้แกนนำชุมชนและเยาวชนเกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องสภาพ
ปัญหายาเสพติดและผลกระทบ การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่สามารถดำเนินการได้ด้วย
ชุมชนเอง

4) การวางแผน/โครงการโดยประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

เมื่อดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน การวางแผนแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ในส่วนนี้ทีมวิจัยได้ดำเนินการวางแผนโดยแยกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มประชาคมหมู่บ้าน และกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน บรรยายภาพในการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม ของแต่ละกลุ่มทำแบบง่าย ๆ ไม่ทางการ ในการทำประชาคมหมู่บ้าน ก็จะทำกิจกรรมกันในตอนกลางคืนหลังจากที่ชาวบ้านทำกิจส่วนตัวก็จะมารวมตัวกันตามที่แกนนำชุมชนได้เชิญมาทำกิจกรรมร่วมกัน บางครั้งชุมชนก็ทำขนมกินกัน การประชุมผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการระดมสมอง คือ PPC โดยแยกทำแต่ละชุมชน สำหรับกลุ่มเยาวชนก็จะทำกิจกรรมกันในวันหยุดเสาร์อาทิตย์ตอนกลางวัน โดยประชาสัมพันธ์ของเยาวชนหมู่บ้าน ประสานเสียงตามสาย ให้เยาวชนที่ร่วมกิจกรรมการประชุมเพื่อวางแผนโดยทีมวิจัยแยกทำแต่ละชุมชน โดยใช้เทคนิคการสร้างอนาคตร่วมกัน F.S.C (Future Search Conference) การประชุมของเยาวชนก็จะมีผู้นำชุมชนและแกนนำชุมชนเข้าร่วมด้วยทุกครั้งทำให้ทุกคนที่เข้าร่วมประชุมกล้าพูดแสดงความคิดเห็น และพูดคุยกันอย่างเป็นกันเองจากการประชุมการวางแผน แบบมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของกลุ่มประชาคมหมู่บ้าน และกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านของ 2 ชุมชน ได้ข้อสรุปการดำเนินการ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนของตนเองดังนี้

การวางแผนของประชาคมหมู่บ้าน

แกนนำชุมชน คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านโดยมีผู้ใหญ่บ้านได้นัดทุกคนร่วมปรึกษาหารือกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้านโดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เริ่มเล่าถึงสถานการณ์ปัญหายาเสพติดและเล่าถึงกิจกรรมที่ได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกันของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน และแกนนำชุมชน พร้อมทั้งขอให้ทุกคนร่วมเสนอความคิดเห็นในการร่วมกันวางแผนผู้วิจัย ได้ใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมโดยประชาคม หรือ PPC การประชุมวางแผนได้ข้อสรุปการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ดังนี้

- 1) การให้ความรู้ทางเสียงตามสาย ในหมู่บ้านเรื่อง ยาเสพติด
- 2) การพูดคุยกับกลุ่มชาวบ้านในโอกาสต่าง ๆ เช่น ในการทำงาน งานประเพณีต่าง ๆ
- 3) การมีส่วนร่วมและเป็นแกนนำในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยประสานงานกับกลุ่ม องค์กรชุมชนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน
- 4) การให้ความช่วยเหลือกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านในหมู่บ้านในการจัดการเผยแพร่ความรู้เรื่องยาเสพติด และการช่วยเหลือผู้ติดยาเสพติด

5) จัดหาเงินและประสานงานขอรับการสนับสนุน งบประมาณสมทบ กองทุนในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

6) ให้กำลังใจ แก่ผู้ติดยาเสพติด ให้โอกาสและการช่วยเหลือตามกำลังความสามารถ

7) การให้ความรู้กับชาวบ้านในลักษณะหลากหลายรูปแบบ เช่น การอบรม เยาวชน ผู้ปกครอง การแจกเอกสารแผ่นพับ

8) การใช้วัฒนธรรมของท้องถิ่นมาช่วยชาวบ้านได้ทำกิจกรรมร่วมกันและเกิดการรวมตัวกันในการแก้ไขปัญหายาเสพติด เช่นการสืบชะตาเยาวชน การทอดผ้าป่าระดมทุนต่าง ๆ

กลุ่มเยาวชน

กลุ่มเยาวชนได้ประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยแยกทำแต่ละหมู่บ้านโดยใช้เทคนิคการสร้างอนาคตร่วมกับ F.S.C (Future Search Conference) เป็นการวางเป้าหมายแนวทางในระยะยาว จากการจัดประชุมวางแผนของเยาวชนทั้งสองชุมชน สามารถสรุปประเด็น แผนงาน/โครงการ ต่าง ๆ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ได้ดังนี้

แนวทางการพัฒนาเยาวชนในหมู่บ้าน

- 1) พ่อแม่ให้ความเข้าใจและเห็นใจลูก และลูกเข้าใจและเห็นใจพ่อแม่
- 2) สร้างประสบการณ์ในกิจกรรมภายนอกหมู่บ้าน
- 3) การรณรงค์ ในการทำกิจกรรมร่วมกันในหมู่บ้าน
- 4) เสริมสร้างความสามัคคีในกลุ่มเยาวชน ร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรมของหมู่บ้าน
- 5) ป้องกัน และบำบัดยาเสพติดในเยาวชน
- 6) พัฒนาทักษะด้านการกีฬาแก่เยาวชน
- 7) สนับสนุนการให้ความรู้ความเข้าใจแก่เยาวชนที่ต้องการ
- 8) สนับสนุนงบประมาณในกิจกรรมของเยาวชนอย่างต่อเนื่อง

จากการวางแผน/โครงการโดยประชาสังคม และกลุ่มเยาวชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน สรุปเป็นแผนงาน/โครงการ ในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้ง 2 ชุมชน ได้ดังนี้

- 1) พ่อแม่ ให้ความเข้าใจและเห็นใจลูก และลูกเข้าใจและเห็นใจพ่อแม่
 - 1.1) โครงการอบรมผู้ปกครองและเยาวชนในหัวข้อเรื่อง “ถาวรทางอารมณ์ที่มีผลต่อบุตรหลาน” โดยเชิญวิทยากรภายนอก จากโรงพยาบาลสวนปรุง มาบรรยายและทำกิจกรรมร่วมกันของเยาวชน และผู้ปกครอง
 - 1.2) เยาวชนบอกกับผู้ปกครองในการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ในหมู่บ้าน
 - 1.3) การทำกิจกรรมร่วมกันภายในครอบครัว สร้างและให้กำลังใจกัน
- 2) สร้างประสบการณ์ ในกิจกรรมภายนอกชุมชน
 - 2.1) กิจกรรมการซ้อมดนตรีพื้นเมืองของเยาวชนอย่างต่อเนื่องและแม่นยำโดยเชิญวิทยากรภายนอกเข้ามาสอนเพิ่มเติม
 - 2.2) ผู้นำชุมชนจัดโอกาสในการแสดงออกด้านดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำ ของเยาวชน เช่น การเชิญไปในงานพิธีต่าง ๆ ในระดับ จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน
 - 2.3) การศึกษาดูงานนอกสถานที่ของชุมชน
- 3) การรณรงค์ในการทำกิจกรรมร่วมกันในหมู่บ้าน
 - 3.1) เสริมสร้างความเข้มแข็งกองทุนข้าวสารเพื่อการศึกษาเยาวชน
 - 3.2) สร้างโอกาสให้เยาวชนทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องสร้างความสามัคคีของชาวบ้านในหมู่บ้าน
- 4) เสริมสร้างความสามัคคีในกลุ่มเยาวชน ร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรมของหมู่บ้าน
 - 4.1) โครงการค่ายเยาวชนสัมพันธ์ ร่วมกับเครือข่ายเยาวชนตำบล
 - 4.2) จัดอบรมทักษะชีวิตแก่กลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านระหว่างปิดภาคเรียน
 - 4.3) ถ่ายทอดธรรมของผู้ปกครองและเยาวชนในหมู่บ้าน
 - 4.4) โครงการจักรยานวันอาทิตย์ ด้านยาเสพติด ระดับหมู่บ้าน และตำบล
- 5) ป้องกัน และบำบัดยาเสพติดในเยาวชน
 - 5.1) ส่งผู้ที่ยอมรับเปิดเผยตนเองที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด เข้ารับการบำบัด
 - 5.2) เยี่ยมติดตามผู้ปกครองเพื่อสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับบุตรหลาน
 - 5.3) ตั้งมาตรการร่วมกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน
 - 5.4) รณรงค์การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน
- 6) พัฒนาทักษะด้านการกีฬาแก่เยาวชน
 - 6.1) มีการฝึกซ้อมกีฬาอยู่สม่ำเสมอ
 - 6.2) ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านให้กำลังใจที่ดีแก่เยาวชน
 - 6.3) จัดการแข่งขันกีฬาระดับหมู่บ้าน และตำบล

7) สนับสนุนการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่เยาวชนที่ต้องการ

7.1) โครงการพัฒนาทักษะคนตรีพื้นเมือง

7.2) การฝึกอบรมอาชีพแก่เยาวชน (การสนับสนุน จาก สยช.)

7.3) การศึกษาดูงานนอกสถานที่ ณ ศูนย์บำบัดยาเสพติดภาคเหนือและสถานพินิจคุ้มครองเด็กและเยาวชน

7.4) การประชุมกลุ่ม และการจัดเวทีชาวบ้าน เวทีกลุ่มเยาวชน เวทีกลุ่มผู้สูงอายุ

7.5) ผลิตสื่อในการรณรงค์ป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

สื่อต่าง ๆ ที่ดำเนินการในชุมชน เป็นการใช้สื่อผสมซึ่งมีทั้งแผ่นพับโปสเตอร์ สื่อบุคคล ในกลุ่มเยาวชน ผู้นำชุมชนคณะกรรมการประชาสัมพันธ์หมู่บ้าน สื่อหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึก และอยากเข้าร่วมกันช่วยแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน ในโอกาสต่าง ๆ เป็นวิธีการเชิญชวนให้ชาวบ้านได้ร่วมระดมความคิดและวิเคราะห์ปัญหาตนเองอย่างเต็มที่

8) สนับสนุนงบประมาณในกิจกรรมของเยาวชนอย่างต่อเนื่อง

8.1) โครงการบทบาทเยาวชนในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

8.2) โครงการกองทุนข้าวสารเยาวชน

8.3) การระดมทุนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในรูปของกองทุนข้าวสาร และกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน

การวางแผนป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับตำบล

นอกจากมีการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว ทีมวิจัยได้ดำเนินการวางแผนประชาคมตำบลข้าวมุง ในการที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติด อย่างองค์รวมจากการดำเนินการวางแผนครั้งนี้ พบว่า ได้สร้างความตระหนัก แนวกว้างขึ้น อันจะเป็นแนวร่วมเสริมพลังเป็นเครือข่ายแก้ปัญหายาเสพติดและปัญหาหมู่บ้านจึงได้เกิดโครงสร้างการจัดการชื่อว่า “เครือข่ายชุมชนข้าวมุงพัฒนา” โดยมีตัวแทนจากสมาชิก อบต. , ผู้นำชุมชน กลุ่มและองค์กรชาวบ้าน และส่วนราชการในพื้นที่ เป็นคณะกรรมการในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหายาเสพติดโยสรูปลักษณะและประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

1) ลักษณะของแผนงาน

1.1) แผนงานที่ชุมชนดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเอง (พึ่งตนเอง)

1.2) แผนงานที่ชุมชนขอรับความช่วยเหลือ และ

1.3) แผนงานที่ชุมชนขอรับการสนับสนุน

2) แนวทางการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

2.1) การรณรงค์ป้องกันและแพร่ระบาดของยาเสพติด

2.2) ส่งเสริมเครือข่ายเยาวชนตำบลข่วงมุง ด้านเอดส์ และยาเสพติด

2.3) การช่วยเหลือผู้ติดยาเสพติดและผู้ได้รับผลกระทบจากยาเสพติด

2.4) การจัดการศึกษาการเรียนรู้ด้านยาเสพติดแก่เยาวชน ทั้งในและนอกระบบ

โรงเรียน

2.5 การระดมทุนในการดำเนินป้องกัน แก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน

5. การพัฒนาโครงสร้างประชาสังคมเพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติด

การพัฒนาโครงสร้างประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เป็นกลไกในชุมชน ได้แก่ กลุ่มแกนนำชุมชน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการแก้ไขปัญหายาเสพติด เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่ และสัมผัสรับรู้กับปัญหาโดยตรง ซึ่งกลุ่มแกนนำประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และทีมเฉพาะกิจ โดยเฉพาะในหมู่ที่ 8 สำหรับหมู่ที่ 9, 10 ไม่ได้มีการจัดตั้งทีมเฉพาะกิจ ในการเข้ามาดำเนินงานหนุนช่วยเหลือในชุมชนซึ่งทั้งสองชุมชน จึงยึดใช้โครงสร้างการบริหารจัดการที่มีอยู่เดิม มีการแบ่งงาน แบ่งฝ่ายรับผิดชอบที่ชัดเจน ในการดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน/โครงการในการพัฒนาตามที่ชุมชนมีความต้องการ ในส่วนของหมู่ที่ 8 ได้มีการปรับโครงสร้างให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ ในการแก้ปัญหายาเสพติดโดยเน้นการเข้ามาพนักกำลังช่วยเหลือซึ่งกันและกันลำพังผู้นำชุมชนหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สามารถช่วยเหลือและแก้ปัญหายาของเยาวชนได้ การทำงานจะไม่กระทำในลักษณะปราบปราม แต่จะกระทำในลักษณะเอื้ออาทรซึ่งกันและกันเป็นธรรมชาติ และเป็นกันเอง ระดมวิธีที่หลากหลาย ทั้ง “พระเดช” และ “พระคุณ” (พ่อหลวงจำลอง ใจมา)

ทีมงานเฉพาะกิจแก้ไขปัญหายาเสพติด เป็นกลุ่มบุคคลที่มีใจอยากจะทำแก้ปัญหายาเสพติดที่เกิดกับเยาวชนในหมู่บ้าน โดยได้รับการแต่งตั้งจากผู้ใหญ่บ้านเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดประกอบด้วย

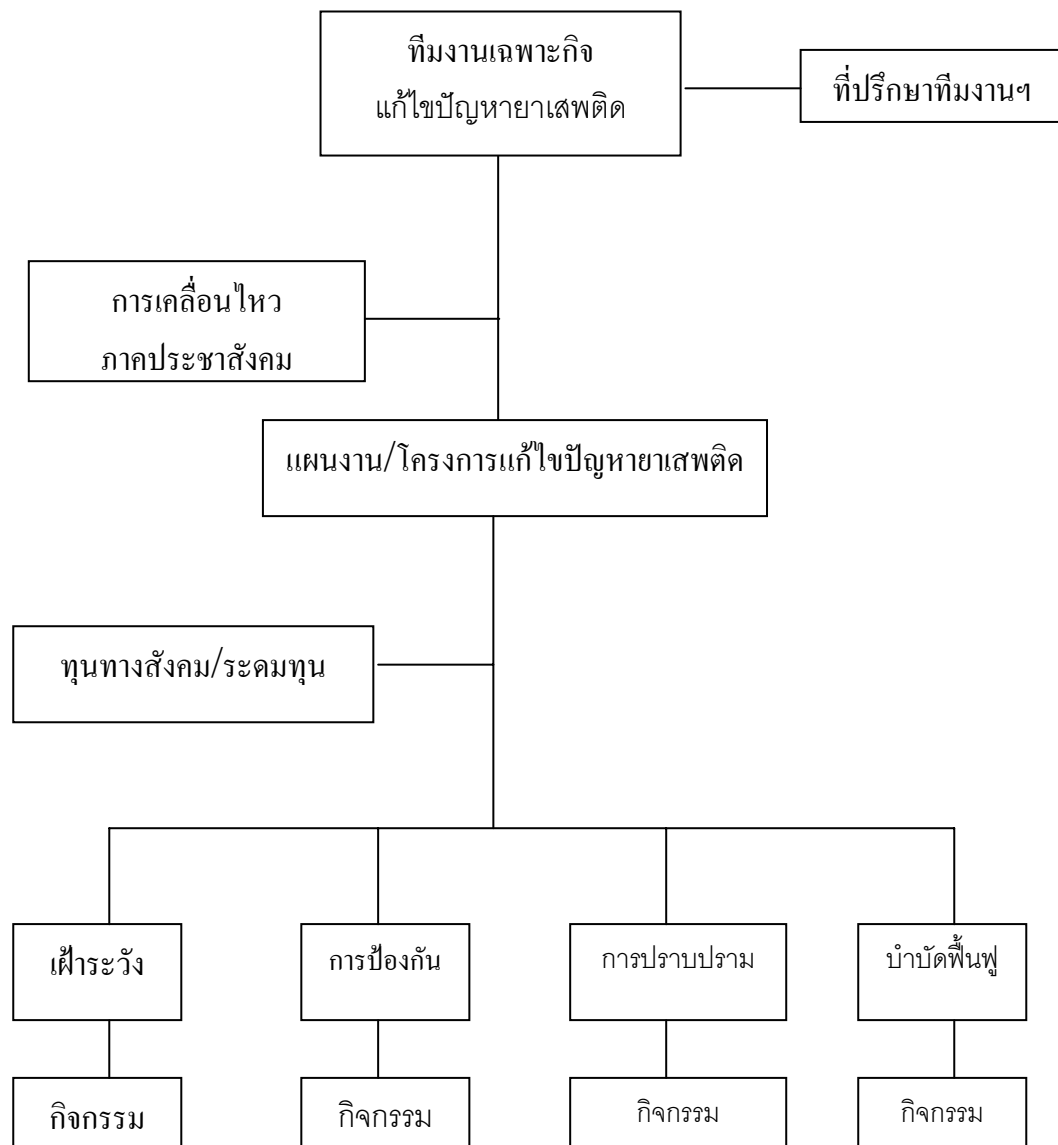
1. ผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน , ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน , คณะกรรมการหมู่บ้าน)
2. หมอพื้นบ้าน
3. อาสาสมัครสาธารณสุข
4. สตรี , แม่บ้าน
5. ผู้สูงอายุ

6. สมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล
7. ศาสนาเสพติดหมู่บ้าน
8. เยาวชน

ทีมงานเฉพาะกิจแก้ไขปัญหายาเสพติดจะมีบทบาทในการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่สอดคล้องและเหมาะสม กับสถานการณ์ปัญหายาเสพติด โดยการวางแผนงาน/โครงการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งชุมชนได้กำหนดการแก้ไขปัญหายาเสพติด ไว้ 4 หมวดงาน คือ

- 1) การเฝ้าระวัง การแพร่ระบาดของยาเสพติดในชุมชน
- 2) การป้องกันยาเสพติดในชุมชน
- 3) การปราบปรามยาเสพติดในชุมชน
- 4) การบำบัดฟื้นฟู

แต่ละหมวดงานได้มีแผนงาน/โครงการ รองรับในการทำกิจกรรมร่วมกันในการแก้ไขปัญหายาของชุมชน และมีผู้รับผิดชอบหลัก ในการทำกิจกรรมตามแผนงาน/โครงการและมีการใช้ทุนทางสังคมและระดมทุนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่ม/ องค์กรชาวบ้าน ที่ปรึกษาคณะทำงาน บทเรียนการทำงาน การระดมทุนในชุมชน ฯลฯ จากการดำเนินกิจกรรมในขั้นตอนที่สามารถสรุปเป็นแผนภูมิ ของการพัฒนา โครงสร้างประชาสังคม ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ดังนี้

แผนภูมิ 9 โครงสร้างประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

6. การประเมินผลและการป้อนกลับ

ผู้วิจัยและแกนนำชุมชนได้ร่วมกันประเมินผลการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน เพื่อสรุปบทเรียนและป้อนกลับสู่ชุมชน นำไปสู่การปรับวิธีการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาและเหมาะสมกับชุมชน โดยมีการประเมินทุกระยะมีข้อสรุปแต่ละขั้นตอน ดังนี้

6.1 การประเมินผลก่อนการดำเนินโครงการ

การดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ทั้ง 2 ชุมชนเป็นการดำเนินงานในลักษณะของการต่างคนต่างทำ โดยเฉพาะเป็นการสนองตอบนโยบายของทางราชการ การแก้ปัญหายังไม่มีความร่วมมือกันภายในชุมชนอย่างจริงจัง จากคำพูดของ นายอินคำ แสงส่อง (สมาชิก อบต. หมู่ที่ 9) พูดถึงปัญหานี้ว่า “ปัญหายาเสพติดไม่ค่อยมีใครเข้ามาช่วยกัน ผมดำเนินการมาโดยทำงานร่วมกับเยาวชนในหมู่บ้าน ยอมรับว่าเหนื่อยแต่เป็นห่วงเขา จึงต้องทำต่อ”

อย่างไรก็ตามก่อนการดำเนินโครงการสถานการณ์ปัญหาโดยทั่วไป การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน มักเกิดจากแรงกระตุ้นที่ได้ประสบปัญหาใกล้ตัว โดยเฉพาะในชุมชนที่มีทั้งผู้เสพและผู้ขายอยู่ในชุมชน หรือผู้เสพเป็นลูกหลานหรือญาติสนิทจนกระทั่งไม่อาจทนนิ่งดูเฉยหรือละเลยปัญหาไว้ได้ เนื่องจากในตัวมันเอง ยาเสพติดมักพัฒนาไปสู่ปัญหาอื่น ๆ เช่น การลักขโมย ปัญหาทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัว ปัญหาความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งปัญหาทางเศรษฐกิจในครัวเรือน ปัญหาสุขภาพและปัญหาการเรียนในหมู่เยาวชน เป็นต้น ในขณะที่การแก้ไขปัญหาดังกล่าวคิดว่าจะต้องมาจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกชุมชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบ การรวมตัวกันประชุมถึงเรื่องราวต่าง ๆ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดมีน้อย แต่ชุมชนเองก็ยังคงมีความตระหนักสนใจในปัญหายาเสพติดเป็นอย่างดี จากการจัดเวทีชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนทุกครั้ง ทั้งสองชุมชนจะมีประเด็นปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาในระดับต้นของการแก้ไขในชุมชน

นอกจากนั้นก่อนการดำเนินโครงการ ผู้ริเริ่มในการแก้ไขปัญหาล้วนส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้นำแบบทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ฯลฯ ซึ่งมักแก้ปัญหามาในรูปแบบของการประชุมแกนนำหมู่บ้าน กำหนดมาตรการและจัดประชุมชี้แจงให้ลูกบ้านได้ทราบ ลำดับต่อมาจัดทำโครงการด้วยการประสานกับกลุ่ม/องค์กรภายนอกอื่น ๆ การทำงานเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปหรือแลกเปลี่ยนปัญหาแบบปากต่อปาก แต่ไม่ค่อยนำเสนอในที่ประชุมในหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าการแก้ปัญหายาเสพติดทั้ง 2 ชุมชน ล้วนมีต้นทุนทางสังคมอยู่แล้ว ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยถูกนำมาใช้ผสมคละเคล้ากันไปในชุมชน

6.2 การประเมินผลขั้นตอนการส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

ผู้วิจัยและแกนนำของชุมชนได้ร่วมกันประเมินผลขั้นตอนการส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ปัญหายาเสพติด โดยใช้วิธีการสังเกต และสอบถามพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งผลการประเมินผลมีรายละเอียดดังนี้

จากการประเมินผลของการส่งเสริมประชาสังคม ในการป้องกันและแก้ปัญหา ยาเสพติดแกนนำชุมชนและประชาคมให้ความร่วมมือกับผู้วิจัยเป็นอย่างดี เพราะผู้วิจัยได้อยู่ร่วมกับชุมชนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น การสรุปข้อมูล การจัดเวทีชาวบ้าน ฯลฯ ทำให้เกิดความคุ้นเคย สนิทสนม การแสดงออกภายในกลุ่ม และร่วมกิจกรรมจึงมีให้เห็นทุกขั้นตอน และแต่ละขั้นตอนมีความสำคัญที่จะเข้าไปส่งเสริมภาคประชาสังคมในการป้องกันและแก้ปัญหายาเสพติด ผู้วิจัยและแกนนำชุมชนได้ร่วมกันสรุปผลการดำเนินการด้านยาเสพติดในชุมชนโดยการสังเกต สัมภาษณ์เจาะลึก ซึ่งผลของการประเมินมีรายละเอียดดังนี้

1) การวิเคราะห์นโยบายและแนวคิดประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยและแกนนำชุมชนจะต้องมีบทบาทสำคัญที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมและเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหายาเสพติดของชุมชน โดยเฉพาะผู้วิจัยจะต้องใช้เทคนิคในการระดมความคิดของชาวบ้านให้มองถึงศักยภาพของหน่วยงาน/องค์กรภายนอก ถึงความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความเอาใจใส่ต่อการเข้ามาป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยเน้นวิธีการทำงานแบบ “การมีส่วนร่วมในการทำงานกับชาวบ้าน” “Participatory Working Approach” ทั้งเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงปัญหา และประเมินศักยภาพของตนเองถึงความพร้อมข้อจำกัดโอกาสที่ได้รับและปัญหาอุปสรรคของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการขององค์กรชาวบ้าน ผู้วิจัยและแกนนำได้ร่วมกันศึกษา ได้ใช้ความหลากหลายวิธีในการค้นหาความต้องการเพื่อให้ได้ข้อมูลตรงกับความต้องการมากที่สุด อันนำไปสู่การดำเนินงานที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม สำหรับช่องทางเลือกที่ใช้หลักคิดประชาสังคมในการแก้ไขปัญหายาเสพติดเป็นการศึกษาสภาพการดำเนินงานที่ผ่านมาถึงความสำเร็จและความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหายาของชุมชนเพื่อตัดสินใจที่จะหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เหมาะสมกับสถานการณ์ ซึ่งผู้วิจัยเองจะต้องแม่นยำในหลักคิดการพัฒนาหรือการแก้ปัญหายาเสพติดโดยภาคประชาสังคม รวมทั้งจัดกระบวนการคิดหรือวิธีคิดใหม่ด้วยการจัดประชุม/อบรม สัมมนา การจัดเวทีชาวบ้าน สรุปบทเรียน ให้แกนนำชุมชนและชาวบ้าน เป็นการเติมส่วนขาดของชุมชน โดยสรุปแล้วขั้นตอนนี้จะเป็นขั้นตอนที่สำคัญและต้องใช้เวลา ใช้ความอดทนที่จะทำให้แกนนำชุมชนและชาวบ้านได้เรียนรู้และเข้าใจ และเชื่อว่าเป็นหัวใจสำคัญของการแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยการเข้าไปส่งเสริมให้เกิดความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม และเป็นขั้นตอนที่ค่อนข้างยากสำหรับประชาชน หากจะต้องดำเนินการหลังจากผู้วิจัยออกจากพื้นที่ไป นักพัฒนาในพื้นที่จะต้องมีบทบาทจัดสรุปบทเรียนอย่างต่อเนื่อง

2) การประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน โดยการนำเอาข้อมูลจากการศึกษาในชุมชนร่วมกันระหว่างผู้วิจัย และแกนนำชาวบ้านให้เกิดความชัดเจนในกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านถึงขอบเขตของงานพัฒนา จากการศึกษาที่จะพบกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านต่าง ๆ ที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มเดิมในชุมชน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่ม อสม. กลุ่ม ออมทรัพย์ กลุ่มผู้นำชุมชน ฯลฯ ซึ่งแต่ละกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านมีคุณลักษณะถึงจุดเด่น ข้อจำกัด และส่วนขาดของกลุ่มที่มีความแตกต่างกันไป เพื่อจัดลำดับความสำคัญของกลุ่มและศึกษาความต้องการ เป็นการเตรียมความพร้อมของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านที่จะดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ผู้วิจัยและแกนนำชุมชนจะเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มเดิมโดยไม่มีการสร้างกลุ่มใหม่ ขั้นตอนนี้ผู้วิจัย แกนนำชุมชน และผู้นำกลุ่มจะต้องร่วมกันศึกษาและประเมินองค์กรชาวบ้านเพื่อเชื่อมเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านในชุมชนให้เข้ามาดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างแท้จริง ซึ่งเมื่อผู้วิจัยออกจากพื้นที่ไปแล้ว ชุมชนสามารถที่จะดำเนินการด้วยชุมชนเองได้

3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน เป็นขั้นตอนที่จัดการศึกษาจัดการเรียนรู้ให้กับกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านในรูปแบบต่าง ๆ เช่น

- กลุ่มแกนนำชุมชนดำเนินการด้วยการจัดเวทีชาวบ้าน การศึกษาดูงาน การสรุปบทเรียนในและนอกชุมชน การร่วมประชุม/อบรมในหลักสูตรที่สำคัญในการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม
- กลุ่มเยาวชนดำเนินการด้วยการอบรมให้ความรู้ การพัฒนาศักยภาพความเป็นผู้นำ การเข้าค่ายคุณธรรม ค่ายพัฒนาทักษะชีวิต การศึกษาดูงานที่สัมผัสกับชีวิตจริงในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนภายนอก และการร่วมประชุมร่วมทำกิจกรรมกับแกนนำชุมชน เป็นต้น
- กลุ่มและองค์กรชาวบ้านต่าง ๆ ดำเนินการด้วยการจัดเวทีชาวบ้าน การเข้าร่วมประชุม การจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรมที่สำคัญ การได้รับการสื่อสารต่าง ๆ ในชุมชน เช่น การอบรม เอกสารวิชาการ เลียงตามสายในชุมชน การรณรงค์ต่าง ๆ การเคลื่อนไหวในลักษณะของการทำกิจกรรมร่วมกันในการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น

ขั้นตอนนี้ทางชุมชนโดยแกนนำชุมชนโดยแกนนำชุมชนมีบทบาทสำคัญที่ได้รู้ถึงข้อมูลความต้องการของกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน รวมทั้งเป็นผู้จัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้าง

ความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน ขณะเดียวกันการเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในมิติของการมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การพัฒนาที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ทุกกรณี หลังจากกลุ่มและองค์กรชาวบ้านได้รับการเสริมสร้างความเข้มแข็งแล้วต้องขยายกลุ่มและองค์กรเป็นเครือข่าย ซึ่งประกอบไปด้วยผู้นำกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน ถือได้ว่าการพัฒนาเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาผู้นำก็ได้หรืออาจจะมองว่าการพัฒนาเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มและองค์กรชาวบ้านในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสาเหตุในชุมชน

4) การวางแผน/โครงการ โดยประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสาเหตุ

ขั้นตอนการวางแผนเป็นขั้นตอนที่มีการระดมพลังสมองของแกนนำชุมชนและชาวบ้านในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสาเหตุ เป็นการวางแผนแบบมีส่วนร่วมที่มีวิธีการและขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีโอกาสสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหาสาเหตุ ข้อจำกัดความต้องการและศักยภาพของชุมชน และหาแนวทางในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาสาเหตุในเชิงสร้างสรรค์เมื่อดำเนินการถูกต้องตามขั้นตอน

แผนงาน/โครงการโดยประชาสังคมจึงเกิดมาจากบุคคลที่หลากหลายในชุมชนที่เข้าร่วมระดมพลังสมอง ซึ่งไม่ใช่คนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น บทบาทของแกนนำชุมชนจึงจะต้องสรรหาบุคคลหรือแกนนำกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน และประชาชนทั่วไปเข้าร่วมประชุมระดมความคิดเห็นอย่างมีพลัง โดยยึดและเน้นหลักการการมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย ด้วยพลังสมองนี้จะสามารถช่วยให้ชุมชนแก้ไขปัญหาสาเหตุที่ยุ่ยยากและซับซ้อนได้ด้วยกระบวนการประชาสังคม โดยมีหลักการพื้นฐานในการระดมพลังสมองของชุมชนดังนี้

1) เชื่อมมั่นในศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาสาเหตุ เพราะหลายสิ่งหลายอย่างที่ชาวบ้านรู้นั้นเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยไม่รู้ และหลายสิ่งหลายอย่างนั้นมักจะเกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อการเข้าใจปัญหาและการแก้ไขปัญหาสาเหตุในชุมชน

2) ให้ความสำคัญกับความรู้ที่มาจากประสบการณ์จริงและสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งชุมชนจะมีวิธีคิด ระบบการจัดหมวดหมู่ การวิเคราะห์แยกแยะของชุมชนเอง และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพความจริงในชีวิตและชุมชน

3) ระดมพลังการแก้ไขปัญหาสาเหตุแบบองค์รวมในชุมชน ปัญหาสาเหตุเป็นปัญหาที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ยากที่จะแก้ปัญหาคด้วยฝีมือของคนเพียงคนเดียว

หรือคนไม่กี่คน วิธีเดียวที่สามารถทำให้เกิดการแก้ปัญหานี้ได้คือ การระดมสรรพกำลังและทรัพยากรในชุมชน ตลอดจนเชื่อมโยงระหว่างปัญหา ร่วมกันชี้ชัดและพิจารณาทางเลือกที่มีอยู่อย่างวิเคราะห์ตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด

4) ชาวบ้านเป็นผู้กระทำและมีบทบาทหลักในการดำเนินการ เพราะปัญหาหาเสพติดเป็นของชาวบ้าน และชาวบ้านเป็นเจ้าของชุมชนเอง ดังนั้นชาวบ้านจะต้องคิด ตัดสินใจวางแผน และดำเนินกิจกรรมภายในกรอบของศักยภาพ ข้อจำกัด และความเป็นจริงของพวกเขาเอง

5) ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มในชุมชน กลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกัน ทั้งผู้ใหญ่/เด็กและเยาวชน คนรวย/คนจน เพราะจะทำให้ข้อมูลที่รอบด้านถูกต้องแล้วจะทำให้ทุกคนได้เรียนรู้ มีความตระหนักและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาหาเสพติดอย่างมีพลังร่วมกันทั้งชุมชน

6) แก้ไขปัญหาหาเสพติดในชุมชนที่ยั่งยืน มุ่งเน้นการลดปัญหาหาเสพติดโดยวิธีที่หลากหลาย โดยเน้นกระบวนการแก้ปัญหาที่ให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชน การทำกิจกรรมที่ส่งผลให้ประชาสังคมการแก้ปัญหาหาเสพติดมีความเข้มแข็ง ยั่งยืน ยาวนาน และต่อเนื่อง

5) การพัฒนาโครงสร้างประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาหาเสพติด
ขั้นตอนนี้แกนนำชุมชนได้ให้ความสำคัญน้อย เพราะว่ามีโครงสร้างการบริหารจัดการภายในชุมชนอยู่แล้ว คือ คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน มีการแบ่งหมวดงานและแบ่งความรับผิดชอบของแต่ละงานในชุมชน และมีความเชื่อมโยงของหมวดงาน และปัญหาในชุมชน สำหรับการป้องกันและแก้ไขปัญหาหาเสพติดในชุมชน อาจจะตั้งทีมงานเฉพาะกิจที่รับผิดชอบร่วมกันแบ่งงานรับผิดชอบในการแก้ปัญหาโดยเฉพาะ

6) การประเมินผลการดำเนินงานป้องกัน และแก้ไขปัญหาหาเสพติดในชุมชน
การประเมินผลเป็นการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ขั้นตอนนี้แกนนำชุมชนและชุมชนมีบทบาทสำคัญที่จะร่วมดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง จะต้องเกิดขึ้นตลอดช่วงระยะเวลาของการดำเนินทั้งผู้วิจัยและแกนนำชุมชน ดังนั้นกระบวนการประเมินผลจะช่วยให้ชุมชนและผู้วิจัยมีความสามารถเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในด้านการวิเคราะห์ และประเมิน ตลอดจนการแสวงหาแนวทางและวิธีการที่เหมาะสมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาหาเสพติดอยู่ตลอด

6.3 การประเมินภายหลังสิ้นสุดการดำเนินโครงการ

ผู้วิจัยและแกนนำชุมชนได้ร่วมกันประเมินร่วมกันในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยแบ่งช่วงเวลาประเมิน 2 ระยะ คือ ระยะหลังจากดำเนินโครงการสิ้นสุดแล้ว 1 เดือน และระยะหลังจากดำเนินโครงการสิ้นสุดแล้ว 6 เดือน ซึ่งผู้วิจัยสรุปประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

การประเมินหลังจากการดำเนินโครงการสิ้นสุดแล้ว 1 เดือน

วิธีการประเมินโดยการจัดเวทีพูดคุยถึงผลงานการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน และซักถามแกนนำชุมชนถึงสิ่งที่ได้รับจากการร่วมกันทำงานด้านยาเสพติดในชุมชน การพูดคุยครั้งนั้นผู้วิจัยให้แกนนำชุมชนทุกคนแสดงความคิดเห็นและอธิบายว่า เขาได้เรียนรู้อะไรจากการทำงาน ได้รับประโยชน์อย่างไรบ้าง ซึ่งผู้วิจัยสรุปเนื้อหาได้ดังนี้

1. แกนนำชุมชนและชุมชนได้ทราบถึงสถานการณ์ปัญหายาเสพติด เพราะได้ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ยาเสพติดในชุมชน
2. ได้รู้ปัญหายาเสพติดได้ส่งผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว และชุมชนอย่างไร จากการร่วมกันวิเคราะห์ผลกระทบ และจัดลำดับความสำคัญ
3. แกนนำชุมชนทุกคนได้ร่วมคิดและร่วมตัดสินใจว่า ยาเสพติดเป็นปัญหาของชุมชนและให้ชุมชนมองเห็นปัญหานี้ด้วยกัน เนื่องจากในชุมชนมีผู้เสพ ผู้ค้า และผู้ได้รับมอบหมายจากปัญหายาเสพติดทั้งทางตรงและทางอ้อม
4. แกนนำชุมชนร่วมกันวางแผนและร่วมดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติด จากการร่วมกันชี้วัดปัญหาและความต้องการในการแก้ปัญหา ตลอดจนการร่วมกันวิเคราะห์บทบาทของแกนนำชุมชนที่มีความพร้อมในการทำงานด้านยาเสพติด โดยแกนนำชุมชนสามารถดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน

สำหรับปัญหาอุปสรรคที่แกนนำชุมชนได้กล่าวถึงคือ การใช้เวลาในการทำกิจกรรมร่วมกันบ่อยครั้ง กลุ่มแกนนำมีหลายคนจึงมีความคิดที่แตกต่างกัน จึงใช้เวลาในการทำกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ร่วมกัน ทำให้แกนนำชุมชนเข้าใจหลักการทำงานร่วมกัน ถ้าทุกคนมีส่วนร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ จะทำให้ทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของนำไปสู่การแก้ไขปัญหายาอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาความสามารถของประชาชนเพิ่มมากขึ้น ส่วนความคิดเห็นที่หลากหลาย จะเป็นประโยชน์ในการทำงานร่วมกัน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ทำให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมรับรู้แต่ละคนมีความถนัด ความชำนาญที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถรวมกลุ่มคนที่คิดเหมือนกัน มาทำงานร่วมกันได้ ซึ่งงานก็จะประสบ

ความสำเร็จได้รวดเร็วขึ้น การระดมพลังความคิดร่วมกัน เมื่อชุมชนรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา รู้ว่าชุมชนต้องการอะไรบ้างในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน เช่น แรงคน อาสาสมัคร กรรมการ ทูตทางสังคมที่มีในชุมชน ฯลฯ หรือต้องการจากรัฐ และภาคเอกชน เช่น ความรู้ เทคนิค การบริการ และงบประมาณ ฯลฯ เมื่อเรารู้ว่าเราต้องการอะไร ชุมชนสามารถหาแหล่งความต้องการมาสนับสนุนการทำงานได้

จากการที่ร่วมกันสรุปบทเรียนของผู้วิจัยและแกนนำชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงการแก้ไขปัญหาสาเหตุในชุมชน จะสำเร็จหรือไม่ อยู่ที่จุดเริ่มต้นของกระบวนการทำงานร่วมกัน การทำให้ผู้นำและชุมชนได้เห็นข้อเท็จจริง สถานการณ์ปัญหาสาเหตุ ทราบผลกระทบที่จะมีต่อชุมชนร่วมรับรู้ ตระหนัก และสนใจในปัญหา แสดงถึงความเป็นเจ้าของชุมชน ทำให้รู้ถึงความต้องการและแก้ปัญหาตรงกับความต้องการของชุมชนเป็นการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านอีกด้วย

ผลของการดำเนินการส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสาเหตุ

การศึกษาผลของการดำเนินกิจกรรมของโครงการฯ เสร็จสิ้นแล้วประมาณ 6 เดือน ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ได้เน้นการพิจารณาในระดับชุมชน ทั้ง 2 ชุมชน โดยยึดองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่

1. ปัจจัยนำเข้าต่าง ๆ เช่น ศักยภาพความพร้อม และการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น
2. กระบวนการบริหารจัดการที่ประกอบด้วยการเรียนรู้ปัญหา การประสานพลัง และการจัดการแบบรับผิดชอบต่อสาธารณะ
3. ผลของการดำเนินโครงการและผลกระทบต่อชุมชน ได้แก่ ทูตทางสังคมที่ใช้ในการขับเคลื่อนงานแก้ปัญหาสาเหตุในชุมชน

1. ปัจจัยนำเข้า (Input)

1) ศักยภาพและความพร้อมของชุมชน

1.1 สถานการณ์ปัญหา

การป้องกันและแก้ไขปัญหาสาเหตุของชุมชนทั้งบ้านไร่แดงและเตื่องก โดยทั่วไปเกิดจากแรงกระตุ้นที่ได้ประสบปัญหาใกล้ตัว ซึ่งมีทั้งผู้เสพและผู้ขายอยู่ในชุมชน เป็นลูกหลานหรือญาติสนิทของผู้เริ่มแก้ปัญหาหรือแกนนำชุมชน กระทั่งไม่อาจทนนิ่งดู

คายหรือละเลยปัญหาไว้ต่อไปได้ เนื่องจากในตัวมันเอง การเสพยาเสพติดพัฒนาไปสู่ปัญหาอื่น ๆ เช่น การลักขโมย ปัญหาทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัว ปัญหาความมั่นคง ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งปัญหาทางเศรษฐกิจในครัวเรือน ปัญหาสุขภาพและปัญหาการเรียนในหมู่เยาวชน เป็นต้น

ในหมู่ที่ 8 บ้านไร่คง ผู้ใหญ่บ้านเองเผชิญกับปัญหาที่ถูกชายของตนคิดขานนำไปสู่ความพยายามให้ลูกชายเลิกเสพด้วยความคิดว่าไม่อยากให้ลูกหลานคนอื่นต้องติดยา จึงได้หยิบประเด็นนี้ไปพูดจาแนะนำลูกบ้าน ให้ใช้ความพยายามดูแลลูกหลานตนเองให้ห่างไกลยาเสพติด การตระหนักต่อความร้ายแรงของปัญหาทำให้เกิดแรงกระตุ้นในการรณรงค์ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

อย่างไรก็ตาม หมู่ที่ 9, 10 บ้านเคื่องก มีทั้งผู้เสพและผู้ค้าที่มาจากบุคคลภายในและภายนอกชุมชน แต่แกนนำชุมชนมองเห็นพิษภัยของยาเสพติดและริเริ่มรณรงค์ป้องกันยาเสพติดในกลุ่มของเยาวชนในหมู่บ้าน หรือที่ชุมชนเรียกว่า “ล้อมรั้วลูกหลานตัวเอง”

1.2 ผู้ริเริ่มแก้ปัญหาและวิสัยทัศน์

โดยทั่วไปเห็นได้ว่า ผู้ริเริ่มแรกสุดเป็นบุคคลในระดับผู้นำชุมชน และระดับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากปัญหายาเสพติดโดยตรง บุคคลฝ่ายหลังนี้แม้จะรับทราบพิษภัยของยาเสพติดจากสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ อยู่แล้ว แต่ความตระหนักต่อปัญหาเกิดขึ้นเมื่อปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นกับครอบครัวหรือชุมชนของตนเอง จนทำให้ผู้ได้รับผลกระทบไม่อาจทนนิ่งดูคยและเข้าร่วมกันแก้ปัญหา

ในการแก้ปัญหาช่วงแรก ทั้ง 2 ชุมชน มองว่าควรประสานให้หน่วยงานของรัฐซึ่งมีหน้าที่โดยตรงมาแก้ไข เช่น แจ้งความให้ตำรวจเข้ามาจับกุมผู้เสพ ผู้ขาย และป้องปรามผู้ซื้อไปพร้อมกัน ซึ่งไม่ค่อยได้ผล กลับทำให้ผู้ที่ร่วมกันทำงานเกิดอาการท้อแท้ สุดท้ายการแก้ปัญหาด้วยการพูดคุยกันในหมู่คณะกรรมการชุมชน และเสนอให้ใช้วิธีณรงค์ในรูปแบบการดำเนินกิจกรรมด้านเยาวชน

จากการศึกษาเห็นได้ชัดว่า แม้ชาวชุมชนส่วนใหญ่จะมองเห็นปัญหาว่าการริเริ่มแก้ไขมักเกิดขึ้นจากผู้นำคนใดคนหนึ่งก่อนแล้วพัฒนาไปสู่กลุ่มผู้นำชุมชนกระทั่งขยายความร่วมมือไปยังสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชน โดยมีองค์กรเครือข่ายและทางราชการเข้ามาให้การสนับสนุน สิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่างคือ ชุมชนทั้งสองล้วนเคยมีประสบการณ์ด้านการแก้ปัญหายาเสพติดมาแล้ว คือราวปี 2540 ด้วยสาเหตุที่ว่า ความรุนแรงของยาบ้าได้ทวีความรุนแรงมาก แต่กลุ่มผู้รณรงค์ในชุมชนดำเนินการยังไม่เป็นระบบและรูปแบบมากนัก ความล้มเหลวในช่วงแรกเกิดขึ้นเพราะความไร้ประสบการณ์และยังไม่ได้สั่งสมการเรียนรู้

1.3 สถาบันทางสังคมที่สนับสนุนโครงการแก้ไขปัญหายาเสพติด

ในการแก้ปัญหายาเสพติด ทั้งสองชุมชนล้วนมีต้นทุนทางสังคม ซึ่งเข้ามามีส่วนและมีบทบาทสำคัญในการรับมือกับปัญหา ได้แก่ องค์กรทางสังคม เช่น หน่วยงานของรัฐในระดับตำบล องค์กรการบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน อสม. กลุ่มและชมรมแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้อาวุโส ระบบเครือญาติ และสถาบันศาสนา เป็นต้น

ด้านการแสวงหาแหล่งทุนและการสนับสนุนจากภายนอก ชุมชนทั้งสองได้พยายามหาทุนในหลายรูปแบบ ทั้งระดมทุนจากภายในชุมชน เช่น การทอดผ้าป่า การบริจาค การเจียดเงินจากกองทุนส่วนอื่นมาใช้เพื่อการรณรงค์กำจัดยาเสพติด (บ้านไร่แดง) การได้รับงบประมาณจากหน่วยงานอื่น เช่น พัฒนาชุมชน สถานีอนามัยตำบลข้าวมุง ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน ปกครองอำเภอ อบต.ข้าวมุง สภาเยาวชนแห่งชาติ ฯลฯ สำหรับความช่วยเหลือในรูปแบบที่ไม่ใช่ตัวเงิน เช่น จากหน่วยตำรวจมวลชนสัมพันธ์ของอำเภอสารภี เป็นต้น

2. กระบวนการทำงานของชุมชน

2.1 กระบวนการเรียนรู้ปัญหา

โดยทั่วไปในขั้นแรกผู้คนในชุมชนได้รับทราบโทษภัยของยาเสพติดจากสื่อต่าง ๆ อยู่แล้ว แต่ยังมีได้ตระหนักถึงผลร้ายของปัญหาที่แท้จริง การลุกขึ้นมาแก้ปัญหาเกิดจากสาเหตุหลัก คือ

1) ในชุมชนมีปัญหาการเสพยาและค้ายากันแพร่หลาย เกิดผลกระทบรุนแรงที่ไม่อาจทนนิ่งดูเฉยได้ ผู้คนส่วนใหญ่ตระหนักในปัญหา ทำให้ง่ายที่จะสร้างความร่วมมือตัวอย่างที่เห็นได้ชัดทั้งบ้านไร่แดงและบ้านเคื่องก ข้อแตกต่างระหว่างชุมชนทั้งสอง คือ บ้านไร่แดงมีทีมงานเฉพาะกิจด้านยาเสพติดในชุมชน เปิดเวทีประชาคมชี้แจงปัญหาให้ผู้คนตระหนักสามารถที่จะประสานกับภายนอก โดยเฉพาะกับนายอำเภอสารภี (นายกฤษฎาภกร เสียมภักดี) และส่วนราชการต่าง ๆ ซึ่งคนในชุมชนสะท้อนว่าได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

ขณะที่บ้านเคื่องกไม่มีทีมเฉพาะกิจด้านยาเสพติด การเปิดเวทีประชาคมมีน้อย การประสานกับภายนอกไม่ดีพอ การสร้างความร่วมมือกับสมาชิกในชุมชน จึงกระจุกตัวที่กลุ่ม 1 องค์กรชาวบ้าน แต่ไม่ได้ขยายลงสู่สมาชิกในหมู่บ้าน

2) ชุมชนมีผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำตามธรรมชาติ มองเห็นปัญหาและมีวิสัยทัศน์ จึงทำโครงการที่เน้นการป้องกันเป็นหลัก หยิบยกประเด็นขึ้นมาแก้ไขด้วยการเสนอเข้าไปสู่คณะกรรมการชุมชนและมีการรณรงค์สร้างความตระหนักเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การทำประชาคม การจัดกิจกรรมเยาวชน และอื่น ๆ

ไม่ว่าการเรียนรู้ปัญหาในเบื้องต้นจะเกิดขึ้นจากแบบใด แต่ชุมชนทั้งสองพยายามสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับสมาชิก ทั้งด้วยวิธีการพูดคุยในคณะกรรมการ ทีมเฉพาะกิจ การเปิดเวทีชาวบ้าน การนำประชาคมหมู่บ้าน การจัดค่ายเยาวชนหรือพาไปศึกษาดูงาน เพื่อผลของความตระหนักทั้งสิ้น และทั้งสองชุมชนก็มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน แต่ก็มองเห็นความจำเป็นของกระบวนการเรียนรู้นี้ ดังสะท้อนอยู่ในแผนงาน/โครงการของชุมชนที่รอคอยงบประมาณสนับสนุนอยู่ ทั้งนี้เพราะว่าชุมชนได้มองเห็นปัญหาและมีความเข้าใจในกระบวนการทำงาน

2.2 การประสานพลัง

การประสานพลัง ชุมชนบ้านไร่คงจะทำได้ดีกว่า ชุมชนบ้านเคื่องก เหตุผลคือ บ้านไร่คงมีทีมที่ปรึกษาหมู่บ้านที่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ทำงานมาก่อน ทั้งรู้จักขั้นตอนของการทำงาน จึงมีการประชุมรูปคณะทำงาน (ทีมเฉพาะกิจ) การแจกจ่ายงานและการแบ่งความรับผิดชอบ การประสานพลังสมาชิกในชุมชนจากปัญหาหาเสพติด ทำให้ง่ายที่จะชักชวนให้เข้าร่วม

ในขณะที่ชุมชนบ้านเคื่องก กระบวนการแก้ไขปัญหาย่อยที่ผู้นำตามธรรมชาติ จึงมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปตามสายเครือญาติ แต่การแก้ไขปัญหาย่อยในระดับนำพอใจ เพราะผู้นำเป็นที่นับถือของสมาชิกในชุมชนจึงได้รับความร่วมมือ อีกทั้งผู้นำฯ ได้แสดงออกถึงความเอาใจจริงเอาใจกับการทำงาน จึงทำให้การประสานพลังในชุมชนทำได้ง่ายเช่นกัน

2.3 การจัดการแบบรับผิดชอบต่อสาธารณะ

ทั้งสองชุมชนมีข้ออ่อนมีคล้ายกันประการหนึ่ง คือ ขาดระบบการบันทึกระเบียบการใช้จ่ายงบประมาณ และขาดระบบประเมินความสำเร็จและความล้มเหลว จาก การดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน แม้จะมีการประชุมวางแผนก่อนลงมือทำหรือมีการกำหนดแผนไว้ล่วงหน้า ขณะเดียวกันชุมชนก็ไม่ได้มีการทำตามแผนทุกกิจกรรม โดยเฉพาะการประเมินความสำเร็จของแผนแล้วยังมีน้อย โดยทั่วไปมีขึ้นอย่างหยาบ ๆ ตามที่สายตามองเห็น แต่ยังขาดการใคร่ครวญและวิเคราะห์

จุดอ่อนของเรื่องนี้มาจากการขาดความสามารถพื้นฐาน กล่าวคือ ความสามารถในการเขียน การใช้ภาษาและการจดบันทึก การจัดเก็บเอกสารอย่างเป็นระบบ รวมทั้งความสามารถในการวิเคราะห์และการจัดระเบียบงบประมาณ ซึ่งเชื่อว่าเป็นคุณสมบัติขั้นสูง ที่คณะกรรมการระดับชุมชนจะรับผิดชอบได้ในเบื้องต้น ซึ่งทางชุมชนเองก็ยังมีได้มองเห็น ความสำคัญที่จะพัฒนาบุคลากรที่มีความสามารถขึ้นมารับผิดชอบงานในส่วนนี้ ดังนั้นจึงไม่มีสมาชิกในคณะทำงานได้รับการฝึกฝนและฝึกอบรมทางด้านนี้โดยเฉพาะ ที่ผ่านมามทางราชการเอง

ก็มีได้ให้ความสำคัญในส่วนงานนี้มากนัก การประชุมหรือจัดเวทีเพื่อประเมินความสำเร็จและความล้มเหลวของแผนงาน จึงมักไม่ค่อยปรากฏให้เห็นในชุมชน อย่างไรก็ตามในชุมชนทั้งสองได้มีระบบง่าย ๆ ในการจดบันทึก การรวบรวมหลักฐานการใช้จ่าย และการประเมินงานอย่างหยาบ ๆ โดยมีคณะกรรมการชุมชน จะมีผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวทั้งสองชุมชน

3. ผลงานตามการดำเนินโครงการ (Output) และผลต่อชุมชน (Impact)

3.1 ทูตทางสังคมที่ขับเคลื่อนด้านปัญหาสุขภาพจิต

ทั้งชุมชนบ้านไร่แดงและบ้านเคื่องก พบว่า ผู้นำที่เป็นทางการและแกนนำที่ไม่เป็นทางการ ได้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และเกิดจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานระหว่างคณะทำงานและสมาชิกในชุมชนบนพื้นฐานของความสามัคคีของคนในชุมชนเอง ส่วนมากมองว่าปัญหาสุขภาพจิตเป็นปัญหาของชุมชนโดยรวมที่จะต้องร่วมมือกันหาแนวทางในการป้องกันและแก้ไขร่วมกัน

3.2 การเชื่อมโยงกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตในชุมชน

มีวิธีการที่หลากหลายและเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน กรณีบ้านไร่แดง ทางแกนนำชุมชนได้ดึงกลุ่มเยาวชนและผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรม “ปันจักรยานวันอาทิตย์” เพื่อทัศนศึกษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยสอดแทรกกับการให้ความรู้เรื่องยาเสพติดและการอนุรักษ์ไปด้วย และให้เด็กช่วยกันเก็บขยะตามเส้นทางที่ไป แกนนำชุมชนประสานวิทยากรกับทางโบราณสถานเวียงกุมกาม เพื่อขอมาให้ความรู้กับเด็กเยาวชนถึงประวัติของท้องถิ่น สอดแทรกความรักท้องถิ่นและการห่างไกลจากยาเสพติด หลังจากกลับมาให้เด็กและผู้ปกครองร่วมกันประเมินผล ผลสะท้อนออกมาว่าเป็นสิ่งที่ดี ผู้ปกครอง และเยาวชนเห็นด้วย ที่เอาประเด็นการรักท้องถิ่นนำ ประเด็นยาเสพติดเสริม ไม่รู้สึกเบื่อ นอกจากนั้นก็ได้จัดกิจกรรมเพื่อระดมทุนในหมู่บ้านคือโดยการ “สานฝัน ปันใจ ให้เยาวชนไทยห่างไกลยาเสพติด” เป็นการจัดหาทุนจากการจัดขันโดกในหมู่บ้าน โดยเชิญผู้นำชุมชนในเครือข่ายใกล้เคียงเข้าร่วมทุนที่ได้มีการจัดการ โดยเป็นกองทุนพัฒนาหมู่บ้านและกองทุนเยาวชน

ส่วนที่บ้านเคื่องก มีการรวมกลุ่มเยาวชนทำกิจกรรมตามวันสำคัญและสนับสนุนให้มาเล่นกีฬาที่ลานกีฬา เช่น ฟุตบอล ตะกร้อ เปตอง ฯลฯ นอกจากนั้นทางแกนนำชุมชนได้จัดฝึกอบรมให้เยาวชนเรื่อง “ดนตรีพื้นเมือง” ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ทำให้ผู้ใหญ่และเยาวชนได้ทำกิจกรรมร่วมกัน จากนั้นก็ได้ชักชวนให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมเชิงป้องกันสำหรับเด็กและเยาวชนที่ยังไม่พัวพันกับยาเสพติด โดยการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

3.3 การเปลี่ยนแปลงจำนวนผู้ผลิต ผู้ค้าและผู้เสพยาเสพติด

ชุมชนทั้งสองให้ข้อมูลว่าปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น หลังจากมีการประชุมปรึกษาหารือ การจัดเวทีชาวบ้าน และการเคลื่อนไหวของประชาสังคมโดยการดำเนินกิจกรรมที่ระดมความร่วมมือจากคนในชุมชน สามารถดึงกลุ่มผู้เสบบางคนที่เลิกการใช้ยามาร่วมเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนกิจกรรมป้องกันและแก้ไขยาเสพติด ในชุมชนยืนยันว่าจำนวนผู้เสพลดลง มาจากหลายสาเหตุ บางรายถูกจับและไปเลิกในเรือนจำ บางรายเลิกได้เอง บางรายไปรับการบำบัดที่ศูนย์บำบัดรักษายาเสพติดภาคเหนือ ฯลฯ ส่วนผู้ค้าในชุมชนยังมีบ้าง แต่น้อยมาก ซึ่งข้อมูลของกลุ่มนี้ไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน

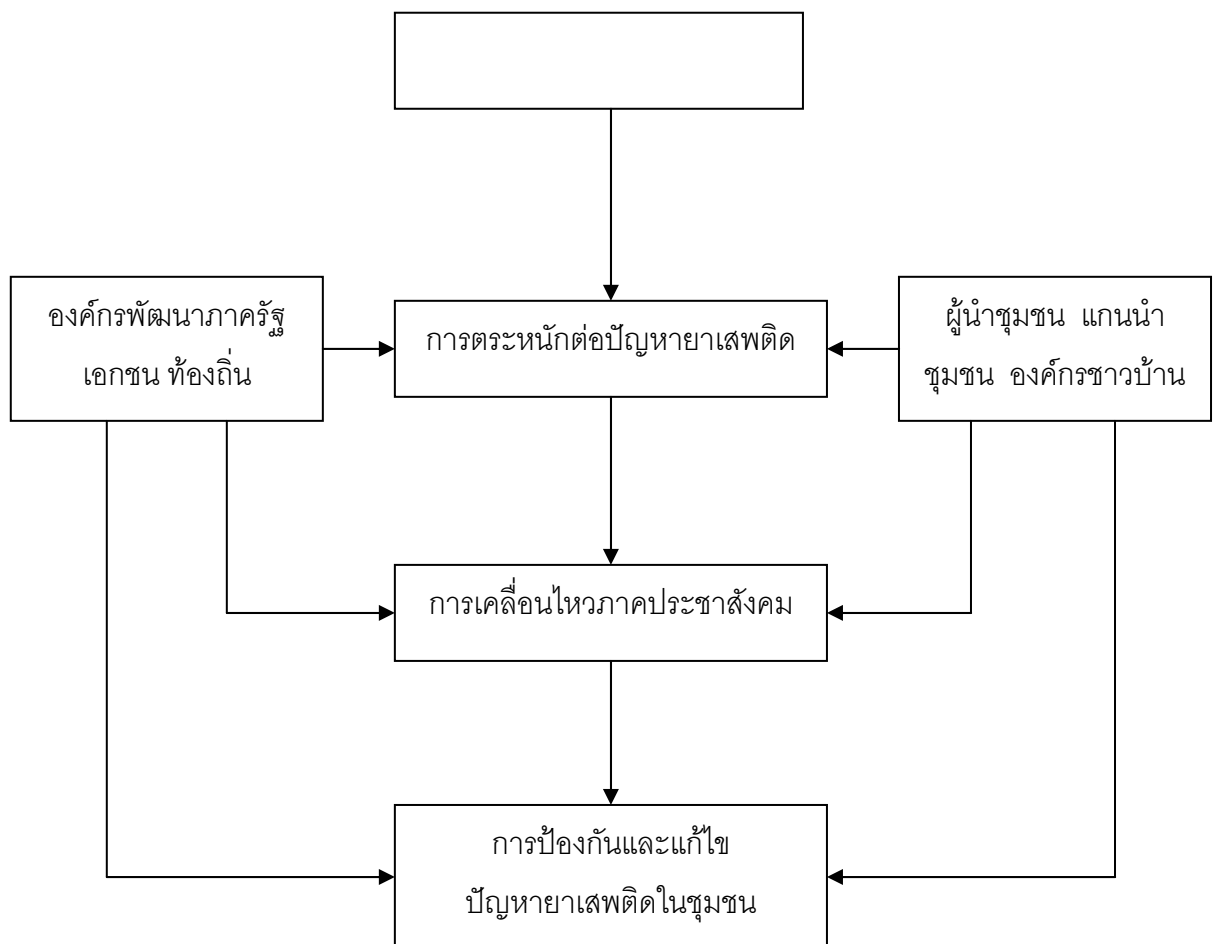
นอกจากนั้นหลังจากที่เข้าไปส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ภาพรวมของการเปลี่ยนแปลง ร่วมกับแกนนำชุมชนทั้งสองหมู่บ้าน สรุปประเด็นได้ดังนี้

1. การเกิดแนวคิดเรื่องการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมในชุมชน จากเดิมที่ประชาชนคิดว่าปัญหายาเสพติด เป็นปัญหาที่หน่วยงานของภาครัฐที่ต้องเข้ามาแก้ไขฝ่ายเดียว กลายเป็นปัญหาของชุมชนที่ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในการแก้ไข ตั้งแต่การเข้าร่วมกำหนดปัญหาในชุมชน ตัดสินใจร่วมกันในการวางแผนแก้ไขปัญหาลงมือแก้ไขปัญหาร่วมกันและสรุปบทเรียนที่สำคัญ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมนี้ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองเกิดการรวมกลุ่ม ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าจะถึงแม้ว่าแกนนำชุมชนมีกำลังดำเนินกิจกรรมร่วมกับผู้วิจัย ขณะทำวิจัยและเลิกโครงการไป แต่ชุมชนจะสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เพราะผ่านการฝึกกระบวนการคิด การพัฒนาและแก้ปัญหาโดยประชาสังคม การเน้นศักยภาพของชุมชน การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้คิดริเริ่มการแก้ไขปัญหามุมมองอย่างสร้างสรรค์ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจร่วมดำเนินการในการแก้ปัญหานั้นจะส่งผลให้การดำเนินงานแก้ไขปัญหาคง ๆ ในชุมชนตามความพร้อมที่ชุมชนมีอยู่ เป็นการส่งเสริมการใช้ศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหายาเสพติดและชุมชนมั่นใจกับวิธีการแก้ปัญหานั้น

2. การเกิดทัศนคติบวกต่อผู้ที่เกี่ยวกับยาเสพติด โดยเฉพาะผู้เสพในกระบวนการให้การศึกษาเรื่องยาเสพติด เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้าน ผลของกิจกรรมทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักถึงพิษภัยของยาเสพติดการอยู่ร่วมกันในชุมชน การให้การช่วยเหลือตามสภาพทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้มีการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ชุมชน องค์กรในชุมชน

3. การส่งเสริมภาคประชาสังคม ในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน หากผู้นำหรือแกนนำเป็นตัวนำในด้านความคิด การตัดสินใจ และร่วมลงมือในการดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดแล้ว ประชาชนจะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้หากการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมเป็นที่ยอมรับกันที่จะใช้ในกระบวนการแก้ปัญหายาเสพติด จะทำให้ขบวนการประชาสังคมเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินงานด้านอื่น ๆ ในชุมชนจนประสบความสำเร็จ

จากผู้วิจัยได้สรุปประเด็นหลังจากเข้าไปส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน สามารถนำเสนอโดยแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิ 10 การส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน บ้านไร่คง หมู่ที่ 8 และบ้านเคื่องก หมู่ที่ 9 , 10 ตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพของสังคมของชุมชนที่สนับสนุนการเกิดประชาสังคมด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด พัฒาแนวทางการส่งเสริมประชาสังคม และกระบวนการทำงานที่ผู้วิจัย องค์กรพัฒนาภาคเอกชน และชุมชนได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมป้องกัน และแก้ไขปัญหาเสพติด และศึกษาผลจากแนวทางการส่งเสริมประชาสังคม โดยดูการเปลี่ยนแปลงจากระบวนการพัฒนาประชาสังคมด้านการป้องกัน และแก้ไขปัญหาเสพติดที่เหมาะสม โดยหวังว่าการวิจัยครั้งนี้ จะทำให้ชุมชนได้แนวทางในการแก้ปัญหาเสพติดของชุมชน และมั่นใจกับวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง และได้แนวทางในการส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด

สรุปผลการวิจัย

การดำเนินการวิจัยผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ ระยะก่อนการส่งเสริมประชาสังคม เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน ระยะการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดและระยะหลังจากการส่งเสริมประชาสังคม เพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน โดยผ่านกระบวนการที่หลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละกระบวนการนั้นผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคที่ช่วยให้การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ได้อย่างเต็มที่ การเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้ใช้วิธีการที่หลากหลายตั้งแต่การสังเกต การบันทึกปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การจัดเวทีชาวบ้าน การประชุม การแลกเปลี่ยนความรู้ จากนั้นมีการสัมภาษณ์ ผู้เข้าร่วมแบบไม่เป็นทางการ ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยดำเนินการหลังจากดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้งถึงผลการดำเนินงานและกระบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนว่าเป็นอย่างไร และทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อครบทุกกระบวนการแล้วผู้วิจัยได้สรุปเป็นแนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ศักยภาพและความพร้อมของชุมชน ในการดำเนินการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด มีสภาพของสังคมในชุมชนที่สนับสนุนการเกิดประชาสังคม คือ

1. ชุมชนมีการรวมตัว และมีกรรมการบริหารจัดการภายในชุมชน โดยกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านต่าง ๆ มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมีโครงสร้างการบริหารจัดการกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในหมู่บ้าน การมีผู้นำที่เสียสละและมีภาวะผู้นำสูง การจัดการต่าง ๆ จะผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นถึงศักยภาพและความพร้อมของชุมชน โดยไม่ต้องรอคำสั่ง หรือรับคำสั่งจากใคร

2. ชุมชนมีความสัมพันธ์ภายในชุมชนในลักษณะแนวนอน สิ่งที่ใช้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภายในชุมชน คือ ความเป็นเครือญาติ ความเป็นพี่เป็นน้อง ที่คอยให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำให้เกิดกิจกรรมร่วมกัน ปกปักรักษาหรือกันยามมีปัญหา ซึ่งบอกลักษณะถึงความเป็นอยู่ที่มีความเท่าเทียมกันในชุมชน

3. ชุมชนมีความตระหนัก และมีความเป็นเจ้าของชุมชน จึงทำให้มองประเด็นปัญหาของชุมชนเป็นจุดร่วม ได้แก่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ และปัญหาด้านสังคม ถึงแม้ว่าชุมชนจะมีความขัดแย้งกันอยู่บ้าง แต่ไม่นำไปสู่ความแตกแยก แต่ทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหาดัดสนใจ วางแผนและเข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหาในชุมชน

4. ชุมชนมีความพร้อมในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เพราะมีวัฒนธรรมประเพณี มีภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีกลุ่มองค์กร ผู้นำและกลไกทางสังคมต่าง ๆ ที่แสดงถึงการมีศักยภาพในการแก้ปัญหายาเสพติดของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการดำเนินการแก้ปัญหายาเสพติด

5. ชุมชนมีกลไกและวิธีการในการแก้ปัญหายาเสพติด ซึ่งสามารถใช้ในการแก้ปัญหายาเสพติด ได้เช่น ความเป็นเครือญาติ เพื่อนบ้าน องค์กรผู้นำ ด้วยกลไกเหล่านี้ทำให้ชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมมือกัน เน้นการพึ่งตนเองในการแก้ปัญหายาเสพติดของชุมชน

จากสภาพของสังคมในชุมชน แสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ และการจัดการของชุมชน ที่ช่วยส่งเสริมวิถีแบบพึ่งตนเอง กลุ่มและองค์กรชุมชน แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความเคลื่อนไหวของภาคประชาชน เป็นความพร้อมของชุมชนที่จะดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน เพราะยาเสพติดเป็นปัญหาของทุกคนในชุมชน จะดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยบุคคลหนึ่งไม่ได้ จะต้องเป็นพลังที่เกิดจากกลไกชุมชน ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนโดยผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน

สำหรับการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน มีแนวทางการส่งเสริมให้การดำเนินการมีประสิทธิภาพ เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสรุปเป็นกระบวนการโดยมีรายละเอียดดังนี้

1. วิเคราะห์นโยบาย และหลักคิดประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

ประเมินการทำงานของหน่วยงาน องค์กรภายนอกที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาปัญหายาเสพติดในช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งไม่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดให้กับชุมชนได้ โดยเฉพาะความไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ในขณะที่ชุมชนและท้องถิ่นยังมีข้อบกพร่องในการดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติด ได้แก่ ขาดความตระหนัก การดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ขาดความเชื่อมประสานหลาย ๆ ฝ่าย ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ในการทำงานร่วมกันเป็นภาคีความร่วมมือ ฯลฯ หลักคิดประชาสังคมเป็นทางออกอีกทางหนึ่งในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ที่ชุมชนจะต้องเรียนรู้ และได้พัฒนาเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชน ในชุมชนในการแก้ปัญหาด้านต่าง ๆ

2. การประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน

การศึกษาข้อมูลของกลุ่ม / องค์กรชาวบ้าน เพื่อจำแนกแยกแยะถึงความคิดความเชื่อ และวัฒนธรรมของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน ให้ชัดเจนถึงขอบเขตและมิติสำคัญ เช่น ธรรมชาติของกลุ่ม องค์ประกอบของกลุ่ม วัตถุประสงค์ของกลุ่มและขนาดของกลุ่ม นอกจากนั้นจะต้องวิเคราะห์ถึงระดับความเข้มแข็งของกลุ่ม 3 ระดับ คือ ระดับเข้มแข็ง ระดับปานกลาง และระดับอ่อนแอ รวมทั้งศึกษาคุณลักษณะของกลุ่ม / องค์กรชาวบ้าน ที่จะเข้าไปทำกิจกรรมในการเคลื่อนไหว กระบวนการประชาชนร่วมกัน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ ระดับครอบครัวและเครือข่าย เครือข่ายภายในภายนอกชุมชน ฯลฯ ซึ่งแต่ละกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน จำแนกได้ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ และอย่างธรรมชาติ ผู้นำของแต่ละกลุ่ม / องค์กร ก็มีความสำคัญในการให้เกิดความเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน

การเข้าไปดำเนินการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านมีความจำเป็น เพื่อจะได้จัดการเรียนรู้ สร้างจิตสำนึกร่วมแก่กลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชนโดยการจัดโอกาสในการเรียนรู้ แนวคิดหลักการ พัฒนาแนวใหม่เพื่อปรับวิสัยทัศน์แก่ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านและแกนนำหมู่บ้านได้รับการอบรมในการพัฒนาแบบใหม่ รวมทั้งการจัดการศึกษาเรื่องยาเสพติดในชุมชนในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพูดคุยกันตัวต่อตัว การอบรมกลุ่มต่าง ๆ เมื่อกลุ่มต้องการ การอบรมผู้ปกครอง ค่ายเยาวชน การศึกษาดูงานสร้างประสบการณ์จริง และการระดมทุนของกลุ่มเยาวชนและชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด การสร้างความเข้มแข็งให้กับ

องค์กรชาวบ้านจึงเป็นการเปิดช่องทางแห่งการสื่อสารของชาวบ้านตั้งแต่ง่าย ๆ ไปจนถึงการใช้
เครือข่ายขององค์กรชาวบ้านให้เกิดการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม

4. การวางแผนงาน/โครงการ โดยประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหนึ่งในการเปิดเวทีที่ประชาสังคมในชุมชนให้มีการระดมพลังสมอง ถึงสถานการณ์ปัญหาที่สืบทอดมาจากอดีตและส่งผลกระทบต่อปัญหาในปัจจุบัน
นอกจากนั้นยังมองอนาคตร่วมกันที่จะพัฒนาแก้ไขปัญหายาเสพติด จนเกิดเป็นแผนงาน/โครงการที่
สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้
จริง ซึ่งแผนงาน/โครงการดังกล่าวยังสามารถเชื่อมโยงของแผนงาน/โครงการในระดับตำบล และ
ของท้องถิ่น เป็นการเปิดโอกาสในการรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน
และจากท้องถิ่น

5. การพัฒนาโครงสร้างประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

ในชุมชนชนบทจะมีการพัฒนาโครงสร้างในการบริหารจัดการภายในชุมชนอยู่แล้ว
การพัฒนาโครงสร้างประชาสังคม จึงเป็นการกำหนดผู้รับผิดชอบร่วมกัน ที่จะเคลื่อนไหวช่วยกัน
แก้ปัญหายาเสพติด ซึ่งชุมชนควรจะใช้โครงสร้างเดิมคือ คณะกรรมการหมู่บ้านเข้ามาดำเนินงานที่
เป็นคณะทำงาน หรืออาจจะใช้โครงสร้างใหม่ คือ ทีมงานเฉพาะกิจที่เน้นความหลากหลายของ
กลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน และชาวบ้านในชุมชนเข้ามารับผิดชอบร่วมกันมีการแบ่งหมวดงานภายใน
ชุมชนทำให้ง่ายต่อการติดตามและสามารถจับบุคคลให้สอดคล้องกับความถนัดของตนเองที่จะ
รับผิดชอบร่วมกันอีกด้วย

6. การประเมินผลและการป้อนกลับ

เป็นการประเมินผลทุกระยะของการทำโครงการศึกษาวิจัยร่วมกับชุมชน ซึ่งมี 3
ระยะด้วยกันคือ การประเมินผลก่อนการดำเนินการโครงการฯ ทำให้ทราบถึงการดำเนินกิจกรรมที่
ผ่านมาและปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ จากการทำกิจกรรม การประเมินผลขึ้นตอนการส่งเสริมประชา
สังคม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนทุกขั้นตอนถึงเทคนิควิธีการในการ
ดำเนินการส่งผลการเคลื่อนไหวภาคประชาคมหรือไม่อย่างไร ตลอดจนปัญหาอุปสรรคและ
ข้อเสนอแนะต่าง ๆ และการประเมินเมื่อสิ้นสุดโครงการฯ โดยประเมินทั้งระยะสั้นและระยะยาว
เพื่อดูความยั่งยืนของการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนโดยยึดองค์ประกอบ 3 ส่วน
คือ

- 1) ปัจจัยนำเข้าต่าง ๆ เช่น ศักยภาพความพร้อมของชุมชน และการได้รับการ
สนับสนุนนอกหน่วยงานต่าง ๆ

2) กระบวนการบริหารจัดการที่ประกอบด้วยการเรียนรู้ปัญหา การประสานพลังและการจัดการแบบรับผิดชอบต่อสาธารณะ

3) ผลของการดำเนินโครงการและผลกระทบต่อชุมชน ได้แก่ ทุนทางสังคมที่ใช้ในการขับเคลื่อนงานแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน

อภิปรายผล

การวิจัยเพื่อส่งเสริมประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและชาวบ้าน (Participatory Working Approach : PWA) ในการแก้ปัญหายาเสพติด เนื่องจากปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อทุกคนในครอบครัวและชุมชน ปัญหานี้ทุกฝ่ายจะต้องเข้ามามีส่วนร่วม ในการแก้ปัญหาโดยเฉพาะชุมชนเพราะชุมชนจะมีผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดทั้งผู้เสพ ผู้ค้า และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากยาเสพติด ดังนั้นกระบวนการ PAR สามารถกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักและเข้ามาเคลื่อนไหวขบวนการในการแก้ไขปัญหายาเสพติด เกิดประชาสังคมที่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างเป็นขั้นตอน คือ

1. การวิเคราะห์นโยบายและหลักคิดประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดเป็นขั้นตอนที่ทำให้คนในชุมชนได้ประเมินการทำงานขององค์กรภายนอก และประเมินการทำงานของตนเองเกิดความตระหนัก และมีความเข้าใจในสภาพของปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน

2. การประเมินองค์กรชาวบ้าน และเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน เป็นขั้นตอนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนได้รู้ถึงศักยภาพและความพร้อมของตนเอง ตลอดจนส่วนขาดของตนเองเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนที่จะดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน เป็นการใช้การศึกษาเข้ามาวิเคราะห์ปัญหายาเสพติดในชุมชนระหว่างผู้วิจัยและคนในชุมชน ทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความตระหนักและมองเห็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ส่งผลให้เกิดกระบวนการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมทุกขั้นตอนเป็นอย่างดี

4. การวางแผน/โครงการโดยประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดเป็นการให้โอกาสชาวบ้านได้แสดงออกถึงความสามารถในการแก้ปัญหายาของตนเองบนพื้นฐานของการเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การวางแผน การลงมือปฏิบัติจริง และการติดตามประเมินผล

5. การพัฒนาโครงสร้างประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดเป็นขั้นตอนของการจัดการ ภายในชุมชนโดยการกำหนดบุคคล กำหนดเนื้องาน และความรับผิดชอบร่วมกันที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังและความเข้มแข็งของชุมชน

6. การประเมินและการป้อนกลับ เป็นการศึกษาผลการดำเนินงานและสรุปบทเรียน ของการดำเนินงานที่ผู้วิจัย และคนในชุมชนได้ใช้ข้อมูลเดียวกันในการที่จะปรับปรุงการดำเนินงานในการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างเป็นขั้นตอน เกิดความมั่นใจในการทำงาน ปลุกฝังแนวคิดประชาสังคมทำให้เกิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง และกิจกรรมมีความยั่งยืน

จากกระบวนการ 6 ขั้นตอน สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2540) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ความเข้มแข็งของชุมชน จากกลยุทธ์หลัก 3 ประการคือ การปลุกจิตสำนึก (Public Consciousness) ให้เกิดการร่วมแรง ร่วมใจ จากการเกิดความรัก ความรู้ ความเป็นธรรมชาติของชุมชนกลยุทธ์การฝึกกำลัง (Empowerment) ให้เกิดการมีส่วนร่วมและความเป็นหนึ่งเดียว และกลยุทธ์กระแสผลักดัน (Drive) เพื่อเกิดพลังในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาศักยภาพและประเวศ วะสี (2541) ยังกล่าวว่า ความเป็นกลุ่มเป็นหนึ่งเดียวทำให้กลุ่มมีศักยภาพสูงมาก เพราะกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันคือมีความรัก มีการกระทำและมีการเรียนรู้ร่วมกันอีกด้วย ซึ่งการเกิดของยุทธศาสตร์ดังกล่าวอาจจะเกิดได้หลายวิธี กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (2539, หน้า 14) สรุปว่า อาจจะเกิดจากผลกระทบของปัญหาที่มีต่อบุคคล กลุ่มคนหรือชุมชนที่มีปัญหา และจากการกระตุ้นหรือชี้นำจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาให้ข้อมูลความรู้ ชี้นำให้เข้าถึงปัญหาและผลกระทบของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือเกิดจากผู้นำหรือสมาชิกในชุมชนได้มีประสบการณ์ตรงหรือพบเห็นข้อเท็จจริงจากภายนอกและนำมาเผยแพร่ กระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนเกิดความตระหนักในปัญหา

ดังนั้นขั้นตอนการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ถ้าพึงมีเจตนาและนโยบายที่ดีเท่านั้นยังไม่พอ ประชาสังคมมิได้เกิดขึ้นโดยง่าย ๆ ประชาสังคมตัวจริงนั้นมักต้องใช้เวลาพัฒนาตัวเอง ชุมชนมีความพร้อมมีกลไกและวิธีการ ในการดำเนินงาน ฝ่าฟันอุปสรรคนานับประการ จนเกิดการตกผลึกทางความคิด จิตสำนึกและสั่งสมภูมิปัญญาการจัดการซึ่งเป็นภูมิปัญญาภายในของกลุ่มขึ้นมาเอง ซึ่งสอดคล้องกับวงจรพัฒนาการของประชาสังคม ของพลเดช ปิ่นประทีป (2542, หน้า 9-10) 10 ขั้นตอนรายละเอียดและแสดงแผนภูมิดังนี้

ขั้นที่ 1 มีการรวมตัวกันชั่วคราว ขั้นนี้อาจจะเกิดขึ้นโดยพวกเขาเองหรือใครไปทำให้มันเกิดก็ได้ อย่างเช่น การจัดประชุม การสัมมนา การชุมนุม การพบปะสนทนา การเยี่ยมเยือน ฯลฯ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตาม การรวมตัวกันชั่วคราวนี้ได้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน

ขั้นที่ 2 ได้ความคิด คนที่เข้ามารวมตัวกันชั่วคราวนั้นเกิดไปได้ความคิดดี ๆ ที่บันดาลใจ จนอยากจะไปลงมือทำ ซึ่งตรงนี้พบว่า เทคนิคกระบวนการประชุมและการเรียนรู้ที่เหมาะสมใน จังหวะ ของขั้นที่ 1 จะมีส่วนช่วยให้ผู้คนที่เข้ามารวมตัวกันได้เกิดความคิดแบบนี้ได้มาก เช่น เทคนิค กระบวนการ AIC , PAR , PRA , ISC , Metaplan . SWOT และเทคนิคกระบวนการประชุม แบบมีส่วนร่วมแบบต่าง ๆ ที่เป็นเทคนิคเชิงคุณภาพมักได้ผลดี ในขณะที่การจัดประชุมชี้แจงเชิง ปริมาณขนาดใหญ่ ๆ มีคนคราวละมาก ๆ หรือแบบเป็นทางการนั้นมักเปล่าประโยชน์

ขั้นที่ 3 เกิดการรวมกลุ่มช่วยตนเอง ช่วยกันเอง (Selfhelp group) เมื่อเกิดความคิดดี ๆ ที่ จะลงมือทำแล้ว การมีเพื่อนร่วมคิดนั้นช่วยทำให้เกิดการสานต่อได้มากการรวมกลุ่มกันตาม ธรรมชาติ 2-3 คน แล้วช่วยกันคิดสานความสัมพันธ์นั้นมักจะเป็นกุญแจสำคัญในขั้นนี้

ขั้นที่ 4 ร่วมคิดร่วมวางแผนกันเอง การรวมกลุ่มในขั้นที่ 3 จะมีการพัฒนาไปอีกขั้นก็ ต่อเมื่อได้มีการคิดและวางแผนเป็นรูปธรรมว่าจะทำอะไรกัน ทำอย่างไร ทำที่ไหน ทำเมื่อไร จนเกิด เป็นแผนงาน โครงการ ที่อยู่ในหัวสมองหรือปรากฏในกระดาษก็แล้วแต่

ขั้นที่ 5 มีโอกาสได้ทำกิจกรรม โครงการที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะโดยทางใดก็ตาม เช่น ได้รับ การสนับสนุนหรือคิ่รรหาทุนมาทำกันเอง ล้วนทำให้พวกเขามีโอกาสได้ทำกิจกรรมหรือ โครงการตามที่คิดวางแผนกันไว้

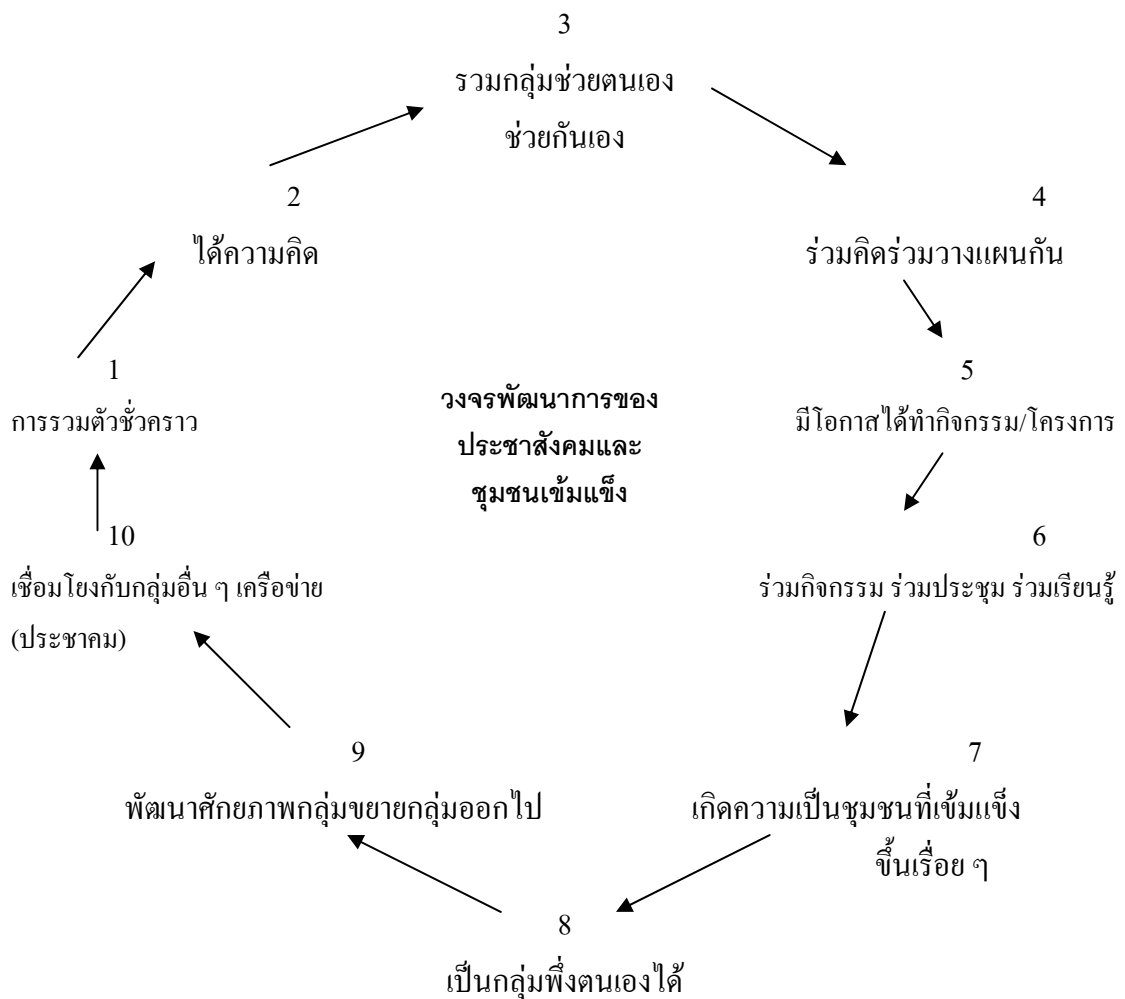
ขั้นที่ 6 ร่วมกิจกรรม ร่วมประชุม ร่วมเรียนรู้ โครงการของชุมชนเป็นที่มาของโอกาส พบปะ ประชุมสนทนา และเรียนรู้กันเป็นประจำ เป็นการดึงผู้คนในชุมชนให้เกิดการเชื่อมโยง ผูกพันกันใหม่ หลังจากถูกทำให้แยกสลายแบบตัวใครตัวมันไปเสียนาน

ขั้นที่ 7 เกิดความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ สิ่งนี้จะค่อย ๆ เกิด ค่อย ๆ สะสมขึ้นและ เป็นของจริง มีการตกผลึกทางความคิด มีการปรากฏตัวของผู้ทำตามธรรมชาติ มีการทดสอบ กลั่นกรองจากสถานการณ์จริงและเป็นการสั่งสมภูมิปัญญาการพึ่งตนเองของกลุ่ม

ขั้นที่ 8 เป็นกลุ่มพึ่งตนเองได้ (Self – reliance group) ด้วยปัญญาที่พึ่งตนเองของกลุ่มที่ สะสมจนถึงระดับหนึ่ง พวกเขาจะแข็งแรงเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ดูแลตนเองและนำพากลุ่มเคลื่อน ไปข้างหน้า ด้วยตนเองได้ในเรื่องต่าง ๆ เพิ่มขึ้น

ขั้นที่ 9 พัฒนาศักยภาพกลุ่มและขยายกลุ่มออกไป กลุ่มและผู้นำมีทักษะในการทำงาน มากขึ้น สมาชิกกลุ่มขยายตัวออกไป หรือเผยแพร่แนวคิดไปสู่กลุ่มอื่น ๆ

ขั้นที่ 10 เชื่อมโยงกับกลุ่มอื่น ๆ เป็นเครือข่าย การร่วมกิจกรรมกับกลุ่มแข็งแรงและคน เข้มแข็งอื่น ๆ จะนำมาซึ่งความรู้และความคิดใหม่ ๆ ตลอดจนโอกาสในการพัฒนากลุ่มของตนการ เรียนรู้ร่วมกันในลักษณะเครือข่ายหรือประชาคมเช่นนี้พบว่า เป็นตัวเร่งที่สำคัญมากของ กระบวนการประชาสังคมและชุมชนเข้มแข็ง

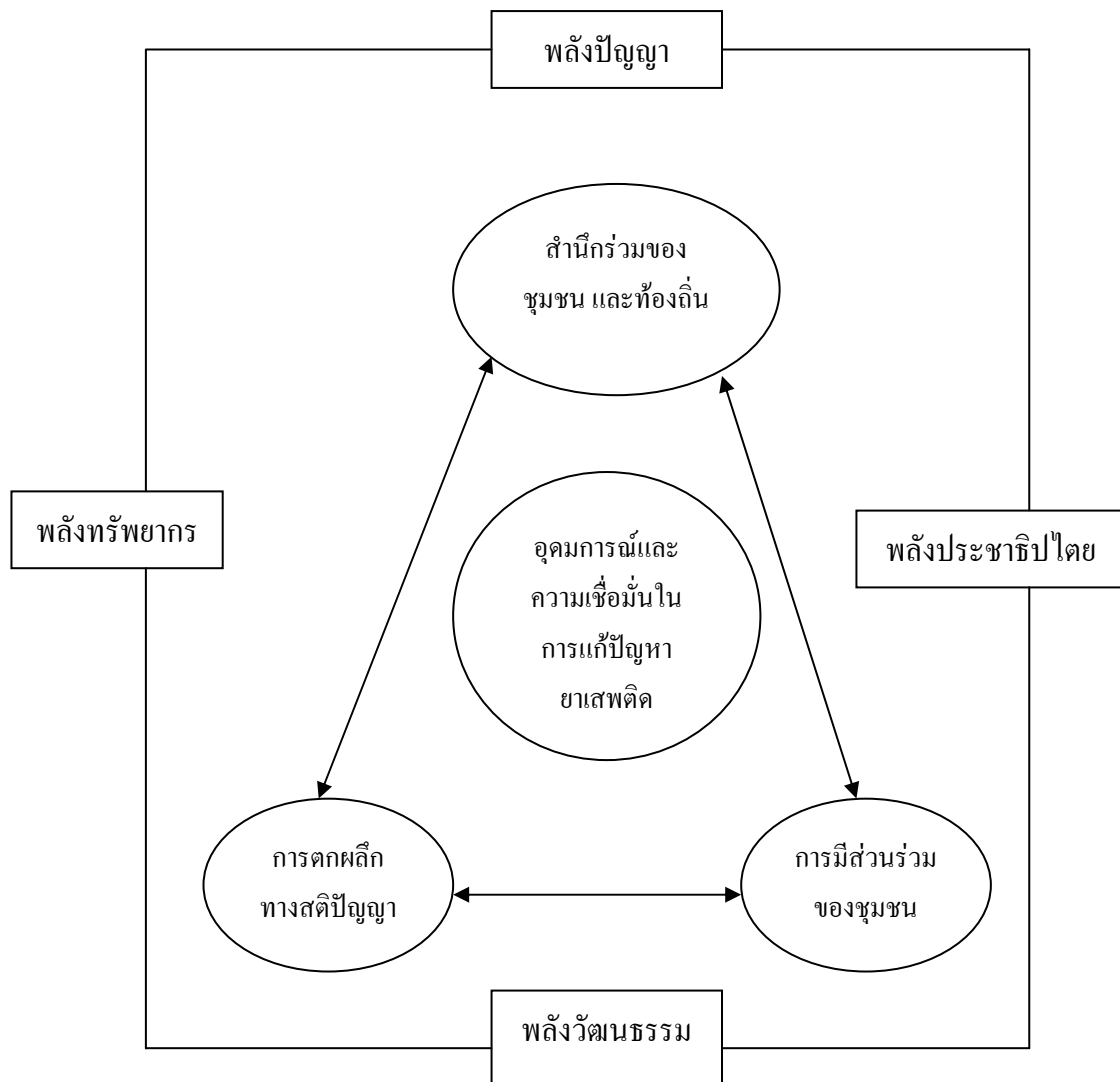
แผนภูมิ 11 แสดงพัฒนาการของประชาสังคม และชุมชนเข้มแข็ง ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา
ยาเสพติดในชุมชน

การส่งเสริมประชาสังคม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ใช้รูปแบบการพัฒนาการและการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่เน้นการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ข้อมูล ประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหายาเสพติด เปิดโอกาสให้มีการระดมความคิดเห็นร่วมกับเพื่อที่จะทำได้แนวทางในการดำเนินงาน แก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมและกระบวนการเชื่อมโยง สมาชิกในชุมชน เป็นการสร้างเครือข่ายประชาสังคมที่จะช่วยรวมพลังจิตสำนึกของสมาชิกเป็นเสมือนสถาบันที่ทุกคนยอมรับ จะเป็นแรงขับเคลื่อนให้ชุมชน ก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน ชุมชนจะมีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหา และมีบทบาทเป็นที่ยอมรับในชุมชน (ธีรยุทธ บุญมี , 2536 . หน้า 16)

จนในที่สุดชุมชนได้แนวทางการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเอง

การแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยกระบวนการ PAR โดยใช้แกนนำชุมชน และการรวมกลุ่มในการดำเนินการแก้ไขปัญหายา เพราะกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านในชุมชน จะช่วยให้ประชาชนในกลุ่มยอมรับแนวความคิดหรือวิทยาการใหม่ ๆ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของคนเรามักจะยึดถือและปฏิบัติตามบรรทัดฐานของกลุ่ม ถ้าหากแกนนำชุมชนหรือคนที่เขายกย่องนับถือ ยอมรับว่าอะไรดี อะไรเป็นการกระทำที่สมควร เขาก็กล้าที่จะปฏิบัติตามการใช้ PAR ในปัญหายาเสพติด จึงเป็นการจัดประสบการณ์ให้แก่ประชาชนในชุมชนให้เขาเรียนรู้ การทำงานจากกันและกัน เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนและลักษณะของชุมชนชนบทมีองค์ประกอบหรือกลไกในการรวมกลุ่มไว้มากมายซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ลักษณะของครอบครัว ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่ ผู้น้อย ผู้นำ และบริวารสังคม หมู่บ้าน วัด และหมู่บ้าน ในฐานะเป็นการบริหารจัดการ และการปกครองที่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหายาในชุมชน

ขณะที่ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนของสังคม และเป็นภัยที่มาจากผลของการพัฒนาที่คุกคามความอยู่รอดของมนุษย์ ความรุนแรงของปัญหาได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงกว้างขวาง และถ้าไม่ได้รับการแก้ไขจะทำให้ถึงจุดวิกฤติได้ ดังนั้นการแก้ไขปัญหายาเสพติดควรสนับสนุนให้เกิดพลังขับเคลื่อนโดยชุมชนเอง เนื่องจากชุมชนเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับปัญหามากที่สุด การรับรู้ถึงสถานการณ์ปัญหา การระดมพลังทุกด้านในชุมชน ตั้งแต่พลังปัญญา พลังประชาธิปไตย พลังวัฒนธรรม และพลังทรัพยากร ให้เกิดสำนึกร่วมของชุมชน/ท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถสรุปเป็นแผนภูมิ ได้ดังนี้

แผนภูมิ 12 พลังขับเคลื่อนโดยชุมชนในการแก้ไขปัญหา ยาเสพติด

ปัจจุบันหน่วยงานจากภายนอกชุมชนโดยเฉพาะภาครัฐตามลำพังไม่สามารถแก้ไขปัญหา ยาเสพติดได้ ดังนั้น ขบวนการประชาชนในชุมชน โดยมีบทบาทของกลไกต่าง ๆ ในองค์กร ภายนอกทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน เป็นผู้สนับสนุนและเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการ ดำเนินงานแก้ไขปัญหา ยาเสพติดมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการให้ข้อมูล การวิเคราะห์สถานการณ์ ยาเสพติดในชุมชนการร่วมกันชี้ชัดปัญหาและความต้องการในการแก้ไขปัญหา ร่วมวางแผนดำเนินการ เพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมดำเนินการและสรุปผลการเรียนรู้ที่จะทำได้แนวทางในการดำเนินงานแก้ไข ปัญหา ยาเสพติดในชุมชนได้ ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนมีการเคลื่อนไหว ภาคประชาชนในการแก้ปัญหา ยาเสพติด เกิดแนวคิดการฝึกตนเองมีทัศนคติที่ดีต่อผู้เกี่ยวข้องกับยา

เสพติดมีความมั่นใจในการแก้ปัญหาในชุมชนของตนเอง การสร้างสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นในชุมชนเท่ากับเป็นการสร้างพลังให้กับชุมชนท้ายสุดจะช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้ อย่างสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดต้องของชุมชนแต่ละแห่งอย่างรวมด้าน เพราะชุมชนแต่ละแห่งมีบริบททางกายภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครองที่ซับซ้อนแตกต่างกัน ซึ่งควรมีการศึกษาทำความเข้าใจชุมชนก่อนที่จะดำเนินการใด ๆ ลงในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน เป็นกลไกสำคัญและเป็นทางเลือกทางหนึ่งของสังคม ซึ่งจะเชื่อมโยงของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เป็นภาคีความร่วมมือ จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีบทสรุปที่สำคัญมากมายที่เป็นข้อเสนอแนะ เพื่อนำไปประกอบการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ได้ดังนี้

ข้อเสนอแนะการนำไปประยุกต์ใช้

บทบาทภาครัฐ และทีมพัฒนา

(1) การทำงาน ของภาครัฐ จะต้องปรับทัศนคติและทักษะให้เข้ากับชุมชน โดยยึดการทำงานกับชุมชน ปรับบทบาทเป็น “ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้” ให้ชุมชนในการคิด วิเคราะห์กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม

(2) การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน เป็นสิ่งสำคัญโดยเฉพาะการศึกษาชุมชนถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วม อย่างแท้จริง ถ้าหากข้อมูลไม่ดีพอ ก็จะไม่เห็นภาพรวมทั้งหมดของชุมชนและจะส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนแบบแยกเป็นส่วน ๆ ขาดความคิดที่เชื่อมโยงและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

(3) ภาครัฐ และทีมพัฒนาต้องมีความเชื่อมั่นศักยภาพของชุมชน และเชื่อว่าคนสามารถพัฒนาได้ คนทุกคนมีความสามารถซึ่งการพัฒนาไม่ใช่เกิดจากคนภายนอกเท่านั้น

(4) การบริหารจัดการของหน่วยงานภาครัฐ และทีมพัฒนา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้มีการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่องในกระบวนการพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชนเพื่อที่จะสามารถสนับสนุนกลุ่ม/องค์กรชุมชนให้มีกระบวนการทำงาน และเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในการแก้ไขปัญหายาเสพติด

(5) การดำเนินงานป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยยึดชุมชนเป็นหลักการควรคำนึงถึงเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานและเป็นคนในชุมชน เพราะว่าจะมีความสำนึกในปัญหามากเจ้าหน้าที่ที่มีใช้คนในชุมชน

(6) การเข้าไปส่งเสริมชุมชนให้เกิดความรู้สึก หรือความตระหนักในปัญหายาเสพติดเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถที่จะนำไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาก็ได้สำเร็จ การเสริมสร้าง การเรียนรู้ เพื่อก่อให้เกิดการเตรียมการ และการทำงานร่วมกันเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเสริมหลังจากที่ชุมชนเกิดความตระหนักแล้ว

(7) การเรียนรู้ร่วมกันของทีมพัฒนา (หลายหน่วยงาน) และกลุ่ม/องค์กรชุมชน ในการร่วมมือดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยมีรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมอย่างเป็นกระบวนการและต่อเนื่อง ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง

(8) การปฏิบัติงานร่วมกันของทีมพัฒนาที่มีความหลากหลายและแตกต่างโดยใช้กระบวนการทำงานมีส่วนร่วม จำเป็นต้องใช้เวลาและความใจเย็น ในการติดตามสถานการณ์ความเคลื่อนไหว หรือความเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอ ทั้งการเคลื่อนไหวภายในองค์กรชุมชน และชุมชน ทั้งการใช้เวลากับการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันของทีมพัฒนา

บทบาทของชุมชน

(1) ชุมชนจะต้องร่วมกันในการคิด วิเคราะห์ วางแผนทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบแบ่งความรับผิดชอบของคนในชุมชนอย่างเหมาะสมกับความถนัดแต่ละคน เช่น การดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหายาเสพติดด้านการป้องกัน การรณรงค์ การปราบปรามและการใช้ชุมชนบำบัด

(2) การสร้างความเชื่อมั่น และการเสริมสร้างขวัญ และกำลังใจแก่กันของผู้นำและทีมงานภายในชุมชน เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้กลุ่ม / องค์กรชุมชน และชุมชนมีความเข้มแข็งในการรองรับการแก้ไขปัญหายาเสพติดในระยะยาว

(3) การดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน จะประสบผลสำเร็จได้ต่อเมื่อชุมชนมีจิตสำนึก รู้สึกว่าทุกคนเป็นเจ้าของ มีส่วนในการเสนอความคิดเห็นและการจัดการทุกขั้นตอน เพื่อก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างยั่งยืน มีการยอมรับสิทธิซึ่งกันและกัน และใช้ทุนทางสังคมให้เกิดประโยชน์สูงสุด

(4) องค์กรชุมชนเป็นกลไกที่สำคัญ ในการดำเนินงานป้องกันและแก้ปัญหายาเสพติด ถ้าเริ่มจากการส่งเสริมกลุ่มองค์กรชุมชนเดิมที่มีอยู่ จะต้องพิจารณาจากกลุ่มที่มีศักยภาพที่จะทำงานร่วมกันก่อน เช่น แกนนำชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน ประชาคมหมู่บ้าน ฯลฯ เพื่อจะช่วยเป็นฐานในการแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน

(5) หากชุมชนได้มองเห็นภาพ และเข้าใจชุมชนของตนเองอย่างเป็นระบบ ทำให้เข้าใจถึงศักยภาพและข้อจำกัดที่มีอยู่ก็จะสามารถวิเคราะห์แนวทาง การดำเนินงานป้องกันและแก้ไข ปัญหาเสพติดได้ดียิ่งขึ้น

(6) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน เปิดโอกาสในการตัดสินใจในทุก ขั้นตอนตั้งแต่ขั้นตอนการศึกษาชุมชน การวิเคราะห์และตัดสินใจปัญหา การวางแผน ดำเนินการ ประเมินผลและสรุปบทเรียนของชุมชน จะทำให้กลุ่ม / องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งในการแก้ไข ปัญหาเสพติด

ข้อเสนอแนะการนำไปประยุกต์ใช้

จากบทเรียนการดำเนินงานส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ในชุมชน สามารถสรุปเพื่อนำไปปรับประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นได้ดังนี้

1. วิธีการดำเนินงานในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนหรือปัญหาอื่น ๆ ต้องมีการประเมินค้นหาผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจเริ่มจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือคนในชุมชนเอง ที่มีความเข้าใจ ใจกว้าง ในการที่จะเริ่มแก้ไข ปัญหาในลักษณะของการเรียนรู้ และเข้าใจชุมชนเป็นองค์รวม

2. การส่งเสริมประชาสังคม มีการ “เปิดโอกาส” จัดวางบทบาทที่เหมาะสมของเจ้าหน้าที่ ภาครัฐ นักพัฒนา และชุมชน ภาครัฐหรือนักพัฒนาเอกชน ต้องไม่มีการ “ชี้นำ” ความคิด การทำงาน แต่สนับสนุนเชิงกระบวนการให้ชุมชนได้ดึงศักยภาพที่มีอยู่ เพื่อเรียนรู้ในการค้นหาสาเหตุ วางแผน ป้องกันแก้ไขปัญหา โดยใช้กลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเกิดจากการระดมความคิดในเวที ซึ่ง ต้องใช้เวลาและยืดหยุ่นตามสถานการณ์

3. การเรียนรู้อาจกระทำในลักษณะของการใช้เวทีพูดคุย ประชุม เป็นเครื่องมือการสร้าง การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา โดยต้อง “เปิดโอกาส” ให้ผู้ร่วมได้นำศักยภาพที่มีอยู่ ช่วยระดม ความคิดแก้ไขปัญหา สร้างบรรยากาศที่ให้โอกาส ให้เกียรติ เคารพซึ่งกันและกัน

4. การแก้ไขปัญหา สำคัญต้องอาศัยใจของคนที่ยากแก้ไขปัญหา เห็นร่วมกันว่าเป็น ความเดือดร้อนจากการได้ประสบปัญหาด้วยตนเอง มีความผูกพันมีพันธะสัญญาในการร่วมมือ แก้ไขปัญหาด้วยกัน

5. ต้องรู้จักเชื่อมประสานทรัพยากรในชุมชนและนอกชุมชน ให้เข้ามาร่วมแก้ไขปัญห ได้อย่างสอดคล้อง ไม่เกิดความขัดแย้ง

6. ต้องมีการประเมิน ตรวจสอบ ปรับปรุง และขยายผลอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านสามารถเข้าร่วมกระบวนการและแก้ปัญหาของตนเองได้ PAR เป็นกระบวนการที่สามารถสร้างเสริมศักยภาพให้แก่ชุมชน ช่วยให้ชุมชนได้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ปัญหา กำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา ตลอดจนร่วมมือแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกันได้ นักวิจัย/นักพัฒนา ควรกำหนดบทบาทตนเองให้ชัดเจนก่อนเข้าชุมชน เรียนรู้ระบบคิดชาวบ้าน แล้วปรับวิธีคิดและทักษะของตนเอง พร้อมทั้งเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านถึงวิถีชีวิตและการแก้ปัญหาของชาวบ้านเพื่อให้เห็นความพร้อมของชาวบ้าน แล้วจึงส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินงานโดยชาวบ้านเป็นหลัก การกระตุ้นชาวบ้านให้เกิดการเคลื่อนไหวตนเอง และกระบวนการ PAR จะเอื้อประโยชน์ให้ชาวบ้านแก้ปัญหาของตนเอง มีความพร้อมความสามารถในการแก้ปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

สำหรับนักพัฒนา ข้อจำกัดของ PAR คือ การใช้เวลามากในการจัดกิจกรรมต้องมีความอดทนสูงที่จะรอคอยการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และเราไม่สามารถใช้กระบวนการ PAR ได้ทุกชุมชน เพราะข้อจำกัดด้านเวลาและกำลังคน แต่หลักการของ PAR จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน ดังนั้นหากนักพัฒนายึดหลักการของ PAR ในการทำงานกับชุมชนเพื่อเชื่อมโยงศักยภาพของชุมชน การพัฒนานั้นก็จะเกิดประโยชน์และมีความยั่งยืนของกิจกรรมในชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. แนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ เป็นองค์ความรู้ใหม่ ควรที่จะทำหลักคิดนี้ไปทดลองใช้ในชุมชนอื่น หรือประเด็นอื่น ที่ไม่ใช่ทางด้านยาเสพติด

2. จากประสบการณ์ในการทำวิจัยครั้งนี้ พบว่าคนในชุมชนเข้าร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน เพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติจริง ๆ หากมีการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรสนับสนุน ให้เกิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community – Based Research) เพราะจะเป็นงานวิจัยที่มอง “กระบวนการ” ในฐานะ “เครื่องมือ” ที่จะเพิ่มพลัง (Empower) ชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตนเอง เป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ดังนั้นผลของการวิจัย คือ คนและกลุ่มคน ที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนมีกระบวนการวิจัย ของตนเอง เกิดความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้เป็นรูปธรรม

บรรณานุกรม

- กรมตำรวจ, ศูนย์ปราบปรามยาเสพติดให้โทษ. **ความรู้เรื่องยาเสพติดให้โทษ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2521.
- กรรณิกา ชมดี. **การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.
- กลุ่มส่งเสริมกีฬาพลานามัยและกิจการพิเศษ, สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครนายก. **รายงานการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด**, 2544. (เอกสารอัดสำเนา)
- กองวิชาการและแผนงาน, สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. **กลยุทธ์การแก้ปัญหายาเสพติดในประเทศไทย**. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการแนวทางแก้ไขปัญหายาเสพติดบนพื้นที่สูง ครั้งที่ 2, 2533.
- กองประสานการปฏิบัติการบำบัดผู้ติดยาและสารเสพติด, กรมการแพทย์. **สาระสำคัญของคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 141/2541 เรื่อง นโยบายการดำเนินงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด**. จดหมายข่าวยาเสพติด กระทรวงสาธารณสุข ปีที่ 1 ฉบับที่ 8 กันยายน 2541.
- กาญจนา แก้วเทพ. **การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองการพิมพ์, 2530.
- กาญจนา แก้วเทพ. **การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ : แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย**. กรุงเทพฯ : นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. **ประชากรกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- เกษียร เตชะพีระ. **บทสัมภาษณ์ใน “ประชาสังคม” : ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย**. ชูชัย สุภวงส์ และยุวดี คาคการณ์ไกล, (บก.) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2542.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. **“ประชาสังคม : มิติใหม่ของการเมืองสาธารณะข้อพิจารณาในการสร้างสรรค์สังคมเพื่อสุขภาพ”, ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ**. บทวิเคราะห์ทางวิชาการ กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2539.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. **ประชาสังคมกับสุขภาพ**. แผนงานวิจัยสังคมและสุขภาพ สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, 2544.

- ขวัญหทัย วงศ์ปตฺวนิช. การสนับสนุนทางสังคมเกี่ยวกับการเลิกหรือกลับมาเสพของผู้ติดยาเสพติด. รายงานการวิจัย สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด สำนักงาน ปปส., 2544.
- โหมยิต ปิ่นเปี่ยมรัชฎ์. การพัฒนาประเทศไทย แนวคิดและทางเลือก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ดอกเบี๋ย, 2536.
- จันทร์เพ็ญ วิวัฒน์. งานสาธารณสุขมูลฐานกับขบวนการประชาชน. วารสารสาธารณสุขปริทัศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 4, 2528.
- เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. “การปรับโครงสร้างการจัดการศึกษา โอกาสก้าวสู่สังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้” ในปฏิรูปการศึกษาการสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539.
- ลออาน วุฒิชรรมรักษา. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อการเข้าร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการที่ได้รับรางวัลดีเด่นของตำบลทุ่งพยอม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. รายงานการวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมกับศักยภาพชุมชน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมู่บ้านสถาบันพัฒนาชนบท, 2537.
- ฉันทัส เพียรธรรม. สถาปนา สถาบันเมือง : เมือง การเมือง ชุมชน ประชาสังคม. สถาบันการพัฒนาพื้นฐาน กรุงเทพฯ, 2542.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวภาคเหนือ : รู้กับหมู่บ้านไทยศึกษา. (เอกสารอัดสำเนา), 2533.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. การบริหารพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- ชาติ พาลาแมน. การพัฒนาที่ยั่งยืนคืออะไร : หลักการและแนวทาง. วารสารสังคมพัฒนา ปีที่ 22 ฉบับที่ 3 – 4, 2537.
- ชูเกียรติ ลิสุวรรณ. ปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบ. (เอกสารประกอบการสอน) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.
- ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคการณ์ไกล. ประชาสังคม ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2540.
- ชูชัย ศุภวงศ์. แนวคิด พัฒนาการ และข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคม. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.

- ไชยยศ เหมะรัชตะ. “กฎหมายกับการแก้ไขปรับปรุงผู้ติดยาเสพติด”. บทบัญญัติ กรกฎาคม – กันยายน, 2524.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ. ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540.
- จิรวุฒิ เสนากำ. จากปัจเจกสู่สาธารณะ : กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ : สักดิ์โสภารการพิมพ์, 2527.
- ทวีศักดิ์ นพเกษร. วิฤตสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยาการกระบวนการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน, 2542.
- ทูลศักดิ์ ญาณานันท์. สถานการณ์การระบาดของยาเสพติด. จดหมายข่าวยาเสพติด กระทรวงสาธารณสุข ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 เมษายน 2542.
- ธีรยุทธ บุญมี. สังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มีมิตร, 2536.
- นภา ชมไพบูลย์. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของกลุ่มเกษตรกร. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- นรินทร์ แก้วมีศรี. กระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชนบนพื้นที่สูงลุ่มน้ำแม่วาง. รายงานผลการดำเนินโครงการ UNICEF (เอกสารอัดสำเนา), 2541.
- นรินทร์ แก้วมีศรี. จากแนวคิด...สู่การปฏิบัติ “เสี้ยวหนึ่งของประสบการณ์” ประชาคมตำบลกับการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐาน. เอกสารประกอบการฝึกอบรมเรื่อง “กระบวนการวางแผนงานพัฒนาสุขภาพชุมชนโดยประชาคม. เชียงใหม่ : สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, 2542.
- บัณฑร อ่อนคำ. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท : ประสบการณ์ของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2533.
- บุญเยี่ยม ตระกูลวงษ์. “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ในการสุศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาพ. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาวิชาการสุศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 2 ณ โรงแรมเอเชีย พัทยา จังหวัดชลบุรี วันที่ 8-11 พฤษภาคม 2528.
- บุญเทียม ทองประสาน. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักเลขธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531.

- ประพนธ์ ปิยรัตน์. “การมีส่วนร่วมและการมีหุ้นส่วนในการแก้ปัญหา” ในกลวิธีสำคัญเพื่อการพัฒนามนุษย์และชุมชนแบบยั่งยืน. วารสารสาธารณสุขมูลฐานและการพัฒนา ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม, 2534.
- ประยูทธ แสงสุรินทร์. **วิชานักฝึกอบรม**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริชัยการพิมพ์, 2534.
- ประเวศ วะสี. **แนวคิดและยุทธศาสตร์ สังคมชนานุภาพและวิชา**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2536.
- ประเวศ วะสี. **การพัฒนาพลังสร้างสรรค์ขององค์กร**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2540.
- ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2541.
- ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล. **หลักการและกระบวนการจัดการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วมโดยประชาคม**. เอกสารประกอบการฝึกอบรม เรื่อง “กระบวนการวางแผนงานพัฒนาสุขภาพโดยประชาคม. สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, 2542.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. **สิทธิมนุษยชนและการพัฒนา ใน จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (บรรณาธิการ), วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย : วิถีใหม่แห่งการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสันเพรสโปรดักท์, 2534.
- พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนากับประชาสังคม**. วิถีสังคมไท สารนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ ชุดที่ 4 ประชาสังคมและวัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2544.
- พรวิไล เลิศวิชา. “ศักยภาพของชนบทไทย” ใน **พลวัตไทย : มุมมองจากเศรษฐศาสตร์การเมือง**. ผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังสิต พิริยธรรมา (บรรณาธิการ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- พลเดช ปิ่นประทีป. **ชี้แจงชุมชน ทูทางสังคมจากฐานล่าง**. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์. **การดูแลสุขภาพตนเอง ทักษะทางสังคมวัฒนธรรม**. ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, 2530.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. **ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพคนไทย**. วารสารสาธารณสุขมูลฐานภาคเหนือ ปีที่ 12 ฉบับที่ 5 มิถุนายน – กรกฎาคม, 2542.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. **การบริหารงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชย์, 2524.

- ภูมิธรรม เวชยชัย. “องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย สถานภาพ บทบาท และปัญหา” ใน **พัฒนาสังคม . คมสัน หุตะแพทย์ (บก.)**, 2527.
- ยงยุทธ บุราสิทธิ์. **เทคนิคการกระตุ้นชาวบ้านให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน**. วารสารพัฒนาชุมชน ปีที่ 29 ฉบับที่ 12 ธันวาคม, 2533.
- ยุทธนา วรณปิติกุล และสุพิตร เรืองจิต. **สำนักพลเมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, 2542.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อนุเคราะห์ไทย, 2526.
- วันทนี จันทรเอี่ยม. **ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการแก้ไขปัญหาเสพติดของชาวม้งในจังหวัดเชียงใหม่**. ปรินญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2543.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **หลักการพัฒนาชุมชน : การพัฒนาชุมชนประยุกต์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2532.
- วิวัฒน์ชัย อัดถากร. **การพัฒนาแบบยั่งยืนในสายตานักเศรษฐศาสตร์**. วารสารสังคมพัฒนา ปีที่ 20 ฉบับที่ 4, 2535.
- ศรีศักร วัลลิโภคม. “ชีวิต วัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย”, ใน เอกวิทย์ ณ ถลาง (บก.). **มองอนาคต บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2537.
- สนธนา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2533.
- สมพร เทพสิทธา. **การมุ่งไปสู่การปฎิภาหหรือและความร่วมมือระหว่างรัฐ ประชาสังคม นานาชาติ และศาสนาต่าง ๆ**. สถาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2544.
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. **เครือข่ายชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาเสพติด เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องบทบาทของสำนักงาน ป.ป.ส. ต่อการพัฒนาเครือข่ายชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาเสพติด**, 2527.
- สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน. **การศึกษาพลังชุมชนและประชาคมด้านสุขภาพ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 2543.
- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่. **แนวทางการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพ ผู้ติดยาเสพติดเพื่อสนับสนุนยุทธศาสตร์การใช้พลังแผ่นดิน เอาชนะปัญหาเสพติด**. เอกสารอัดสำเนาประกอบการจัดประชุมประสานแผนป้องกันและบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด, 2544.

- สุชาติ เลาบริพัตร. **วิกฤตยาบ้า...ระบาด.** จดหมายข่าวยาเสพติด กระทรวงสาธารณสุข ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม, 2542.
- สุชาติ ตรีทิพย์คุณ. **บทบาทหมออนามัยกับการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน.** วารสารหมออนามัย ปีที่ 9 ฉบับที่ 3, 2542.
- สุรัสวดี หุ่นพยนต์. **ปัจจัยที่มีผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนในหมู่บ้านยากจน.** วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- สุวรรณ เชิดฉาย. **การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนกับการแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับหมู่บ้าน.** รายงานการวิจัย (เอกสารอัดสำเนา), 2543.
- สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ. **ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ บทวิเคราะห์ทางวิชาการ.** กรุงเทพฯ : โครงการสำนักพิมพ์ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2540.
- สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. **หลักการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2524.
- อกิน ระพีพัฒน์. **“การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ”.** ใน **คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา.** อุทัย ดุลยเกษม บรรณาธิการ. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- อนุชาติ พวงสำลี, วีรบูรณ์ วิสาทสกุล. **ประชาสังคม : คำ ความคิด และความหมาย.** กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.
- อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล. **ขบวนการประชาสังคมไทย ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2542.
- อภิชัย พันธเสน. **พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค : ความหวัง ทางออก และทางเลือกใหม่.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2539.
- อัญชิษฐา สัมชัย และสุกิด ลั่นชัย. **รูปแบบการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ.** รายงานการวิจัย (เอกสารอัดสำเนา), 2542.
- อุทัยวรรณ กาญจนกมล. **การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การกระจายอำนาจ การดูแลสุขภาพ และจัดการศึกษาสู่ประชาชน : มิติใหม่แห่งการกระจายอำนาจ”.** คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 25 พฤศจิกายน 2543.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. **สองนคราประชาธิปไตย แนวทางการปฏิรูปทางการเมือง เศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2538.

- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. **ประชาสังคม ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย**. ชูชัย ศุภวงศ์, ผุสดี
 คาคการณ์ไกล (บรรณาธิการ), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2540.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. **การเมืองของพลเมือง**. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คมไพบ, 2543.
- Knowles, Malcolm S. **The adult Learner : A. Neglected Species**. Texas : Gulf Publish
 Company, 1978.
- United Nations Fund for Population Activities. **The State of World population 1992**.
 New York : UNFPA, 1992.

ภาคผนวก

รูปแบบการเสนอโครงการ กลยุทธ์การแก้ปัญหาวิกฤตสังคมไทย

เรื่อง ☐ การลดความรุนแรงในสังคมไทย ☒ การลดปัญหายาเสพติด
☐ การพัฒนาคุณภาพเด็กและเยาวชน ☐ การสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

1. ชื่อโครงการ : แนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน
2. ผู้รับผิดชอบ / ผู้เสนอโครงการ : นายณรินทร์ แก้วมีศรี
3. สถานที่ติดต่อ : ศูนย์สุขภาพชุมชนตำบลขามเฒ่า (สถานีอนามัย) อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
โทรศัพท์ 053 – 429419 โทรสาร 053 – 321256

4. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพสังคมของชุมชนที่สนับสนุนการเกิดประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน
2. เพื่อทดลองแนวทางการส่งเสริมประชาสังคม และกระบวนการทำงานที่นักพัฒนานักวิจัยท้องถิ่น และชุมชนได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน
3. เพื่อศึกษาผลการส่งเสริมประชาสังคม จากกระบวนการพัฒนาในการป้องกันยาเสพติดและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เหมาะสม

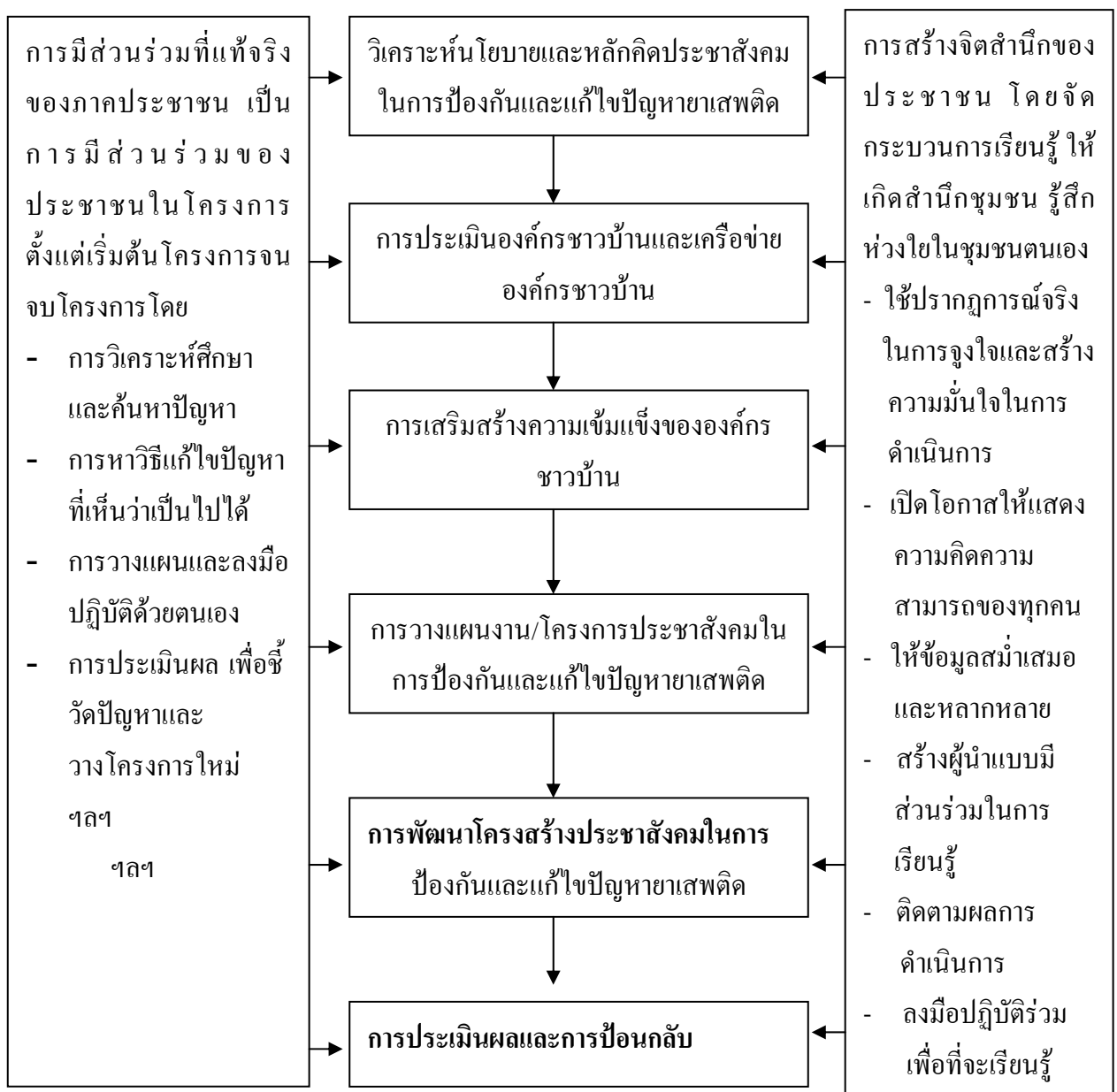
กรอบคิดของโครงการ

กรอบคิดของโครงการฯ ผู้ดำเนินโครงการได้สรุปบทเรียนจากการทำงานด้านประชาสังคม และศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนา การศึกษา เพื่อประมวลเป็นแนวทาง หรือทางเลือกในการส่งเสริมประชาสังคม โดยใช้หลักคิดอยู่ 3 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริง
2. การสร้างจิตสำนึกชุมชน
3. การเคลื่อนไหวภาคประชาชน

ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาแนวทางถึงกระบวนการมีส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน เพราะทำให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชน สามารถนำเอาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆในแต่ละขั้นตอน การเคลื่อนขบวนการประชาสังคมทุกขั้นตอน มีความสอดคล้อง เหมาะสมกันหรือไม่? อย่างไร? ขณะเดียวกันสามารถได้แนวทางในการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดและพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในชุมชนที่ส่งผลในระยะยาว

กรอบแนวคิด : การส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

5. รูปแบบกิจกรรม

เป็นการดำเนินโครงการแบบมีส่วนร่วมของประชาชน (Participatory Working Approach) ในชุมชนทุกขั้นตอนของกิจกรรมโครงการฯ

6. กลุ่มเป้าหมาย

- ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน , กรรมการหมู่บ้าน ฯลฯ
- ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้อาวุโส , หมอพื้นบ้าน ฯลฯ
- กลุ่มองค์กรชาวบ้าน
 1. อาสาสมัครสาธารณสุขฯ
 2. กลุ่มผู้สูงอายุ
 3. กลุ่มเยาวชน
 4. กลุ่มออมทรัพย์
 5. กลุ่มเกษตรหมุนเวียน
 6. ประชาคมหมู่บ้าน
 7. หมอพื้นบ้าน
 8. กลุ่มสตรีชนบท
 9. ฯลฯ

7. วิธีดำเนินการ (รายละเอียดเพิ่มเติม จากเอกสารหมายเลข 2)

7.1 เก็บข้อมูลสภาพทางสังคมของชุมชน ตั้งแต่สภาพความเป็นอยู่ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง สุขภาพ ตลอดจนประวัติหมู่บ้านและสถานการณ์ปัญหาเสียดังในชุมชน

7.2 ดำเนินการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสียดัง โดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกขั้นตอน ดังนี้

- + วิเคราะห์นโยบายและหลักคิดประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสียดัง
- + ประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน
- + เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน
- + วางแผนงาน/โครงการโดยประชาสังคมในชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสียดัง
- + พัฒนาโครงสร้างประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสียดัง

+ การประเมินผลและการป้อนกลับ

7.3. ผลการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ประเด็น

- การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของชุมชนในการป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติด
- ความเข้มแข็งกลุ่ม และความสัมพันธ์ของเครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เหมาะสมและชุมชนต้องการ
- ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการส่งเสริมขบวนการประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

8. งบประมาณดำเนินการ

งบประมาณการดำเนินโครงการรวมทั้งสิ้น 120,000 บาท (หนึ่งแสนสองหมื่นบาทถ้วน)

9. แผนการดำเนินงาน / ระยะเวลาที่ใช้

การดำเนินงานใช้วิธีการสหวิทยาการ ในการดำเนินกิจกรรมจึงทำให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย ใช้พลัง ความอดทน เพื่อส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง และแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ถูกทิศทางและยั่งยืน ดังนั้นกิจกรรมการแก้ไขปัญหายาเสพติด จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเชื่อมกับกิจกรรมอื่น และหน่วยงานอื่นในชุมชนอย่างแท้จริง ระยะเวลาดำเนินงานโครงการ จำนวน 15 เดือน และต้องวางแผนดำเนินงานในระยะยาวด้วย

10. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. การส่งเสริมขบวนการประชาสังคม เป็นทางเลือกทางออกในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน หากดำเนินตามกระบวนการจะสามารถรองรับกับปัญหายาเสพติดได้อย่างสอดคล้องกับปัญหาและเหมาะสมกับชุมชน
2. เสนอยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมขบวนการประชาสังคมที่ถูกกำหนดโดยองค์กรประชาชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติในระดับพื้นที่ ให้เป็นทางเลือกหนึ่งของทิศทางการส่งเสริมความเข้มแข็งภาคประชาชน
3. เป็นแนวทางให้นักพัฒนาในระดับพื้นที่ด้านอื่นๆ ที่สนใจนำผลศึกษาไปประยุกต์ใช้เท่าที่เงื่อนไขจะอำนวยให้ต่อไป

รายละเอียดในการดำเนินงาน (เพิ่มเติม)

การดำเนินโครงการครั้งนี้ทีมพัฒนาได้ใช้วิธีการปฏิบัติงานร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมกับประชาชน ((Participatory Working Approach) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกขั้นตอนของกิจกรรม ร่วมกับทีมพัฒนา โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการดังนี้

1. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ในประเด็นสภาพทางสังคมของชุมชนที่สนับสนุนการพัฒนาขบวนการประชาชนและแนวทางการส่งเสริมขบวนการประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ทีมพัฒนาคือเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในภาคสนาม โดยที่ทีมพัฒนาได้ออกไปสัมผัสกับผู้ให้ข้อมูลด้วยตนเอง เพื่อให้ทราบข้อมูลรายละเอียดต่างๆ โดยมีวิธีการดังนี้

- วิธีการเก็บข้อมูลทีมพัฒนาใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง โดยกำหนดประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ ซึ่งสามารถพลิกแพลงอธิบายขยายความให้ได้ข้อมูลตามต้องการ
- วิธีการสังเกต การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม
- การสนทนากลุ่ม ในการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วมถึงสภาพทางสังคมของชุมชน

2. แนวทางการส่งเสริมขบวนการประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนนั้นทีมพัฒนาได้มีกระบวนการทั้งหมด 6 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. วิเคราะห์นโยบายและหลักคิดประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
 - การวิเคราะห์แผน / นโยบายที่เกี่ยวข้อง
 - ความรับผิดชอบของหน่วยงานในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
 - ศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการขององค์กรชาวบ้าน
 - การประเมินสภาพของการดำเนินงานในอดีต
 - ช่องทางหรือทางเลือกที่ริเริ่มโดยหลักคิดประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
2. การประเมินองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน
 - ประเมินกลุ่ม และองค์กรชาวบ้าน เพื่อแยกแยะกลุ่มองค์กรชาวบ้านให้ชัดเจนถึงขอบเขตของงานพัฒนา

- ศึกษาคุณลักษณะของกลุ่ม องค์กรชาวบ้าน เพื่อดูโอกาส จุดเด่น และส่วนขาดของกลุ่ม และองค์กรชาวบ้าน
- จัดลำดับความสำคัญของกลุ่ม องค์กรชาวบ้าน เพื่อเตรียมความพร้อมที่จะดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน

- ศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการที่แท้จริงของกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
- จัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกแก่องค์กรชาวบ้าน ในรูปแบบต่างๆ ตามความต้องการและเหมาะสมของกลุ่มองค์กรชาวบ้าน เช่น การอบรม การศึกษาดูงาน และการแลกเปลี่ยนเสวนา เป็นต้น
- พัฒนาสื่อชุมชนในการเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ และเป็นช่องทางแห่งการสื่อสารของชาวบ้านตั้งแต่ เวทีการพบปะสัมพันธ์การรวมตัวของกลุ่ม และ องค์กรชาวบ้าน การเชื่อมองค์กรชาวบ้านเข้าร่วมและพบปะกันในเวทีประชา สังคมในชุมชน

4. การวางแผนงาน / โครงการประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

- การวางแผนงาน / โครงการฯ โดยใช้กลวิธีการวางแผนแบบมีส่วนร่วม

5. การพัฒนาโครงสร้างประชาสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

- กำหนดคณะกรรมการและอนุกรรมการจากตัวแทนกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน
- กำหนดประเด็นปัญหาและแกนนำหลักอย่างชัดเจน พร้อมแผนงาน / โครงการ
- วิเคราะห์ทุนทางสังคมในชุมชน ตลอดจนระดมทุนในรูปแบบต่างๆ

6. การประเมินและการป้อนกลับ

- ประเมินผลก่อนการดำเนินโครงการฯ
- ประเมินขั้นตอนการดำเนินโครงการฯทุกขั้นตอน
- ประเมินภายหลังสิ้นสุดการดำเนินโครงการ ฯ
- ประเมินแนวทางอนาคต ในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

3. ผลของการดำเนินการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดใน

ชุมชน

3.1 การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริง

- จากการการเข้ามามีส่วนร่วมปฏิบัติกิจกรรมทุกขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง

- การมีส่วนร่วมที่ขยายวงกว้างมากขึ้นในชุมชน

3.1 การสร้างจิตสำนึกชุมชน

- ความเชื่อมโยงของกลุ่มองค์กรชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาด้านยาเสพติดและด้านอื่น ๆ
- การมองปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาส่วนรวม

3.2 การเคลื่อนไหวภาคประชาชน

- การชี้วัดของปัญหาและวางโครงการใหม่โดยชุมชนเอง
- กลุ่ม / องค์กรชุมชนต่าง ๆ มีความเข้มแข็ง
- ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรของภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน
- สร้างกรอบการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนร่วมกัน ตั้งแต่หลักการที่สำคัญ, วิธีการทำงาน (วัฒนธรรมชุมชน) , นโยบาย , เครื่องมือ และเพื่อนพัฒนา

รางวัลยอดเยี่ยมในการเสนอกฤษฎ์
การแก้ปัญหาวิกฤตสังคมไทย ประจำปี 2546

จาก...

สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

ประวัติผู้เขียน

นายณรินทร์

แก้วมีศรี

การศึกษา

- ปกศ. สาธารณสุขชุมชน วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร
- สาธารณสุขศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- เศรษฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ศีกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- (สาขาการศึกษานอกระบบ)
- UTCC Mini MBA in Marketing มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย1

ตำแหน่ง

- นักวิชาการสาธารณสุข ระดับ 6 สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่
- นักวิจัย รหัส 00065437 สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- ผู้ประสานงานโครงการพัฒนาทางสังคม
- อาจารย์พิเศษหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชาอาชีวศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประสบการณ์การทำงาน

- เจ้าพนักงานสาธารณสุขชุมชน ผู้ปฏิบัติงานพัฒนางานสาธารณสุข ภาคสนาม
- ผู้ประสานงานโครงการส่งเสริมพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่
- ผู้ประสานงานโครงการพัฒนาครอบครัวชุมชนบนพื้นที่สูง ของ UNICEF
- อาจารย์พิเศษ สาขาสาธารณสุขศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผลงานวิจัย

- วิเคราะห์รูปแบบการให้คำปรึกษาแก่ผู้ติดเชื้อ HIV และ AIDS ในองค์กรต่าง ๆ ของภาครัฐและเอกชน, 2537.
- วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดศึกษาในชุมชนชนบท, 2538.
- การคงสภาพของหมู่บ้าน บรรลุสุขภาพดีถ้วนหน้า จังหวัดเชียงใหม่, 2539.
- สภาวะสุขภาพอนามัยของประชากรชาวไทยบนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่, 2540. สนับสนุนทุนวิจัย สำนักงานนโยบายและแผนกระทรวงสาธารณสุข, 2540.
- แนวทางการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชนแออัด สนับสนุนทุนวิจัย กระทรวงศึกษาธิการ, 2541.
- กระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดบนพื้นที่สูง สนับสนุนทุนวิจัย UNICEF, 2541.
- การจัดการศึกษาเพื่อปกป้องสิทธิเด็ก : กรณีพ่อแม่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ สนับสนุนทุนวิจัย UNICEF, 2541.
- แนวทางพัฒนาสุขภาพชุมชนโดยประชาชนตำบล สนับสนุนทุนวิจัย องค์การบริหารส่วนตำบลข้าวเม็ง, 2542.
- ความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการรองรับการกระจายอำนาจด้านสุขภาพ : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่
สนับสนุนทุนวิจัย สำนักงานสนับสนุนและพัฒนาระบบการกระจายอำนาจด้านสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข, 2545.
- การประเมินการจัดทำและใช้หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
พุทธศักราช 2544 ของโรงเรียนชุมชนบนพื้นที่สูง
สนับสนุนทุนวิจัย กระทรวงศึกษาธิการ, 2546.
- เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด
สนับสนุนทุนวิจัย สำนักงาน ปปส., 2546.